Муқәддәс Китап

Тәврат 38-қисим

«Зәкәрия»

© Муқәддәс Китап 2012

CC BY-SA 4.0

www.mukeddeskalam.com

«Уйғурчә Муқәддәс тәрҗимиси»

Тәврат 38-қисим

«Зәкәрия»

(Зәкәрия пәйғәмбәрниң китави)

Шәрһләр

Кириш сөз

Зәкәрия пәйғәмбәр өз китавида өзи тоғрилиқ анчә көп тохталмайду. Униң нәсәпнамисидин бовисиниң «Иддо» екәнлигини билимиз; «Нәһ.» 12:16дики каһинлар тизимлигидә көрситилгән Зәкәрия «Иддониң оғли Зәкәрия» болуши мүмкин еди.

Парс императори Қорәш Бабил империйәсини ағдурғанда, у Йәһудийлардин Пәләстингә қайтимиз дегүчиләрниң һәммисигә рухсәт бәрди; һалбуки, Йәһудийларниң көпинчиси аллиқачан өзлирини Бабиллиқларниң қуллуғидин һөр қилип, Бабилда раһәт турмуш кәчүриватқан болуп, қайтқуси йоқ еди; пәқәтла Худаниң җүръәтлик вә ихласмән бир «қалди»си қайтип, Пәләстиндә җапалиқ һаятни кәчүрүп, турмушини қайтидин башлиди («Йәш.» 10:20-22ни көрүң).

Улар қайтқанда әтрапидики хәлиқләрниң қаршилиғиға қаримай батурлуқ билән муқәддәс ибадәтханини қайтидин қурушни башлиди; амма улар бу қурулушни пүттүрүп болмастинла, тезла бәл қоюветип өзлириниң өйлирини ясашни биринчи орунға қойди; һәтта ибадәтханиға беғишланған әшяларниң бәзилирини өз өйлиригә ишлитишкә башлиди. Һагай пәйғәмбәр уларға ибадәтханини биринчи орунға қоюшуңлар керәк, шундақ қилсаңлар йолуңлар оңушлуқ болиду, дәп бешарәт бәрди. Бу бешарәтләр «Һагай» дегән китапта хатириләнгән. Зәкәрияму шу вақитта уларға охшаш мәзмунда бешарәт бәрди («Әзра» 5:1). Шуниң билән бир вақитта, Худа униңға йәнә кәң даиридә бешарәтләрни берип, «қалди»ларниң көңлигә: — биринчидин, Худаниң шу замандики дунийадики иш-вақиәләрни қандақ идарә қилидиғанлиғи; иккинчидин, Худаниң йеқин кәлгүсидә вә жирақ кәлгүсидә, һәтта ахирқи заманларғичә Исраил үчүн немә қилмақчи болғанлиғини аян қилиду. «Қалди»ларға нисбәтән раһәт турмушни ташлап, Худаниң ибадәтханисини қуруш хизмитигә киришиш улар үчүн интайин яхши башлиниш еди. Худаға таянмаслиқтин ибарәт бу ишниң хәтири астида туруватқан уларға нисбәтән (1:3ни көрүң), Зәкәрияниң бешарәтлири уларни Худаға тайинишқа, шундақла уларни өз-өзигә тайиништин чоңқур вә толуқ тотва қилишқа риғбәтләндүриду. Ахирқи замандики ишлар тоғрилиқ бешарәтләр Худаниң Мәсиһни падиша һәм «падичи» сүпитидә әвәтидиғанлиғи билән башлиниду (Тәврат-Инҗил бойичә, «ахирқи заманлар» Мәсиһниң биринчи қетимқи дунияға келиши билән башлиниду). Амма бешарәтләр бойичә, Исраиллар Мәсиһни рәт қилиду. Заманниң әң ахирида Исраиллар бу иштин товва қилип, Мәсиһни етирап қилиду; шундақла, Мәсиһ Исраилни дүшмәнлиридин қутқузуп, Өз падишалиғини йәр йүзидә бәрпа қилиду.

«Зәкәрия»

Мана бу Зәкәрия пәйғәмбәрниң өз китавида хатирилигән улуқ темилардур. Ахирида йәнә бир ишни тәкитләймизки, Зәкәрия Тәврат дәвридики әң көзгә көрүнгән пәйғәмбәрләрдин бири еди; униңға тапшурулған бешарәтләрдә «илгәрки пәйғәмбәрләр»ниң сөзлири униңға тапшурулған бешарәтләр билән әҗайип бирләштүрүлүп йәкүнлиниду (1:4-6). Униң бешарәтлиридә Тәвраттики башқа текстләрдин нәқил кәлтүрүлгән бир нәччә йүз йәрләр бардур.

«Зәкәрия» дегән сөзниң мәнаси «Пәрвәрдигар әсләйду» яки «Пәрвәрдигар есигә кәлтүриду» дегәнлик болуп, бу исим униң «илгәрки пәйғәмбәрләрниң сөзлирини әслитиш хизмити»гә толиму мас кәлгән. Оқурмәнләр Тәвратни үгәнгәнсери «Зәкәрия»ниң мошу әҗайип алаһидилигини байқайду. Бундақ пәвқулъаддийлик немишкә болиду? Униң сәвәви Зәкәрияниң яш вақтидин тартипла өз ой-пикрини Исраилларға тапшурулған барлиқ муқәддәс язмилар билән суғарғанлиғида дәп ишинимиз. Шундақ болғачқа, Зәкәрия Муқәддәс Роһниң ишлитишигә һазир болуп, Тәврат дәвриниң ахирлирида Тәврат пәйғәмбәрлириниң бешарәтлири вә уларниң түп темилириниң әҗайип «бирләштүрүлүши»ни ада қилишқа толуқ тәйярланған қурал болған еди. Бу «бирләштүрүлүш» нуқтисидин қариғанда, «Зәкәрия» дегән китап пүткүл Муқәддәс Китапниң (Тәврат-Инҗилниң) ахирқи қисми болған, йәни барлиқ китапларниң һәммисини бир-биригә бағлиған «Вәһий» дегән китапқа охшаш рольда болалайду (Тәвратқа нисбәтән).

Мәзкур китапта «илгәрки пәйғәмбәрләр»ниң бешарәтлиригә бағланған җайлар хеләла көп салмақни егилигәчкә, шундақла бундақ бағлиниш йәрлирини байқаш Тәвратни тунҗа оқуғанларға нисбәтән бир қәдәр қийин болғачқа, мошу бағлинишларни ениқ көрситиш үчүн «қошумчә сөз»имиздә оқурмәнләргә узунрақ чүшәндүрүшни сундуқ. Тәрҗимә җәриянида һәм «қошумчә сөз»имизни язғинимизда Йәһудий Мәсиһий улуқ алим Давут Баронниң «Зәкәрия пәйғәмбәр көргән көрүнүшләр вә униңға берилгән бешарәтләр» (1918) дегән әсиридин көп пайдиландуқ. Мошу мунасивәт билән униңға көп тәшәккүрлиримизни билдүримиз.

Мәзмун: —

Биринчи қисим: —

(1) Товва қилишқа чақириқ (1:1-6)
(2) Сәккиз көрүнүш (1:7-6:8)
  (а) Атлар — хадас дәрәқлири арисидики пәриштә (1:7-17)
  (ә) Мүңгүзләр вә һүнәрвәнләр (1:18-21)
  (б) Өлчәш танисини тутқан жигит (2:1-13)
  (в) Баш каһин Йәшуаниң Пәрвәрдигарниң Пәриштиси алдида туруши (3:1-10)
  (г) Алтун чирақдан (4:1-14)
  (ғ) Учар орам язма (5:1-4)
  (д) Севәттә олтарған аял — «рәзиллик» (5:5-11)
  (е) Җәң һарвулири (6:1-8)
(3) Бешарәтлик һәрикәт — баш каһин Йәшуаға таж кийдүрүш (6:9-15)
(4) Роза тоғрисидики мәсилиләр — инкар җавап вә үмүтлик җавап (7-8-бап)

Иккинчи қисим: —
(5) Пәрвәрдигарниң жүклигән биринчи сөз-калами — («бүйүк Искәндәр» тоғрилиқ бешарәт, һәқиқий вә сахта падичилар) (9-11-бап)
(6) Пәрвәрдигарниң жүклигән иккинчи сөз-калами — ахирқи заманлар (12-14-бап)

Зәкәрия

Ата-бовилириңлардәк болмаңлар!

1 [1] Дариус падишаниң иккинчи жили сәккизинчи айда, Пәрвәрдигарниң сөзи
Иддониң нәвриси, Бәрәкияниң оғли Зәкәрия пәйғәмбәргә келип мундақ
дейилди: —
[2] — «Пәрвәрдигар ата-бовилириңлардин интайин қаттиқ ғәзәпләнди. [3] Шуңа сән
уларға: «Самави қошунларниң Сәрдари болған Пәрвәрдигар: — «Мениң йенимға
қайтип келиңлар, Мән силәрниң йениңларға қайтип келимән» дәйду», — дегин.
[4] — Ата-бовилириңлардәк болмаңлар; чүнки илгәрки пәйғәмбәрләр уларға: «Самави
қошунларниң Сәрдари болған Пәрвәрдигар: — Рәзил йоллириңлардин, рәзил қилми-
шлириңлардин йенип товва қилиңлар, дегән», — дәп җакалиған. Бирақ улар Маңа қулақ
салмиған, бойсунмиған, — дәйду Пәрвәрдигар.
[5] — Силәрниң ата-бовилириңлар һазир қени? Пәйғәмбәрләр болса, мәңгү яшамду?
[6] Лекин Мениң пәйғәмбәрләргә буйруған сөзлирим вә бәлгүлимилирим, ата-бовили-
риңларниң бешиғиму чүшкән әмәсмиди?».
Шуниң билән улар йолидин йенип: — Самави қошунларниң Сәрдари болған Пәрвәр-
дигар йоллиримиз вә қилмишлиримиз бойичә бизни қандақ қилимән десә, шундақ
қилди, — дегән.

Сәккиз аламәт көрүнүш
Биринчи аламәт көрүнүш — Атлиқ адәм вә үч хил рәңлик атлар

[7] Дариус падишаниң иккинчи жили, он биринчи ай, йәни «Шебат ейи»ниң жигирмә
төртинчи күни, Пәрвәрдигарниң калами Иддониң нәвриси, Бәрәкияниң оғли Зәкәрия
пәйғәмбәргә кәлди. У мундақ бешарәтни көрди: —
[8] Мән кечидә аламәт көрүнүшләрни көрдүм; мана, торуқ атқа мингән бир адәмни
көрдүм; у чоңқур ойманлиқтики хадас дәрәқлири арисида туратти; униң кәйнидә то-
руқ, ала-тағил вә ақ атлар бар еди. [9] Мән униңдин: «Тәхсир, булар немә?» — дәп сори-

---

1:1 **«Дариус падишаниң иккинчи жили сәккизинчи айда...»** — «Дариус падиша» йәни «Дариус Хиспастес» (миладийәдин илгәрки 521-485-жили). **«сәккизинчи айда...»** — китапта ейтилған айлар Йәһудийларниң кона календари бойичә еди. Бу ай миладийәдин илгәрки 520-жили Өктәбргә тоғра келиду.

1:3 **«Шуңа сән уларға: «Самави қошунларниң Сәрдари болған Пәрвәрдигар: — «...» дәйду», — дегин»** — әсли шәкли: «Шуңа сән уларға: «Самави қошунларниң Сәрдари болған Пәрвәрдигар мундақ дәйду: — «Мениң йенимға қайтип келиңлар» — дәйду самави қошунларниң Сәрдари болған Пәрвәрдигар — «Мән силәрниң йениңларға йенип келимән» — сәйду самави қошунларниң Сәрдари болған Пәрвәрдигар!».

1:4 Йәш. 31:6; Йәр. 3:12; 18:11; Әз. 18:30; һош. 14:2

1:5 **«Пәйғәмбәрләр болса, мәңгү яшамду?»** — мәзкур реторик соал бәлким хәлиқниң диққитини пәйғәмбәрләргә мәркәзләштүрүш үчүн әмәс, бәлки уларниң йәткүзгән хәвәрлиригә мәркәзләштүрүш үчүн ейтилған. һәтта пәйғәмбәрләрму дуниядин кетиду, бирақ уларниң сөзлири, йәни Худаниң сөзлири йәнила инавәтлик, шундақла әмәлгә ашурулмақта (6-айәтни көрүң).

–Бәзи алимлар : «Пәйғәмбәрләр мәңгү яшамду?» дегән соални хәлиқниң Зәкәрия пәйғәмбәрниң сөзигә рәддийә бәрмәкчи болуп имансизлик билән бәргән җававидур, дәп қарайду.

1:6 **«Шуниң билән улар йолидин йенип: — ... Пәрвәрдигар йоллиримиз вә қилмишлиримиз бойичә бизни қандақ қилимән десә, шундақ қилди, — дегән»** — «улар» бәлким нәқ мәйданда Зәкәрияға қулақ селип товва қилған хәлиқ.

1:6 Жиғ. 1:18

1:7 **«Дариус падишаниң иккинчи жили, он биринчи ай, йәни «шебат ейи»ниң жигирмә төртинчи күни...»** — миладийәдин илгәрки 519-жили, 15-Феврал.

1:8 **«чоңқур ойманлиқтики хадас дәрәқлири арисида »** — «хадас дәриғи» пакар өсидиған, хуш пурақлиқ, дарчиндәк бир дәрәқ. **«ала-тағил»** — яки «җәдә рәңлик», «қоңур рәңлик».

дим. Мән билән сөзлишиватқан пәриштә маңа: «Мән саңа буларниң немә екәнлигини көрситимән» — деди.
10 Хадас дәрәқлири арисида турған зат жававән: «Булар Пәрвәрдигарниң йәр йүзини уян-буян кезишкә әвәткәнлири» — деди.
11 Бу атлар хадас дәрәқлири арисида турған Пәрвәрдигарниң Пәриштисигә жавап қилип: «Биз йәр йүзидә уян-буян кезип кәлдуқ; мана, пүткүл йәр йүзи типтинч, арамлиқта туруватиду» — деди.
12 Пәрвәрдигарниң Пәриштиси жававән: «И самави қошунларниң Сәрдари болған Пәрвәрдигар, қачанғичә сән бу йәтмиш жилдин бери аччиқлинип келиватқан Йерусалим вә Йәһуданиң шәһәрлиригә рәһим қилмайсән?» — деди.
13 Пәрвәрдигар мән билән сөзлишиватқан пәриштигә йеқимлиқ сөзләр, тәсәлли бәргүчи сөзләр билән жавап бәрди.
14 Шуниң билән мән билән сөзлишиватқан пәриштә маңа мундақ деди: «Сән мундақ жакалиғин: — Самави қошунларниң Сәрдари болған Пәрвәрдигар: «Йерусалим вә Зионға болған отлуқ муһәббитимдин жүригим лавилдап көйиду!
15 Шуниң билән Мән әркин-азатиликтә яшаватқан әлләргә қаттиқ ғәзәплинимән; чүнки Мән хәлқимгә сәлла ғәзәплинип қойивидим, улар һәддидин ешип хәлқимгә зор азар қилди», дәйду.
16 Шуңа Пәрвәрдигар мундақ дәйду: «Мән Йерусалимға рәһим-шәпкәтләр билән қайтип кәлдим; Мениң өйүм униң ичидә қурулиду» — дәйду самави қошунларниң Сәрдари болған Пәрвәрдигар, — «вә Йерусалим үстигә «өлчәм таниси» йәнә тартилиду».
17 — Йәнә мундақ жакалиғин: «Самави қошунларниң Сәрдари болған Пәрвәрдигар мундақ дәйду: Мениң шәһәрлирим йәнә аватлишиду, Пәрвәрдигар йәнә Зионға тәсәлли бериду вә Йерусалимни йәнә талливалиду».

Иккинчи аламәт көрүнүш — «төрт мүңгүз» вә «төрт һүнәрвән»

18 Андин мән бешимни көтәрдим, мана төрт мүңгүзни көрдүм.
19 Мән билән сөзлишиватқан пәриштидин: «Булар немә?» дәп соридим. У маңа: «Бу Йәһуда, Исраил вә Йерусалимни тарқитивәткән мүңгүзләрдур» — деди.
20 Вә Пәрвәрдигар маңа төрт һүнәрвәнни көрсәтти.
21 Мән: «Бу һүнәрвәнләр немә иш қилғили кәлди?» дәп соридим. У: «Мана булар болса Йәһудадикиләрни һеч ким қәддини руслиялмиғидәк дәрижидә тарқитивәткән мүңгүзләр; бирақ бу һүнәрвәнләр

1:9 **«Мән билән сөзлишиватқан пәриштә»** — изаһат: «хадас дәрәқлири арисида турған адәм» (8-, 10-айәттә) болса «Пәрвәрдигарниң Пәриштиси». «мән билән сөзлишиватқан пәриштә» болса «Пәрвәрдигарниң Пәриштиси» әмәс. Тәвраттики башқа қисимлардин билимизки, «Пәрвәрдигарниң Пәришитиси» Худаниң вәкили болупла қалмай, йәнә Худаниң тәбиитидә болған бир Шәхс; ишинимизки, у Мәсиһ-Қутқазғучи болуп, инсанлар дунияси туғулуштин илгири, «адәм» қияпитидә дунияда көрүнгән. Кейинки текстләтдин қариғанда, «мән билән сөзлишиватқан пәриштә» болса «аддий бир пәриштә» еди (у 2-бап, 3-4-айәттә башқа пәриштә тәрипидин ишқа буйрулған). У бәлким Зәкәрияға аламәт көрүнүштә йолбашчи һәм чүшәндүргүчи ролида болған.

1:12 **«...сән бу йәтмиш жилдин бери аччиқлинип келиватқан Йерусалим вә Йәһуданиң шәһәрлири...»** — оқурмәнләрниң есидә бар болуши керәкки, Исраил Худаниң жазаси билән Бабил империйәсидә 70 жил сүргүн болған («Йәр.» 25:11-12, «Дан.» 9:2ни көрүң).

1:15 **«Шуниң билән мән әркин-азатиликтә яшаватқан әлләргә қаттиқ ғәзәплинимән»** — Тәврат һәм Зәбурдики «әлләр» деган сөз адәттә Исраилдин башқа барлиқ хәлиқләрни, йәни «Йәһудий әмәсләр»ни көрситиду. Шуңа бәзидә «ят әлләр» дәп тәржимә қилимиз. Тәвратта «әлләр», «таипиләр», «ят әлләр» яки «хәлиқ-милләтләр» дейилсә, һәрдайим мошу мәнани билдүриду. **«чүнки мән хәлқимгә сәлла ғәзәплинип қойивидим, улар һәддидин ешип хәлқимгә зор азар қилди»** — Худа Исраилдин (бутпәрәслиги түпәйлидин) ғәзәплинип уларға «ят әлләр» арқилиқ азар бәргүзүп жазалап, Бабил империйәсигә 70 жил сүргүн қилдурған. Бирақ «ят әлләр» бу иштә Худаниң жазасиниң даирисидин чиқип толиму рәһимсизлик қилған.

1:16 **««өлчәм таниси тартилиду»** — демәк, өлчәм танисида шәһәрни өлчәш Йерусалим шәһириниң қайтидин толуқ қурулидиғанлиғидин дерәк бериду.

1:16 Әз. 11:23

мүңгүзләрни дәккә-дүккигә чүшәргили, йәни әлләрниң Йәһуданиң зиминини тарқити-
ветиш үчүн көтәргән мүңгүзлирини йәргә ташливәткили кәлди!» — деди.

Үчинчи аламәт көрүнүш — өлчәш танисини тутқан жигит

2 [1] Андин мән бешимни көтирип, мана қолида өлчәм танисини тутқан бир адәмни
көрдүм [2] вә униңдин: «Нәгә барисән?» дәп соридим. У маңа: «Мән Йерусалимни
өлчигили, униң кәңлиги вә узунлуғини өлчәп билгили баримән» — деди.
[3] Мана, мән билән сөзлишиватқан пәриштә чиқти; йәнә бир пәриштә униң билән
көрүшүшкә чиқти [4] вә униңға мундақ деди: — Жүгүр, бу яш жигиткә сөз қил, униңға
мундақ дегин: — «Йерусалим өзидә туруватқан адәмләрниң вә малларниң көплүгидин
сепилсиз шәһәрләрдәк болиду. [5] — вә Мән Пәрвәрдигар униң әтрапиға от-ялқун сепили,
униң ичидики шан-шәриви болимән. [6] — Һой! Һой! Шималий зиминдин қечиңлар, —
дәйду Пәрвәрдигар, — чүнки Мән силәрни асмандики төрт тәрәптин чиққан шамалдәк
тарқитиватқән, дәйду Пәрвәрдигар».
[7] «— Һәй! И Бабил қизи билән турғучи Зион, қачқин! [8] Чүнки самави қошунларниң
Сәрдари болған Пәрвәрдигар мундақ дәйду: — Өз шан-шәривини дәп У Мени силәрни
булаң-талаң қилған әлләргә әвәтти; чүнки ким силәргә чеқилса, шу Өзиниң көз қари-
чоқиға чеқилған болиду. [9] Чүнки мана, Мән Өз қолумни уларниң үстигә силкиймән,
улар өзлиригә қул қилинғучиларға олжа болиду; шуниң билән силәр самави қошунлар-
ниң Сәрдари болған Пәрвәрдигарниң Мени әвәткәнлигини билисиләр.
[10] Нахшиларни яңритип шатлан, и Зион қизи; чүнки мана, келиватимән, араңда макан-
лишимән, дәйду Пәрвәрдигар, [11] — вә шу күнидә көп әлләр Пәрвәрдигарға бағлиниду,
Маңа бир хәлиқ болиду; араңда маканлишимән вә силәр самави қошунларниң Сәрда-
ри болған Пәрвәрдигарниң Мени әвәткәнлигини билисиләр; [12] шуниңдәк Пәрвәрдигар
Йәһудани Өзиниң «муқәддәс зимини»да несивиси болушқа мирас қилиду вә йәнә Йе-
русалимни талливалиду.
[13] Барлиқ әт егилири Пәрвәрдигар алдида сүкүт қилсун! Чүнки У Өзиниң муқәддәс ма-
канидин қозғалди!»

1:21 **«Мән: «бу һүнәрвәнләр немә иш қилғили кәлди?» дәп соридим...»** — әнди бу «төрт мүңгүз» вә «төрт һүнәрвән» немини көрситидиғанлиғи үстидә «қошумчә сөз»имиздә азрақ пикирлишимиз.

2:4 **«Жүгүр, бу яш жигиткә сөз қил, униңға мундақ дегин: — «Йерусалим өзидә туруватқан адәмләрниң вә малларниң көплүгидин сепилсиз шәһәрләрдәк болиду»** — демәк, кәлгүси Йерусалим наһайити чоң бир шәһәр болғачқа, униң аһалиси бәрибир һәр қандақ сепилниң ичигә патмайду; демәк, мошу жигитниң униң «кәңлигини, узунлуғи»ни өлчиши бекар иш болмамду?!

2:6 **«Мән силәрни асмандики төрт тәрәптин чиққан шамалдәк тарқитиватқән»** — «төрт тәрәптин чиққан шамал» ибраний тилида: «асмандики төрт шамал» дейилиду — шәриқ, ғәрип, шимал, җәнуп тәрәпләрдин чиқидиған шамаллар.

2:7 **«— Һәй! И Бабил қизи билән турғучи Зион, қачқин !»** — Бабил империйәси Зәкәрияниң бешаритидин 20 жил илгири вәйран қилинған еди. Шуңа биз мошу сөзләр вә кейинки алтә айәтни ахирқи заманни көрситиду, дәп қараймиз. Бирақ шу чағдики Йәһуда вә Йерусалим бешарәтләрдин хелә үмүт алалайду, чүнки бешарәтләр Худаниң уларға болған мәңгүлүк мәхсәтлириниң һеч қачан өзгәртилмигәнлигини тәстиқлайду.

2:8 **«Өз шан-шәривини дәп У Мени силәрни булаң-талаң қилған әлләргә әвәтти»** — башқа тәрҗимилири: «Шан-шәрәп аян қилинғандин кейин, У Мени силәрни булаң-талаң қилған әлләргә әвәтти», яки «Шәрәп-һөрмәткә ериштүрүлгинимдин кейин, У... Мени әвәтти». Қайси тәрҗимиси тоғра болушидин қәтиийнәзәр, оқурмәнләр диққәт қилидуки, Пәрвәрдигар Өзи «Самави қошунларниң Сәрдари болған Пәрвәрдигар»ни әвәтиду (9-айәт, 6-бап, 15-айәт, 10-бап, 12-айәтләрдиму охшаш ишни көрәләймиз). Биз әнди Инҗилдин чүшинимизки, Худа дунияға әвәткән Қутқазғучи-Мәсиһниң өзи Худалиқ тәбиитидидур, у Худаниң әзәлдин болғучи мәңгүлүк «Калами»дур. Шүбһисизки, мошу айәттики «Самави қошунларниң Сәрдари болған Пәрвәрдигар» болса, «Худаниң Калами», Мәсиһдур (Тәврат, «Йәш.» 48:16ниму көрүң).

2:8 Зәк. 2:9; 6:15; 10:12; Йәш. 48:16; Юһ. 11:42; 17:21

2:10 Лав. 26:12; Әз. 37:27; 2Кор. 6:16

Төртинчи аламәт көрүнүш —
Йәшуа баш каһинни кийиндүрүш

3 [1] Андин у маңа Пәрвәрдигарниң Пәриштиси алдида туруватқан баш каһин Йәшуани,
шуниңдәк Йәшуаниң оң тәрипидә униң билән дүшмәнлишишкә турған Шәйтанни
көрсәтти.
[2] Пәрвәрдигар Шәйтанға: «Пәрвәрдигар сени әйиплисун, и Шәйтан! Бәрһәқ, Йерусалим-
ни талливалған Пәрвәрдигар сени әйиплисун! Бу киши оттин тартивелинған бир чучу-
ла отун әмәсму?» — деди.
[3] Йәшуа болса паскина кийимләрни кийгән һалда Пәриштиниң алдида туратти.
[4] У Униң алдида туруватқанларға: «Бу паскина кийимни униңдин салдуруветиңлар» —
деди вә униңға: «Қара, Мән қәбиһлигиңни сәндин елип кәттим, саңа һейтлиқ кийим
кийгүздүм» — деди.
[5] Мән: «Улар бешиға пакиз бир сәллини орисун!» — дедим. Шуниң билән улар пакиз бир
сәллини униң бешиға орап, униңға кийим киййдүрди; Пәрвәрдигарниң Пәриштиси бир
янда туратти.
[6] Вә Пәрвәрдигарниң Пәриштиси Йәшуаға мундақ җекилиди: — [7] «Самави қошунларниң
Сәрдари болған Пәрвәрдигар мундақ дәйду: — Әгәр йоллиримда маңсаң, тапилиғиним-
ни чиң тутсаң, Мениң өйүмни башқурисән, һойлилиримға қарайдиған болисән; саңа
йенимда туруватқанларниң арисида туруш һоқуқини беримән.
[8] — И баш каһин Йәшуа, сән вә сениң алдиңда олтарған һәмраһлириң аңлаңлар (чүнки
улар бешарәтлик адәмләр): — Мана, Мән «Шах» дәп аталған қулумни мәйданға чиқири
мән. [9] Мана, Мән Йәшуаниң алдиға қойған ташқа қара! — Бу бир ташниң үстидә йәттә
көз бар; мана, Мән униң нәқишлирини Өзәм ойимән, — дәйду самави қошунларниң Сәр-
дари болған Пәрвәрдигар, — вә Мән бу зиминниң қәбиһлигини бир күн ичидила елип
ташлаймән.

3:1 **«Андин у маңа ... баш каһин Йәшуани, шуниңдәк Йәшуаниң оң тәрипидә униң билән дүшмәнлишишкә турған Шәйтанни көрсәтти»** — оқурмәнләр бәлким билидуки, «Йәшуа» (яки «Йәһошуа») Йәһудийлар арисида көп көрүлидиған исим болуп, мәнаси: «Пәрвәрдигар Қутқазғучи» дегәнликтур. «Әйса» дегән исим «Йәшуа»ниң әрәб тилидики ипадилинишидур.

–«Шәйтан» дегәнниң мәнаси: «дүшмән, күшәндә».

–Бу айәт ибраний тилида: «Андин у маңа Пәрвәрдигарниң Пәриштиси алдида туруватқан баш каһин Йәшуани, шуниңдәк Йәшуаниң оң тәрипидә Шәйтанниң униңға «шәйтан болуш»қа турғанлиғини көрсәтти» — дейилиду.

3:2 **«Бәрһәқ, Йерусалимни талливалған Пәрвәрдигар сени әйиплисун! Бу киши оттин тартивелинған бир чучула отун әмәсму?»** — бу сөз Йәшуани көрситиду, әлвәттә; вә бәлким Йәшуаниң Бабилға сүргүн болуштики синақ-аздурушлиридин қутқузулғанлиғини көрситиду. Бу тоғрилиқ «қошумчә сөз»имиздә көрсәткинимиздәк, бу иштa Йәшуа Исраилға вәкил қилиниду.

3:2 Йәһ. 9

3:4 **«Униң алдида туруватқанлар»** — бизниңчә Пәрвәрдигарниң Пәриштисиниң алдидики пәриштиләрни көрситиду.

3:4 Мик. 7:18

3:5 **«Мән: «Улар бешиға пакиз бир сәллини орисун!» — дедим...»** — бу сөз бәлким Зәкәрияниң дуаси — демәк, «Йәшуаниң каһинлиқ кийимлири толуқ болсун!». **«сәллә»** —яки «баш чәмбирики». «Йәш.» 62:3ни көрүң.

3:5 Йәш. 62:3

3:8 **«Мана, Мән «Шах» дәп аталған қулум...»** — «мана» дегән сөз мошу йәрдә ибраний тилида «чүнки, мана» дейилиду. «чүнки» дегән сөз ишлитилгәндә, әслидә униң кәйнидә бир сәвәп бар болуши керәк. Бу сәвәп жуқуриқи 1-7-айәттә тепилиши мүмкин, бирақ бизгә һазирчә намәлум. **«Мениң «Шах» дегән қулум»** — 6-бап, 12-13-айәттиму тилға елиниду. ««Шах» дегән қулум» Мәсиһни көрситиду. «Шах», «Йәшуа», «униң алдиға олтарған адәмләр» вә төвәндики айәттики «йәттә көзлүк таш» үстидә «қошумчә сөз»имиздә тохтилимиз.

3:8 Йәш. 4:2; 11:1; Йәр. 23:5; 33:15; Зәк. 6:12

3:9 **«Бу бир ташниң үстидә йәттә көз бар; мана, Мән униң нәқишлирини Өзәм ойимән»** — «көз» ибраний тилида «булақ» дегән мәнаниму көрситиду. Бәзи алимлар шу мәнада чүшинип мундақ тәрҗимә қилиду: «Бу бир ташниң үстидә йәттә булақ бар; Мән уларниң ағзилирини ачимән...». 3-бап, -10-айәттә йәттә көз тилға елинғачқа, биз әсли «көз» дегән мәнада болуши керәк, дәп қараймиз. Мумкинчилигиму барки, «көз» дегән сөз мошу йәрдә икки мәнани өз ичигә алиду.

3:9 Зәк. 4:10; Вәһ. 5:6; Зәб. 117:22; Йәш. 8:14; 28:16; Мат. 21:42; 1Пет. 2:4; Йәш. 49:16; Юһ. 20:20, 25-27; Зәк. 13:1

[10] Шу күни, — дәйду самави қошунларниң Сәрдари болған Пәрвәрдигар, — һәр бириңлар өз йеқиниңларни үзүм тели вә әнҗир дәриғи астиға олтиришқа тәклип қилисиләр».

Бәшинчи аламәт көрүнүш — алтун чирақдан

4 [1] Андин мән билән сөзлишиватқан пәриштә қайтип келип мени ойғитиватти. Мән худди уйқисидин ойғитиветилгән адәмдәк болуп қалдим; [2] У мәндин: «Немини көрдүң?» дәп сориди. Мән: «Мана, мән пүтүнләй алтундин ясалған бир чирақданни көрдүм; униң үсти тәрипидә бир қача, йәттә чириғи вә йәттә чирақҗа тутишидиған йәттә нәйчә бар екән; [3] униң йенида икки зәйтун дәриғи бар, бириси оң тәрәптә, бириси сол тәрәптә», дедим. [4] Андин җававән мән билән сөзлишиватқан пәриштидин: «И тәхсир, булар немә?» — дәп соридим.
[5] Мән билән сөзлишиватқан пәриштә маңа җававән: «Буларниң немә екәнлигини билмәмсән?» — деди. Мән: «Яқ, тәхсир» — дедим.
[6] Андин у маңа җававән мундақ деди: «Мана самави қошунларниң Сәрдари болған Пәрвәрдигарниң Зәруббабәлгә қилған сөзи: «Иш күч-қудрәт билән әмәс, иқтидар билән әмәс, бәлки Мениң Роһум арқилиқ пүтиду! — дәйду самави қошунларниң Сәрдари болған Пәрвәрдигар. [7] — И бүйүк тағ, сән зади ким? Зәруббабәл алдида сән түзләңлик болисән; у ибадәтханиниң әң үстигә җипсима ташни қойиду, шуниң билән униңға: «Илтипатлиқ болсун! Илтипат униңға!» дегән товлашлар яңрап аңлиниду».
[8] Андин Пәрвәрдигарниң сөзи маңа келип мундақ дейилди: — [9] «Зәруббабәлниң қоли мошу өйниң улини салди вә униң қоллири уни пүттүриду; шуниң билән силәр самави қошунларниң Сәрдари болған Пәрвәрдигарниң Мени әвәткәнлигини билисиләр. [10] Ким әнди мошу «кичик ишлар болған күн»ни көзгә илмисун? Чүнки булар шатлиниду, — бәрһәқ, бу «йәттә» шатлиниду, — Зәруббабәлниң қоли тутқан тик өлчәм тешини көргәндә шатлиниду; бу «йәттә» болса Пәрвәрдигарниң пүткүл йәр йүзигә сәпселип қараватқан көзлиридур».
[11] Мән җававән пәриштидин: «Чирақданниң оң вә сол тәрипидә турған икки зәйтун дәриғи немә?» дәп соридим; [12] вә иккинчи қетим соални қоюп униңдин: «Уларниң йенидики икки алтун нәйчә арқилиқ өзлигидин «алтун» қуюватқан шу икки зәйтун шехи немә?» дәп соридим.
[13] У мәндин: «Буларниң немә екәнлигини билмәмсән?» дәп сориди. Мән: «Яқ, тәхсир» — дедим.

4:2 **«йәттә чириғи вә йәттә чирақҗа тутишидиған йәттә нәйчә бар екән»** — яки «йәттә чирақниң һәр бириниң йәттә пилиги бар екән».
4:5 Зәк. 4:14; Әзра 5:1; 6:14; Вәһ. 11:3-4
4:7 **«у ибадәтханиниң әң үстигә җипсима ташни қойиду»** — «җипсима таш» селиниватқан өйниң (мошу айәттә ибадәтханиниң) әң ахирқи қоюлған тешитур. **«шуниң билән униңға: «Илтипатлиқ болсун! Илтипат униңға!» дегән товлашлар яңрап аңлиниду»** — «Илтипатлиқ болсун! Илтипат униңға!» дегән сөзләр бәлким ибадәтханиға, яки «әң үстидики җипсима таш», яки пүтүн қурулуш ишиға ейтилиду.
4:7 Йәш. 40:4
4:9 Юһ. 2:19-21
4:10 **«бәрһәқ, бу «йәттә» шатлиниду...»** — бәзи алимлар бу «йәттә»ни чирақданниң йәттә шехини көрситиду, дәп қарайду. Бирақ чирақдан Худадин май қобул қиливатиду, шуңа бизниңчә «бу «йәттә»» жуқуриқи ташниң «йәттә көз»ини көрситиду. Ибадәтханиниң қурулуши адәмләрниң көз-қарашлирида «кичик ишлар» болғини билән, Пәрвәрдигарниң һәммә ишни тәң көридиған көзлиридә у интайин әһмийәтлик, шатлинарлиқ бир иштур. Һәтта қурулуш җәриянида, Зәруббабәлниң «тик өлчәш теши»ни тутқанлиғини көргәндә, «Пәрвәрдигарниң көзлири» шатлиниду. «Қошумчә сөз»имизниму көрүң.
4:10 2Тар. 16:9; Вәһ. 5:6
4:12 **«..өзлигидин «алтун» қуюватқан шу икки зәйтун шехи...»** — мошу «алтун» бәлким «алтун рәңлик» зәйтун мейи —һәр тәрәплик роһий риғбәт-тәсәллини көрсәтсә керәк.

[14] У маңа: «Булар пүткүл йәр-зиминниң Егиси алдида туруватқан «зәйтун мейида мәсиһ
қилинған» икки оғул балидур» — деди.

Алтинчи аламәт көрүнүш — «учар орам язма»

5 [1] Андин мән йәнә бешимни көтирип, мана бир учар орам язмини көрдүм. [2] У мәндин:
«Немини көрдүң?» дәп сориди. Мән: «Бир учар орам язмини көрдүм; узунлуғи
жигирмә гәз, кәңлиги он гәз екән» — дедим.
[3] У маңа: «Бу болса пүтүн зимин үстигә чиқирилған ләнәттур; чүнки һәр бир оғрилиқ
қилғучи бу тәрипигә йезилғини бойичә үзүп ташлиниду; вә қәсәм ичкүчиләрниң һәр
бири у тәрипигә йезилғини бойичә үзүп ташлиниду».
[4] — «Мән бу язмини чиқиримән» — дәйду самави қошунларниң Сәрдари болған Пәрвәр-
дигар, «вә у оғриниң өйигә һәмдә намим билән ялғандин қәсәм ичкүчиниң өйигә кири-
ду вә шу өйдә қонуп уни яғач-ташлири билән қошупла йәветиду».

Йәттинчи аламәт көрүнүш — севәттә олтарған аял — «Рәзиллик»

[5] Андин мән билән сөзлишиватқан пәриштә чиқип маңа: «Әнди бешиңни көтәргин, не-
миниң чиқиватқинини көрүп бақ» — деди.
[6] Мән: «У немә?» — дәп соридим. У маңа: «Бу чиқиватқан «әфаһ» севитидур», вә: «Бу бол-
са шу рәзилләрниң пүтүн зиминдики қияпитидур» — деди.
[7] Әфаһ севитиниң ағзидин думилақ бир қоғушун көтирилди, мана, әфаһ севити ичидә
бир аял олтиратти.
[8] У: «Бу болса, рәзиллик»тур» — дәп, уни әфаһ севити ичигә қайтуруп ташлап, әфаһниң
ағзиға еғир қоғушунни ташлап қойди.
[9] Бешимни көтирип, мана икки аялниң чиққанлиғини көрдүм; шамал уларниң қанат-
лирини йәлпүтүп туратти (уларниң ләйләкниңкидәк қанатлири бар еди); улар әфаһни
асман билән зиминниң оттурисиға көтәрди. [10] Мән билән сөзлишиватқан пәриштидин:
«Улар әфаһни нәгә көтирип маңиду?» — дәп соридим.

4:14 **««зәйтун мейида мәсиһ қилинған» икки оғул балидур»** — ибраний тилида: «зәйтун майлиқ икки оғул бала» дейилиду.
–Бу айәттик «икки зәйтун дәриғи» тоғрисида икки көзқараш бар.
–(1) Икки зәйтун дәриғи Зәруббабәл вә Йәшуа, йәни Давутниң әвлади болған падишаниң орнида турғучи Зәруббабәл вә баш каһин Йәшуа. Оқурмәнләрниң есидә болуши керәкки, Исраилниң падишалири вә каһинлири алаһидә бир пурақлиқ зәйтун мейи билән «мәсиһ қилинған», бу май Худаниң Роһиниң мәдитини билдүрәтти. Шуниңдәк падиша вә каһин (башқа тәрәпләрдин) Худаға вәкаләтчи болатти. Бу биринчи көзқараш бойичә бу икки адәмниң Худаниң Роһи арқилиқ йетәкчилик қилиши вә илһам бериши билән, хәлиқ Худаниң нурини дунияға чачидиған «чирақдан» болиду.
–(2) Бу «мәсиһ қилинған икки оғул бала» дәл Зәкәрия вә Һагай пәйғәмбәрләрниң өзи; уларниң риғбәтләндүрүшлири билән пүтүн хәлиқ, җүмлидин Зәруббабәл вә Йәшуа муқәддәс ибадәтханини қурушқа илһамландурулмақта; шуниң билән йәнә «Худаниң нурини дунияға чачидиған «чирақдан» болиду». Бизниңчә бу көзқараш орунлуқ.
4:14 Зәк. 4:3; Әзра 5:1; 6:14; Вәһ. 11:3-4
5:2 **«узунлуғи жигирмә гәз, кәңлиги он гәз екән»** — ибранийлар ишләткән «гәз» бәлким йерим метр еди. Орам язминиң узунлуғи, кәңлиги Муса пәйғәмбәргә көрситилгән «муқәддәс чедир»ниң узунлуғи вә кәңлиги билән мунасивәтлик («Мис.» 29-бапни көрүң).
5:4 **«Мән бу язмини чиқиримән... вә у оғриниң өйигә һәмдә намим билән ялғандин қәсәм ичкүчиниң өйигә кириду вә шу өйдә қонуп уни яғач-ташлири билән қошупла йәветиду»** — «учар орам язма» тоғрисида «қошумчә сөз»имиздә тохтилимиз.
5:6 **«Бу чиқиватқан «әфаһ» севитидур»** — «әфаһ» болса һәҗим өлчими, тәхминән 40 литр келиду. Мошу йәрдә һәм өлчәм һәм өлчәйдиған севәтниң өзини көрситиду. **«Бу болса шу рәзилләрниң пүтүн зиминдики қияпитидур»** — «рәзилләр» ибраний тилида «улар». Жуқирида ейтилған оғри вә ялғанчини көрситиши мумкин. Ибраний тилида «қияпәт» «көз» дегән сөз билән ипадилиниду. Мәнаси бәлким: Худа Өз хәлқигә көзи билән йетәкчилик қилғинидәк («Зәб.» 31:8) Шәйтанму өзигә тәвә болғанларни «әфаһ» (сода-сетиқниң символи) арқилиқ башқуриду. «Қошумчә сөз»имизни көрүң.

[11] У маңа: Улар әфаһ үчүн «Шинар зимини»да бир өй селишқа кәтти; өй бәрпа қилинған-
дин кейин, әфаһ севити шу йәрдә өз туралғусиға қоюлиду, — дәп жавап бәрди.

Сәккизинчи аламәт көрүнүш — атлиқ жәң һарвулири

6 [1] Андин мана, мән йәнә бешимни көтирип, икки тағ оттурисидин төрт жәң һарвусиниң
чиққанлиғини көрдүм. Тағлар болса мис тағлар еди. [2] Биринчи жәң һарвусидики
қизил атлар еди; иккинчи жәң һарвусидики қара атлар еди; [3] үчинчи жәң һарвусидики
ақ атлар, төртинчи жәң һарвусидики күчлүк чипар атлар еди. [4] Мән жававән мән билән
сөзлишиватқан пәриштидин: «Тәхсир, булар немә?» — дәп соридим.
[5] Пәриштә маңа жававән: «Булар пүткүл йәр-земинниң Егисиниң һозуридин чиққан ас-
манларниң төрт роһи. [6] Қара атлар қетилған һарву шималий зиминлар тәрәпкә кириду;
ақлар уларниң кәйнидин маңиду; чипарлар болса жәнубий зиминлар тәрәпкә маңиду.
[7] Андин мошу күчлүк атлар чиқип йәр йүзидә уяқ-буяқ кезишкә алдирайду» — деди.
У уларға: «Мелиңлар, йәр йүзидә уяқ-буяқ меңиңлар» — деди; улар йәр йүзидә уяқ-буяқ
маңди. [8] Вә У маңа үнлүк авазда: «Қара, шималий йәр-зиминлар тәрәпкә маңғанлар Ме-
ниң Роһумдики аччиқни шималий зимин тәрәптә бесиқтурди» — деди.

Баш каһин Йәшуаға таж кийдүрүш

[9] Пәрвәрдигарниң сөзи маңа келип мундақ дейилди: —
[10] Сүргүн болуп кәлгәнләрдин, йәни Һәлдай, Тобия вә Йәдаядин соғатларни қобул
қилғин; шу күни улар Бабилдин келип чүшкән өйгә, йәни Зәфанияниң оғли Йосияниң
өйигә киргин; [11] шундақ, күмүч вә алтунни қобул қилғин, булардин чәмбәрсиман бир
тажни тоқуп вә тажни Йәһозадакниң оғли баш каһин Йәшуаниң бешиға кийгүзгин; [12] вә
Йәшуаға: «Самави қошунларниң Сәрдари болған Пәрвәрдигар мундақ дәйду: Қараңлар,
«Шах» дәп аталған инсан! У өз түвидин орнида шахлинип, Пәрвәрдигарниң ибадәтхани-
сини қуриду» — дегин.
[13] «Бәрһәқ, Пәрвәрдигарниң ибадәтханисини қурғучи дәл шу болиду; у шу шаһанә
шан-шәрәпни зиммисигә елип, өз тәхтигә олтирип һөкүм сүриду; у тәхткә олтиридиған
каһин болиду; хатирҗәмлик-арамлиқни елип келидиған һәмкарлиқ улар иккиси ари-
сида болиду.
[14] Мошу чәмбәрсиман таж Пәрвәрдигарниң ибадәтханисида Хәләм, Тобия, Йәдаяларға
вә Зәфанияниң оғлиниң меһриванлиғиға бир әсләтмә үчүн қоюлиду. [15] Вә жирақта ту-

5:11 **«Шинар зимини»** — «Шинар» Бабилийәниң башқа бир исми. **«әфаһ севити шу йәрдә өз туралғусиға қоюлиду»** — «әфаһда олтарған аял» («рәзиллик») тоғрисида «қошумчә сөз»миздә тохтилимиз.

6:8 **«шималий йәр-зиминлар тәрәпкә маңғанлар Мениң Роһумдики аччиқни шималий зимин тәрәптә бесиқтурди»** — сәккизинчи көрүнүш үстидә «қошумчи сөз»миздә тохтилимиз.

6:12 Зәк. 3:8; Йәш. 4:2; 11:1; Йәр. 23:5; 33:15

6:13 **«у шу шаһанә шан-шәрәпни зиммисигә елип, ... у тәхткә олтиридиған каһин болиду»** — Исраилда «Лавий» қәбилисидин болған «каһин»лар падиша болушқа қәтъий болмайтти. Мошу йәрдә Йәшуа (Әйса) шүбһисизки, кәлгүси заманда келидиған Қутқазғучи-Мәсиһни көрситиду. «Мәсиһ» һәм каһин һәм падиша болуп, Йәшуа вә Зәруббабәл қуруватқан ибадәтханидин техиму улуқ ибадәтханини, йәни Муқәддәс Роһтин туғулған кишиләрдин тәркиб тапқан ибадәтханини қуриду. «Қошумчә сөз»имиз вә «Һагай пәйғәмбәр» қисмидики «қошумчә сөз»имизни көрүң. **«хатирҗәмлик-арамлиқни елип келидиған һәмкарлиқ... »** — яки «хатирҗәмлик-арамлиқни елип келидиған план ...». **«хатирҗәмлик-арамлиқни елип келидиған һәмкарлиқ улар иккиси арисида болиду»** — бәзи алимлар «иккиси» дегән сөз «икки һоқуқ» дегән мәнада, у бәлким ҚутКузғучи-Мәсиһниң «каһин» һәм «тәхттә олтарғучи падишаси дегән икки салаһийитини көрситиду, дәп қарайду. Бизниңчә «улар иккиси» болса Пәрвәрдигар һәм униң Мәсиһидур. Дунияниң гуналирини жуйидиған қурбанлиқ болса Худаниң плани болуп, Өз Мәсиһи шу планини әмәлгә ашуруп қурбанлиқ болған; шуңа «хатирҗәмлик-арамлиқни елип келидиған һәмкарлиқ» «Улар иккиси» арисидидур.

6:13 Зәб. 109:1, 4; 84:11; Йәш. 9:6; 22:24; Юһ. 2:19-22

6:14 **«Хәләм, Тобия, Йәдаялар...»** — «Хәләм» 10-айәттә «Хәлдай» дәп атилиду. **« Зәфанияниң оғлиниң**

руватқанлар келип Пәрвәрдигарниң ибадәтханисини қуруш хизмитидә болиду; шуниң билән силәр самави қошунларниң Сәрдари болған Пәрвәрдигарниң Мени әвәткәнлигини билисиләр; әгәр Пәрвәрдигарниң авазини көңүл қоюп аңлисаңлар бу иш әмәлгә ашурулиду».

Роза тутуш тоғрилиқ қоюлған соал вә рәддийәлик жавап

7 [1] Дариус падишаниң төртинчи жили тоққузинчи ай, йәни «Хисләв»ниң төртинчи
күни, Пәрвәрдигарниң сөзи Зәкәрияға кәлди. [2] Шу чағда Бәйт-Әл шәһиридикиләр
Шерәзәр вә Рәгәм-Мәләкләрни Пәрвәрдигардин илтипат сорашқа әвәткән еди. [3] Бәйт-
Әлдикиләр: «Самави қошунларниң Сәрдари болған Пәрвәрдигарниң өйидики
каһинлардин, шуниңдәк пәйғәмбәрләрдин: «Һәр биримиз көп жиллардин бери
қилғинимиздәк, бәшинчи айда һәр биримиз йәнила өзимизни башқилардин айрип,
жиға-зерәға олтиришимиз керәкму?» — дәп сораңлар» дәп тапилиған еди.
[4] Пәрвәрдигарниң сөзи маңа келип мундақ дейилди: —
[5] «Зиминдики барлиқ туруватқан хәлиққә һәм каһинларға сөз қилип мундақ сориғин:
— «Силәр мошу йәтмиш жилдин бери бәшинчи ай вә йәттинчи айларда роза тутуп жиға-
зерә қилғиниңларда, силәр маңа, һәқиқәтән маңа роза туттуңларму? [6] Йегиниңлар, ич-
киниңлар, бу пәқәт өзәңлар үчүнла йәп-ичкиниңлардин ибарәт болди әмәсму? [7] Булар
Йерусалим вә униң әтрапидики шәһәрлири аһалилик болған, таза аватлашқан чағларда,
җәнубий Йәһуда вә төвән түзләңлик аһалилик болған чағларда, Пәрвәрдигар бурунқи
пәйғәмбәрләр арқилиқ җакалиған сөзләр әмәсму?
[8] Пәрвәрдигарниң сөзи Зәкәрияға келип мундақ дейилди: —
[9] «Самави қошунларниң Сәрдари болған Пәрвәрдигар мундақ дәйду: — «Һәқиқий адаләт-
ни жүргүзүңлар, бир-бириңларға меһир-муһәббәт вә рәһим-шәпқәт көрситиңлар, [10] тул
хотун вә житим-йесирларни, ят адәмләр вә намратларни бозәк қилмаңлар; һеч ким өз
қериндишиға көңлидә яманлиқ ойлимисун. [11] Бирақ ата-бовилириңлар аңлашни рәт
қилған, улар җаһиллиқ билән бойнини толғап, аңлимасқа қулақлирини еғир қилған
; [12] улар Тәврат қанунини вә самави қошунларниң Сәрдари болған Пәрвәрдигарниң Өз
Роһи билән бурунқи пәйғәмбәрләр арқилиқ әвәткән сөзлирини аңлимаслиқ үчүн көң-
лини алмастәк қаттиқ қилған еди; шуңа самави қошунларниң Сәрдари болған Пәрвәр-
дигардин интайин қаттиқ ғәзәп чүшкән; [13] шундақ болдики, Мән уларни чақирғанда

меһриванлиғиға бир әсләтмә үчүн қоюлиду» — башқа бирхил тәрҗимиси: «Зәфанияниң оғли «Хән»гә бир әсләтмә үчүн қоюлиду». Бирақ «хән»ниң мәнаси «илтипат, меһриванлиқ» болуп, Муқәддәс Китаптики башқа йәрләрдә исим орнида ишләткәнлиги көрүлмәйду.

6:15 Зәк. 2:8, 9, 10, 12; Йәш. 48:16; Юһ. 11:42; 17:21

7:3 **«бәшинчи айда һәр биримиз йәнила өзимизни башқилардин айрип, жиға-зерәға олтиришимиз керәкму?»** — «бәшинчи ай»дики роза тутуш болса әслидики ибадәтханиниң вәйран қилинғанлиғиға һәсрәт билдүрүш үчүн еди. Бабил империйәсиниң қошунлири ибадәтханини бәшинчи айниң 9-күнидә вәйран қилған еди, андин хәлиқни 70 жил сүргүн қилип башқурған. Мошу кишиләр: «Ибадәтхана һазир қайтидин қурулуватқан болғачқа, бу розини тутуверишимиз керәкму?» — дәп ойлиниватқан еди.

7:5 **«Силәр мошу йәтмиш жилдин бери бәшинчи ай вә йәттинчи айларда роза тутуп жиға-зерә қилғиниңларда...»** — «йәттинчи ай»дики роза, валий Гәдәлияниң қаза қилинғанлиғини әсләш мәхситидә тутулған роза болуп, униң вапатиға һәсрәт билдүрүш үчүн еди (Тәврат, «Йәрәмия», 40-41-баплар). Бу Бабил империйәси Пәләстинни ишғал қилған мәзгилдики әң ахирқи пажиәлик вақиә еди.

7:6 **«Йегиниңлар, ичкиниңлар, бу пәқәт өзәңлар үчүнла йәп-ичкиниңлардин ибарәт болди әмәсму? »** — демәк, силәрниң роза тутушуңлар йәп-ичишиңларға охшаш, пәқәт өзлириңла үчүндур. Роза тутушниң мәхсити Худани издәш әмәс, бәлки «өз-өзигә ичини ағритиш»тин ибарәт болуши мумкин. Йәнә бир имканийити, бу айәттики «йемәк» вә «ичмәк» бәлким һейт-байрамларни көрситиду. Худа улардин: «мошу һейт-байрамларни өзәңлар үчүн тәбриклидиңларму, яки мән үчүн тәбриклидиңларму?» — дәп сораватиду.

7:10 Мис. 22:22

7:11 **«улар җаһиллиқ билән бойнини толғап»** — ибраний тилида «улар мүрисини җаһил қилип...».

улар аңлашни рәт қилғандәк, улар чақирғанда Мәнму аңлашни рәт қилдим» — дәйду
самави қошунларниң Сәрдари болған Пәрвәрдигар. [14] — «вә Мән уларни улар тонумай-
диған барлиқ әлләр арисиға қара қуюн билән тарқитивәттим; уларниң кетиши билән
зимин вәйран болған, андин униңдин өткәнләрму, қайтқанларму болған әмәс; чүнки
уларниң сәвәвидин иллиқ зимин вәйранә қилинған».

Роза тутуш тоғрилиқ қоюлған соал вә үмүт бәргүчи жавап

8 [1] Вә самави қошунларниң Сәрдари болған Пәрвәрдигарниң сөзи маңа келип мундақ
дейилди: —
[2] «Самави қошунларниң Сәрдари болған Пәрвәрдигар мундақ дәйду: «Мениң Зионға
бағлиған отлуқ муһәббитим қайнап ташти; Мениң униңға бағлиған отлуқ муһәббитим
түпәйлидин униң дүшмәнлиригә ғәзивим қайнап ташти.
[3] Пәрвәрдигар мундақ дәйду: «Мән Зионға қайтип кәлдим, Йерусалимниң оттурисида
маканлишимән; Йерусалим «һәқиқәт шәһири» дәп атилиду, самави қошунларниң Сәр-
дари болған Пәрвәрдигарниң теғи «Муқәддәс Тағ» дәп атилиду. [4] Самави қошунларниң
Сәрдари болған Пәрвәрдигар мундақ дәйду: «Қери бовай-момайлар йәнә Йерусалимниң
кочилирида олтиридиған болиду; күнлири узун болуп, һәр бири һасисини қолида тутуп
олтириду; [5] шәһәрниң кочилири ойнаватқан оғул-қиз балилар билән лиқ толиду. [6] Сама-
ви қошунларниң Сәрдари болған Пәрвәрдигар мундақ дәйду: — «Бу иш шу күнләрдә бу
хәлиқниң қалдисиниң көзигә әҗайип карамәт көрүнидиғини билән, у Мениң көзүмгә
карамәт көрүнәмду?» — дәйду самави қошунларниң Сәрдари болған Пәрвәрдигар.
[7] Самави қошунларниң Сәрдари болған Пәрвәрдигар мундақ дәйду: — «Мана, Мән Өз
хәлқимни шәрқий зиминлардин, ғәрбий зиминлардин қутқузимән; [8] Мән уларни елип
келимән, улар Йерусалимда маканлишиду; улар Мениң хәлқим, Мән һәқиқәт вә һәққа-
нийлиқта уларниң Худаси болимән».
[9] Самави қошунларниң Сәрдари болған Пәрвәрдигар мундақ дәйду: — «Самави қошунлар-
ниң Сәрдари болған Пәрвәрдигарниң өйиниң ули селинған күнидә һазир болған пәйғәм-
бәрләрниң ағзидин мошу күнләрдә баян қилиниватқан муну сөзләрни ишитиватисиләр,
муқәддәс ибадәтханиниң қурулушиға қолуңлар күчлүк қилинсун! [10] Чүнки шу күнләрдин
илгири инсан үчүн иш һәққи йоқ, ат-улақ үчүнму иш һәққи йоқ еди; җәбир-зулум түпәй-
лидин чиққучи яки киргүчи үчүн аман-есәнлик йоқ еди; чүнки Мән һәр бир адәмни өз
йеқиниға дүшмәнләштүрдүм; [11] бирақ Мән бу хәлиқниң қалдисиға бурунқи күнләрдики-
дәк болмаймән, дәйду самави қошунларниң Сәрдари болған Пәрвәрдигар; [12] чүнки уруқ
һосуллуқ болиду, үзүм тели мевиләйду, тупрақ үндүрмилирини бериду, асманлар шәб-
нәмлирини бериду; шуниң билән мән бу хәлиқниң қалдисиға мошуларниң һәммисини
егә қилдуримән. [13] Шундақ әмәлгә ашурулидуки, силәр әлләр арисида ләнәт болуп қалғи-
ниңларниң әксичә, и Йәһуда җәмәти вә Исраил җәмәти, Мән силәрни қутқузимән, силәр
уларға бәхит-бәрикәт болисиләр; қорқмаңлар, қоллириңлар күчлүк қилинсун!

7:13 Пәнд. 1:28; Йәш. 1:15; Йәр. 11:11; 14:12
7:14 **«уларни... қара қуюн билән тарқитивәттим»** — яки «уларни ... қара қуюн билән тарқитиветимән».
8:2 Зәк. 1:14
8:6 **«Бу иш шу күнләрдә бу хәлиқниң қалдисиниң көзигә әҗайип карамәт көрүнидиғини билән, у Мениң көзүмгә карамәт көрүнәмду?»** — демәк, адәмләр үчүн әҗайип карамәт болған ишлар Худа үчүн адәттики ишлар.
8:9 **«Пәрвәрдигарниң өйиниң ули селинған күнидә сөзлигән пәйғәмбәрләр»** — һагай вә Зәкәрия. Бу айәттә көздә тутулған «Пәрвәрдигарниң өйиниң улиниң селиниши» икки жил бурун («Әзра» 5:1-2) болған болса керәк.
8:12 **«уруқ һосуллуқ болиду»** — яки «уруққа хатирҗәмлик-аманлиқ болиду».
8:13 **«силәр әлләр арисида ләнәт болуп қалғиниңлар»** — бу сөзниң бәлким үч тәрипи бар. (1) сүргүн болған Йәһудийлар өзлири ләнәткә қалдурулған; (2) улар башқиларға ләнәт болуп уларға бала-қаза кәлтүргән; (3)

[14] Чүнки самави қошунларниң Сәрдари болған Пәрвәрдигар мундақ дәйду: — Силәрниң ата-бовилириңлар Мениң ғәзивимни қозғиғанда Мениң силәргә яманлиқ йәткүзүш ойида болғиним вә шу жаза йолидин янмиғинимдәк — дәйду самави қошунларниң Сәрдари болған Пәрвәрдигар — [15] Мән һазир, мошу күнләрдә йәнә Йерусалим вә Йәһуда жамәтигә яхшилиқ йәткүзүш ойида болдум; қорқмаңлар. [16] Мошу ишларға әмәл қилиңлар: — һәр бириңлар өз йеқиниңларға һәқиқәтни сөзләңлар; дәрвазилириңларда һәқиқәткә, аман-течлиққа уйғун һөкүмләрни жүргүзүңлар; [17] һеч ким көңлидә өз йеқиниға яманлиқ ойлимисун; һеч қандақ ялған қәсәмгә шерик болмаңлар; чүнки Мән дәл буларниң һәммисигә нәпрәтлинимән, дәйду Пәрвәрдигар.

[18] Вә самави қошунларниң Сәрдари болған Пәрвәрдигарниң сөзи маңа келип мундақ дейилди: —

[19] Самави қошунларниң Сәрдари болған Пәрвәрдигар мундақ дәйду: — «Төртинчи айдики роза, бәшинчи айдики роза, йәттинчи айдики роза вә онинчи айдики роза Йәһуда жәмәтигә хошаллиқ вә шат-хорамлиқ, бәхитлик ибадәт сорунлири болиду; шуңа һәқиқәт вә хатирҗәмлик-течлиқни сөйүңлар.

[20] Самави қошунларниң Сәрдари болған Пәрвәрдигар мундақ дәйду: — «Нурғун қовмлар вә көп шәһәрләрниң аһалиси йәнә мошу йәргә келиду; [21] бир шәһәрдә туруватқанлар башқа бир шәһәргә берип уларға: «Пәрвәрдигардин илтипат тиләшкә, самави қошунларниң Сәрдари болған Пәрвәрдигарни издәшкә тез барайли; мәнму баримән!» — дәйдиған болиду. [22] Көп қовмлар вә күчлүк әлләр Пәрвәрдигардин илтипат тиләшкә, самави қошунларниң Сәрдари болған Пәрвәрдигарни издәшкә Йерусалимға келиду.

[23] Самави қошунларниң Сәрдари болған Пәрвәрдигар мундақ дәйду: — «Шу күнләрдә һәр хил тилда сөзләйдиған әлләрдин он нәпәр адәм чиқип Йәһудий бир адәмниң тониниң етигини тутувелип униңға: «Биз сән билән барайли; чүнки Худани сән билән биллидур, дәп аңлидуқ» — дәйду.

«Бүйүк Искәндәр»ниң таҗавузи тоғрилиқ бешарәтләр

9 [1] Пәрвәрдигарниң сөзидин жүкләнгән бешарәт — Хадрак зимини вә Дәмәшқ үстигә қониду (чүнки Пәрвәрдигарниң нәзири адәмләр вә Исраилниң барлиқ қәбилилири үстидидур); [2] У буларға чегаридаш болған Хаматқа, Тур вә Зидон үстигиму қониду. Тур толиму «дана» болғачқа, [3] өзи үчүн қорған қурған, күмүчни топидәк, сап алтунни

уларниң нами (Исраил, Йәһудий) ләнәтни билдүргән. Худа мошу үч әвалниң һәр бирини дәл уларниң әксигә айландуриду. **«силәр уларға әлләргә бәхит-бәрикәт болисиләр»** — Худа әслидә Ибраһим пәйғәмбәргә: «Сән вә әвладиң һәр бир әл-милләткә бәхит-бәрикәт болисән» дәп вәдә қилған. Исраил итаәтсизликтин мошу бәрикәтни ләнәткә айландурған.

8:16 **«дәрвазилириңларда һәқиқәткә, аман-течлиққа уйғун һөкүмләрни жүргүзүңлар»** — ақсақаллар шәһәр дәрвазилирида олтирип, сот вә һөкүм қилатти.

8:16 Әф. 4:25

8:17 Зәк. 5:3, 4; 7:10.

8:19 **«Төртинчи айдики роза, бәшинчи айдики роза, йәттинчи айдики роза вә онинчи айдики роза Йәһуда жәмәтигә хошаллиқ вә шат-хорамлиқ, бәхитлик ибадәт сорунлири болиду»** — бу «розилар» тоғрилиқ «қошумчә сөз»ни көрүң.

8:20 Йәш. 2:2; Йәр. 16:19; Мик. 4:1; Зәк. 8:2.

8:23 **«Шу күнләрдә ... әлләрдин он нәпәр адәм чиқип Йәһудий бир адәмниң тониниң етигини тутувелип униңға: «Биз сән билән барайли; чүнки Худани сән билән биллидур, дәп аңлидуқ» — дәйду»** — бу иш Худани издәнгән «ят әлләр»ниң һәрикәтлиригә бир мисал болиду.

9:1 **«Хадрак зимини»** — кона тарихнамиләр бойичә, «Хадрак» дегән район Дәмәшқ шәһиригә йеқин болған, бирақ дәл қайси җай екәнлигини һазир билмәймиз. **«чүнки Пәрвәрдигарниң нәзири адәмләр вә Исраилниң барлиқ қәбилилири үстидидур»** — башқа бирхил тәрҗимиси: «чүнки инсанларниң вә Исраилниң барлиқ қәбилилириниң көзи Пәрвәрдигарға қарайду».

9:2 **«У** *, йәни Пәрвәрдигарниң бешарити* **буларға чегаридаш болған Хаматқа, Тур вә Зидон үстигиму қониду»** — «бүйүк Искәндәр» миладийәдин илгәрки 332-жили җәнуп тәрәпкә жүрүш қилип мошу йәрләрни бир-бирләп егиливалған.

кочилардики патқақтәк догилап қойған. 4 Мана, Рәб уни мал-дуниясидин айриветиду,
униң күчини деңизда йоқ қилиду; у от тәрипидин йәп кетилиду.
5 Ашкелон буни көрүп қорқиду; Газаму көрүп азаплинип толғинип кетиду; Әкронму
шундақ, чүнки униң арзу-үмүти тозуп кетиду; падиша Газадин йоқап кетиду, Ашкелон
адәмзатсиз қалиду. 6 Шуниң билән Ашдодта һарамдин болған бириси туриду; Мән Фи-
листийләрниң мәғрурлуғи вә пәхрини йоқитимән. 7 Мән ағзидин қанларни, униң һа-
рам йегән жиркиничлик нәрсиләрни чишлири арисидин елип кетимән; андин қелип
қалғанлар болса, улар Худайимизға тәвә болуп, Йәһудада йолбашчи болиду; Әкронниң
орни Йәбус қәбилисидикиләргә охшаш болиду. 8 Мән қошун түпәйлидин, йәни өтүп кәт-
күчи вә қайтип кәлгүчи түпәйлидин Өз өйүм әтрапида чедиримни тиктүримән; әзгүчи
қайтидин униңдин өтмәйду; чүнки Өз көзүм билән күзитимән.

Зионниң падишаси Мәсиһ келиду!

9 Зор шатлан, и Зион қизи!
Тәнтәнәлик нида қил, и Йерусалим қизи!
Қараңлар, падишаһиң йениңға келиду;
У һәққаний вә нижатлиқ болиду;
Кәмтәр-мөмин болуп,
Мада ешәккә, йәни ешәк тәхийигә минип келиду;
10 Шуниң билән Мән жәң һарвулирини Әфраимдин,
Атларни Йерусалимдин мәһрум қиливетимән;
Жәң оқясиму елип ташлиниду.
У болса әлләргә хатирҗәмлик-течлиқни жакалап йәткүзиду;
Униң һөкүмранлиғи деңиздин деңизғичә,
Әфрат дәриясидин йәр йүзиниң чәтлиригичә болиду.

9:4 **«Мана, Рәб уни мал-дуниясидин айриветиду, униң күчини деңизда йоқ қилиду; у от тәрипидин йәп кетилиду»** — бу айәтни «бүйүк Искәндәр» әмәлгә ашурған. Миладийәдин илгири 332-жили у Турни булаң-талаң қилип пүтүнләй вәйран қиливәткән «қошумчә сөз»имизни көрүң).
–«униң күчини деңизда йоқ қилиду» дегәнликниң башқа бирхил тәрҗимиси: «У (йәни Рәб) уларниң деңиздики күчини йоқ қилиду»
9:6 **«Шуниң билән Ашдодта һарамдин болған бириси туриду; Мән Филистийләрниң мәғрурлуғи вә пәхрини йоқитимән»** — Искәндәр Турни егиливалғандин кейин Филистийәгә қарап жүрүш қилиду. 5- вә 6-айәттә тилға елинған (Ашкелон, Газа, Әкрон, Ашдод) шәһәрләр Филистийәдики бәш чоң шәһәрниң төрти. Бу жәңләрниң тәпсилатлири үчүн «қошумчә сөз»имизни көрүң.
9:7 **«Мән ағзидин қанларни, униң һарам йегән жиркиничлик нәрсиләрни чишлири арисидин елип кетимән; андин қелип қалғанлар болса, улар Худайимизға тәвә болуп,...»** — «Худайимизға» дегән сөзгә қариғанда мошу айәтләрдики сөзлигүчи Мәсиһниң өзи болуши керәк. **«...Әкронниң орни Йәбус қәбилисидикиләргә охшаш болиду»** — толуқ айәтниң мәнаси: (1) Филистийләр әнди бутларға аталған қурбанлиқларниң қениниму, гөшиниму йемәйдиған болиду. (2) Филистийләр Худаға тәвә болуп Йәһуда арисида (Йәбус қәбилисидикиләрдәк) һөрмәтлик мәртивигә егә болиду (һазирқи «Пәләситинликләр» Филистийләрниң әвлатлири болуши мүмкин). «Қошумчә сөз»имизниму көрүң.
9:8 **«Мән қошун түпәйлидин, йәни өтүп кәткүчи вә қайтип кәлгүчи түпәйлидин Өз өйүм әтрапида чедиримни тиктүримән; әзгүчи қайтидин униңдин өтмәйду; чүнки Өз көзүм билән күзитимән»** — «бүйүк Искәндәр» залим болғини билән, Мисирға һуҗум қилишқа маңғанда («өтүп кәткәндә») яки Мисирни ишғал қилип «қайтип кәлгәндә» (гәрчә Йерусалимдики муқәддәс ибадәтханида нурғунлиған байлиқлар болсиму), Йерусалимға һеч һуҗум қилмиған. Бу тарихниң әң чоң сирлиридин биридур. «Қошумчә сөз»имизниму көрүң.
9:9 **«У һәққаний вә нижатлиқ болиду»** — башқа тәрҗимилири: «У нижатни елип келиду», «У қутқузулған болиду» яки «У ғәлибилик болиду». **«Қараңлар, падишаһиң йениңға келиду... мада ешәккә, йәни ешәк тәхийигә минип келиду»** — бу толуқ бешарәт Әйса Мәсиһни еniқ көрситиду. Инжил, «Матта» 21-бап, «Маркус» 11-бап, «Луқа» 19-бап, «Юһанна» 12-бапларни көрүң.
9:9 Зәк. 2:10; Мат. 21:4-5; Юһ.12:12-16
9:10 **«Шуниң билән Мән жәң һарвулирини Әфраимдин, ...мәһрум қиливетимән; ... У , *йәни Исраилниң падиша Мәсиһ* болса әлләргә хатирҗәмлик-течлиқни жакалап йәткүзиду; униң һөкүмранлиғи деңиздин деңизғичә, Әфрат дәриясидин йәр йүзиниң чәтлиригичә болиду»** — демисәкму, бешарәт Әйса Мәсиһниң дунияға тунчи келишидин (9-айәт) униң қайтип келишигә атлап өтиду. Бешарәтниң қалғини ахирқи заманларни көрситиду. «Қошумчә сөз»имизни көрүң.

[11] Әнди сени болса, саңа чүширилгән әһдә қени түпәйлидин, Мән араңдики мәһбусларни
сусиз орәктин азатлиққа чиқиримән.
[12] Мустәһкәм жайға қайтип келиңлар, и арзу-үмүтниң мәһбуслири! Бүгүн Мән жакалап
ейтимәнки, тартқан жазалириңниң әксини икки һәссиләп саңа қайтуримән. [13] Чүнки
Өзәм үчүн Йәһудани оқядәк егилдүрдүм, Әфраимни оқ қилип оқяға салдим; Мән оғул
балилириңни орнидин турғузимән, и Зион — улар сениң оғул балилириңға қарши җәң
қилиду, и Гретсийә! И Зион, Мән сени палванниң қолидики қиличтәк қилимән. [14] Пәрвәр-
дигар уларниң үстидә көрүниду; Униң оқи чақмақтәк етилип учиду. Рәб Пәрвәрдигар
канайни чалиду; У җәнуптики дәһшәтлик қара қуюнларни биллә елип жүрүш қилиду.
[15] Самави қошунларниң Сәрдари болған Пәрвәрдигар улар үчүн мудапиә болиду; улар
салға ташлирини кукум қилип, дәссәп чәйләйду; улар ичивелип, шарап кәйпини сүр-
гәнләрдәк қийқас-сүрән көтириду; улар қанға миләнгән қурбангаһниң бүрҗәклиридәк,
қанға толдурулған қачилардәк болиду. [16] Шу күни Пәрвәрдигар болған уларниң Худаси
уларни Өзәм баққан падам болған хәлқим дәп билип қутқузиду; чүнки улар таҗ гөһәр-
лиридәк Униң зимини үстидә көтирилиду. [17] Шунчә зордур Униң меһриванлиғи, шунчә
қалтистур Униң гөзәллиги! Зираәтләр жигитләрни, йеңи шарап қизларни яшнитиду!

Ахирқи заманлардики вақиәләр — давами

10 [1] Пәрвәрдигардин «кейинки ямғур» пәслидә ямғурни тәләп қилиңлар; Пәрвәрдигар
чақмақларни чақтуруп, уларға мол ямғурларни, шуниңдәк һәр биригә етизда
от-чөпләрни бериду. [2] Чүнки «өй бутлири» бемәна гәпләрни ейтқан, палчилар ялған
«аламәт»ләрни көргән, тутуруқсиз чүшләрни сөзлигән; улар қуруқ тәсәлли бериду.
Шуңа хәлиқ қой падисидәк тенәп кәтти; улар падичиси болмиғачқа, азар йемәктә.
[3] Мениң ғәзивим падичиларға қозғалди; Мән мошу «текә» йетәкчиләрни җазалаймән;
чүнки самави қошунларниң Сәрдари болған Пәрвәрдигар Өз падисидин, йәни Йәһуда
җамәтидин хәвәр елишқа кәлди; У җәңдә уларни Өзиниң һәйвәтлик етидәк қилиду.

9:11 **«Әнди сени болса, саңа чүширилгән әһдә қени түпәйлидин, Мән араңдики мәһбусларни сусиз орәктин азатлиққа чиқиримән»** — бу сирлиқ бешарәтниң һәм роһий һәм җисманий җәһәтлири болуши керәк. Ишинимизки, Әйса Мәсиһниң қени билән түзгән «йеңи әһдә» Йәһудийларни, әлләрниму һәр хил «гуна орики»дин қутқузалайду һәм кәлгүсидиму буниң сәвәвидин Худа Йәһудийларни һәр хил җисманий қийинчилиқлардинму қутқузиду.

9:11 Мат. 26:28; Лука 22:20; Рим. 9:3, 4; Рим. 11:25, 26, 27; 1Кор. 11:25; Ибр. 9:19, 20, 21.

9:12 **«Мустәһкәм жайға қайтип келиңлар, и арзу-үмүтниң мәһбуслири!»** — «арзу-үмүтниң мәһбуслири» бәлким бу толиму қисқартилған гәп болуши мүмкин, мәнаси: ««Худаниң қалдиси» Худаниң нурғун вәдилири алдида үмүтвар болуши керәк еди. Лекин уларниң униңға ишәнмәслиги, шундақла үмүтсизлиниши түпәйлидин гунаниң мәһбуслири болуп қалған. Уларниң бирдин-бир «мустәһкәм жай»и Худаниң Өзи, әлвәттә.

9:14 Һаһ. 2:6

9:15 **«... улар қанға миләнгән қурбангаһниң бүрҗәклиридәк, қанға толдурулған қачилардәк болиду»** — бу охшитиш Исраилниң җәңгә болидиған зоқ-кәйпиниң шарап ичкән адәмниңкидәк болидиғанлиғини яки дүшмәнләрдин төкүлгән қанниң көплүгини билдүриду. Қурбангаһ үстидики қурбанлиқларниң қанлирини елишқа бир нәччә қачиларни тәйярлаш керәк еди, улар әлвәттә қан билән лиқ толдурулатти вә қурбангаһниң бүҗәклири қанға милинип кетәтти.

–Толуқ бу бешарәт бәлким (1) Исраилниң Гретсийә залимлири үстидин (миладийәдин илгәрки 3- вә 2-әсирдә) болған әҗайип ғәлибилирини вә (2) ахирқи замандики дәҗҗалниң қошунлири билән болидиған урушларни көрситиду. «Қошумчә сөз»имизниму көрүң.

9:17 **«Шунчә зордур Униң меһриванлиғи, шунчә қалтистур Униң гөзәллиги!»** — яки, «Немидегән әзиз! Немидегән гөзәл!».

10:1 **«Пәрвәрдигардин «кейинки ямғур» пәслидә ямғурни тәләп қилиңлар»** — бу дуа жуқурики бешарәт билән бағлинишлиқ; зираәтләр вә үзүмләргә ямғур керәк, әлвәттә. «Кейинки ямғур» болса Пәләстиндә 3- яки 4-айда яғиду, әтиязлиқ зираәтләрни пишириш һалқилиқ ролини ойнайду. Бу ямғурлар болмиса һеч һосул болмайду.

10:2 **«өй бутлири»** — (ибраний тилида «тәрафим») пал билән «йол көрситидиған» бирхил бутлар еди.

10:2 Топ. 5:6

[4] Униңдин йәни Йәһудадин «Буҗәк Теши», униңдин «Қозуқ», униңдин «Җәң Оқяси»,
униңдин «Һәммигә һөкүмранлиқ Қилғучи» чиқиду.
[5] Шуниң билән улар җәңдә, дүшмәнләрни кочилардики патқақни дәссигәндәк чәйләй-
диған палванлардәк болиду; улар җәң қилиду, чүнки Пәрвәрдигар улар билән биллидур;
улар атлиқ әскәрләрниму йәргә қаритип қойиду. [6] Мән Йәһуда җәмәтини күчәйтимән,
Йүсүпниң җәмәтини қутқузимән; Мән уларни қайтидин олтирақлишишқа қайтуримән;
чүнки Мән уларға рәһим-шәпқәтни көрситимән. Улар Мән һеч қачан ташливәтмигән-
дәк болиду; чүнки Мән уларниң Худаси Пәрвәрдигармән; Мән уларға җавап беримән.
[7] Әфраимдикиләр палвандәк болиду, көңүллири шарап кәйпини сүргәнләрдәк хошал-
линиду; уларниң балилири буни көрүп хошаллиниду; уларниң көңли Пәрвәрдигардин
шатлиниду.
[8] Мән үшқиртип, уларни жиғимән; чүнки Мән уларни бәдәл төләп һөрлүккә чиқиримән;
улар илгири көпийип кәткәндәк көпийиду. [9] Мән уларни әлләр арисида уруқтәк ча-
чимән; андин улар Мени жирақ җайларда әсләйду; шуниң билән улар балилири билән
һаят қелип, қайтип келиду. [10] Мән уларни қайтидин Мисир зиминидин елип келимән,
Асурийәдинму чиқирип жиғимән; уларни Гилеад вә Ливан зиминиға елип киргүзимән;
йәр-зимин уларни патқузалмай қалиду.
[11] Шундақ қилип, У җәбир-җапа деңизидин өтүп, деңиздики долқунларни уриду; Нил
дәриясиниң тәглири қуруп кетиду; Асурийәниң мәғрурлуғи вә пәхри пәс қилиниду,
Мисирдики шаһанә һасиму йоқилиду.
[12] Мән уларни Пәрвәрдигар арқилиқ күчәйтимән; улар Униң намида маңиду, дәйду
Пәрвәрдигар.

Худаниң падиси яхши падичисини, йәни Пәрвәрдигарниң Өзини рәт қилиду; улар зулмәткә қалиду

11 [1] И Ливан, от сениң кедир дәрәқлириңни йәп кетиши үчүн, дәрвазилириңни
ач! [2] Вайсаңлар, и қариғайлар, чүнки кедир жиқилди, есил дәрәқләр вәйран
қилинди; вайсаңлар, и Башандики дуб дәрәқлири, чүнки барақсан орман жиқитилди!
[3] Падичиларниң вайсиған авазини аңла! Чүнки уларниң шəриви болған чимән-яйлақ
вәйран қилинди; асланларниң һөкиригән авазини аңла! Чүнки Иордан дәриясиниң
пәхри болған бүк-барақсанлиғи вәйран қилинди.
[4] Пәрвәрдигар Худайим мундақ дәйду: — Боғузлашқа бекитилгән падини баққин!
[5] Уларни сетивалғанлар уларни боғузливәткәндә һеч гунакар дәп қаралмайду; уларни

10:4 **«Униңдин, йәни Йәһудадин «бұҗәк теши», униңдин «қозуқ»...»** — «йәни Йәһудадин» дегән сөзләрни тәрҗимә йолида қошуп киргүздуқ. Ибраний тилида пәқәт «униңдин» дейилиду. 9-айәттә «Йәһуда җәмәти» көздә тутулған болғачқа, 10-айәтни шундақ тәрҗимә қилдуқ. Мәсиһ «Йәһудадин» чиқиду, әлвәттә.
–Башқа бирхил тәрҗимиси «йәни Худадин». **«униңдин ... «бұҗәк теши», .. «қозуқ», .. «җәң оқяси», .. «һәммигә һөкүмранлиқ қилғучи» чиқиду»** — бу төрт намниң һәммиси «Мәсиһ-Қутқазғучи»ниң унванлири болиду. Барлиқ пәйғәмбәрләрниң бешарәтлири бойичә «Мәсиһ» чоқум Йәһуданиң әвлади болуши керәк еди. «Қошумчә сөз»имизниму көрүң.
–«Униңдин» дегәнни бәзи алимлар «Худадин» дегән мәнада, дәп қарайду.
10:9 **«Мән уларни әлләр арисида уруқтәк чачимән; ...»** — яки «Мән уларни әлләр арисида уруқтәк чачидиған болсам,...».
10:11 **«У җәбир-җапа деңизидин өтүп, деңиздики долқунларни уриду»** — «У» — Худани көрситиду, әлвәттә.
11:1 **«И Ливан, от сениң кедир дәрәқлириңни йәп кетиши үчүн, дәрвазилириңни ач! »** — бу 1-3-айәт бәлким бир охшитиш; Йәһуданиң йетәкчилири Худаниң хәлқи вә Худа бәргән зиминни өз мәнпәити үчүн ишләткән, һазир бу мәнпәәттин айрилиду. 1-айәт йеңидин қурулған ибадәтханиниң йәнә вәйран қилинишини көрситиши мүмкин. У Ливандики көплигән кедир дәрәқлирини вә башқа есил дәрәқләрни ишлитип селинған (Тәврат, «Әзра», 3:7-айәт).
–«Қошумчә сөз»имиздә биз бу бабни тәпсилий шәрһләймиз.

сетивәткәнләр: «Пәрвәрдигарға шүкри! Чүнки бейип кәттим!» — дәйду; уларниң өз па-
дичилири уларға ичини һеч ағритмайду. 6 Чүнки Мән зиминда туруватқанларға йәнә
ичимни һеч ағритмаймән, дәйду Пәрвәрдигар; — вә мана, Мән адәмләрни, һәр бирини
өз йеқининиң қолиға вә өз падишасиниң қолиға тапшуримән; мана, булар зиминни ха-
рап қилиду, Мән уларни буларниң қолидин һеч қутқузмаймән.

7 Шуңа мән «боғузлашқа бекитилгән пада»ни беқип турдум, болупму падиниң ариси-
дики мискин мөминләрни бақтим. Мән өзәмгә икки таяқни алдим; биринчисини «ша-
паәт», иккинчисини «риштә» дәп атидим; шуниң билән мән падини бақтим.
8 Шуниңдәк Мән бир ай ичидә үч падичини һалак қилдим; Мениң җеним бу хәлиқтин
бизар болди вә уларниң җени Мени өч көрди.
9 Мән: «Мән силәрни бақмаймән; өләй дәп қалғанлири өлүп кәтсун; һалак болай дәп
қалғанлири һалак болсун; тирик қалғанларниң һәммиси бир-бириниң гөшини йесун»
— дедим.
10 Мән «шапаәт» дегән тайиғимни елип сундуруветтим, шуниңдәк Мениң барлиқ әл-
ләр билән болған әһдәмни сундуруветтим. 11 Әһдә шу күни бекар қиливетилди; шуңа
пада арисидики маңа диққәт қилған мискин мөминләр буниң Пәрвәрдигарниң сөзи
екәнлигини билип йәтти. 12 Вә мән уларға: «Мувапиқ көрсәңлар, мениң иш һәққимни
бериңлар; болмиса болди қилиңлар» — дедим. Шуңа улар мениң иш һәққимгә оттуз
күмүч тәңгини таразиға салди.
13 Вә Пәрвәрдигар маңа: «Мана бу улар Маңа бекиткән қалтис баһа! Уни сапалчиниң ал-
диға ташлап бәр!» деди. Шуниң билән мән оттуз күмүч тәңгини елип буларни Пәрвәрди-
гарниң өйидә, сапалчиниң алдиға чөриветтим. 14 Андин мән Йәһуда билән Исраилниң
қериндашлиғини үзүш үчүн, иккинчи тайиғимни, йәни «риштә»ни сундуруветтим.
15 Андин Пәрвәрдигар маңа мундақ деди: «Сән әнди йәнә әрзимәс падичиниң қуралли-

11:6 **«Мән... һәр бирини өз йеқининиң қолиға вә өз падишасиниң қолиға тапшуримән»** — «өз падишаси» алаһидә ибарә болуп, бәлким Худа шу падишани таллимиғанлиғини, бәлки Йәһудадикиләр өзлири талливалғанлиғини көрситиду. Зәкәрияниң дәвридә Йәһуданиң һеч падишаси йоқ еди (Йәһуда Парс империйәси астида болған).

11:7 **«Шуңа мән «боғузлашқа бекитилгән пада»ни беқип турдум, болупму падиниң арисидики мискин мөминләрни бақтим»** — «пада» Исраил хәлқини көрситиду. Падиниң «арисидики мискин мөминләр», Худаға садиқ «қалди»лар еди (11-айәтни көрүң). Зәкәрия падичилиқ вәзиписини **уларни дәп** зиммисигә алиду. Лекин Худаниң җазаси падиниң көп қисминиң бешиға чүшүш алдида туриду (5-айәт); Худаниң нәзири бәрибир «пада арисидики «мискин мөминләр»» («қалдилар») үстидә болиду. Улар падиниң арисидики аз бир қисмидур. **«Мән өзәмгә икки таяқни алдим; биринчисини «шапаәт», иккинчисини «риштә» дәп атидим; шуниң билән мән падини бақтим...»** — Зәкәрия бәлким мәзкур ишни, шундақла 8-14-айәттики башқа бәзи ишларни чүшидә яки аламәт көрүнүштә көргән болуши мумкин; бу ишларниң мәлум бир қисмини у хәлиқ алдида «роль елип» көрсәткән болса керәк. «Қошумчә сөз»имизниму көрүң.

11:8 **«Шуниңдәк Мән бир ай ичидә үч падичини һалак қилдим...»** — «үч падичи» тоғрилиқ бизниңчә икки имканийәт бар. (1) «үч падичи» мәлум адәмләрни әмәс, бәлки Худа Исраил үчүн бекиткән үч хил падичини, йәни «пәйғәмбәр», «каһин» вә «падишасини билдүриду. Миладийәдин кейинки 70-жили Рим империйәсиниң Йерусалимни вәйран қилиши билән, Исраилда бу үч хил «падичи» қалмиди. (2) миладийәдин кейинки 70-жили Рим империйәси Йерусалимни муһасиригә алғанда, Исраилниң бир-биригә өч болған үч йетәкчиси (Юһанна, Симон вә Әлиезәр) бар еди. Уларниң бир-бири билән соқушушлири түпәйлидин Йерусалим ахир берип ишғал қилинған, бу үч «падичи» шу һаман «падичилиқтин» қалған. Биз 2-имканийәткә майилмиз. «Қошумчә сөз»имиздә биз йәнә буниң үстидә музакирилишимиз.

11:9 **«һалак болай дәп қалғанлири һалак болсун; тирик қалғанларниң һәммиси бир-бириниң гөшини йесун» — дедим»** — дәрвәқә, Рим империйәси Йерусалимни муһасиригә алғанда көп адәм ачарчилиқтин башқиларни өлтүрүп гөшини йегән.

11:11 **«... мискин мөминләр буниң Пәрвәрдигарниң сөзи екәнлигини билип йәтти»** — бу «мискинларниң билип йетиши»ниң өзиму бәлким «аламәт көрүнүш»ниң бир қисмидур. Демәк, һәммиси пәйғәмбәрниң дәвридин кейин йүз бериду.

11:12 Мат. 26:15; 27:9

11:13 **«Пәрвәрдигар маңа: «Мана бу улар Маңа бекиткән қалтис баһа! Уни сапалчиниң алдиға ташлап бәр!» деди»** — «қалтис баһа!» — кинайилик, һәҗвий гәп, әлвәттә.

11:13 Мат. 27:3-10

рини ал. [16] Чүнки мана, Мән зиминда бир падичини орнидин турғузимәнки, у һалак
болай дегәнләрдин хәвәр алмайду, тенәп кәткәнләрни издимәйду, ярилланғанларни
сақайтмайду, сағламларниму бақмайду; у бәлки сәмригәнләрниң гөшини йәйду, һәтта
туяқлирини йирип йәйду. [17] Падини ташливәткән әрзимәс падичиниң һалиға вай! Қи-
лич униң билиги вә оң көзигә чүшиду; униң билиги пүтүнләй йигиләйду, униң оң көзи
пүтүнләй қараңғулишип кетиду.

Йерусалимниң ахирқи қетим муһасиригә чүшүши — Исраиллар өзи өлтүргән Қутқазғучисини көриду

12 [1] Пәрвәрдигарниң Исраил тоғрилиқ сөзидин жүкләнгән бешарәт: —
Асманларни яйғучи, йәрниң улини салғучи, адәмниң роһини униң ичидә Ясиғучи
Пәрвәрдигар мундақ дәйду: —
[2] Мана, Мән Йерусалимни әтрапидики барлиқ әлләргә кишиләрни дәккә-дуккигә сали-
диған апкур қилимән; Йерусалимға чүшидиған муһасирә Йәһудағиму чүшиду.
[3] Шу күни әмәлгә ашурулидуки, Мән Йерусалимни барлиқ әлләргә еғир жүк болған таш
қилимән; ким уни өзигә жүклисә яриланмай қалмайду; йәр йүзидики барлиқ әлләр
униңға жаң қилишқа жиғилиду. [4] Шу күни Мән һәммә атларни сарасимигә селип, ат-
лиқларни сараң қилип уримән; бирақ Йәһуда жамәтини көзүмдә тутимән; әллардики
һәр бир атни болса корлуқ билән уруветимән. [5] Шуниң билән Йәһуданиң йолбашчилири
көңлидә: «Йерусалимда туруватқанлар самави қошунларниң Сәрдари болған Пәрвәрди-
гар, уларниң Худаси арқилиқ маңа күч болиду» дәйду.
[6] Шу күни Мән Йәһуданиң йолбашчилирини отунлар арисидики отдандәк, өнчиләр ари-
сидики мәшъәлдәк қилимән; улар әтрапидики барлиқ әлләрни, йәни оң вә сол тәри-
пидикиләрни йәветиду; Йерусалимдикиләр йәнә өз жайида, йәни Йерусалим шәһири-
дә туридиған болиду. [7] Пәрвәрдигар авал Йәһуданиң чедирлирини қутқузиду; сәвәви
— Давут жәмәтиниң шан-шәриви һәм Йерусалимда туруватқанларниң шан-шәриви
Йәһуданиңкидин улуқланмаслиғи үчүндур. [8] Шу күни Пәрвәрдигар Йерусалимда ту-
руватқанларни қоғдайду; уларниң арисидики әләңшип қалғанларму шу күни Давуттәк
палван болиду; Давут жәмәти болса Худадәк, йәни уларниң алдидики Пәрвәрдигарниң
Пәриштисидәк күчлүк болиду.
[9] Шу күни әмәлгә ашурулидуки, Йерусалимға жаң қилишқа кәлгән барлиқ әлләрни
һалак қилишқа киришимән. [10] Вә Мән Давут жәмәти вә Йерусалимда туруватқанлар
үстигә шапаәт йәткүзгүчи вә шапаәт тилигүчи Роһни қуйимән; шуниң билән улар өз-

---

11:15 **«Пәрвәрдигар маңа мундақ деди: «Сән әнди йәнә әрзимәс падичиниң қураллирини ал... »** — яхши падичиниң қураллири болған икки таяқни сундурувәткәндин кейин, «әрзимәс падичиниң қураллирини ал» дәп буйрулған.

11:17 **«Падини ташливәткән әрзимәс падичиниң һалиға вай! Қилич униң билиги вә оң көзигә чүшиду; униң билиги пүтүнләй йигиләйду, униң оң көзи пүтүнләй қараңғулишип кетиду»** — бу сирлиқ бабниң хәвирини жиғинчақлисақ: (1) Исраил өзиниң мәнпәәтпәрәс «падичилири» тәрипидин көп азап тартқан. (2) бирақ бу ишларда уларниң өз мәсъулийити бар. Худа мошу падичилири арқилиқ уларни жазалиған һәм жазалайду. Исраил хәлқи яхши падичини, йәни Худаниң Өзини кәмситиду. Улар уни «30 күмүч тәңгә»ниң баһасида көриду. (3) бу пул ибадәтханида ташливетилиду; (4) улар һәқиқий падичиниң бекишини рәт қилиду, шуңа Худа уларни наһайити рәзил бир падичиниң қолиға тапшуриду; (5) Худа мошу рәзил падичини вә барлиқ мәнпәәтпәрәс падичиларниму қаттиқ жазалайду.

–Оқурмәнләргә аянки, «Өзәм яхши Падичидурмән» дегән Әйса Мәсиһ Йәһуданиң 30 күмүч тәңгә үчүн сатқунлуқ қилиши билән өлтүрүлгән; кейин Йәһудий хәлқи рәзил мәнпәәтпәрәс йетәкчиләрниң касапитидин йәнә бир қетим (Рим империйәси тәрипидин) дунияниң чәт-чәтлиригичә тарқитиветилгән. Бу ишлар үстидә «қошумчә сөз»имиздә тохтилимиз.

11:17 Йәр. 23:1; Әз. 34:2; Юһ. 10:12

12:6 **«Мән Йәһуданиң йолбашчилирини... өнчиләр арисидики мәшъәлдәк қилимән»** — «өнчиләр» — буғдай яки арпа бағламлири.

лири санҗип өлтүргән Маңа йәнә қарайду; бирисиниң тунҗа оғли үчүн матәм тутуп
жиға-зерә көтәргәндәк улар Униң үчүн жиға-зерә көтириду; йәккә-йеганә оғлидин җуда
болғучиниң дәрд-әләм тартқинидәк улар униң үчүн дәрд-әләм тартиду. [11] Шу күни
Йерусалимда ғайәт зор жиға-зерә көтирилиду, у Мәгиддо җилғисидики «Хадад-Рим-
мон»да көтирилгән жиға-зерәдәк болиду. [12] Зимин жиға-зерә көтириду; һәр бир аилә
айрим һалда жиға-зерә көтириду. Давут җәмәти айрим һалда, уларниң аяллири айрим
һалда, Натан җәмәти айрим һалда, уларниң аяллири айрим һалда; [13] Лавий җәмәти ай-
рим һалда, уларниң аяллири айрим һалда; Шимәй җәмәти айрим һалда, уларниң аял-
лири айрим һалда; [14] барлиқ тирик қалған аилиләр, йәни һәр бир аилә айрим-айрим
һалда вә уларниң аяллири айрим һалда жиға-зерә көтириду.

13 [1] Шу күни Давут җәмәти һәм Йерусалимда туруватқанлар үчүн гунани вә
паскинилиқни жуйидиған бир булақ ечилиду.
[2] Шу күни шундақ болидуки, — дәйду самави қошунларниң Сәрдари болған Пәрвәрди-
гар, — Мән мәбудларниң намлирини зиминдин йоқитимәнки, улар йәнә һеч әсләнмәй-
ду; вә Мән пәйғәмбәрләрни вә паскина роһниму зиминдин чиқирип йөткиветимән.
[3] Шундақ әмәлгә ашурулидуки, бирәйлән йәнила пәйғәмбәрчилик қилип бешарәт берәй
десә, униң өзини туққан ата-аниси униңға: «Сән һаят қалмайсән; чүнки Пәрвәрдигар-
ниң намида ялған гәп қиливатисән» дәйду; андин өзини туққан ата-аниси уни бешарәт
бериватқинидила санҗип өлтүриду. [4] Шу күни шундақ болидуки, пәйғәмбәрләрниң һәр
бири өзлири бешарәт бериватқанда көргән көрүнүштин хиҗил болиду; улар хәқни ал-
даш үчүн иккинчи чупурлуқ чапанни киймәйду; [5] У: «Мән пәйғәмбәр әмәс, мән пәқәт те-
рикчимән; чүнки яшлиғимдин тартип тупрақ билән тирикчилик қиливатимән» — дәй-
ду. [6] Әнди бириси униңдин: «Һәй, әнди сениң мәйдәңдики бу зәхмәтләр немә?» — десә,
у: «Достлиримниң өйидә ярилинип қалдим» — дәп җавап бериду.

12:10 **«улар өзлири санҗип өлтүргән Маңа йәнә қарайду»** — яки «улар өзлири санҗип өлтүргән Маңа тәлмүрүп қарайду». **«бирисиниң тунҗа оғли үчүн матәм тутуп жиға-зерә көтәргәндәк улар Униң үчүн жиға-зерә көтириду; йәккә-йеганә оғлидин җуда болғучиниң дәрд-әләм тартқинидәк улар униң үчүн дәрд-әләм тартиду»** — демисәкму бу бешарәт Исраилниң өз Қутқазғучи-Худасини санҗийдиғанлиғини яки санҗип өлтүридиғанлиғини көрситиду, пүтүн хәлиқ ахирқи заманда Худаниң Роһи арқилиқ буни билип йетип, қаттиқ матәм тутиду. Худа шу чағда уларни қутқузиду, уларниң гунайини жуюш йолини ачиду (13-бап). «Қошумчә сөз»имиздә бу тоғрилиқ йәнә тохтилимиз.

12:10 Әз. 39:29; Йо. 2:12, 13; Юһ. 19:36-37; Вәһ. 1:7

12:11 **«... зор жиға-зерә... Мәгиддо җилғисидики «Хадад-Риммон»да көтирилгән жиға-зерәдәк болиду»** — «һадад-Риммон» бәлким «Мегиддо җилғисидики бир җай болуши мүмкин. Шу йәрдә көтирилгән жиға-зерә (матәм тутуши)» бәлким илгәрки интайин ихласмән падиша Йосияниң паҗиәлик өлүми түпәйлидин болған («2Пад.» 9-бап, «2Тар.» 35:20-27).

12:11 2Пад. 23:29; 2Тар. 35:22, 24

13:1 Лав. 16; 23:26-32; Зәк. 12:10-14; Рим. 11:26

13:2 **«Мән пәйғәмбәрләрни вә паскина роһниму зиминдин чиқирип йөткиветимән»** — бу пәйғәмбәрләр сахта пәйғәмбәрләр, әлвәттә. Әмәлийәттә болса Мәсиһ-Қутқазғучи дунияға қайтип кәлгәндин кейин пәйғәмбәрләрниң һеч һаҗити йоқ болиду.

13:3 **«униң өзини туққан ата-аниси униңға: «Сән һаят қалмайсән; чүнки Пәрвәрдигарниң намида ялған гәп қиливатисән» дәйду; андин өзини туққан ата-аниси уни бешарәт бериватқинидила санҗип өлтүриду»** — Муса пәйғәмбәргә чүширилгән қанун бойичә сахта пәйғәмбәрләрни өлтүрүш керәк. Мошу адәмниң ата-аниси Худадин шунчә әйминидуки, өз оғлини нәқ мәйданда өлтүриду.

13:3 Қан. 13:6-11, 18:20

13:4 **«улар хәқни алдаш үчүн иккинчи чупурлуқ чапанни киймәйду»** — Иляс, Елиша вә Йәһия пәйғәмбәрләр мошундақ интайин аддий кийим кийгән.

13:5 **«чүнки яшлиғимдин тартип тупрақ билән тирикчилик қиливатимән»** — башқа бирхил тәрҗимиси: «чүнки яшлиғимдин тартип мән адәмниң мәдикари болуп кәлдим».

13:6 **«Әнди бириси униңдин: «Һәй, әнди сениң мәйдәңдики бу зәхмәтләр немә?» — десә, у: «Достлиримниң өйидә ярилинип қалдим» — дәп җавап бериду»** — «мәйдәңдики зәхмәтләр» ибраний тили бойичә сөзмусөз алсақ «икки

Һәқиқий падичиниң азап-оқубәтлири вә нәтижилири тоғрилиқ йәнә бир бешарәт

[7] Ойған, и қилич, Мениң падичимға, йәни Мениң шеригим болған адәмгә қарши чиқ, —
дәйду самави қошунларниң Сәрдари болған Пәрвәрдигар; — Падичини урувәт, қойлар
патипарақ болуп тарқитиветилиду; Мән қолумни кичик пеилларниң үстигә чүширип
турғузимән. [8] Зиминда шундақ әмәлгә ашурулидуки, — дәйду Пәрвәрдигар, — үчтин
икки қисми қирилип өлиду; бирақ үчтин бир қисми униңда тирик қалиду. [9] Андин Мән
үчинчи қисмини отқа киргүзимән, уларни күмүч тавлиғандәк тавлаймән, алтун си-
налғандәк уларни синаймән; улар Мениң намимни чақирип нида қилиду вә Мән уларға
жавап беримән; Мән: «Бу Мениң хәлқим» дәймән; улар: «Пәрвәрдигар мениң Худайим»
— дәйду.

Пәрвәрдигарниң күни, Пәрвәрдигарниң падишалиғи

14 [1] Мана, Пәрвәрдигарға хас күн келиду; у күни араңдин мал-мүлкүң булаң-талаң
қилинип бөлүшүвелиниду. [2] Мән барлиқ әлләрни Йерусалимға җәң қилишқа
жиғимән; шәһәр ишғал қилиниду, өйләр булаң-талаң қилинип, қиз-аяллар аяқ-асти
қилиниду; шәһәрниң йерими әсиргә чүшүп сүргүн қилиниду; тирик қалған хәлиқ
шәһәрдин елип кетилмәйду.
[3] Андин Пәрвәрдигар чиқип шу әлләр билән урушиду; У Униң җәң қилған күнидикидәк
урушиду. [4] Униң путлири шу күни Йерусалимниң шәрқий тәрипиниң әң алди болған
Зәйтун тeғида туриду; шуниң билән Зәйтун теғи оттуридин шәриқ вә ғәрип тәрәпкә
йерилиду; зор йоған бир жилға пәйда болиду; тағниң йерими шимал тәрәпкә, йерими
җәнуп тәрәпкә йөткилиду. [5] Вә силәр Мениң тағлиримниң дәл мошу жилғиси билән
қачисиләр; чүнки тағларниң жилғиси Азәлгичә бариду; силәр Йәһуда падишаси Уззи-
яниң күнлиридә болған йәр тәврәштә қачқиниңлардәк қачисиләр. Андин Пәрвәрдигар

қолуң оттурисидики зәхмәтләр» болиду. «Бутпәрәс пәйғәмбәрләр» җин-шәйтанларниң диққитини тартиш үчүн пат-пат өз тенини кесивалатти вә ахирқи замандиму шундақ қилиши мүмкин («1Пад.», 18:28-айәттә мисал көрүлиду). Шуниң билән хәлиқ мошундақ зәхмәтләрдин гуманлиниду, сахта пәйғәмбәр зәхмәтлиридин хиҗил болуп рошән бир ялған банини көрситиду.

13:7 **«Мән қолумни кичик пеилларниң үстигә чүширип турғузимән»** — башқа бирхил тәрҗимиси: «Мән қолумни кичик пеиллар үстигиму қарши чүширимән». Бирақ бизниң тәрҗимимиз 8-айәткә маслишиду; умумий мәнаси Худа Өзигә тәвә кичик пеиллиқларни қоғдайду.

13:7 Қан. 37:42; Йәш. 26:20; Зәф. 2:3; Мат. 26:31; Мар. 14:27; Луқа 22:35-38; Юһ. 18:8

13:9 Зәб. 49:3-5, 15; 90:15; 143:15; Мал. 3:1-4; Юһ. 20:28; 1Пет. 1:6.

14:1 Йо. 2:10, 31; 3:15; Йәш. 2:12-22; 13:6-13; 24:23; Ам. 8:9; Мат. 24:29, Рос. 2:20; Вәһ. 6:12-13.

14:2 Йәш. 13:16

14:3 **«... Пәрвәрдигар чиқип шу әлләр билән урушиду; У Униң җәң қилған күнидикидәк урушиду»** — «җәң қилған күнидикидәк» бәлким Пәрвәрдигар Исраилни Мисирдин қутқузған күнини («Мис.» 14-15-бап) яки Йәшуа пәйғәмбәрниң дәвридә униң Аморийлар билән қилған җеңини көрситиду («Йәшуа» 10-бап).

14:3 Йәш. 42:13

14:4 **«Униң путлири шу күни Йерусалимниң шәрқий тәрипиниң әң алди болған Зәйтун теғида туриду»** — оқурмәнләр Инҗилдин шуни билидуки, Әйса Мәсиһ дуниядин айрилип кәткәндә у дәл мошу тағдин көтирилгән, вә шу чағда пәриштиләр расуллириға: «Әйса асманға чиқип кәтти. Бирақ у қандақ көтирилгән болса, кәлгүсидә йәнә дәл силәр көргән пети қайтип келиду» — деди. **«шуниң билән Зәйтун теғи оттуридин шәриқ вә ғәрип тәрәпкә йерилиду; зор йоған бир жилға пәйда болиду; тағниң йерими шимал тәрәпкә, йерими җәнуп тәрәпкә йөткилиду»** — геологлар Зәйтун теғиниң оттурисидики шәриқтин-ғәрипкә созулған бир «йәр шакили үзүлмиси»ни тапқан. У «Пәрвәрдигарниң күни»дә йерилишни күтмәктә.

14:4 Дан. 7:13; Әз. 11:23; Мат. 24:30; Мар. 13:26; Луқа 21:27; 1Тес. 1:10; 2Тес. 1:10; Вәһ. 1:7.

Худайим келиду; һәмдә Сән билән барлиқ «муқәддәс болғучилар»му келиду! 6 Шу күни
шундақ болидуки, нур тохтап қалиду; парлақ юлтузларму қараңғулишип кетиду; 7 Би-
рақ у Пәрвәрдигарға мәлум болған алаһидә бир күн, йә кечә йә күндүз болмайду; шун-
дақ әмәлгә ашурулидуки, кәч киргәндә, аләм йорутулиду.
8 Шу күни шундақ болидуки, һаятлиқ сулири Йерусалимдин еқип чиқиду; уларниң йе-
рими шәрқий деңизға, йерими ғәрбий деңизға қарап ақиду; язда вә қишта шундақ бо-
лиду.
9 Пәрвәрдигар пүткүл йәр йүзи үстидә падиша болиду; шу күни пәқәт бир «Пәрвәрди-
гар» болиду, йәр йүзидә бирдин-бир Униңла нами болиду. 10 Гебадин Йерусалимниң
җәнубидики Риммонғичә болған пүтүн зимин «Арабаһ»дәк түзләңликкә айландурули-
ду; Йерусалим болса «Бинямин дәрвазиси»дин «Биринчи дәрваза»ғичә вә йәнә «Буҗәк
дәрвазиси»ғичә, «Һананийәлниң мунари»дин падишаниң шарап көлчәклиригичә жуқу-
ри көтирилиду, лекин шәһәр йәнила өз җайида шу пети туриду; 11 Адәмләр йәнә униңда
туриду. «Һалак пәрмани» йәнә һеч чүширилмәйду; Йерусалим хатирҗәмликтә туриду.
12 Вә Пәрвәрдигар Йерусалимға җәң қилған барлиқ әлләрни урушқа ишләткән ваба шун-
дақ болидуки, улар өрә болсила гөшлири чирип кетиду; көзлири чанақлирида чирип
кетиду; тиллири ағзида чирип кетиду. 13 Шу күни шундақ болидуки, уларниң арисиға
Пәрвәрдигардин зор бир алақзадилик чүшиду; улар һәр бири өз йеқининиң қолини ту-
тушиду, һәр бириниң қоли йеқининиң қолиға қарши көтирилиду. 14 Йәһудаму Йеруса-
лимда җәң қилиду; әтрапидики барлиқ әлләрниң мал-мүлүклири җәм қилип жиғилиду
— сан-санақсиз алтун-күмүч вә кийим-кечәкләр болиду. 15 Ат, қечир, төгә, ешәк, шун-
дақла уларниң барғаһлирида болған барлиқ мал-варанлар үстигә чүшкән ваба жуқу-
риқи вабаға охшаш болиду.

14:5 «силәр Мениң тағлиримниң дәл мошу җилғиси билән қачисиләр; чүнки тағларниң җилғиси Азәлгичә бариду» — «Азәл»ниң қәйәрдилиги һазирчә бизгә намәлум. Һазирқи әһвалда, Йерусалимдин шәриққә кечиш мүмкин әмәс; «Кидрон җилғиси», шундақла интайин тик болған Зәйтун теғиниң өзи мошундақ «кечиш йоли»ни тосувалиду. **«Андин Пәрвәрдигар Худайим келиду; һәмдә Сән билән барлиқ «муқәддәс болғучилар»му келиду!»** — «муқәддәс болғучилар» барлиқ керуб-пәриштиләр вә бәлким өлүмдин тирилгән Худаниң муқәддәс бәндилирини көрситиду («1Тес.» 4:13-17ни көрүң).

14:5 Ам. 1:1

14:7 «бирақ у Пәрвәрдигарға мәлум болған алаһидә бир күн, йә кечә йә күндүз болмайду; шундақ әмәлгә ашурулидуки, кәч киргәндә, аләм йорутулиду» — бәзи алимлар бу нур Мәсиһниң миң жиллиқ һөкүмранлиғиниң ахириғичә йетиду, дәп қарайду. Демәк, шу күнләрдә кечидә күндүзгә охшаш йоруқлуқ болиду. Худаға нисбәтән бу «миң жил» пәқәт «бир күн»дәк болиду («2Пет.», 3:8, «Вәһ.» 20-бапни көрүң). Биз бу пикиргә қошулимиз. «Қошумчә сөз»дә униң үстидиму тохтилимиз.

14:7 Вәһ. 21:25

14:8 «уларниң , *йәни суларниң* йерими шәрқий деңизға, йерими ғәрбий деңизға қарап ақиду...» — «шәрқий деңиз» йәни «Өлүк деңиз», «ғәрбий деңиз» йәни «Оттура Деңиз».

14:8 Әз. 47:1-12; Йо. 3:18; Вәһ. 22:1

14:9 «Пәрвәрдигар пүткүл йәр йүзи үстидә падиша болиду; шу күни пәқәт бир «Пәрвәрдигар» болиду...» — демәк, нә Исраиллар нә әлләр һеч қандақ бутни (бурунқидәк халиғанчә) «Пәрвәрдигар» дәвалмайду.

14:10 «Йерусалим болса «Бинямин дәрвазиси»дин «Биринчи дәрваза»ғичә вә йәнә «Буҗәк дәрвазиси»ғичә, «Һананийәлниң мунари»дин падишаниң шарап көлчәклиригичә жуқури көтирилиду» — ««Бинямин дәрвазиси»дин «Биринчи дәрваза»ғичә вә йәнә «Буҗәк дәрвазиси»ғичә»» дегән арилиқ Йерусалимниң шәрқидин ғәрбиғичә барлиқ җайларни вә ««Һананийәлниң мунари»дин «падишаниң шарап көлчәклири»гичә» дегән арилиқ униң шималидин җәнубиғичә болған барлиқ җайларни көрситиду. Демәк, пүтүн шәһәрни билдүриду, пүтүн шәһәр көтирилиду. **«лекин шәһәр йәнила өз җайида шу пети туриду»** — бу айәт бойичә Йерусалимниң әтрапидики тағлиқ районлар (60 километрчә узунлуқ вә кәңликтә) түзләңликкә айландурулиду. Шундақ дегини билән «шәһәр йәнила өз җайида шу пети туриду».

14:11 ««Һалак пәрмани» йәнә һеч чүширилмәйду; Йерусалим хатирҗәмликтә туриду» — «һалак пәрмани» — өткәндә Худа (еғир гуна түпәйлидин) мәлум бир нәрсә, адәм, аилә, шәһәр яки һәтта пүтүн бир хәлиқ тоғрилиқ «һалак пәрмани» чүшәргән болса, уларниң һәммисини йоқитиш керәк еди. Демәк, Исраилда һазир «һалак пәрмани» чүширилгидәк гуналар һеч тепилмайду.

14:12 «көзлири чанақлирида чирип кетиду» — ибраний тилида «көзи чанақлирида чирип кетиду». **«тиллири ағзида чирип кетиду»** — ибраний тилида «тили ағзида чирип кетиду».

[16]Шундақ әмәлгә ашурулидуки, Йерусалимға җаң қилишқа кәлгән һәммә әлләрдин
барлиқ тирик қалғанлар һәр жили Йерусалимға, падишаға, йәни самави қошунларниң
Сәрдари болған Пәрвәрдигарға ибадәт қилишқа вә «кәпиләр һейти»ни тәбрикләшкә
чиқиду. [17]Шундақ болидуки, йәр йүзидики қовм-җәмәтләрдин падишаға, йәни самави
қошунларниң Сәрдари болған Пәрвәрдигарға ибадәткә чиқмиғанлар болса, әнди улар-
ниң үстигә ямғур яғмайду.
[18]Мисир җәмәти чиқип һазир болмиса, уларғиму ямғур болмайду; бирақ Пәрвәрдигар
«кәпиләр һейти»ни тәбрикләшкә чиқмайдиған барлиқ әлләр үстигә чүширидиған ваба
уларғиму чүширилиду. [19]Бу Мисирниң җазаси, шундақла «кәпиләр һейти»ни тәбри-
кләшкә чиқмайдиған барлиқ әлләрниң җазаси болиду.
[20]Шу күни атларниң қоңғурақлири үстигә «Пәрвәрдигарға атилип пак-муқәддәс бол-
сун!» дәп йезилиду; Пәрвәрдигарниң өйидики барлиқ қача-қучиларму қурбангаһ алди-
дики қачиларға охшаш һесаплиниду; [21]Йерусалимдики вә Йәһудадики барлиқ қача-қу-
чиларму Пәрвәрдигарға атилип пак-муқәддәс болиду; қурбанлиқ қилғучилар келип
уларни елип қурбанлиқ гөшлирини пишириду; шу күни самави қошунларниң Сәрдари
болған Пәрвәрдигарниң өйидә «қанаанлиқ-содигәр» иккинчи болмайду.

14:16 Йәш. 66:23

14:18 **«Мисир җәмәти чиқип һазир болмиса, уларғиму ямғур болмайду; бирақ Пәрвәрдигар «кәпиләр һейти»ни тәбрикләшкә чиқмайдиған барлиқ әлләр үстигә чүширидиған ваба уларғиму чүширилиду»** — Мисирниң териқчилиғи ямғурға анчә таянмайду, бәлки Нил дәриясиға тайиниду; шуңа уларға әскәртилидуки, қошумчә бир «ваба» уларға чүшиду. Бу қандақ ваба дейилмиди.

14:21 **«... Пәрвәрдигарға атилип пак-муқәддәс болиду»** — ибраний тилида «Пәрвәрдигарға қарита пак-муқәддәслик» дейилиду. Бу сөзләр баш каһинниң бешиға тақалған алтун отуғатқа нәқишләнгән («Мис.» 28:36ни көрүң). **«Пәрвәрдигарниң өйидә «қанаанлиқ-содигәр» иккинчи болмайду»** — «қанаанлиқ-содигәр» ибраний тилида «қанаанлиқ», Пәләстиндики қедимки бутпәрәс милләтләрни һәм «содигәр» дегән икки мәнани көрситиду. Худаниң муқәддәс ибадәтханисида һеч қандақ бутпәрәс (Худани биринчи орунға қоймиған) киши яки «ибадәтни содиға айландуридиған» мәнпәәтпәрәс болғучи тепилмайду.

14:21 Йәш. 35:8; Йо. 3:17; Вәһ. 21:27; 22:15

Қошумчә сөз

«Зәкәрийә пәйғәмбәр» дегән китапқа берилгән «қошумчә сөз» бир қәдәр узунрақ болди. Бундақ болушидики сәвәп шуки, биринчидин, оқурмәнләргә «муқәддәс язмиларни һәқиқий чүшәндүргүчи муқәддәс язмилардур» дегән муһим принсипқа конкрет мисал тәминләш үчүн; иккинчидин, Тәвраттики 39 китапниң арийилмас бир пүтүн гәвдә екәнлигини вә шундақла Инжилдики 27 китапниң Тәврат билән айрилмас бир гәвдә екәнлигини көрситиш үчүн. Муқәддәс китапниң әң яхши чүшәндүргүчиси Муқәддәс Китапниң өзидур. Шуниң үчүн мошу «қошумчә сөз»ниң үчтин бир қисми «Зәкәрия»дин башқа муқәддәс язмилардин нәқил кәлтүргән айәтләрдур.

Зәкәрия китавиниң «кириш сөз»и (1:1-6)

Биз «кириш сөз»имиздә ейтқинимиздәк, Зәкәрия пәйғәмбәрниң Исраилға болған түп чақириқи уларни товва қилишқа үндәйдиған бир хитап еди. Униң алдинқи сөзидин биз мундақ үч агаһландурушни байқаймиз: —

«**Дариус падишаниң иккинчи жили сәккизинчи айда, Пәрвәрдигарниң сөзи Иддониң нәвриси, Бәрәкияниң оғли Зәкәрия пәйғәмбәргә келип мундақ дейилди: —**
Пәрвәрдигар ата-бовилириңлардин интайин қаттиқ ғәзәпләнди» (1:1-2).

Мана бу биринчи агаһландуруштур. Исраил хәлқи йәр йүзидики барлиқ башқа хәлиқ-милләтләргә охшаш болмаслиғи, өз «улуқ ата-бовилириниң улуқ әмәллири»дин махтинип, өз-өзини алдап жүрмәслиги һәм өзини биходлаштурмаслиғи, әксичә реаллиққа йүзлинип, уларниң сүргүн болушиға сәвәпчи болған ата-бовилириниң гуналирини етирап қилиши лазим еди.

«**Шуңа сән уларға: «Самави қошунларниң Сәрдари болған Пәрвәрдигар мундақ дәйду: — «Мениң йенимға қайтип келиңлар, Мән силәрниң йениңларға қайтип келимән» — дәйду» — дегин.**
«—Ата-бовилириңлардәк болмаңлар; чүнки илгәрки пәйғәмбәрләр уларға: «Самави қошунларниң Сәрдари болған Пәрвәрдигар: — Рәзил йоллириңлардин, рәзил қилмишлириңлардин йенип товва қилиңлар, дегән», — дәп жақалиған. Бирақ улар Маңа қулақ салмиған, бойсунмиған, — дәйду Пәрвәрдигар» (1:3-4).

Мана бу иккинчи агаһландуруштур; «Илгәрки пәйғәмбәрләр»ниң бу темида болған нурғун сөзлиридин, оқурмәнләр «Йәш.» 55:6-7, «Әз.» 18:31, «Йоел» 2:12-13, «Амос» 5:4-6, «Зәф.» 2:2-3дин бир нәччә мисалларни көрәләйду. Исраилниң әмәлийәттә бу нурғун хитапларға қулиқини гас қиливалғанлиғи мошу йәрдә: «бирақ улар маңа қулақ салмиған, бойсунмиған, дәйду Пәрвәрдигар» дәп йәкүнлиниду. Исраилға товва қилишқа болған чақириқ «Тәврат дәвридики әң ахирқи пәйғәмбәр, шундақла Тәврат дәвридики пәйғәмбәрләр арисидики әң ахирқиси вә улуғи» дәп һесанланған чөмүлдүргүчи Йәһия («Мат.» 11:11-13) тәрипидин («Мат.» 3:2-12) вә Рәббимизниң Өзи тәрипидин давам қилинди («Мат.» 4:17). Кейин, Рәббимиз әвәткән расуллар жақалиған хәвәрдә товва қилиш түп асас қилинған («Луқа» 24:46-49, «Рос.» 3:19, 17:30ни көрүң).

«Зәкәрия»

Әзакиял пәйғәмбәр Худаниң шан-шәривиниң Исраилниң гуналири түпәйлидин улардин айрилғиниға қайғурған бир гувачи болған еди — «Әз.» 11:23ни көрүң. Худа Зәкәрияниң дәвридә Исраилға: «**Мениң йенимға қайтип келиңлар, Мән силәрниң йениңларға қайтип келимән**» дәп җакалайду. Илгири муқәддәс ибадәтханида аян қилинған шан-шәрәп («1Пад.» 8:11) һазир көрүнмәйду; шундақ болсиму, Пәрвәрдигар Өз һозурини сүргүнлүктин қайтип кәлгән, Йерусалим вә Йәһудада туруватқанлар арисида турғузушқа вәдә қилиду. Улар буларни көзлири арқилиқ әмәс, бәлки иман-етиқат арқилиқ қобул қилиши керәк еди.

Бу чақириқ бизләр үчүнму охшашла муһимдур. Бизму чоқум «**Пәрвәрдигарниң йениға**» қайтип келишимиз керәк; андин У «**йениңларға қайтип келимән**» дәп вәдә қилғинидәк чоқум бизниң йенимизға келиду — биз өз гуналиримизни көтирип Униң йениға кәлгинимиздә, Уму Өз шапаити вә мәғпирити билән йенимизға келиду; биз намратлиқ һәм һаҗитимизни көтирип Униң йениға келимиз, У мол меһир-шәпқити вә чәксиз дәсмайиси билән йенимизға келиду! Немәдегән әҗайип алмаштуруш-һә! Һәтта әгәр өзлүгимиздин Униң йениға беришқа ички дәрманимиз болмисиму, биз кәлгүси бир дәвирдики Исраилниң ахирқи заманда қилидиған дуасидәк: «**Бизни йениңға қайтурғайсән, и Пәрвәрдигар; шундақ болғанда биз қайталаймиз**» вә «**И Худа, бизни Өз йениңға қайтурғайсән! Җамалиңниң нурини чачқайсән, шунда биз қутқузулимиз!**» дәп өтүнәйли! («Жиғ.» 5:21, «Зәб.» 80:3).

«**«Силәрниң ата-бовилириңлар һазир қени? Пәйғәмбәрләр болса, мәңгү яшамду? Лекин Мениң пәйғәмбәрләргә буйруған сөзлирим вә бәлгүлимилирим, ата-бовилириңларниң бешиғиму чүшкән әмәсмиди?».**
Шуниң билән улар йолидин йенип: — самави қошунларниң Сәрдари болған Пәрвәрдигар йоллиримиз вә қилмишлиримиз бойичә бизни қандақ қилимән десә, шундақ қилди, — деган». (1:5-6).

Мана бу үчинчи агаһландуруштур. Худа уларға аддий һалда: Ата-бовилириңларға агаһландурғинимдәк өлди, дәп уларға әслитипла қалмай, бәлки уларниң есигә пәйғәмбәрләрниң өлгәнлигиниму салиду.

(Бәзи алимлар «**Пәйғәмбәрләр мәңгү яшамду?**» дегән соални хәлиқниң Зәкәрия пәйғәмбәрниң сөзигә рәддийә бәрмәкчи болуп ейтқан имансиз яки мәсқирилик җавави, дәп қарайду. Амма биз әйни тексттин бундақ қарашниң һеч қандақ асасини көрәлмәймиз).

«**Пәйғәмбәрләр мәңгү яшамду?**» дегән бу сөзни йәнила Зәкәрия ейтқан, дәп қараймиз; у мошу йәрдә биринчидин, хәлиқниң өзлириниң Худаниң хәлқи болғанлиғи үчүн башқа әл-милләтләрниң алдида мағрурланмаслиғи керәклигини агаһландуриду (халайиқ әйни чағда «биздә Худа әвәткән пәйғәмбәрләр бар (вә силәрдә йоқ!)» дегәндәк сөзләрни қилған болуши мүмкин); иккинчидин, һәтта улар арисида пәйғәмбәрләр болмиған әһвалдиму (шу чағда уларда Һагай вә Зәкәрия пәйғәмбәрләр бар еди, әлвәттә) улар: «һазир бизниң пәйғәмбәрлиримиз йоқ, шуңа Худаниң бизгә немә демәкчи болғинини билмәймиз» дегәндәк баниләр билән итаәтсизлик қилмаслиғи керәк; чүнки пәйғәмбәрләрниң сөзлири мәңгү инавәтлик болуп, әмәлгә ашурулмай қалмайду. Уларниң мәңгүлүк сөзлири Исраил хәлқидә муқәддәс язмиларда сақланған еди.

Мошу айәтләрниң ахирқи сөзлиридин сүргүнлүктин қайтқан хәлиқниң умумән (Һагай пәйғәмбәр испатлиғандәк) Худаниң сөзигә дили юмшақ, итаәтмән болғанлиғи аян қилиниду.

Зәкәрия көргән «сәккиз ғайипанә көрүнүшләр»

Зәкәрияниң хәлиққә қилған биринчи сөзидин тәхминән үч айдин кейин, пәйғәмбәр бир кечиси сәккиз ғайипанә көрүнүшни көриду. Төвәндә биз улар тоғрисида тәпсилийрақ тохтилимиз.

Оқурмәнләр буларниң чүш әмәс, бәлки пәйғәмбәргә кечидә тапшурулған ғайипанә көрүнүш екәнлигини есидә тутсун. Музу ғайипанә көрүнүшләрниң умумий алаһидилиги шуки, авал символ характерлиқ бирхил көрүнүш аян қилиниду, андин пәйғәмбәр өзи бир соал қойиду яки униңға бир соал қоюлуш билән җавап берилип, символлар чүшәндүрүлиду.

Биринчи ғайипанә көрүнүш — Хадас дәрәқлири арисида атлиқлар алдида турған Пәриштә (1:7-17)

«**Дариус падишаниң иккинчи жили, он биринчи ай, йәни «шебат ейи»ниң жигирмә төртинчи күни, Пәрвәрдигарниң калами Иддониң нәвриси, Бәрәкияниң оғли Зәкәрия пәйғәмбәргә кәлди. У мундақ бешарәтни көрди: —**

Мән кечидә аламәт көрүнүшни көрдүм; мана, торуқ атқа мингән бир адәмни көрдүм; у чоңқур ойманлиқтики хадас дәрәқлири арисида туратти; униң кәйнидә торуқ, ала-тағил вә ақ атлар бар еди» (7-8).

Биз шу соалларни қойимиз: —

Биринчи соал: Зәкәрия көргән «торуқ атқа мингән адәм» ким?

Иккинчи соал: «хадас дәрәқлири» вә «чоңқур ойманлиқ» немини билдүриду?

Үчинчи соал: Атларниң рәңгиниң әһмийити немә?

Биринчи соалға берилидиған җавап шуки, 11-айәттә бизгә уқтурулғандәк «**торуқ атқа мингән адәм**» «Пәрвәрдигарниң Пәриштиси»дур («Өз әһдисиниң пәриштиси» дәпму атилиду). Тәвраттики башқа қисимлардин билимизки, «Пәрвәрдигарниң Пәришитиси» Худаниң вәкили болупла қалмай, йәнә Худаниң тәбиитидә болған бир шәхстур; башқа йәрләрдә ейтқинимиздәк, «Пәрвәрдигарниң Пәриштиси»ни Мәсиһниң туғулуштин илгири Өзини инсанларға аян қилған шәкли, дәп ишинимиз. 10-айәттә у зат тәкитлинип, «шу адәм» дейилиду.

Шәрһчиләрниң бәзилири «**торуқ атқа мингән адәм**» билән «Пәрвәрдигарниң Пәриштиси»ни башқа-башқа шәхсләр, дәп қарайду; амма уларниң адәмни ишәндүргидәк йетәрлик пакитлири йоқ.

(Уларниң пикри бойичә, һәрбий қаидә бойичә доклат қилидиғанлар Пәрвәрдигарниң Пәриштисиниң алди удул тәрипигә келип доклат қилиш керәк еди; әйни тексттә атлиқларниң қайси орунда туруп доклат қилғанлиғи ениқ көрситилмигән. Улар: Атлиқларниң кәйнидә туруп униңға «доклат қилиш» орун җәһәттин мувапиқ әмәс, дәйду. Бу пикиргә җававән аддий шу соални қойимизки, атлиқларниң хәвирини

тапшурувелиш үчүн Сәрдари вә Йетәкчиси болған «Пәрвәрдигарниң Пәриштиси» кәйнигә бурулса болмамду?

Униң үстигә, әгәр икки көрүнәрлик зат «дәрәқләр арисида» туруватқан болса, Зәкәрияниң диққити дәрһал әң улуғиға, йәни «Пәрвәрдигарниң Пәриштиси»гә тартилмамти? Демәк, «**торуқ атқа мингән адәм**» чоқум «Пәрвәрдигарниң Пәриштиси» болуши керәк).

Иккинчи соалда, көп шәрһчиләр «хадас дәрәқлири» Исраилни көрситиду, дәп қарайду. Бизму шундақ пикирдимиз. Исраилға вәкил болушқа бу хил дәрәқләрниң таллинишини интайин әһмийәтлик, дәп қараймиз. Худаниң әһдисигә бағланған хәлқигә улуқ кедр яки кәң йейилидиған дуб дәриғи әмәс, бәлки егиз өсмәйдиған, тәскәй жайларда инсанниң нәзиридин йошурун өсидиған хушпурақлиқ хадас дәриғи мувапиқ символ болалайду. Чүнки «**Нами «муқәддәс», Жуқири һәм Алий Болғучи, йәни әбәдил-әбәткичә һаят Болғучи ... роһи сунуқ һәм кичик пеил адәм билән биллә туриду**» («Йәш.» 57:15, 66:2).

Сүргүнлүктин қайтип кәлгәндин кейин «Һадассаһ» яки «Хадассаһ» («хадас дәриғи») Исраиллар арисида қиз-аяллар яхши көридиған бир исим болуп қалди. «Әстәр» дегән улуқ аялниң ибраний тилидики исми «һадассаһ» еди.

Пәрвәрдигарниң Пәриштисиниң әтрапидики «хадас дәрхлири» «**чоңқур ойманлиқ**»та өсиду. Ибраний тилида «**чоңқур ойманлиқ**» дегән сөз «мәтсулаһ» болуп, «тсул» дегән пеил йилтизидин ясалған. «Тсул» дегәнниң мәнаси «суға ғәриқ болуш»тур (мәсилән, «Мис.» 15:10). Шуңа «мәтсулаһ» дегәнни «чоңқур деңиз» дәп тәржимә қилишқиму болиду. «Зәб.» 88:7-8дә «**Сән мени һаңниң әң тегигә, зулмәтлик жайларға, деңизниң чоңқур йәрлиригә чүмдүрдуң; сән барлиқ долқунлириң билән мени қийнидиң**» дейилиду.

«Зәб.» 107:23-24дә «**Кемиләрдә деңизға чүшүп қатниғучилар,
Бүйүк суларда тирикчилик қилғучиларбулар Пәрвәрдигарниң ишлириға гувачидур,
Чоңқур океанда көрсәткән карамәтләрни көргүчидур**» дейилиду.

Тәврат вә Инжилда «деңиз» дайим қалаймиқанчилиққа вә зулумға толған дунийадики әлләргә символ қилиниду (мәсилән, «Йәш.» 57:10; «Дан.» 7:1-3-айәттә дунийадики бир нәччә империйәләргә вәкил қилинидиған явайи мәхлуқлар «деңиздин чиқиду»; Бабил империйәси Йәшая тәрипидин «деңизниң чөл-баявини» дәп тәсвирлиниду (21:1). Йәнә «Вәһ.» 13:1ниму көрүң).

«**Чоңқур ойманлиқ**» яки «чоңқур деңиз»ни «ят әлләр арисида» туруп «зулум вә қийнчилиқ долқунлири» басидиған Исраилниң бечарә һалитини көрсәткән мувапиқ символ дейишкә болиду. Зәкәрия пәйғәмбәрниң дәвридә Исраил аллиқачан мустәқиллиқ вә өз-өзини башқуруш һоқуқидин мәһрум болған болуп, Әйса Мәсиһ ейтқан «**ят әлләрниң вақти**»да туратти. Мәсиһ ейтқан шу «**ят әлләрниң вақти**» Бабиллиқ Небоқаднәсарниң падишалиғиниң Исраилға болған йәтмиш жиллиқ зулуми билән башланған еди («Луқа» 21:24 вә «Луқа»дики «қошумчә сөз»имизниму көрүң). Лекин бу, Худа улардин ваз кечип ташливәткән дегәнлик әмәс. Әксичә қедимдин тартип уларниң

әһвалиға ичини ағритқан, қайта-қайта қутқузған, уларни көтирип кәлгән «Пәрвәрдигарниң Пәриштиси» уларниң оттурисида туратти. У дайим улар үчүн Өзиниң улуқ сөзини әмәлгә ашурушқа тәйяр туруп кәлгән еди: —

«**Сән сулардин өткиниңдә, Мән сән билән биллә болимән;**
Дәриялардин өткиниңдә, улар сени ғәриқ қилмайду» («Йәш.» 43:2)

Бу көзгә илинмайдиған кичик хәлиқ өзиниң гуналири түпәйлидин Худаниң тәрбийәлик җазаси астида турғачқа, дүшмәнлириниң қолиға тапшурулған еди; лекин У йәнила уларниң арисидидур.

Бу көрүнүш Зәкәрия пәйғәмбәргә йәткүзүлгән немидегән чоң тәсәлли-һә! Зәбурда ейтилғандәк: «**Пәрвәрдигарниң Пәриштиси униңдин әйминидиғанларни қоғдап әтрапиға чедирини тикиду** (мәзкур айәттә ейтилғандәк, һәтта санақсиз бир қошунни башлап), **уларни қутқузиду**» (34:7).

Бәзи шәрһчиләр: «Худа Исраилни һазир мутләқ ташливәткән» дәп қариған болсиму, шундақла вә һәтта Йәһудийлар өзлири тоғрилиқ: «**«Пәрвәрдигар мәндин ваз кәчти, Рәб мени унтуп кәтти!**» дегини билән Пәрвәрдигарниң уларға нисбәтән йәнила өз плани бардур: «**Чүнки Мән сени қутқузуш үчүн сән билән биллидурмән, — дәйду Пәрвәрдигар; — Мән сени тарқитивәткән әлләрниң һәммисини түгәштүрсәмму, лекин сени пүтүнләй түгәштүрмәймән; пәқәт үстүңдин һөкүм чиқирип тәрбийә-савақ беримән; сени җазалимай қоймаймән**», «**Һалбуки, шундақ болсиму, улар өз дүшмәнлириниң зиминида турғинида Мән уларни ташлимаймән яки уларға өчлүк қилмаймән, шуниңдәк улар билән бағлиған әһдәмни бузмаймән, уларни йоқатмаймән; чүнки Мән Өзәм уларниң Худаси Пәрвәрдигардурмән**» («Йәр.» 30:11, «Лав.» 26:44) Пәрвәрдигарниң бу мәхсити ахирқи заманда чоқум әмәлгә ашурулиду!

Үчинчи соалға нисбәтән, йәни атларниң рәңлири тоғрилиқ бир наччә еғиз сөзлишимизгә тоғра келиду. Рәңләр шүбһисизки, атларниң һәр қайсисиниң вәзиписигә вәкиллик қилиду.

Қизил яки туруқ рәңләр болса җаза, уруш, қан, интиқамға вәкил болиду. «Вәһ.» 6:4дә йәр йүзидикиләрдин аман-течлиқни мәһрум қилиш үчүн, Худа вә униң Мәсиһигә дүшмән болған инсанларни бир-биригә соқуштуруш үчүн қизил атқа мингән бир пәриштигә чоң бир шәмшәр тапшурулиду; «Йәшая» 63-бапта, Мәсиһниң қизил боялған кийим-кечәкни кийип Худаниң интиқамини йәткүзүш үчүн чиқидиғанлиғи көрүниду. Мошу йәрдиму, шүбһисизки, «қизил»ниң охшаш символлуқ мәнаси бар — демәк, «Пәрвәрдигарниң Пәриштиси»ниң пәриштә қошунлирини башлап, Исраилни әзгүчиләрниң үстигә Худаниң җазалирини йәткүзүшкә тәйярланғанлиғи көрситилиду.

«Ала-тағил» (ибраний тилида «сәрукким»): — буниң зади қайси рәң екәнлигигә бир немә дейиш тәс. Бу рәң вә униң әһмийити үстидә қоюлған пәрәзләр көптур. Давут Баронниң пикричә, «сәрукким» әбҗәш қилинған бирхил рәңни көрситиду; вәзиписи бәлким җазалаш һәм рәһим қилишни өз ичигә алған болуши мумким.

«Ақ рәң» муқәддәс язмиларда «нусрәт қазиниш»қа символ қилиниду (мәсилән, «Вәһ.» 19:11дә, Мәсиһ дәҗҗалниң пүткүл қошунлири билән җәң қилғанда аппақ кийим кийиду).

Өз сәрдариниң әмрини бежанидиллиқ билән бежиришкә тәйяр туруватқан бу пәриштиләр қошунининиң Зәкәрия пәйғәмбәргә көрситилишиниң мәхсити, шүбһисизки, Зәкәрияниң кейин хәлиқни риғбәтләндүрүши үчүн еди. «Зәбур»да ейтилғандәк «**Худаниң җәң һарвулири түмән-түмән, миллион-миллиондур; Рәб улар арисидидур**» — Худаниң Өз хәлқини қутқузуш вә қоғдаш үчүн зиядә көп тәдбирлири вә күчлири бардур; бирақ улар Өзигә йеқин алақидә яшимиса Униң мошундақ ярдими көрүнмәйду.

9-айәтни көрәйли: —«**Мән униңдин: «Тәхсир, булар немә?» — дәп соридим. Мән билән сөзлишиватқан пәриштә маңа: «Мән саңа буларниң немә екәнлигини көрситимән**» — деди».

Бир нәччә сәвәпләр түпәйлидин бу пәриштини (ибраний тилида «малак һадобһәр би» — «Мән билән сөзлишиватқан пәриштә» яки сөзмусөз «ичимдә сөзлишиватқан пәриштә») «Пәрвәрдигарниң Пәриштиси» әмәс, дәп қараймиз. У пәқәт көрүнүшләргә шәрһ беридиған аддий бир пәриштидур.

Гәрчә Зәкәрия уни «тәхсир» дәп чақирған болисиму (ибраний тилида «Адони»), бу «Рәббим» дегән сөз әмәс. «Рәббим» болса, ибраний тилида «Адонай» дейилиду. Мәсилән, «Адонай» дегән бу сөз «Яр.» 18:3дә көрүлиду, шу йәрдә «Пәрвәрдигарниң Пәриштиси»ни көрситиду. «Адони» дегән сөзни болса һәр қандақ адәм яки яритилған мәхлуққа қарита ишлитишкә болиду. 8-айәттики «пәриштә» пәйғәмбәргә аламәт көрүнүшниң мәнасини чүшәндүрмәкчи болиду; 9-айәттә болса, «Пәрвәрдигарниң Пәриштиси» чүшәндүрүш бериду. Мошуниңға қарап бәзи алимлар бу икки пәриштини бир шәхс, дәп қарайду. Лекин «**Мән саңа .... көрситимән**» дегән сөзләрни сөмусүз тәрҗимә қилсақ, «сени көргүчи қилимән», — демәк «көрүнүшләрни вә уларға хас чүшәндүрүшләрни чүшинишишкә саңа бир қәлбни беримән» дегәнлик болиду. 4:1диму бу пәриштиниң шундақ хизмити аян болиду.

Чоң испат 2:1-4дә көрүниду. Шу йәрдә дәл мәзкур пәриштигә «**Жүгүр, бу яш жигиткә сөз қил**» дәп буйрулиду. Шу йәрдә «**мән билән сөзлишиватқан пәриштә**» Пәрвәрдигарниң Пәриштиси болған болса, униңға ундақ буйруқ бериш униң салаһийитигә қәтъий мувапиқ болмайтти.

Униңдин башқа йәнә испатлар бар, һазирчә мошунчилик тохтилимиз.

Шуңа «**Мән** (Зәкәрия) **билән сөзлишиватқан пәриштә**»ни Худалиқ тәбиитидә болған «Пәрвәрдигарниң Пәриштиси» әмәс, бәлки пәйғәмбәргә ярдәмчи бир пәриштидур, дәп билимиз.

«**Тәхсир, булар немә?**» дегән соалға 10-айәттә «хадас дәрәқлири арисида турған зат» өзи җавап бериду: «**Булар Пәрвәрдигарниң йәр йүзини уян-буян кезишкә әвәткәнлири**».

Бу сөзләр бизгә Аюп пәйғәмбәрни әйипләшкә Худаниң алдиға кәлгән Шәйтанниң сөзлирини әслитиду; шу йәрдә у: «**Йәр йүзини кезип пайлап, уяқ-буяқларни айлинип жүрүп кәлдим**» дәйду. Шәйтанниң бу тохтавсиз һәрикитиниң мәхситини расул Петрус бизгә әстайидил агаһландуруп көрситиду: «**Өзәңларни һошияр вә сәгәк тутуңлар. Чүнки дүшминиңлар болған Иблис худди һөкирәватқан ширдәк, жутқидәк бирисини издәп қатрап жүрмәктә**» («1Пет.» 5:8).

Әгәр бир күнла Иблисниң түрлүк -түмән қилтақлири вә тәдбирлиригә тақабил турушқа ялғуз қоюлсақ, ундақта биз қандақ болуп кетәрмиз-һә?! Лекин Худаға миң шүкри, «**Пәрвәрдигарниң Пәриштиси униңдин әйминидиғанларни қоғдап әтрапиға чедирини тикиду, уларни қутқузиду**» («Зәбур» 34-күй). Көргинимиздәк, Пәрвәрдигарниң Пәриштисиниң йәр үстидә санақсиз қошунлири һәр хил пәриштилири бардур. Гәрчә Шәйтан вә униң җинлири һәр түрлүк яман нийәтлири билән «**йәр йүзини кезип пайлап, уяқ-буяқларни айлинип жүргән**» болсиму, Худаниңму Өзиниң Өз үммәтлирини қоғдап мошу яман нийәтләргә тақабил туруватқан нурғунлиған әлчилири бардур. «Ибранийларға»да ейтилғандәк: «**Пәриштиләрниң һәммиси пәқәт ниҗатлиққа мираслиқ қилидиғанлар үчүн хизмәт қилишқа Худа тәрипидин әвәтилгән хизмәтчи роһлар әмәсму?**».

Һалбуки, Зәкәрия көргән көрүнүштә шу чаққан әлчиләр авал пәқәт йәр йүзидики әлләрниң әһвалини (болупму, Исраил үчүн) пайлашқила әвәтилгән еди. Чүнки Худаниң инсанларға болған барлиқ мәхсәт-планлири Исраилға бағланғандур.

Бу пәриштиләр Пәрвәрдигарниң Пәриштисигә хәвәр йәткүзүп: «**Биз йәр йүзидә уян-буян кезип кәлдуқ; мана, пүткүл йәр йүзи типтинч, арамлиқта туруватиду**» дәйду (11-айәт). Ибраний тилида «**типтинч, арамлиқта туруватиду**» дайим мәлум бир җай вә униң аһалисиниң тинич-аманлиқ һалити, һеч қандақ явларниң малиманчилиғи болмиғанлиғини көрситиду. Мисаллар «Һак.» 3:11, 30, 5:31, 8:28, 18:7, 27дә көрүниду; бу сөз «Йешуа» 11:23дә («**зимин җәңдин арам тапти**») вә шуниңдәк бир нәччә башқа йәрләрдиму тепилиду, һәммиси чоңқур тинич-аманлиқни көрситиду.

Биринчидин, бу әһвал «Худаниң қалдилири»ға ибадәтханини қайта қуруш хизмитидә риғбәт бериш үчүн көрситилиду; йеқин кәлгүсидә һеч қандақ җәң-уруш ибадәтханиниң яки зиминдики шәһәрләрниң қурулушини тосалмайду. Һалбуки, иккинчидин, бу баян «ят әлләр»ниң тинич-аманлиқ әһвалиниң Исраилниң һалити билән чоң пәриқлинидиғанлиғини көрситиш үчүн берилиду. Қариғанда, башқа әл-милләтләр хелә раһәт-баяшатта яшайтти; қисқиси, Йәһудий хәлқидин башқа һәммиси тинич-аман еди. Гәрчә Исраиллардин бир топ «қалдилар» өз зиминиға қайтқан болсиму, улар техичә әлләрниң боюнтуруғи астида туруп сепилсиз, хараплашқан шәһәрләрдә олтирип, дүшмәнлириниң хорлуқ-һақарәтлиригә очуқ туратти. Һәтта Зәкәриядин кейинки дәвирдикиләр буниңдин азаплинип: — «**Мана, биз бүгүн қуллармиз! Сән мевиси билән назу-немәтлиридин йейишкә ата-бовилиримизға тәғдим қилип бәргән зиминда турсақму, биз мана униңда қул болуп қалдуқ!**» дәп аһ-зар көтәргән («Нәһ.» 9:36).

Әлләр Худаниң хәлқини тарқитиватқандин кейин, зиминини егилигән еди, вә һәтта шу чаққичә униңдин тохтавсиз пайдилинип кәлгән еди. Қаримаққа, һеч ким Зион тартқан азап-оқубәтләргә көңүл бөлгәндәк қилмайтти. Һалбуки: —«**Пәрвәрдигарниң Пәриштиси җававән: «И самави қошунларниң Сәрдари болған Пәрвәрдигар, қачанғичә сән бу йәтмиш жилдин бери аччиқлинип келиватқан Йерусалим вә Йәһуданиң шәһәрлири үстигә рәһим қилмайсән?» — деди**» (12-айәт).

Хәлиққә нисбәтән, илгири өзлирини нурғун қетим қутқузған вә йетәклигән Пәрвәрдигарниң Пәриштисиниң өз арисида болуши уларға тәсәлли болған йәрдә, Пәрвәрдигарниң Пәриштисиниң улар үчүн дуа-тилавәт қилиши уларға қандақму тәсәлли болмисун?

Дәрвәқә, Исраил униң дуа-тилавәтлириниң объекти әмәсму? Чүнки Пәрвәрдигарниң Пәриштиси Мәсиһдин башқа һеч ким әмәс. Төвәндикиләр Йәшая пәйғәмбәр тәрипидин хатириләнгән Мәсиһниң дуасидур: —

«**Таки униң һәққанийлиғи җулалинип чақнап чиққичә,**
Униң нիҗати лавулдаватқан мәшъәлдәк чиққичә,
Зион үчүн Мән һеч арам алмаймән,
Йерусалим үчүн һәргиз сүкүт қилмаймән» («Йәш.» 62:1).

Биз башқа йәрләрдә жуқуриқи «70 жил» тоғрисида тохтилип өткән (мәсилән, «Йәрәмия»дики «қошумчә сөз»имиздә), мошу йәрдә уни қайтилимаймиз. Мошу йәрдә адәмни һәйрануһәс қилидиған иш Пәрвәрдигарниң Пәриштисиниң дуа-тилавитидур. Исраил техи толуқ әслигә кәлтүрүлмигән еди. «Йерусалим вә Йәһуданиң шәһәрлири» техи харап һаләттә туратти. Исраилниң бу бечарә әһвали Пәрвәрдигарниң Пәриштисиниң улар үчүн дуа қилиштики сәвәвидур.

Худаниң Униң дуа-тилавитигә карита җавави «Зәкәрия билән сөзлишиватқан пәриштә»ниң бу сөзләрни Зәкәрия пәйғәмбәрниң көңлигә чоңқур сиңдүрүши үчүн берилиду (13-14-айәт): — «**Пәрвәрдигар мән билән сөзлишиватқан пәриштигә йеқимлиқ сөзләр, тәсәлли бәргүчи сөзләр билән җавап бәрди. Шуниң билән мән билән сөзлишиватқан пәриштә маңа мундақ деди: «Сән мундақ җакалиғин: — Самави қошунларниң Сәрдари болған Пәрвәрдигар: «Йерусалим вә Зионға отлуқ муһәббитимдин җүригим лавилдап көйиду!» дәйду**».
Бу «**йеқимлиқ сөзләр, тәсәлли бәргүчи сөзләр**»ниң немә екәнлигини биз ахирқи 14-17-айәтләрдә көримиз: —

(1) Пәрвәрдигар: «**Йерусалим вә Зионға болған отлуқ муһәббитимдин җүригим лавилдап көйиду**» дәйду, андин «**Шуниң билән Мән әркин-азатиликтә яшавтқан әлләргә қаттиқ ғәзәплинимән; чүнки Мән хәлқимгә сәлла ғәзәплинип қойивидим, улар һәддидин ешип хәлқимгә зор азар қилди**» (ибраний тилида «улар шу яманлиққа ярдәм бәрди») дәйду (15-айәт).

Худа Исраилға (бутпәрәслиги түпәйлидин) ғәзәплинип уларни «ят әлләр» арқилиқ җазалап азаплашқа, Бабил империйәсигә 70 жил сүргүн қилдурған. Бирақ «әркин-азатиликтә яшавтқан әлләр», йәни Бабилдикиләр, кейин Парслиқлар бу ишта Худаниң ғәзивиниң җазасини чәктин ашуруп, «һәддидин ешип» толиму рәһимсизлик қилған. Бу иш гоя бир ата өзиниң итаәтсиз амма сөйүмлүк балисини таяқ билән җазалиғанда, ят бир киши оттуриға чиқип балини төмүр калтәк билән урғанға охшаш иш болиду. Бундақ әһвалда қайси бир ата ғәзәпләнмәй туралайду дәйсиз? У чоқум қол салғучи ят адәмгә қарши чиқиду. Худаниң Исраилға (шундақла барлиқ етиқатчиларға) зулум салғучиларға болған позитсийәси дайим шундақ болиду.

Бу әһвални техиму чүшиниш үчүн: «Йәр.» 30:11, 31:10, «Йәш.» 52:2, «Йәр.» 5:10, 12:7, «Йәш.» 47:6 қатарлиқ айәтләрни көрүң.

Һазирқи заманларда Йәһудийлар мошундақ әһвалларни бешидин өткүзүп, техиму азап-оқубәтлик ишларға учрап, қийнилип кәлди. Уларға аталмиш өзини «Христианлар» дәп ативалғучилар (һәқиқий Мәсиһ етиқатчилири әмәс) көп азап-оқубәтләрни салған. Амма көп әлләрниң тарихи шуни ениқ испатлайдуки, Худаниң Ибраһимға: «**Кимләр** (мәлум шәхш яки мәлум бир әл болсун) **сени бәрикәтлисә мән уларни бәрикәтләймән, кимки** (мәлум шәхш яки мәлум әл болсун) **сени хорлиса, мән чоқум уни ләнәткә қалдуримән**» дегән вәдиси техичә инавәтликтур.

(2) Иккинчи тәсәлли Худаниң шапаәтлик мәхситидур: «**Мән Йерусалимға рәһим-шәпқәтләр билән қайтип кәлдим**» дәйду (16-айәт).

Төвәндә бу «рәһим-шәпқәтләр»дин икки-үч аламәт-бәлгүни көрситимиз: —

(а) «**Мениң өйүм униң ичидә** (Йерусалим ичидә) **қурулиду**» — Ибадәтхана Худа Өзиниң вә хәлқиниң арисидики йеқин алақисиниң бәлгүси болиду.

(ә) «**вә Йерусалим үстигә «өлчәм таниси» йәнә тартилиду**» — демәк, Йерусалим қайтидин толуқ қурулиду (16-айәт).

(б) Пәйғәмбәргә йәнә мундақ дейилиду: «**Йәнә мундақ жакалиғин: «Самави қошунларниң Сәрдари болған Пәрвәрдигар мундақ дәйду: Мениң шәһәрлирим йәнә аватлишиду**» — Пәрвәрдигар йәнила Исраилниң шәһәрлирини «Мениң шәһәрлирим» дәйду (17-айәт).

(в) «**вә Пәрвәрдигар йәнә Зионға тәсәлли бериду вә Йерусалимни йәнә талливалиду**» — Зәкәрия пәйғәмбәр «Йәш.» 14:1дин елинған муну сөзләрни үч қетим қайтилайду: —

«**Чүнки Пәрвәрдигар Яқупқа рәһимдиллиқ көрситиду, йәнә Исраилни таллайду,**
У уларни өз жут-зиминида маканлаштуриду.
Шуниң билән ят адәмләр улар билән бирлишип,
Яқуп жәмәтигә қошулиду».

Зәкәрия дәвриниң алдинқи мәзгилдә жуқуриқи вәдиләр қисмән әмәлгә ашурулған бир нәччә ишлар барлиққа кәлди. «Худаниң өйи» төрт жилдин кейин пүтти («Әзра» 6:15). Йәнә бир мәзгилдин кейин Нәһәмия Йерусалимниң сепилини қайтидин қуруп чиқти.

Кейин Мәсиһниң Исраилда туғулуши бешарәтләрниң чоң бир әмәлгә ашурулуши болди; ахирқи заманда Йәһудий хәлқигә нисбәтән уларниң товва қилип Әйса өзимизниң Мәсиһимиз дәп тонуп етирап қилиши билән техиму чоң әмәлгә ашурулуши вужудқа чиқиду: —

Расул Яқуп Рәббимиз Әйса Мәсиһниң қайтип келиши тоғрилиқ сөзлигинидә: — «**Мошу ишлардин кейин, мән қайтип келип, Давутниң жиқилған чедирини йеңибаштин қуруп тикләймән, униң харабиликлирини қайта бена қилип, әслигә кәлтүримән. Шундақ қилип, инсанийәттики башқа инсанларму, йәни Мениң намим билән аталған барлиқ әлләр Мени издәп тапиду, дәйду бу ишларниң һәммисини әмәлгә ашуридиған вә шундақла уларни әзәлдин аян қилип кәлгән Пәрвәрдигар!**» («Рос.» 15:16-18, «Амос» 9:11-12).

«**Чүнки Пәрвәрдигар Зионға тәсәлли бәрмәй қоймайду;**
Униң барлиқ харабә йәрлиригә чоқум тәсәлли бериду;
У чоқум униң жаңгаллирини Ерәм бағчисидәк,
Униң чөл-баяванлирини Пәрвәрдигарниң беғидәк қилиду;
Униңдин хошаллиқ һәм шат-хорамлиқ,
Рәхмәтләр һәм нахша авазлири тепилиду» («Йәш.» 51:3)

Иккинчи ғайипанә көрүнүш — мүңгүзләр вә һүнәрвәнләр (1:18-21)

«**Андин мән бешимни көтәрдим, мана төрт мүңгүзни көрдүм. Мән билән сөзлишиватқан пәриштидин: «булар немә?» дәп соридим. У маңа: «Бу Йәһуда, Исраил вә Йерусалимни тарқитиватқан мүңгүзләрдур» — деди.**

Вә Пәрвәрдигар маңа төрт һүнәрвәнни көрсәтти. Мән: «Бу һүнәрвәнләр немә иш қилғили кәлди?» дәп соридим. У: «Мана булар болса Йәһудадикиләрни һеч ким қәддини руслиялмиғидәк дәрижидә тарқитиватқан мүңгүзләр; бирақ бу һүнәрвәнләр мүңгүзләрни дәккә-дүккигә чүшәргили, йәни әлләрниң Йәһуданиң зиминини тарқитиветиш үчүн көтәргән мүңгүзлирини ташливәткили кәлди!» — деди».

Мүңгүзләр» муқәддәс язмиларда көп вақитларда шан-шәрәп, ғурур-иззәт яки мәлум шәхсниң яки дөләтниң күч-қудритиниң символи қилиниду (мәсилән, «1Сам.» 2:1, «2Сам.» 22:3, «Зәб.» 75:4, 5, 92:10ни көрүң). Бәзидә мүңгүзләр дуниядики әң күчлүк империйәләрни көрситиду («Дан.» 8-бап, «Вәһ.» 17:3, 12).

«Төрт» дегән сан Муқәддәс Китапта «төрт шамал» яки «дунияниң төрт булуңи»ни көрсәткәчкә, шәрһчиләрниң бәзилири «төрт мүңгүз» пәқәт Исраилниң «төрт әтрапидин» зулумға учрап, тарқилип кәткәнлигини билдүриду, дәп қарайду. Һалбуки, жуқурида байқиғинимиздәк, Зәкәрияға тапшурулған бешарәтләр түп жәһәттин «илгәрки пәйғәмбәрләр»ниң сөзлирини тәстиқлаш вә хуласиләш сүпитидә берилгән, дәп қараймиз. Шу сәвәптин биздә шәк йоқки, Зәкәрия пәйғәмбәр көргән шу «төрт мүңгүз» Даниял пәйғәмбәргә аллиқачан тапшурулған вәһийниң 2-баптики «чоң һәйкәл»ниң «төрт метал»и вә 7-баптики «төрт мәхлуқ» көрсәткән төрт империйәниму көрситиду. Мошу төрт империйә өз нөвити бойичә Исраилни залимлиқ билән «тарқатқучилар» еди.

Даниял пәйғәмбәрниң бу бешарәтлири тоғрилиқ «Даниял»дики қошумчә сөзимиздә аллиқачан тохталдуқ. Әшу йәрдә ейтқинимизни хуласиләп, биз шу төрт мүңгүзни төвәндики төрт империйәгә символ қилиниду, дәп ишинимиз: —

(а) биринчи мүңгүз — Бабил империйәси
(ә) иккинчи мүңгүз — Парс империйәси (Зәкәрияниң күнлиридә техи һөкүм сүрүватқан еди)
(б) үчинчи мүңгүз — Грек империйәси (Зәкәрияниң күнлиридә техи барлиққа кәлмигән)
(в) төртинчи мүңгүз — Рим империйәси вә ахирқи заманларда шуниң харабилиридин көкләп чиқидиған дәҗҗалниң империйәси

Исраил әнди мошу көрүнүштин қандақ тәсәлли тапаркин? Берилгән тәсәлли дәл шу едики, гәрчә мошу империйәләр вақтинчә ғожилиқ қилсиму, Худа бәрибир һәммидин үстүн туруп, уларни һалак қилишқа төрт «һүнәрвән»ни аллиқачан тәйярлиғандур. Ибраний тилида «дәккә-дүккигә чүшириш» дегән сөз йәнә «шилип йоқитиш» яки «йонуп йоқитиш» дегән мәнани өз ичигә алиду. Ундақта, төрт мүңгүзни йоқитидиған төрт һүнәрвән кимләр?

Даниял пәйғәмбәрниң бешарәтлиригә асасән һүнәрвәнләрниң салаһийити төвәндикидәк болуши керәк, дәп ишинимиз: —

(а) биринчи һүнәрвән — Парс империйәси (Бабил империйәсини ағдурған)

(ә) иккинчи һүнәрвән — Грек империйәси (Парс империйәсини ағдурған. Зәкәрияниң дәвридә бу иш техи йүз бәрмигән еди).

(б) үчинчи һүнәрвән — Рим империйәси (грек империйәсини ағдурған)

(в) төртинчи һүнәрвән — бу тоғрилиқ икки хил пикир бар: —

(1) төртинчи һүнәрвән Рим империйәсини ағдурған «Готлар» вә «Визиготлар»ға вәкиллик қилиду;

(2) төртинчи һүнәрвән Мәсиһниң өзигә вәкиллик қилиду; чүнки Рим империйәсиниң харабилиридин чиқидиған дәҗҗалниң империйәсини ахирида ағдурғучи Мәсиһниң Өзидур. Биз иккинчи пикиргә майилмиз: —

«**Кечидики ғайипанә көрүнүшләрдә мән гоя Инсан оғлиға охшаш бир затниң әрштики булутлар билән кәлгинини көрдүм. У «Әзәлдин бар Болғучи»ниң йениға берип, Униң алдиға һазир қилинди** (бу ишни Мәсиһниң дунияни сорақҗа тартишқа қайтип чүшүши алдида йүз бериду, дәп қараймиз). **Һәр әл-жут, һәр таипә, һәр хил тилда сөзлишидиғанлар Униң хизмитидә болсун дәп, сәлтәнәт, шөһрәт вә падишалиқ һоқуқи Униңға берилди. Униң сәлтәнити мәңгү солашмас сәлтәнәттур, Униң падишалиғи мәңгү һалак қилинмас**» вә «**тәхттә олтарған мәзгилдә, әрштики Худа йимирилмәс бир падишалиқ бәрпа қилиду. Бу падишалиқ һәргиз башқа бир хәлиқләргә өтмәйду; әксичә у бу башқа падишалиқларни үзүл-кесил гумран қилип, өзи мәңгү мәзмут туриду**» («Дан.» 7:13, 14, 2:44-45ниму көрүң).

Үчинчи ғайипанә көрүнүш — өлчәш танисини тутқан жигит (2:1-13)

«Андин мән бешимни көтирип, мана қолида өлчәм танисини тутқан бир адәмни көрдүм вә униңдин: «Нәгә барисән?» дәп соридим. У маңа: «Мән Йерусалимни өлчигили, униң кәңлиги вә узунлуғини өлчәп көргили баримән» — деди.

Мана, мән билән сөзлишиватқан пәриштә чиқти; йәнә бир пәриштә униң билән көрүшүшкә чиқти вә униңға мундақ деди: — Жүгүр, бу яш жигиткә сөз қил, униңға мундақ дегин: — «Йерусалим өзидә туруватқан адәмләрниң вә малларниң көплүгидин сепилсиз шәһәрләрдәк болиду. — Вә Мән Пәрвәрдигар униң әтрапиға от-ялқун сепили, униң ичидики шан-шәриви болимән.

— Һой! Һой! Шималий зиминдин қечиңлар, — дәйду Пәрвәрдигар, — Чүнки Мән силәрни асмандики төрт тәрәптин чиққан шамалдәк тарқитиваткән, дәйду Пәрвәрдигар».

— «— Һәй! И Бабил қизи билән турғучи Зион, қачқин! Чүнки самави қошунларниң Сәрдари болған Пәрвәрдигар мундақ дәйду: —

Өз шан-шәривини дәп У Мени силәрни булаң-талаң қилған әлләргә әвәтти; чүнки ким силәргә чеқилса, шу Өзиниң көз қаричоқиға чеқилған болиду. Чүнки мана, Мән Өз

қолумни уларниң үстигә силкиймән, улар өзлиригә қул қилинғучиларға олжа болиду; шуниң билән силәр самави қошунларниң Сәрдари болған Пәрвәрдигарниң Мени әвәткәнлигини билисиләр.

Нахшиларни яңритип шатлан, и Зион қизи; чүнки мана, келиватимән, араңда маканлишимән, дәйду Пәрвәрдигар, — вә шу күнидә көп әлләр Пәрвәрдигарға бағлиниду, Маңа бир хәлиқ болиду; араңда маканлишимән вә силәр самави қошунларниң Сәрдари болған Пәрвәрдигарниң Мени әвәткәнлигини билисиләр; шуниңдәк Пәрвәрдигар Йәһудани өзиниң «муқәддәс зимини»да несивиси болушқа мирас қилиду вә йәнә Йерусалимни талливалиду.

Барлиқ әт егилири Пәрвәрдигар алдида сүкүт қилсун! Чүнки У Өзиниң муқәддәс маканидин қозғалди!»

Иккинчи вә үчинчи көрүнүшләр биринчи көрүнүш билән зич мунасивәттә туриду. Үчинчи көрүнүштә көрситилгән әң муһим иш болса, Йерусалим (йәни «Худаниң шәһири», «Зион»)ниң кәлгүсидики ават-баяшатлиғи вә шан-шәривидин ибарәт болиду.

Бу көрүнүштики нурғун жәһәтләр оқурмәнгә оқуған һаман ениқ болуши керәк. Тәврат вә Инжилни оқуғансери көрүнүшниң тәпсилатлири техиму шундақ болиду. Биз мошу йәрдә тәпсилий тохталмаймиз, пәқәт бир нәччә байқиғанлиримизни баян қилимиз: —

(а) «**Өлчәм танисини тутқан бир адәм»гә: «Жүгүр, бу яш жигиткә сөз қил, униңға: «Йерусалим өзидә туруватқан адәмләрниң вә малларниң көплүгидин сепилсиз шәһәрләрдәк болиду**» дәп ейтилған сөзләр бизниңчә униңға «өлчәш ишиниң кәлгүсидә һаҗити йоқ, чүнки Йерусалимниң кәлгүси «сепилсиз», чәксиз чоң бир шәһәр болиду» дегәнни билдүриду. Гәрчә йеқин кәлгүсидә Худаниң шапаити билән Йерусалимниң бир сепили болидиған болсиму («Нәһәмия» дегән китапни көрүң), шундақ бир күн келидуки (уни техи күтмәктимиз), аһалиси шунчә көпийидуки, шәһәр һәр қандақ сепилдин һалқип кеңийиду. Дәрвәқә 5-айәттә: «**Вә мән Пәрвәрдигар униң әтрапиға от-ялқун сепили, униң ичидики шан-шәриви болимән**» дейилиду. Худа пүтүнләй башпанаһ болсила һәр қандақ сепилниң һеч һаҗити қалмайду. Йерусалим әгәр Әйсани өз Мәсиһимиз дәп қобул қилған болса бу айәттә тәсвирләнгән һаләт Йерусалимниң шу чағдики һалити болған болатти; кәлгүсидә Йерусалимдикиләр ахирида Уни қобул қилса һалити җәзмән мошу айәттә дейилгәндәк болиду («Йәш.» 4:5-6, 26:1, 60:19 вә «Вәһ.» 21:23ниму көрүң).

Бүгүнки күнлүктиму һәр бир етиқатчи яман роһлар униң роһиға һуҗум қилған чағларда, Худаниң өзигә башпанаһ болуватқинини («Зәб.» 27:2-3, 34:7), шундақла Худаниң шәрәплик йоруқлуғиниң униң роһ-қәлбидә нур чечиватқинини билиду («Юһ.» 8:12, «2Кор.» 4:6).

(ә) Униң Зионға башпанаһ болушқа болған вәдисигә асасән, Худа сүргүн болған җай Бабилдин техи қайтмиғанларни Зионға көчип келишкә чақириду («шималий зимин» Пәләстингә нисбәтән Бабил һесаплиниду). Шу чағдики Бабил аллиқачан Парс империйәси тәрипидин ағдурулған болсиму, униң бешиға чүшидиған йәнә бир нәччә балаю-апәтләр бар еди. Оттура шәриқниң қедимки тарихи буниңға испат бериду. Шүбһисизки, Худаниң бу чақириқида йәнә кәлгүсидики бир заман, йәни ибраний паландилири пүткүл дунияға тарқитилғандин кейин, Худа уларни сүргүн болған

йәрләрдин қайтишқа чақиридиған бир күн көздә тутулиду («Йәш.» 48:20, 52:11, «Йәр.» 2:6, 45ни көрүң).

Зәкәрия пәйғәмбәрниң күнлиридә сүргүн болғанларниң көпинчиси Бабилда азрақ раһәтлик турмушни көрүпла, Пәләстингә қайтсам шүбһисизки җапа тартимән дәп қайтишни халимиған еди. Һалбуки, кәлгүси бир күндә Худа Өзи қой баққучидәк уларни дуниядики һәр бир җайдин дегидәк өз зиминиға йетәкләп башлайду («Йәр.» 16:14-15, 23:7-8). Шуниң билән бир вақитта У уларни тарқитиваткән әл-дөләтләрни җазалайду («**Өз шан-шәривини дәп У Мени силәрни булаң-талаң қилған әлләргә әвәтти**» 8-айәт). «**Шан-шәрәпкә ериштүрүш**» дегән ибарә шүбһисизки, Мәсиһниң Худаниң гуна үстигә чиқарған һөкүмлирини жүргүзүши вә шуниң билән бир вақитта товва қилип униң ниҗатини қобул қилғанларға меһир-шәпқитини көрситиши арқилиқ Худаға шан-шәрәп кәлтүрүштин ибарәт болиду. «Йәш.» 14:1-3ни көрүң. Шу чағда Худа «**Өз қолумни уларниң үстигә силкиймән**» дәйду — демәк, уларниң үстигә һалакәт кәлтүриду (мошу ибарә көрүнгән «Йәш.» 11:15 вә 19:16ни көрүң).

(б) Қизиқ йери шуки, 8-айәттә сөз қилғучи «Самави қошунларниң Сәрдари болған Яһвәһ (Пәрвәрдигар)ниң Өзи; лекин У «**Пәрвәрдигар тәрипидин**» әвәтилгән. Сөзлигүчи йәнә 9-айәттә: «**Силәр самави қошунларниң Сәрдари болған Пәрвәрдигарниң Мени әвәткәнлигини билисиләр**» дәйду. Бу толиму сирлиқ гәптур! Амма Инҗилни оқуғанлар шуни билидуки, мошу йәрдә сөзлигүчи (мошу сөзләрни башқа һеч қандақ чүшәндүрүш йоли йоқтур) Өз Атиси тәрәптин әвитилгән Рәб Әйса Мәсиһдин башқа бириси әмәс. Мәсилән «Луқа» 4:14, 43, 9:48, «Юһ.» 3:34, 6:38, 7:28-29, 17:21, 20:21ни, шундақла «Йәш.», 48:16ни көрүң.

(в) 10-14-айәтләрниң мәзмуни җәзмән Рәб Әйса Мәсиһниң пүткүл Исраил хәлқи товва қилғандин кейин дунияға қайта келиши билән мунасивәтлик: «**Чүнки мана, келиватимән, араңда маканлишимән**». Мошу йәрдиму сөзлигүчиниң «Яһвәһ» (Пәрвәрдигар) екәнлигини, «Самави қошунларниң Сәрдари болған Пәрвәрдигар» тәрипидин әвәтилгәнлигини байқаймиз (11-айәтни көрүң).

Мошу айәтләрниң ичидә муқәддәс язмилардин жиғинчақланған көп айәтләр көрүлиду. Уларниң бәзилири төвәндики айәтләрдә тепилиду: «Йәш.» 12:6, «Зәф.» 3:14-15, «Зәб.» 102:15-22, «Йәш.» 56:1-6, «Йәр.» 50:5, вә йәнә «Зәк.» 14-бап, «Рос.» 15:13-18, «Йәш.» 19:25.

(г) «Муқәддәс зимин» дегән ибарә диққитимизни Худаниң Канаан (Пәләстин) зиминини «Мениңки» дегәнлигигә тартиду; чүнки «муқәддәс» дегән сөзниң түп мәнаси: «Худағила тәвә» дегәнлик болиду.

(ғ) 13-айәттә «қозғалди» яки «турди», «қопти» дегән сөз «Зәб.» 44:23дә тепилиду: «**Ойған, и Пәрвәрдигар! Немишкә ухлап ятисән?**

Орнуңдин тур, бизни мәңгүгә ташлавәтмигәйсән!». Йәнә «Һаб.» 2:20, «Зәф.» 1:7ниму көрүң.

Төртинчи ғайипанә көрүнүш — баш каһин Йәшуаниң Пәрвәрдигарниң Пәриштиси алдида туруши (3-бап)

«Андин у маңа Пәрвәрдигарниң Пәриштиси алдида туруватқан баш каһин Йәшуани, шуниңдәк Йәшуаниң оң тәрипидә униң билән дүшмәнлишишкә турған Шәйтанни көрсәтти.

Пәрвәрдигар Шәйтанға: «Пәрвәрдигар сени әйиплисун, и Шайтан! Бәрһәқ, Йерусалимни талливалған Пәрвәрдигар сени әйиплисун! Бу киши оттин тартивелинған бир чучула отун әмәсму?» — деди. Йәшуа болса паскина кийимләрни кийгән һалда Пәриштиниң алдида туратти. У униң алдида туруватқанларға: «Бу паскина кийимни униңдин салдуруветиңлар» — деди вә униңға: «Қара, Мән қәбиһлигиңни сәндин елип кәттим, саңа һейтлиқ кийим кийгүздүм» — деди. Мән: «Улар бешиға пакиз бир сәллини орисун!» — дедим. Шуниң билән улар пакиз бир сәллини униң бешиға ориди; Пәрвәрдигарниң Пәриштиси бир янда туратти вә Пәрвәрдигарниң Пәриштиси Йәшуаға мундақ җекилиди: —

«Самави қошунларниң Сәрдари болған Пәрвәрдигар мундақ дәйду: — Әгәр йоллиримда маңсаң, тапилиғинимни чиң тутсаң, Мениң өйүмни башқурисән, һойлилиримға қарайдиған болисән; саңа йенимда туруватқанларниң арисида туруш һоқуқини беримән.

И баш каһин Йәшуа, сән вә сениң алдиңда олтарған һәмраһлириң аңлаңлар (чүнки улар бешарәтлик адәмләр): — Мана, Мән «Шах» дегән қулумни мәйданға чиқиримән. Мана, Мән Йәшуаниң алдиға қойған ташқа қара! — Бу бир ташниң үстидә йәттә көз бар; мана, Мән униң нәқишлирини өзәм ойимән, — дәйду самави қошунларниң Сәрдари болған Пәрвәрдигар, — вә Мән бу зиминниң қәбиһлигини бир күн ичидила елип ташлаймән.

Шу күни, — дәйду самави қошунларниң Сәрдари болған Пәрвәрдигар, һәр бириңлар өз йеқиниңларни үзүм тели вә әнҗир дәриғи астиға олтиришқа тәклип қилисиләр».

Авалқи үч көрүнүш тоғрилиқ чоңқур бир соал пәйғәмбәрниң көңлидә пәйда болуши мүмкин: «Худа қандақму Исраилни әслигә кәлтүрсун? Исраилниң еғир гуналири вә әхлақта болған бузуқчилиғи үчүн уни Пәрвәрдигарниң өйи селинидиған җай болушқа, шундақла барлиқ әлләргә Худаниң бәхит-бәрикитини йәткүзгүчи хизмәткар болушқа мәңгү налайиқ қиливәткән әмәсму?».

Төртинчи көрүнүш жуқуриқи соалға җавап тәриқисидә һәмдә пәйғәмбәрниң өзиниң төвәндики хәвәрни үгиниши үчүн, шундақла уни хәлиққә йүткүзүши үчүн берилгән, дәп ишинимиз: —

(1) Исраилниң бәхит-бәрикити (шундақла, барлиқ ишәнгүчиләрниң бәхит-бәрикити) Исраилниң униңға лайиқ болғинидин яки қандақтур бир нәччә аталмиш «саваплиқ ишлири»дин болған әмәс, бәлки Пәрвәрдигарниң мутләқ меһри-шәпқитидин, «Йерусалимни таллиған» Қадир-Мутләқниң өзгәрмәс муддиа-мәхсәтлири асасида болғандур;

(2) Напак, гунакар вә әхлақта булғанған бир хәлиқ қандақ паклинип «Худаниң хизмәткарлири»ға өзгәртилиду? Худаниң Исраилға: «Силәр Маңа каһинлардин тәркип тапқан хас бир падишалиқ вә муқәддәс бир қовм болисиләр» дегән чақириқи вә уларни таллевлишиниң сәвәви бар еди. Исраилни «Пәрвәрдигарниң өйи»гә мәсъул болушқила әмәс, бәлки барлиқ башқа әлләргә «Пәрвәрдигарниң каһинлири» вә «Худайимизниң

хизмәткарлири» болушқиму қандақ лайиқ қилиниш йоли бизгә бу көрүнүштә аян қилиниду (Худаниң шу чақириқи «Мис.» 19:6дә, «Йәш.» 61:6диму хатирилиниду).

Охшаш соал «Йәр.» 3:19дә қоюлиду.

Қисқичә қилип ейтқанда, биринчи, иккинчи вә үчинчи көрүнүштә Исраилниң сүргүнлүктин вә өзлирни зулум қилғучилардин азат қилинип ронақ тапидиғанлиғи көрситилиду; төртинчи көрүнүштә шу жисманий җәһәттики азатлиққа мас һалда, Исраилниң роһий җәһәттин гунаға әсир болғанлиғидин азат қилинидиғанлиғи көрситилиду. «Ички, роһий һөр қилиниш» болмиса «сиртқи, жисманий һөр қилиниш»ниң немә пайдиси? Әнди көрүнүшниң бәзи тәпсилатлирини көрәйли: —

«**Андин у маңа Пәрвәрдигарниң Пәриштиси алдида туруватқан баш каһин Йәшуани, шуниңдәк Йәшуаниң оң тәрипидә униң билән дүшмәнлишишкә турған Шәйтанни көрсәтти**» (1-айәт).

Мошу «Йәшуа» болса әслидә он алтә жил илгири Бабилниң сүргүнлүгидин тунҗа қайтқан 49697 кишигә Зәруббапәл билән биргә йетәкчи болған «баш каһин» еди, әлвәттә. «Пәрвәрдигарниң Пәриштиси»ниң салаһийити тоғрилиқ жуқурида азрақ тохталдуқ.

«**Алдида туруватқан**» дегән сөз Худаниң яки инсанниң «хизмитидә болуш»ни ипадиләйду. Мәсилән, «Яр.» 41:46дә (Йүсүп Пирәвнниң алдида), «Қан.» 1:38дә (Йәшуа Мусаниң алдида), «1Сам.» 16:21дә (Давут Саулниң алдида), «1Пад.» 1:2-4дә (Абишаг Давутниң алдида туриду). Бундақ мисаллар башқа көп җайларда учрайду. Худаниң алдида туруш (Униң хизмитидә болуш)тики бир нәччә мисални «Қан.» 10:8дин, «Һак.» 20:28дин, «1Пад.» 17:1дин, «2Пад.» 3:14-16дин көрүң. Бу сөзләр йәнә Худаниң алдида дуа қилиш үчүн һазир болушниму билдүриду (мәсилән, «Яр.» 18:22, «Йәр.» 7:10).

Амма төртинчи көрүнүштә Йәшуаниң Пәрвәрдигарниң Пәриштисиниң алдида туруши пәқәт өзигә вакалитән әмәс, бәлки баш каһинлиқ салаһийитидә пүткүл Исраил хәлқигә вакалитән болиду.

Йәшуаниң бу вәкиллик роли төвәндикиләрдин көрүниду: —

(1) Йәшуаниң «баш каһин» дегән унваниниң тәкитләнгинидин көрүниду;

(2) Пәрвәрдигарниң Пәриштисиниң өтүнүши вә Шәйтанниң Йәшуаниң үстидин чиқарған шикайәтлиригә қайтурған җавави Йәшуа үчүн әмәс, бәлки Йерусалим үчүн қилиниду. Бу йәрдә Йерусалим башқа көп йәрләрдикидәк шәһәрни әмәс, бәлки пүткүл хәлиқни билдүриду.

(3) 4-айәт билән 9-айәтни селиштурғанда, рошәнки, Йәшуаға «**Қара, Мән қәбиһлигиңни сәндин елип кәттим**» дәп ейтилған сөзләрниң көрсәткини Худаниң (9-айәттә) «**Мән бу зиминниң қәбиһлигини бир күн ичидила елип ташлаймән**» дегән сөзлиридә көрситилгән иш билән охшаш иштур.

Йәшуа хәлиққә вәкил һәм улар үчүн дуа қилғучи баш каһин сүпитидә Худаниң алдида мундақ туруши әмәлийәттә Исраил хәлқиниң өзиниң Худа алдида сорақҗа тартилидиғанлиғиға охшаш иштур.

Мәзкур айәт ибраний тилида: «Йәшуаниң оң тәрипидә униңға Шәйтан болушқа турған Шәйтанни көрсәтти» дегән тәртиптә келиду — чүнки «Шәйтан» дегәнниң әсли мәнаси: «дүшмән, күшәндә».

Шәйтанниң шикайәт сөзлири бизгә ейтилмиған, бирақ уларниң темиси 3-айәттин ениқ көрүниду: «**Йәшуа болса паскина кийимләрни кийгән һалда пәриштиниң алдида туратти**».

Мошу йәрдә «паскина» дегән сөз ибраний тилида «әң жиркиничлик, әң иплас» дегән мәнани билдүриду. Демәк, Йәшуаниң бу кийимлири хәлиқниң Худа алдидики гуналириниң қандақ екәнлигини көрситиду. Дәрвәқә, униң Шәйтан шикайәт қилғидәк дәрижидә гунайи бар еди!

Амма Шәйтан шикайәт қилғини билән униң гуна бекитиш һоқуқи йоқтур. Әмәлийәттә адәм һәйран қаларлиқ иш шуки, Йәшуаниң, шундақла Исраилниң гунайини бекитишкә бирдин-бир һоқуқи бар Болғучи, йәни Пәрвәрдигарниң Пәриштиси Өзи Йәшуани пакизлашқа тәшәббусчи болиду (биз 2-айәттә «Пәрвәрдигарниң Пәриштиси»ниң йәнә бир қетим «Пәрвәрдигар» дәп аталғинини байқаймиз).

Худаниң Исраилни бундақ ақлиши Йәшая пәйғәмбәрниң Исраилға вәкил болуп ейтқан муну сөзидәк болған: —

«**Мени ақлиғучи йенимдидур; ким маңа әрз-шикайәт қилалисун? Бар болса бирликтә дәвалишайли; ким мениң үстүмдин әйиплимәкчи болса, алдимға кәлсун! Маңа ярдәмдә болғучи Пәрвәрдигардур; әнди мени әрз қилалайдиған кимкән? Уларниң һәммиси бир тал кийимдәк әскирәп кетиду; пәрваниләр уларни жутуветиду**» («Йәш.» 50:8, 9). Инжилда Худаниң нижатидин несип болғанларниң бәхитлик әһвали тоғрилиқму шундақ дейилиду: «**Кимму Худаниң таллиғанлири үстидин шикайәт қилалисун?! Худа һәққаний қилған йәрдә, кимму бизни гунаға мәһкүм қилалисун? Өлгән, һәм тирилгән вә Худаниң оң йенида туруватқан, биз үчүн Худаниң алдида туруп дуа-тилавәт қиливатқан Мәсиһ шундақ қиларму?!**» («Рим.» 8:33-34; «1Юһ.» 2:1-2ниму көрүң, шу айәтләрдә Рәббимиз «Ярдәмчи Вәкилимиз» дәп атилиду).

Улуқ «Ярдәмчи Вәкил» Исраил үчүн болған ақлаш сөзлиридә биринчидин Пәрвәрдигарниң өзгәрмәс талливалғинини асас қилиду: «**Пәрвәрдигар сени әйиплисун!**». «Әйиплисун» дегән пеил ибраний тилда «гаар» дегән сөз билән ипадилиниду. «Гаар» «тәнбиһ бериш» вә (Худа тәрипидин ишлитилгән болса) «бесиқтүрүш, бастуруш» дегән мәналарни өз ичигә алиду; шуниң үчүн мошу йәрдә «Иблисни бастуруп, шикайәтлирини чәткә қеқиветиш» дегән мәнаниму көрситиду. Сәвәви — «**Бәрһәқ, Йерусалимни талливалған Пәрвәрдигар сени әйиплисун!**». Инжилда дейилгәндәк «**Худа алдин билгән Өз хәлқидин ваз кәчкини йоқ!**» («Рим.» 11:2).

Худаниң Исраилни Өзигә хас хәлиқ қилип таллишида уларниң садиқлиғиға асасланған болса, ундақта улар хелә бурунла ташливетилгән болатти. Худа немишкә Исраилни таллиғанду? Уларниң һәққанийлиғи үчүнму? Башқа әлләрдин йеқимлиқ болғанлиғи түпәйлидинму? Яқ! — У Муса арқилиқ уларға: «**Пәрвәрдигарниң силәргә меһри чүшүп силәрни талливалғини силәрниң башқа хәлиқләрдин көп болғанлиғиңлар үчүн әмәс — әмәлийәттә, силәр барлиқ хәлиқләр арисида әң аз едиңлар — бәлки Пәрвәрдигарниң силәрни сөйгини түпәйлидин вә ата-бовилириңларға ичкән қәсәмгә садиқ болғанлиғи үчүн Пәрвәрдигар силәрни күчлүк қол билән қутқузуп, һөрлүк бәдили төләп «Қуллуқ макани»дин, йәни Мисир падишаси Пирәвнниң қолидин чиқарған**» дәйду («Қан.» 7:7-8).

Худа Өзиниң Ибраһим билән «**Сән арқилиқ йәр йүзидики барлиқ аилә-қәбилиләр бәхит-бәрикәт тапиду!**» дегән әһдисигә асасән Исраил арқилиқ Өз муқәддәс характериниң барлиқ тәрәплири, җүмлидин мутләқ адиллиғи һәм чәксиз меһир-шәпқитини баян қилишқа шундақ бекиткәндин кейин, гәрчә уларниң көп гуналири вә асийлиқлири болған болсиму, У һәргиз улардин ваз кәчмәйду.

Бу нуқтини көрсәткән айәтләр хелә көптур — мәсилән, «Йәр.» 31:37, «Лав.» 26:44.

Иккинчидин, Пәрвәрдигарниң Пәриштисиниң Шәйтанниң шикайәтлиригә болған җавави Исраилниң аллиқачан тартқан азап-оқубәтлирини өз ичигә алиду: «**Бу киши оттин тартивелинған бир чучула отун әмәсму?**». Бу сөзләр «Амос» 4:11диму ишлитилгән болуп, шу йәрдә Худаниң рәһим-шәпқити билән инсанниң наһайити чоң бир апәттин қутулушини көрситиду. Жуқирида ейтқинимиздәк бу сөзләр пәқәт Йәшуаниң өзинила әмәс, бәлки у вәкил болған пүткүл Исраилниң әһвалини көрситиду.

Мошу йәрдики «от» биринчидин Бабил империйәсидики сүргүнлүкни көрситиду. Мошу «от»тин қайтқан қалдурулған қисим «тартивелинған чучула»ға охшайду. Униң үстигә, бу сөзләр бизгә Йәһудийларниң тарихи тоғрисида техиму чоңқур бир умумий һәқиқәтни әслитиду. Исраил дайим дегидәк «от ичидә» болиду, лекин Худа уларниң пүтүнләй йоқитилишиға һәргиз йол қоймайду. Бу җәһәттин Исраил Муса пәйғәмбәр көргән шу «**көйүватқан азғанлиқ**»қа охшайду. Худа улар оттурисида оттәк турғачқа уларниң ичидики дашқили көйдүрүлмәктә; лекин улар униңда көйдүрүп йәветилмәйду.

Исраилниң «от ичидә» болғанлиғи тоғрилиқ йәнә «Яр.» 15:17, «Қан.» 4:20, «Зеб.» 66:12, «Йәш.» 43:2ни көрүң. Мисир Исраилға «хумдан» болған, Бабилму һәм шундақ; гәрчә бүгүнки күндә Йәһудийлар қайтидин Қанаан зиминини егилигән болсиму, уларни синайдиған «азап-оқубәт отлири» техи түгимиди; «**ят әлләрниң вақти**» тошқичә, Исраил зиминида туруватқан һәм пүткүл дунияға тарқитилған барлиқ Йәһудийларниң тартқан азап-оқубәтлири ахирқи «дәһшәтлик азап-оқубәт» вақтида әвҗигә чиқиду. Шу чағда «**Рәб адаләт жүргүзгүчи Роһ һәм көйдүргүчи Роһ билән билән,**
Зион қизлириниң пасиқлиғини жуюп,
Йерусалимниң қан дағлирини тазилайду» («Йәш.» 4:4); У шу чағда уларни қайтидин «**оттин тартивалған чучула**»дәк қутқузиду, уларни көпәйтип пүткүл дунияға бәхит-бәрикәт ата қилиду.

Барлиқ етиқатчиларму «**чучулидәк оттин тартивелинған**» әмәсму? «От» адәттә гунаниң өзини әмәс, бәлки Худаниң җазалирини көрситиду; бирақ гуна паний дуниядиму дайим дегидәк гуна өткүзгүчиниң бешиға от чүшириду; «**рәзиллик оттәк көйиду**» («Йәш.» 9:18). Бу нуқтини һес қилған яки һес қилмиған болайли, дәрһәқиқәт һәммимизниң әһвалимиз шундақ болиду. Һәммимиз өзимиздики гуналиқ тәбиийитимизниң гунайий оти ичидә яшап кәлдуқ (мәсилән, тилимиз тоғрилиқ «Яқ.» 3:6ни көрүң). Худаниң рәһим-шәпқити болмиса, аллибурун гуналиқ оти билән көйүп кетәттуқ.

Иккинчидин, «**оттин тартивелинған чучулидәк**» дегән сөзләр бизгә Қутқазғучимизниң меһир-муһәббити вә рәһимдиллиғини әслитиду; чүнки һеч ким бизгә ич ағритмиған вақтида, У чәксиз азап-оқубәтләрни тартишлири билән «оттин тартивелинған чучулилардәк» бизни гунаниң кәлгүси җазалиридинла әмәс, бәлки гунаниң һазирқи күчлүк әсирлигидинму қутқузған.

Йәшуа кийгән «паскина кийимләр» тоғрилиқ йәнә тохтилайли. Булар дегинимиздәк Исраилниң шу чағдики гунайини көрсәткән; Худа уларни техи ят әлләрниң һөкүмранлиғидин азат қилмиғанлиғиниң Өзи уларниң шу еғир гунайиниң мәвҗутлиғиға толуқ испат бәрмәктә еди.

«Паскина кийимләр» әхлақий бузуқлуққа символ болидиғанлиғи йәнә «Йәш.» 64:6диму тилға елиниду: —

«Әнди биз напак бир нәрсигә охшаш болдуқ,

Қиливатқан барлиқ «һәққанийәтлиримиз» болса бир әврәт латисиғила охшайду, халас;

Һәммимиз йопурмақтәк хазан болуп кәттуқ,

Қәбиһликлиримиз шамалдәк бизни учуруп ташливәтти».

Бу сөзләр Исраилниң һәқиқий әхлақий һалитини көрсәтти.

Худаниң «Зион қизлириниң пасиқлиғини жуюш», шундақла барлиқ булғинишлиридин паклаш тоғрисидики вәдиси көп пәйғәмбәрләр тәрипидин хатириләнгән — мәсилән, «Йәш.» 4:3-4, «Әз.» 36:16-32. Исраил кийидиған йеңи кийим, йәни Мәсиһниң Өзиниң мукәммәл һәққанийлиғи болған кийимләр «Йәш.» 61:6, 10дә көрүниду: — «Мән Пәрвәрдигарни зор шат-хорамлиқ дәп билип шатлинимән,

Җеним Худайим түпәйлидин хошаллиниду;

Чүнки той қилидиған жигит өзигә «каһинлиқ сәллә» кийивалғандәк,

Той қилидиған қиз ләәл-яқутлар билән өзини пәрдазлиғандәк,

У ниҗатлиқниң кийим-кечигини маңа кийдүрди,

Һәққанийлиқ тони билән Мени пүркәндүрди».

Бу роһий кийимләр билән һәммә ишәнгүчиләр бүгүн кийинди; пүткүл Исраилму кәлгүсидә улар билән кийиниду.

4-айәткә өтәйли: — ««Бу паскина кийимләрни униңдин салдуруветиңлар» — деди вә униңға: «Қара, Мән қәбиһлигиңни сәндин елип кәттим, саңа һейтлиқ кийим кийгүздүм». Бу немидегән әҗайип өзгириш-һә! Пәрвәрдигарниң Пәриштиси мошу буйруқни алдидики хизмәткар пәриштигә чүшәргәндин кейин дәрһал бу символға тәбир берип: «Қара, мән қәбиһлигиңни сәндин елип кәттим» дәйду (9-айәттики «Мән бу зиминниң қәбиһлигини бир күн ичидила елип ташлаймән» дегән шәрәплик вәдә шуниңға охшаш мәнада болған); андин «Мән саңа һейтлиқ кийим кийгүздүм» дәйду. «Һейтлиқ кийим» жуқурида дегинимиздәк, Мәсиһниң мукәммәл һәққанийлиғини көрсәткәчкә, бу сөзләр беваситә бешарәт болмисиму, пүткүл Исраил хәлқиниң каһин болушқа қайтидин чақиритилип келинидиғанлиғини пуритиду («Мис.» 19:6). Бу иш пәйғәмбәргә 5-айәттиму көрүниду. Пәйғәмбәр стихийилик һалда туюқсиз: «Улар бешиға пакиз бир сәллини орисун!» — дәп салиду. Униң дуаси дәрһал иҗабәт қилиниду: «улар пакиз бир сәллини униң бешиға ориди». Бу «пакиз сәллә» дегән сөз баш каһинниң мәхсус кийиминиң «таҗ»и болған «сәллә» дегән сөз билән мәнадаштур («Мис.» 28:36-38). Шу сәллә билән Йәшуа (Исраилға вакалитән) каһинлиқ хизмитидә болушқа толуқ тәйярланған болиду.

Шуниң билән Исраил ахирида ««Пәрвәрдигарниң каһинлири» дәп атилиду;

... улар «Худайимизниң хизмәткарлири» дейилиду».

һәр бир етиқатчиниң кәчүрмиши Исраилниң бу кәчүрмишини әкс әттүриду. Адәм атимиз вә һава анимиз гунайини йепиш үчүн өзлиригә әнҗир йопурпмақлиридин кийимләрни ясиған. Лекин Худа уларниң шу өзлири тиккән кийимләрни салдуруветип, Өзи «һайванниң териси»дин қилған кийимни уларға кийгүзди (бу кийимни қилиш үчүн гунасиз бир һайван өлүши керәк еди, шуниң билән у намсиз һайванни «биринчи қурбанлиқ» десәк, хата болмайду — «Яр.» 3:6-7, 21). Бизму охсаш йолда Худаниң өзимизниң барлиқ банилиримизни вә «**әврәт латисиғила охшайдиған**» аталмиш «**һәққанийәтлиримиз**»ни («Йәш.» 64:6) үстимиздин салдурушини қобул қилишимиз керәк. Пәқәт шундақ қилғанда андин етиқат арқилиқла қобул қилинидиған Мәсиһниң шәрәплик һәққанийлиғи билән кийдүрүлүшкә салаһийитимиз бар болиду («Әф.» 4:22-24). Бу иш бизниң аталмиш «саваблиқ ишлиримиз» арқилиқ әмәс, бәлки пәқәт Униң меһир-шәпқити арқилиқ болиду («Әф.» 2:5)!

«Мат.» 22:1-14, «Вәһ.» 19:6-18ниму көрүң.

6-7-айәтләрдә салмақ бир агаһ вә шәрәплик вәдә тоғрилиқ оқуймиз: —

«**Вә Пәрвәрдигарниң Пәриштиси Йәшуаға мундақ жекилиди: — «Самави қошунларниң Сәрдари болған Пәрвәрдигар мундақ дәйду: — Әгәр йоллиримда маңсаң, тапилиғинимни чиң тутсаң, сән Мениң өйүмни башқурисән, һойлилиримға қарайдиған болисән; саңа йенимда туруватқанларниң арисида туруш һоқуқини беримән**».

Мошу йәрдә «жекилиди» дегән сөз ибраний тилида «гувалиқ бериш», «агаһландуруш» яки Худа билән мунасивәтлик ишлитилгәндә «Худа гувачи болсун» дегән мәналарни өз ичигә алиду. Бу сөзни Сулайман Шимәйни агаһландуруп: «**Сени мән Пәрвәрдигар билән қәсәм қилдуруп: Шуни саңа.. дәп агаһландуруп ейтмиғанмидим?**» дегәндиму ишлитилгән («1Пад.» 2:41). Шу ибарә кейинки сөзләрниң муһимлиғини тәкитләйду.

Худаниң өйидики ишларда дурус һөкүм чиқиришта сәзгүр болушниң аддий шәрти Йәшуа, Исраил, шундақла бизләр үчүнму итаәтмән болуштин ибарәттур.

«**Йенимда туруватқанлар**» бизниңчә пәриштиләрни көрситиду.

8-10-айәтләрдә техиму улуқ вәдиләр тепилиду. Йәшуа баш каһин сүпитидә шуларни аңлашқа алаһидә ойғитилиду: —

«**Әнди аңла, баш каһин Йәшуа, сән вә сениң алдиңда олтарған һәмраһлириң аңлаңлар (чүнки улар бешарәтлик адәмләр)**»

.«**һәмраһлириң**» мошу йәрдә Йәшуаға ярдәмчи болған башқа каһинларни көрситиду. «Мәлум бирисиниң «**алдида олтириш**»» дегән сөзләр шу кишидин үгиниш, билим елишни билдүриду. Бәзи мисалларни «2Пад.» 4:38, 6:1, «Әз.» 8:1, 14:1, 20:1дин көрүң. Исраилниң кейинки дәвирлиридә «рабби» (устаз)ларниң мухлислири уларниң «алдида олтарған» яки «айиғи алдида олтарған» дейилиду («Луқа» 10:39, «Рос.» 22:3).

Шуңа «**сән вә сениң алдиңда олтарған һәмраһлириң**» Йәшуа вә униң шагиртлири «**бешарәтлик адәмләр**» дейилиду. Охшашла Йәшая вә униң оғуллириму «**бешарәтлик адәмләр**» еди («Йәш.» 8:18; «Йәш.» 20:3, «Әз.» 12:6-11ниму көрүң). Әнди Йәшуа вә һәмраһлири» немигә бешарәт бериду? жавап кейинки җүмлидә тепилиду: —

«**Чүнки, мана, Мән «Шах» дәп аталған қулумни мәйданға чиқиримән**».

Мошу йәрдә Худа әвәтмәкчи болған Қутқазғучи-Мәсиһниң икки унвани: — «Мениң қулум» вә «Шах» дегәнләр бирләштүрүлгән. Мәсиһ «Мениң қулум» дегән унвани билән, Йәшая пәйғәмбәрниң вастиси билән нурғун бешарәтләр арқилиқ кәлгүсидә Худаниң ирадисигә мукәммәл әмәл қилғучи, Униң ниҗатини пүткүл инсайәткә елип барғучи

Қутқазғучи сүпитидә бизгә тонуштурулиду. Шуниң билән «Йәшуа вә униң адәмлири» Мәсиһниң Өзи вә Униңға әгишидиғанларға бешарәт болиду. Улар дәрвәқә Худаниң Исраилға болған чақириқиға әмәл қилиду: «**Силәр маңа каһинлардин тәркип тапқан хас бир падишалиқ вә муқәддәс бир қовм болисиләр!**».

Мәсиһниң «Шах» дегән унванини биз «илгәрки пәйғәмбәрләр»ниң китаплиридин тапимиз.

Биринчидин, Йәшая пәйғәмбәрниң китавидики 4-бапта «Шах»ниң вастиси билән «Зион қизлириниң пасиқлиғи жуюлиду»: —

— «**Рәб адаләт жүргүзгүчи Роһ һәм көйдүргүчи Роһ билән,**
Зион қизлириниң пасиқлиғини жуюп,
Йерусалимниң қан дағлирини тазилайду».
Шуниң билән: —«Зионда қалғанлар вә Йерусалимда тохтитилғанлар,
Йәни Йерусалимда қалдурулған,
һаят дәп тизимланғанларниң һәммиси пак-муқәддәс дәп атилиду».

Иккинчидин, «Пәрвәрдигарниң Шехи» болған Мәсиһ «Йәрәмия» китавида, 23-бап вә 33-бапта көрситилиду. Шу йәрләрдә у Худа «**Давут үчүн өстүрүп тиклигән һәққаний Шах**», андин «**Давут нәслидин өстүрүп чиқиридиған һәққаний Шах**» дегән сүпәттә бизгә тонуштурулуп, андин: «**Униң... шу күнлиридә Йәһуда қутқузулиду, Йерусалим арамбәхштә туриду; шу чағда Йерусалим: «Пәрвәрдигар һәққанийлиғимиздур» дегән нам билән атилиду**» дәп бешарәт берилиду.

Зәкәрия пәйғәмбәр «Шах» тоғрилиқ бәргән икки бешарәтни жуқуриқиларға қошсақ, Тәвратта «Шах» дегән затниң характери төвәндики төрт җәһәттә бизгә тонуштурлиду: —

(1) һәққанийлиқ билән һөкүм сүргүчи мукәммәл падиша — «**Давутниң нәслидин болған Шах**», Худаниң Давут падишаға бәргән барлиқ вәдилирини әмәлгә ашурғучи («Йәр.» 23:5, 6, 33:15, 16)

(2) «Шах» дәп аталған «мениң қулум» («Зәк.» 3:8)

(3) «Шах» дәп аталған инсан («Зәк.» 6:12).

(4) «Пәрвәрдигарниң Шехи» — «...**гөзәл һәм шәрәплик болуп,...**
Қечип қутулған Исраилдикиләргә шөһрәт вә гөзәллик кәлтүриду» («Йәш.» 4:2)

«Шах»ниң бу төрт тәрипи Мәсиһниң әмәллирини бизгә тәсвирлигән Инҗилдики «төрт баян»диму, Мәсиһниң дәл мошу төрт тәрипи ениқ көрүниду.

Бу төрт тәрипи тоғрисида «Инҗилдики кириш сөз»имиздә вә «Әзакиял»дики «қошумчә сөз»имиздә тохталдуқ. Мошу йәрдә шу шәрһлиримизни аддий ихчамлаймиз: —

(1) Расул Маттаниң тәкитлигини — «**Давутниң нәслидин болған Шах**»тур. «**Мана, сениң Падишаһиң!**» («Зәк.» 9:9) — буни «Матта»дики чоң тема дейишкә болиду.

(2) Маркусниң тәкитлигини — «**Мана Мениң қулум**»дур.

(3) Луқаниң тәкитлигини «**«Шах» дәп аталған инсан**» (Зәк.» 6:12). Луқа бизгә Әйса Мәсиһниң «Инсаноғли» дегән сүпитини, йәни униң толуқ инсан, шундақла мукәммәл инсан болғанлиғи, барлиқ инсанларни қутқузушқа кәлгәнлигини көрситиду.

(4) Расул Юһаннаниң тәкитлигини «**Пәрвәрдигарниң Шехи**»дур. Расул Юһанна өз баянида «**Әслидила әрштә турғучи, йәни әрштин чүшкүчи**»ни бизгә аян қилиду. У ейтқан шу зат Худаниң толуқ тәбиитигә егә болған, шуниңдәк толуқ инсаний тәбиәткә егә болған Мәсиһтур («Юһ.» 3:13).

Оқурмәнләр Инҗилдики «төрт баян»ни оқуғансери «Шах»ниң бу төрт тәрипини байқалайду.

Мәсиһ тоғрилиқ бу баптики улуқ бешарәт 9-айәттә жуқури пәллигә көтирилиду: —

«**Мана, Мән Йәшуаниң алдиға қойған ташқа қара! — бу бир ташниң үстидә йәттә көз бар; мана, Мән униң нәқишлирини өзәм оймән — дәйду самави қошунларниң Сәрдари болған Пәрвәрдигар — вә Мән бу зиминниң қәбиһлигини бир күн ичидила елип ташлаймән**».

Зәкәрияниң башқа көп бешарәтлиригә охшаш, «илгәрки пәйғәмбәрләр»ниң бешарәтлирини есимизгә кәлтүрүшимиз керәк, андин шуларниң йоруқлуғи билән буларни чүшинәләймиз.

«**Мана Мән Йәшуаниң алдиға қойған таш!**» дегәнлик адәмниң есигә авал шу чағда йеңидин қурулуватқан ибадәтханиниң улидики чоң уюлташ келиши мүмкин. Лекин шу ташниң өзи қедимки икки бешарәтни көрсәтсә керәк: —

«**Мана, Зионда һул болуш үчүн бир таш,**
Синақтин өткүзүлгән бир таш,
Қиммәтлик бир булуң теши,
Ишәшлик муқим һул тешини салғучи мән болимән.
Униңға ишинип таянған киши һеч һодуқмайду, алдиримайду» («Йәш.» 28:16); вә: «**Тамчилар ташливәткән таш болса,**
Бужәк теши болуп тикләнди!» («Зәб.» 118:22). Шәк йоқки, бу таш Мәсиһниң Өзидур («1Пет.» 2:4-8, «Мат.» 21:42).

Әгәр Мәсиһ Әйса адәмниң һаятиниң ули болмайдиған болса, адәмниң һаятиниң һеч қандақ ули болмайду. У Худаниң һәқиқий вә мәңгүлүк роһий ибадәтханисиниң тәврәнмәс улидур; барлиқ етиқатчилар шу ибадәтханиниң бир қисми қилинип қурулуши билән ибадәтхана «Худаниң бир мәңгү туралғуси болушқа Муқәддәс Роһта бирләштүрүлүп қурулмақта» («Әф.» 2:19-22, «1Пет.» 2:4-8).

«**Бу бир ташниң үстидә йәттә көз бар**»

Бәзи шәрһчиләр бу сөзләрни («Мат.» 3:16-17 қатарлиқ язмиларни көздә тутуп) «Худаниң көзлири һәрдайим Өз қули болған Мәсиһниң үстидә туриду» дәп чүшәндүриду. Һалбуки, бизниңчә шу көрүнүштики ташниң өзидә «йәттә көз» оюлған яки нәқишләнгән. Шундақ болғанда, Зәкәрия пәйғәмбәрниң шу вақитта көргининиң мәнаси кейинки «Вәһий» дегән китапта хатириләнгән, расул Юһаннаға вәһий қилинған көрүнүштики мәзмунға оп-охшаш болиду. Чүнки расул Юһанна «Вәһий» дегән китапни қобул қилғанда Мәсиһни мундақ һаләттә көриду: «**Андин қарисам, ... бир Қоза өрә туратти. У йеңила боғузланғандәк қилатти; Униң йәттә мүңгүзи** (барлиқ һоқуққа егә болғанлиғини билдүриду) **вә йәттә көзи болуп** (һәммә ишни мукәммәл билгинини билдүриду)**, бу көзләр Худаниң пүткүл йәр йүзигә әвәткән йәттә Роһи еди**» («Вәһ.» 5:6).

Демәк, Мәсиһ Худаниң Роһиниң йәттә тәрәплик илтипатиниң һәммисигә егә болиду: —

«**Вә бир тал нота Йәссәниң дәриғиниң көтигидин үнүп чиқиду;**
Униң йилтизидин үнүп чиққан бир шах көп мевә бериду.
Вә Пәрвәрдигарниң Роһи,
Йәни даналиқниң вә йорутушниң Роһи,
Несиһәт вә күч-қудрәтниң Роһи,
Билим вә Пәрвәрдигардин әйминишниң Роһи Униң үстигә чүшүп туриду;
Униң хурсәнлиги болса Пәрвәрдигардин қорқуштин ибарәт болиду» («Йәш.» 11:1-3ни вә кейинки айәтләрниму көрүң).

9-айәтниң давамида Худаниң: «**Мана, Мән униң нәқишлирини Өзәм ойимән**» дегән сөзлирини чоқум алдинқи сөзләр билән башлинишлиғи бар дәп қараймиз. Бу йәрдә «ташқа оюлған» нәрсиниң зади немә екәнлиги баян қилинмайду. Бу ишта көп қиясларни қилишқа болиду, әлвәттә. Амма таш Мәсиһниң Өзи болидикән, ундақта «Униң үстигә мәңгүлүк оюлғини»ниң немә екәнлигидә шәк йоқ. Чүнки У бизниң гуналиримиз үчүн бәдәл төлигәндә, Униң тенениң бәш йери яриланған еди. Жуқирида тилға алғинимиздәк расул Юһанна Мәсиһ Әйсани әрштә көргинидә уни «**йеңила боғузланғандәк**» көрди. Рәббимиз өлүмдин йеңила тирилип, әрштә аян болғанда Өз тенидә шу бәш ярисиниң татуқлири техичә бар еди вә һазирму шу татуқлири бардур! («Юһ.» 20:20, 25, 27, «Вәһ.» 5:6, 12). Бу шәрәплик ярилар бизниң мәңгүлүгимиз үчүн оюлған еди, биз дәл улар арқилиқ шипа таптуқ! («Йәш.» 53:5, «Мат.» 8:17).

9-айәтниң: «**Мән бу зиминниң қәбиһлигини бир күн ичидила елип ташлаймән**» дегән ахирқи жүмлиси чоқум жуқурида тилға елинған Мәсиһниң тенидики «нәқишлири»гә, шундақла Униң гуналиримиз үчүн азап-оқубәт тартқанлириға зич бағлиниду, әлвәттә. Чүнки У пәқәт «зиминниң қәбиһлигини елип ташлапла» қалмай, бәлки чапрас яғачқа миқлинип пүткүл дунияниң гуналириниң бәдилини төләп, гуналардин азат болуш йолини «**бир күн ичидила**» ачти («1Пет.» 2:24)!

Амма бешарәттә көздә тутулған «күн» әмәлийәттә Мәсиһниң азапланған шу күни әмәс, бәлки кәлгүсидә Исраилниң (Мәсиһ чапрас яғачләнгән әшу күндә) аллиқачан ечилған нижатни қобул қилидиған күнидин ибарәт. «Лавийлар»дики «қошумчә сөз»имиздә тохталғинимиздәк, Исраилниң «кафарәт күни» һейти уларниң кәлгүсидә товва қилип Мәсиһини қобул қилидиған күнигә бешарәтлик рәсим болиду («Рим.» 11:26). Демәк, Рәббимизниң аллиқачан пүткүл инсанийәтниң гуналирини «бир күн ичидила» Өз үстигә алған хизмити кәлгүсидә пүткүл Исраил хәлқидә көзлигән нишанға йетип, «**уларниң қәбиһлиги бир күн ичидила елип ташлиниду**». «Йәш.» 66:8, «Зәк.» 12:10-14, 13:1ни вә бу айәтләр тоғрисидики баянлиримизниму көрүң.

Бу ишни чүшинишимизгә ярдәм болсун үчүн Һәжәрниң кәчүрмишини, униң Бәәр-Шебадики чөл-баяванда йолдин адишип жүргинидә болған вақиәни аддий бир мисал қилайли. Униң тулумидики сүйи түгәп кәткәндә, оғли Исмаилни бир чатқалниң түвигә ташлап қоюп, өлүмгә йүзлинип сәл жираққа берип, дәрд-әләм ичидә пәряд көтирип жиғлайду. Худа униң вә оғлиниң жиға авазини аңлап уларға ич ағритиду. «**Шуан Худа Һәжәрниң көзлирини ачти, у бир қудуқни көрди**» («Яр.» 21:9). Қудуқ дәрвәқә әслидила шу йәрдә болса керәк, лекин униң көзлири азап вә яш билән торлишип кәткәчкә, Һәжәр уни көрмигән; Һәжәр тулумни суға тошқузғанда, униңға нисбәтән қудуқтики булақ пәқәт һазирла ечилғандәк болған. Исраилға нисбәтән кәлгүсидә шу күнидә шуниңға

охшаш болиду. Гуна вә напаклиқни жуйидиған булақ дәрвақә икки миң жил илгири Мәсиһниң ярилири арқилиқ ечилған еди; кәлгүсидә «шу күни» (13:1) Муқәддәс Роһ уларниң пүткүл хәлқиниң үстигә төкүлгинидә «**корниң көзлири ечилиду**» («Йәшая» 35-бап) андин Роһ уларға Мәсиһниң әслидә улар үчүн әмәлгә ашурғинини аян қилиду: «**Ху күнидә силәрни паклашқа силәр үчүн кафарәт кәлтүрүлиду; Пәрвәрдигарниң алдида силәр һәммә гуналириңлардин пак болисиләр**» («Лав.» 16:30, «Ибр.» 9:13, 14).

Уларниң Худа билән яраштурулушиниң бәхит-бәрикәтлик нәтижиси 10-айәттә көрүлиду: —

«**Шу күни, — дәйду самави қошунларниң Сәрдари болған Пәрвәрдигар,**

Һәр бириңлар өз йеқиниңларни үзүм тели вә әнжир дәриғи астиға олтиришқа тәклип қилисиләр».

Исраил Худаниң рәһим-шәпқити вә шапаитидин һозурлинип, пүткүл дунияни өзлири билән биллә тәбрикләйдиған зияпәткә чақириду. Бу зияпәт Мәсиһниң йәр йүзидә сүргән миң жиллиқ сәлтәнити болиду («Вәһ.» 20:1-10).

Бәшинчи ғайипанә көрүнүш — алтун чирақдан (4:1-14)

«**Андин мән билән сөзлишиватқан пәриштә қайтип келип мени ойғитиватти. Мән худди уйқисидин ойғитиветилгән адәмдәк болуп қалдим; у мәндин: «Немини көрдүң?» дәп сориди. Мән: «Мана, мән пүтүнләй алтундин ясалған бир чирақданни көрдүм; униң үсти тәрипидә бир қача, йәттә чириғи вә йәттә чирақққа тутишидиған йәттә нәйчә бар екән; униң йенида икки зәйтун дәриғи бар, бириси оң тәрәптә, бириси сол тәрәптә», дедим. Андин жававән мән билән сөзлишиватқан пәриштидин: «И тәхсир, булар немә?» — дәп соридим.**

Мән билән сөзлишиватқан пәриштә маңа жававән: «Буларниң немә екәнлигини билмәмсән?» — деди. Мән: «Яқ, тәхсир» — дедим.

Андин у маңа жававән мундақ деди: «Мана самави қошунларниң Сәрдари болған Пәрвәрдигарниң Зәруббапәлгә қилған сөзи: «Иш күч-қудрәт билән әмәс, иқтидар билән әмәс, бәлки Мениң Роһум арқилиқ пүтиду! — дәйду самави қошунларниң Сәрдари болған Пәрвәрдигар.

— И бүйүк тағ, сән зади ким? Зәруббапәл алдида сән түзләңлик болисән; у ибадәтханиниң әң үстигә жипсима ташни қойиду, шуниң билән униңға: «Илтипатлиқ болсун! Илтипат униңға!» дегән товлашлар яңрап аңлиниду».

Андин Пәрвәрдигарниң сөзи маңа келип мундақ дейилди: —«Зәруббапәлниң қоли мошу өйниң улини салди вә униң қоллири уни пүттүриду; шуниң билән силәр самави қошунларниң Сәрдари болған Пәрвәрдигарниң Мени әвәткәнлигини билисиләр. Ким әнди мошу «кичик ишлар болған күн»ни көзгә илмисун? Чүнки булар шатлиниду, — Бәрһәқ, бу «йәттә» шатлиниду, — Зәруббапәлниң қоли тутқан тик өлчәм тешини көргәндә шатлиниду; бу «йәттә» болса Пәрвәрдигарниң пүткүл йәр йүзигә сәпселип қараватқан көзлиридур».

Мән жававән пәриштидин: «Чирақданниң оң вә сол тәрипидә турған икки зәйтун дәриғи немә?» дәп соридим; вә иккинчи қетим соални қоюп униңдин: «Уларниң йенидики икки алтун нәйчә арқилиқ өзлигидин «алтун» қуюватқан шу икки зәйтун шехи немә?» дәп соридим.

У мәндин: «Буларниң немә екәнлигини билмәмсән?» дәп сориди. Мән: «Яқ, тәхсир» —дедим.

У маңа: «Булар пүткүл йәр-зиминниң Егиси алдида туруватқан «зәйтун мейида мәсиһ қилинған» икки оғул балидур» — деди».

Бу көрүнүш вә униң мәхсити тоғрилиқ биз бир-бирләп айәтму-айәт көрүп чиқимиз. Бу тоғрилиқ көп тәһлилләрни қилишқа болиду, биз мошу йәрдә пәқәт асасий мәнасини, шундақла униңға бағланған башқа бешарәтләрни қисқа шәрһләп өтимиз.

Көрүнүштә болған символлар — (1-5-айәт)

1-айәт: «**Андин мән билән сөзлишиватқан периштә қайтип келип мени ойғитивәтти. Мән худди уйқисидин ойғитиветилгән адәмдәк болуп қалдим**»

«**Мән худди уйқисидин ойғитиветилгән адәмдәк болуп қалдим**» дегән сөзләр бизгә шуни уқтуридуки, мошу чағда Зәкәрия ухлап қалған болмастин, бәлки униң роһта ойғитилған жүксәк сәзгүрлүги униң адәттики сәзгүсини ухлаватқандәк туюлдурған болуши мүмкин. Бизму шундақ болушини халаймизки, Худа һәммимизни әтрапимиздики роһий әмәлийәтләргә көпрәк сәзгүр қилсун!

Әнди «чирақдан»ға өтәйли: —

«**У мәндин: «Немини көрдүң?» дәп сориди. Мән: «Мана, мән пүтүнләй алтундин ясалған бир чирақданни көрдүм; униң үсти тәрипидә бир қача, йәттә чириғи вә йәттә чирақҗа тутишидиған йәттә найчә бар екән; униң йенида икки зәйтун дәриғи бар, бириси оң тәрәптә, бириси сол тәрәптә», дедим**».

Бу чирақдан шәкли җәһәттин Худа әслидә муқәддәс чедир үчүн бекиткән «йәттә шахлиқ» чирақданға, шундақла у Сулайман падиша қурған муқәддәс ибадәтхана үчүн бекиткән чирақданларға охшишиду, әлвәттә («Мис.» 25:31-40, «1Пад.» 7:49). Шу чирақданлар тоғрисида, уларниң йоруғи һәргиз өчүрүлмәслиги керәк, дәп әмир қилинған еди. Мәзкур көрүнүштики чирақданниң улардин маһийәтлик бир пәрқи бардур; муқәддәс чедирдики вә ибадәтханидики чирақданларға лазимлиқ зәйтун мейи һәркүни каһинлар тәрипидин толуқлинип қачилиниши керәк еди; лекин мәзкур чирақданниң уни тохтавсиз зәйтун мейи билән тәминләйдиған мәнбәси бар еди. Чүнки «**Униң йенида, бириси оң тәрәптә, бириси сол тәрәптә**» икки зәйтун дәриғи бар еди: — «**йенидики икки алтун найчә арқилиқ өзлигидин «алтун»** (зәйтун мейи) **қуюватқан икки зәйтун шехи**» бар еди; шуниң билән чирақлар тохтавсиз көйүп нур чачатти (3-айәт вә 11-12-айәт).

Ундақта, чирақдан немигә вәкиллик қилиду? Биз шундақ җәзмләштүрүп ейталаймизки, чирақдан Исраилниң дунийадики қалған әлләргә чечиши керәк болған нурға вәкиллик қилиду («Мис.» 19:6, «Йәш.» 43:10-12, 21, 44:8).

Сүргүнлүктин қайтқан Исраилниң «қалдилар»и арқилиқ, йәни Зәруббабәл, Йәшуа вә улар билән биргә қайтқанларниң етиқади арқилиқ ибадәтхана қаттиқ қаршилиққа вә еғир қийнчилиққа қаримай, қайтидин қурулмақта еди; шүбһисизки, шу көрүнүш уларға өз етиқади арқилиқ нур чечиватқинини аян қилиш үчүн, шундақла уларниң шу қурулуш ишида етиқадини риғбәтләндүрүш үчүн берилди. Әпсуски, Исраил өз тарихида көп вақитларда Худаниң муддиа-мәхсәтлирини издимәйтти вә Униңға қулақ салмайтти; улар нур болушниң орниға, әлләрниң бирдин-бир һәқиқий Худаға ишинишкә путликашаң болди; Әзакиял пәйғәмбәр ейтқандәк: «**Мана, бу Йерусалим; Мән уни әлләрниң дәл оттурисиға орунлаштурдум; башқа мәмликәтләр униң әп-чөрисидә**

туриду (Исраил шу әлләрни нур болуп йорутсун, улар униң гөзәл әмәллирини көрүп Худани улуқлисун дәп) — **Бирақ у Мениң һөкүмлиримгә қаршилишип, рәзилликтә ят әлләрдинму ашуруватти, бәлгүлимилиримгә қаршилишишта әп-чөрисидики мәмликәтләрдинму ашуруватти; чүнки Мениң һөкүмлиримни улар рәт қилди, Мениң бәлгүлимилирим болса, уларда ақмайду**» («Әзакиял» 5-баптин).

Тәвраттики ахирқи қисим болған «Малаки» дегән китапта баян қилинғандәк, Зәруббапәл вә сүргүнлүктин қайтқанларниң етиқади әлләргә шунчә яриқин йоруқлуқ бәргән болсиму, узун өтмәй жуқуриқи осал әһвал Исраилда қайтидин баш көтәрди.

Тәврат дәвридә Худа шунчә көп қетим пәйғәмбәрлири арқилиқ «чирақденим болуш имтиязини силәрдин мәһрум қилимән» дәп тәһдид салған болсиму, амма У уларға болған сәвир-тақити билән уларниң Өзигә болған гувачи салаһийитини һәтта улар ят әлләрниң һөкүми астида турғандиму сақлап турған еди.

Һалбуки, Өзи тоғрилиқ «**Дунияниң нури Өзәмдурмән**» дәп җакалиғучи кәлгәндә («Юһ.» 8:12, 9:5) Исраилниң Уни чәткә қеқиши билән Худа улардин чирақданни һәм падишалиқни мәһрум қилди, чирақданни һәм падишалиқ «**униңға мувапиқ мевиләрни беридиған башқа бир әлгә ата қилинди**» («Мат.» 21:43).

Чирақдан Исраилдин елип кетилгәндә, униң орнида «йәттә алтун чирақдан»ни көримиз («Вәһ.» 1:12-13, 20, 2:1). Исраилниң Рәб алдида муқәддәс җайда нур болуп, шундақла нури билән дунияниң қараңғулуғини йорутуштин ибарәт әслидики муқәддәс вәзиписини әмәлгә ашурушқа бекитилгән йеңи бир хәлиқ мәйданға келиду. У болсиму етиқатчилар җамаитидур. «Вәһий»дики бу йәттә чирақдан җамаәтни көрситиду («Мат.» 5:14ниму көрүң). «Вәһий»дә көрситилгән «йәттә җамаәт» тоғрилиқ «Вәһий»дики «қошумчә сөз»ниму көрүң; «Вәһий»дин шу иш ениқки, җамаәтләрниң Исраилға охшимайдиған йери, һазирқи етиқатчи җамаәтләрниң (мәйли Рим яки Йерусалим болсун) йәр йүзидә һеч қандақ «мәркизи» йоқтур; уларниң Худа үчүн «гувачи чирақдан» салаһийитидә туруши пүтүнләй уларниң «**оттурисида турған**» Рәб Әйса Мәсиһниң Өзи билән болған алақисигә бағлиқтур.

Чирақданларниң нур бериши тоғрисидики яриқин бир мисални Тесалоникадики җамаәттин көрәләймиз: «**Чүнки Рәбниң сөз-хәвири силәрдин пәқәт Македонийә вә Ахаяғила яңрап қалмастин, бәлки һәммә йәргә Худаға бағланған етиқадиңлар тоғрилиқ хәвәр тарқалди; нәтиҗидә, бизниң шу йәрләрдә хуш хәвәр тоғрилиқ һеч немә дейишимизниң һаҗити қалмиди**» (демәк, Павлус вә хизмәтдашлири қайси йәрләргә бармисун, шу йәрдики кишиләр аллиқачан Тесалоникалиқларниң Худаға болған етиқадидин хәвәр тапқан, шундақла өзлириму хуш хәвәрдин хәвәрдар болған — «1Тес.» 1:8).

Мәсиһниң җамаәтлири бүгүнгә қәдәр Худаниң гувачиси болуп кәлмәктә; ахирқи заманларда Исраилдики чирақдан қайтидин орниға қоюлуп җамаәтләрниң чирақданлириға қошулидиған бир күн келиду. Шу чағда Исраилниң чирақдениниң йоруғи илгәрки йоруғидин техиму парлақ вә шәрәплик болиду. Зәкәрия көргән мошу бәшинчи көрүнүш түптин шу ахирқи шәрәплик һаләтни көрситиду. Худди Йәшая пәйғәмбәрму көргәндәк: —

«**Орнуңдин тур, нур чач! Чүнки нуруң йетип кәлди,**
Пәрвәрдигарниң шан-шәриви үстүңдә көтирилди!
Чүнки қараңғулуқ йәр-зиминни, қап қара зулмәт әл-жутларни басиду;
Бирақ Пәрвәрдигар үстүңдә көтирилиду,
Униң шан-шәриви сениңдә көрүниду;
Һәм әлләр нуруң билән,
Падишалар сениң көтирилгән йоруқлуғуң билән маңиду» («Йәш.» 60:1-3)
Вә: «**Таки Зионниң һәққанийлиғи жулалинип чақнап чиққичә,**
Униң нижати болса лавулдаватқан мәшъәлдәк чиққичә,
Зион үчүн мән һеч арам алмаймән,
Йерусалим үчүн һәргиз сүкүт қилмаймән;
Һәм әлләр сениң һәққанийлиғиңни,
Барлиқ падишалар шан-шәривиңни көриду;
Һәм сән Пәрвәрдигар Өз ағзи билән саңа қойидиған йеңи бир исим билән атилисән» («Йәш.» 62:1-2).

Мәсиһниң йәр йүзидә сүргән миң жиллиқ падишалиғида Исраилниң қайтидин қоюлған чирақдени шундақ парлақ бәрқ уриду.

Көрүнүштики «икки зәйтун дәрхи» тоғрисидики ахирқи айәтләргә өтсәк, пәйғәмбәр дәрәқләр тоғрилиқ иккинчи вә үчинчи қетим сориғанда, униңға: «**Буларниң немә екәнлигини билмәмсән?**» дәп жавап берилиду (4, 11-12-айәтни көрүң). Қизиқ йери шуки, «тәбир бәргүчи пәриштә» вә Пәрвәрдигарниң Пәриштиси Өзи Зәкәрияға һеч қандақ беваситә жавап бәрмәйду. Шәвәби, жавап интайин рошән болса керәк!

Биз шу айәтләргә бәргән изаһатта ейтқинимиздәк, сәвәви дәл шуки, Зәкәрия пәйғәмбәр шу икки дәрәққә қариғанда, әмәлийәттә өзини һәм Һагай пәйғәмбәрни көриду!

Бәзиләр икки дәрәқни «Зәруббапәл вә баш каһин Йәшуа» дәп қарайду. Бизниңчә Зәруббапәл вә Йәшуа өзлириниң Зәкәрия вә Һагай пәйғәмбәрләрниң бешарәтлири арқилиқ күчлүк риғбәт вә роһий тәсәлли тапқачқа, икки дәрәқни дәл шу икки пәйғәмбәр дейиш техиму орунлуқ болса керәк. Униң үстигә, немишкә Зәкәрияниң пәқәт ялғуз бу соалиғила беваситә жавап берилмиди?!

Пәриштә икки дәрәқни «**Булар пүткүл йәр-зиминниң егиси алдида туруватқан «зәйтун мейида мәсиһ қилинған» икки оғул балидур**» (ибраний тилида: «зәйтун майлиқ икки оғул бала») дәйду.

«**Йәр-зиминниң Егиси**» дегән ибарә пәқәт Худаниң Униң Өз «муқәддәс зимини»да турған бир гувачиси бар әһвалда ишлитилиду (оқурмәнләр тәтқиқ қилсун!). Шуниң үчүн шу йәрдә шу ибариниң ишлитилиши көрүнүшниң мәзмунини тәкитләш үчүн болса керәк. Исраилниң «роһий тәминатлар» болған риғбәт-тәсәлли билән тәминлиниши дәл шу икки пәйғәмбәрниң улар үчүн дуа қилип «**Йәр-зиминниң Егиси**»ниң алдида туруши арқилиқ болмақта (йәнә бир мисални «Мис.» 17:12дин көрүң). Башқа адәмләр үчүн Худаниң алдидин кәтмәй дуа-тилавәт қилғучиларму мошуниңдин риғбәт алсун!

Шуниң үчүн бәшинчи көрүнүш икки пәйғәмбәрни вәзиписидә (улар өз хизмитиниң роһий әмәлийитини көргәчкә) риғбәтләш үчүн вә шундақла Зәруббапәлни ибадәтханини қуруш вәзиписидә риғбәтләш үчүн берилди, дәп қараймиз.

Ахирида биз шуни дәп өткимиз барки, «Вәһ.» 11:3-13дә «дәһшәтлик азап-оқубәт» вақтида пәйда болидиған, «зәйтун дәрәқ» дәп көрситилгән икки пәйғәмбәр тоғрисидики көрүнүшниң мошу бәшинчи көрүнүш билән нурғун ортақ яки охшаш йәрлири бар.

Йәткүзүлгән хәвәр — (6-10-айәт)

Һазир Зәруббапәлниң улуқ вәзиписигә өтәйли. Көрүнүшкә асасән, икки «зәйтун дәриғи» Зәруббапәлниң ибадәтхана қуруш җапалиқ вәзиписидә уни риғбәтләндүрмәктә: —

«**Андин у маңа җававән мундақ деди: «Мана самави қошунларниң Сәрдари болған Пәрвәрдигарниң Зәруббапәлгә қилған сөзи: «Иш күч-қудрәт билән әмәс, иқтидар билән әмәс, бәлки Мениң Роһум арқилиқ пүтиду! — дәйду самави қошунларниң Сәрдари болған Пәрвәрдигар**».

«Күч-қудрәт» дегән сөз (ибраний тилида «қайил») адәттә қошунниң яки коллективниң қудритини, «иқтидар» дегән сөз (ибраний тилида «коақ») адәттә ялғуз бир шәхсниң күчни билдүриду. Бу җекиләш сөзи Зәруббапәлниң ибадәтханини қуруш вәзиписигила әмәс, бәлки Худаниң хизмитигә бағлиқ барлиқ ишлириға мутләқ һалқилиқ вә зөрүр һәқиқәттур. Ялғуз инсаний күч-қудрәт яки қабилийәт Худаниң ишлирида һеч немини әмәлгә ашуралмайду; пәқәт Худаниң Өзигә «**Мениң Роһум арқилиқ**» тайинишла әбәдий нәтиҗиләрни чиқириду-дә, «**иш пүтиду**» («Юһ.» 15:5, «1Кор.» 2:1-5, «Фил.» 3:3). Көп адәмләр өз қабилийити вә мупәппиқийәтлири тоғрилиқ махтинип по атидиған мошу күнләрдә бу һәқиқәтни тәкитлисәк ашурувәткәнлик болмайду.

Һагай пәйғәмбәрму хәлиқни шундақ риғбәтләндүргән: —

«**И Зәруббапәл, җасарәтлик бол; вә зиминдики барлиқ хәлиқ, җасарәтлик болуңлар... һәм ишләңлар, чүнки Мән силәр билән биллидурмән» — дәйду самави қошунларниң Сәрдари болған Пәрвәрдигар, — Мисирдин чиққан вақтиңларда силәргә әһдә қилған сөзүм вә Мениң Роһум араңларда туруп кәлди; һәргиз қорқмаңлар**» («Һаг.» 2:4-5).

Бу сөзниң өзи Пәрвәрдигар «илгәрки пәйғәмбәрләр»ниң бири, йәни Йәшая арқилиқ йәткүзгән улуқ бир бешарәткә асас қилинған: —

«**Мана, Мениң улар билән болған әһдәм шуки, — дәйду Пәрвәрдигар —**

«Сениң үстүңгә қонуп турған Мениң Роһум, шундақла Мән сениң ағзиңға қуйған сөз-каламим болса,

Буниңдин башлап әбәдил-әбәткичә өз ағзиңдин, нәслиңниң ағзидин яки нәслиңниң нәслиниң ағзидин һәргиз чүшмәйду — дәйду Пәрвәрдигар» («Йәш.» 59:21).

7-айәт: «**— И бүйүк тағ, сән зади ким? Зәруббапәл алдида сән түзләңлик болисән; у ибадәтханиниң әң үстигә җипсима ташни қойиду, шуниң билән униңға: «илтипатлиқ болсун! Илтипат униңға!» дегән товлашлар яңрап аңлиниду**».

Пәқәт Худаниң Роһиғила тайинип, «бүйүк тағ», йәни қурулушни тосидиған тағдәк көтирилгән зор қийинчилиқлар Зәруббапәл алдида «түзләңлик»кә айлиниду («Йәш.» 40:4). Он бәш жил илгири һәм тәнтәнилик товлашлар һәм жиға-зарлар ичидә ибадәтханиниң улини салған Зәруббапәл («Әзра» 3:8, 13) ибадәтханидики ахирқи ташни,

йәни «җипсима таш»ни тәнтәнилик вә шат-хорамлиқ билән апирин ейтқан товлашлири ичидә: «**Илтипатлиқ болсун! Илтипат униңға!**» дәп, ибадәтханини пүткүзүп чиқиду. Бешарәт бойичә, гәрчә шу таш интайин еғир болсиму, у һеч ярдәмсиз ялғуз көтирәләйду!

Бу иш төрт жилдин кейин әмәлгә ашурулди («Әзра» 6:14, 15).

8-10-айәтләрдә сөзлигүчини Пәрвәрдигар (Яһвәһ)ниң Өзи, дәп байқаймиз. Бирақ 9-айәттә сөзлигүчи «**Шуниң билән силәр самави қошунларниң Сәрдари болған Пәрвәрдигарниң Мени әвәткәнлигини билисиләр**» дәйду. Демәк, 9-айәттә сөзлигүчи «Пәрвәрдигарниң Пәриштиси»дур; жуқурида 2-бапни сөзлигинимиздә, униң Пәрвәрдигар билән бир екәнлиги тоғрилиқ тохталдуқ.

Ахирида Сулайман қурған һәйвәтләк ибадәтханини көргәнләр риғбәтләндүрүлсун дәп, шундақла уларниң ойлиғанлирини түзүтүш үчүн төвәндики сөзләрму ейтилиду: —

«**Ким әнди мошу «кичик ишлар болған күн»ни көзгә илмисун? Чүнки булар шатлиниду, — бәрһәқ, бу «йәттә» шатлиниду, — Зәруббапәлниң қоли тутқан тик өлчәм тешини көргәндә шатлиниду; бу «йәттә» болса Пәрвәрдигарниң пүткүл йәр йүзигә сәпселип қараватқан көзлиридур**» (10-айәт).

(«Һаг.» 2:1-4 һәққидә тохталғанлиримизниму көрүң).

Бу адәмни толиму һәйран қалдуридиған, пүтүн зеһнимиз билән қаришимизға интайин әрзийдиған бир баяндур. Пүткүл аләмниң барлиқ ишлирини күзитип жүридиған «Пәрвәрдигарниң көзлири» (йәни «таш»ниң үстигә оюлған «йәттә көз») шу вақитта ибадәтханиниң барлиқ нәрсилири рус тикләнсун дәп Зәруббапәлниң қолидики бир тал тана вә астидики кичиккинә бир «өлчәм теши»гә қаритилғандур. Бу сөзләр бизгә Худаға нисбәтән ибадәтханиниң рус селинишиниң шу чағда дуния бойичә әң муһим иш екәнлигини, шундақла униң инсанийәткә қаратқан улуқ ниҗатлиқ планиниң мәркизи екәнлигини уқтуриду. Биз «Һагай»дики «қошумчә сөз»имиздә шу тоғрилиқ азрақ сөзлидуқ. Ибадәтханидики бу барлиқ ишлар Худаниң Мәсиһиниң дунияға келишигә қаритилған планиниң бир қисми еди, шуңа у интайин муһимдур.

Зәруббапәл болса һәм Мәсиһниң әҗдади һәм уни алдин-ала көрситидиған «бешарәтлик шәхс» еди. Зәруббапәл ибадәтханини қуруватқинида, у Мәсиһниң Худаниң һазирқи улуқ роһий ибадәтханисини қуруватқинини алдин-ала көрситиду. Шу иш һазир Худа алдида пүткүл дуния бойичә әң муһим вә улуқ иш, шундақла Худаниң пүткүл инсанийәткә қаратқан улуқ планиниң мәркизидур. Әрштики барлиқ көзләр Мәсиһниң Өз җамаитидикиләргә жүргүзгән ишлириға тикилмәктә. Зәкәрия «тик өлчәм теши»ни ишлитип ибадәтханиниң барлиқ нәрсилирини рус тиклигәндәк, Мәсиһму һазир Худаниң роһий өйи ичидики барлиқ ишларни дурус қилип түзүтүватмақта. «Һагай» вә «Әфәсуслуқларға»дики «қошумчә сөз»ләрдә ейтқинимиздәк, Мәсиһниң җамаитиниң қурулуши вә өсүши пүткүл аләмдә йүз бериватқан һәр қандақ ишлардинму муһимидур. Мәсиһниң җамаити Худаниң дунияни яритишиниң мәхсити вә нишани болуп, Униң яритишиниң жуқури пәллисидур («Әф.» 1:3-10, 22-23, 2:10, 19-22, 3:1-11, 21). Мәсиһму «**тәнтәнилик вә шат-хорамлиқ товлашлири арисида**», «**илтипатлиқ болсун! Илтипат униңға!**» дәп, аләмниң барлиқ бена-имарәтлириниң ичидин мошу әң улуғини мукәммәл бир пүтүнлүккә кәлтүриду.

Алтинчи вә йәттинчи ғайипанә көрүнүшләр
Арқа көзүнүши

Авалқи бәш көрүнүш Худаниң Исраилға қаратқан шәрәплик вә өзгәрмәс муддиа-мәхсәтлирини аян қилип, Өз хәлқини толуқ риғбәт вә үмүт билән толдурулди. Һалбуки, шу мәхсәтләр әмәлгә ашурулғичә, Исраил зимини вә хәлқи «**һәр қандақ һарам нәрсә вә һәр қандақ жиркиничлик ишларни қилғучи яки ялғанчилиқ қилғучи**» амилдин пакландурулуши керәк («Вәһ.» 21:27, 22:15). Һазир биз көрмәкчи болған икки агаһлиқ көрүнүшниң әһмийити мана шудур.

Худаниң гунани бир тәрәп қилишта икки йоли бар; уларниң һәр иккиси Өзиниң мутләқ муқәддәс вә һәққаний характеригә толиму мас келиду. Биринчиси Униң Өзи сөйүнидиған йоли — Меһир-шәпқәт йолидур. Бу йолни биз 3-бапта көрдуқ. Худа Баш каһин Йәшуаниң паскина кийимлирини салғузуветип, униңға каһинлиқ шәрәплик кийимини кийгүзиду. Худаниң бундақ рәһимдиллиғи вә мәғпирити пүтүнләй Өзиниң «Һәққаний Қули» болған «Шах»ниң мукәммәл һәққанийлиғи, шундақла Униң толуқ «гуна қурбанлиғи»ни асас қилған; шу қурбанлиққа асасән «**бу зиминниң қәбиһлиги бир күн ичидила елип ташлиниду**».

Амма өз рәзиллиги ичидә жаһиллиқ билән туриверидиған, Худаниң шапаитигә һеч қаримай «**йәнила һәққанийлиқни үгәнмәйдиған**», бәлки һәтта «**тоғрилиқ турған зиминдиму** (Мәсиһниң зимини шу чағда шундақ дәп атилиду) **йәнила адилсизлиқ қиливеридиған, шундақла Пәрвәрдигарниң шану-шәвкитини көрмәйдиған**»лар («Йәш.» 26:10) қандақ бир тәрәп қилиниду? Худаниң ундақ адәмләргә тутқан йоли болса, һөкүм чиқирип тазилаш жазасидур. Немила болмисун гуна Худаниң алдида қәтъий тазилиниши керәк, шундақла Худаниң хәлқи арисидин йоқитилиши керәк. Гунакар адәм өз гунайиға айрилалмайдиған дәрижидә бағланған болса, Худаниң ләнитиниң объекти болуп «**йәр йүзидин тазилап ташлиниши**» керәк. Қисқиси, 5-баптики икки ғайипанә көрүнүш бизгә авалқи көрүнүшләрдә аян қилинған һәқиқәткә толуқлима болған бир һәқиқәтни көрситиду.

Бу икки көрүнүш бизгә нисбәтән Худадин кәчүрүм-мәғпирәт болсиму, инсанлар гунаға йеникликбилән қаримаслиғи, әксичә Худадин қорқуши лазим, дәп үгитиду («Зәб.» 130:4). Улар йәнә шундақ хәвәр йәткүзидуки, авалқи бәш көрүнүштики шәрәплик ишлар ахирида пүтүнләй барлиққа кәлгичә, арилиқта қараңғулуқ, зулмәтлик, бузуқлуқ вә һәтта дунияви асийлиқниң бир мәзгил қисилип кириши муқәррәр, дәп аян қилиду.

Алтинчи ғайипанә көрүнүш — учар орам язма (5:1-4)

«**Андин мән йәнә бешимни көтирип, мана бир учар орам язмини көрдүм. У мәндин: «Немини көрдүң?» дәп сориди. Мән: «Бир учар орам язмини көрдүм; узунлуғи жигирмә гәз, кәңлиги он гәз екән» — дедим.**

У маңа: «Бу болса пүтүн зимин үстигә чиқирилған ләнәттур; чүнки һәр бир оғрилиқ қилғучи бу тәрипигә йезилғини бойичә үзүп ташлиниду; вә қәсәм ичкүчиләрниң һәр бири у тәрипигә йезилғини бойичә үзүп ташлиниду».

— «Мән бу язмини чиқиримән» — дәйду самави қошунларниң Сәрдари болған Пәрвәрдигар, «вә у оғриниң өйигә һәмдә намим билән ялғандин қәсәм ичкүчиниң өйигә кириду вә шу өйдә қонуп уни яғач-ташлири билән қошупла йәветиду»».

Пәйғәмбәр авалқи бәш әҗайип көрүнүш ичигә чөкүп кәткән болса керәк; у мәлум сәвәптин туюқсисиз бешини көтирип, «**узунлуғи жигирмә гәз, кәңлиги он гәз болған**» һавада учуватқан орам язмини көриду.

Бу ғәлитә көрүнүш тоғрилиқ көңлидә чоқум бир соал пәйда болған болса керәк. Бу соалға җававән тәбир бәргүчи пәриштә униңға: «**Бу болса пүтүн зимин үстигә чиқирилған ләнәттур**», дәйду.

Муқәддәс язмиларда «орам язма» (ибраний тилида «мәгиллаһ») символ қилинса көп йәрләрдә Худаниң инсанға тапшурмақчи болған интайин муһим бир хәвиригә вәкиллик қилиду. Мәсилән «Әз.» 2:9-10дә: —

«**Мән қарисам, мана маңа созулған бир қол турупту; вә мана, униңда бир орам язма турупту. У көз алдимда уни ечип қойди; униң алди-кәйниниң һәммә йеригә хәт йезилған еди; униңға йезилғанлири болса мәрсийә, матәм сөзлири вә дәрд-әләмләрдин ибарәт еди**».

Әзакиял пәйғәмбәр көргән мошу «орам язма»ниң мәзмунининң Зәкәрияниң көргини билән көп ортақ йәрлири бардур.

Зәкәрия көргән «орам язма»му йейилған болса керәк, болмиса униң узунлуғи-кәңлигини көргили болмайтти; униңдиму охшашла «бу тәрипигә вә у тәрипигә йезилған»; у шу тәрәптин муқәддәс қанундики «он пәрман» хатириләнгән таш тахтайларға охшаш еди; чүнки тахтайларни тәсвирләшкиму охшаш сөзләр ишлитилгән («Мис.» 32:15).

Орам язмиға немә пүтүлгинини «**Бу пүтүн зимин үстигә чиқирилған ләнәттур**» дегән сөзләрдин пәрәз қилғили болиду. Бу Муса пәйғәмбәр әслидә («Қан.» 28:15-68дә) Исраилларға, итаәтсизлик қилсаңлар мошу паҗиәлик ишлар бешиңларға чүшиду, дәп алдин-ала көрсәткән ләнәтләр болуши мүмкин; мошу ишлар «Қан.» 30:1дә «**бирла ләнәт**» дәп һесаплиниду.

Амма алди-кәйни сөзләргә қариғанда мошу йәрдики «ләнәт» дегән сөз умумән муқәддәс қанунға хилаплиқ қилиштин чиққан ләнәтни көрситиши техиму мүмкин. Бу ләнәт бирла җүмлидә хуласилиниду: —

«**Кимки бу қанунниң сөзлирини тутмай, униңға әмәл қилишни рәт қилса ләнәткә қалсун**» яки башқа бирхил шәкилдә: «**Тәврат қанунида йезилған һәммә әмирләргә үзлүксиз әмәл қилмиған һәр бир киши ләнәткә қалиду**» «Қан.» 27:26, «Гал.» 3:10).

Мошу айәтләрдә немишкә пәқәт икки хил гуна, йәни (1) ялғандин қәсәм қилиш, Худаниң намини орунсиз ишлитиш; (2) оғрилиқ қилиш тилға елиниду? Шуларни садир қилғучилар ләнәт тәрипидин қоғлап үзүп ташлиниду. Бу икки хил гуна Худаниң «он пәрмани»ға хилаплиқ ишларға вәкил болса керәк. Бир гуна болса (Худаниң намини ишлитип ялған қәсәм қилиш) инсанниң Худаға болған бурчиға хилаплиқ қилиш; иккинчи гуна (оғрилиқ) инсанниң хошнисиға болған бурчиға хилаплиқ қилиш. Биринчи гуна болса, «**Пәрвәрдигар Худайиңни пүтүн қәлбиң, пүтүн жениң, пүтүн зеһниң билән сөйгин**» дегән «**әң улуқ, биринчи орунда туридиған әмир**»гә хилаплиқ қилиштур; иккинчи гуна болса «**Хошнаңни өзәңни сөйгәндәк сөй**» дегән иккинчи улуқ әмиргә хилаплиқ қилиштур («Мат.» 22:35-40).

Худа әвәткән, Өз ләнитини елип келидиған шу «орам язма» тез сүръәттә «учиду». Немишкә шунчә тез маңиду? Бу һәммимизгә шуни аян қилидуки, Худа бекиткән вақит-саити келип, гунаниң үстигә жаза чүширимән дегинидила, шу чағда жазалар рәзилләрниң бешиға интайин тез чүшиду.

Бәзи алимлар мошу йәрдә «**зимин**»ни «(пүткүл) йәр йүзи» дәп тәржимә қилиду; лекин алтинчи көрөнүшни толуқлиғучи болған йәттинчи көрүнүштики сөзләргә қариғанда, «муқәддәс зимин», Пәләстинни көрситиши керәк.

Орам язминиң көлимигә пәйғәмбәрниң алаһидә нәзири чүшиду. Улар шәк-шүбһисизки чоң әһмийәткә егә. Учар язминиң узунлуғи жигирмә гәз, кәңлиги он гәз еди; бу (а) Сулайман қурған муқәддәс ибадәтханиниң алдинқи пешайванининң («1Пад.» 6:3) вә (ә) қедимки муқәддәс чедирниң «муқәддәс жайи»ниң көлими билән тәң.

Орам язминиң Худаниң өйи билән болған бу мунасивити икки башқа бешарәтни бизниң есимизгә кәлтүриду: —

«**Чүнки сорақ вақтиниң башлинидиған вақти-саити кәлди; сорақ алди билән Худаниң өйидикилиридин башлиниду; вә әгәр биз билән башланса, у һалда Худаниң хуш хәвиригә қулақ салмиғанларниң ақивити немә болар?**» («1Пет.» 4:17)

«**Йәр йүзидики барлиқ жәмәтләр арисидин пәқәт силәрни** (Исраилларни) **тонуп кәлдим;**

Шуңа үстүңларға барлиқ қәбиһликлириңларниң жазасини чүширимән» («Амос» 3:2).

Амос пәйғәмбәр вә расул Петрус көрсәткән бу принсипқа қариғанда, Худа әлләрниң үстигә һөкүм чиқарғанда, шу ишни Исраил («өз өйи») билән башлайду.

Умумән қилип ейтқанда, муқәддәс язмиларда ишлитилгән көп символлар Сулайман қурған ибадәтханидин әмәс, бәлки униңдин илгәрки әслидики «муқәддәс чедир»дин елиниду. «Зәкәрия»дики бәшинчи көрүнүштә баян қилинған чирақданниң көп җәһәтлири муқәддәс чедирниңкигә охшайду. Шуңа «учар орам язма»ниң өлчәмлирини дәл муқәддәс чедирниң «муқәддәс жай»идин елинған, дәп ишинимиз (бу өлчәмләрни «Мисирдин чиқиш» 26-баптин һесаплап чиққили болиду). Әнди Худаниң ләнитини елип келидиған «учар орам язма»ниң өлчәм бирликлири немишкә «муқәддәс жай»дин елинған, дәп сорисақ, жавап дәл шу болуш керәкки, Худаниң барлиқ жазалириниң асасий принсиплири ичидә әң муһими «Худа жазалирини «**муқәддәс жайдики өлчәм бойичә**» жүргүзиду» дегәнликтур.

Буни чүшиниш үчүн, оқурмәнләрниң есидә барки, Исраилда ишлитилидиған барлиқ тараза ташлири, еғирлиқ бирлиги, һәжим вә узунлуқ бирлигини бекитиш яки тәстиқлаш үчүн Худаниң өйидә, пәқәт каһинлар киридиған «муқәддәс жай»дила бир нәччә өзгүрмәс өлчәмләр сақлинатти. Барлиқ сода-сетиқта ишлитилидиған өлчәмләр буларни асас қилиши керәк; өлчәш ишлирида бирәр жедәл-мажира чиққан болса һакимлар талаш-тартиш қилинған өлчәмни «муқәддәс жайдики өлчәм» билән селиштурсила талашқидәк иш қалмайтти (мисаллар «Мис.» 30:13, 24, «Лав.» 5:15, «Чөл.» 3:47дин көрүлиду).

Әнди Худаниң чиқиридиған һөкүмлиригә өтәйли. Адәмләр өзигә яки ишлириға баһа бәргәндә һәрдайим өзлирини башқилар билән, ишлирини башқиларниңки билән селиштуриду: — «Мән униңдәк әски әмәс»; «Мән башқилардин көп яхшидурмән»; «Мән у қилғандәк рәзил иш қилмаймән», «Мән хелә яхши адәм» вәһаказа дәйду. Амма Худаниң җазалири ундақ өлчәмләр билән жүргүзүлмәйду! Һалқилиқ мәсилә шуки, биз өзимизниң булғанған өлчәмлиримиз билән әмәс, Худаниң өзгәрмәс пак-муқәддәслиги вә мутләқ һәққанийлиғи билән өлчәнсәк ақивитимиз қандақ болар?! Жуқирида нәқил кәлтүргинимиздәк, көзлири Худаниң мутләқ һәққанийлиғиға ечилған һәр бир адәм чин вуҗудидин: «**Қиливатқан барлиқ «һәққанийәтлиримиз» болса бир әврәт латисиғила охшайду, халас!**» дәп пәряд көтириду («Йәш.» 64:6, «1Сам.» 2:3, «Аюп» 42:5-6).

Униң үстигә, Худаниң Өз қанунидики қайси улуқ әмир-низамға хилаплиқ қилинған болса, Униң жүргүзидиған һөкүм-җазалириму дәл хилаплиқ қилинған әмиргә асасән өлчиниду: — «**һәр бир оғрилиқ қилғучи бу тәрипигә йезилғини бойичә үзүп ташлиниду**» вә «**қәсәм ичкүчиләрниң һәр бири шу тәрипигә йезилғини бойичә үзүп ташлиниду**» дейилгәндәк.

Ибраний тилида «үзүп ташлиниш» («никкаһ» дегән пеил) <u>**адәттә**</u> интайин жиркиничлик, иплас бир нәрсини тазилап ташлашни көрситиду; муқәддәс язмилардики көп йәрләрдә у көчмә мәнада ишлитилип, мәлум кишиниң жиркиничлик қилмишлири түпәйлидин униң өлтүрүлүшини билдүриду.

4-айәт бизгә Худаниң гунаға қаратқан ләнитиниң чүширилүшиниң муқәррәрлиги һәм дәһшәтлигиниму көрситиду: —

«**Мән буни чиқиримән**» — Бу сөзгә қариғанда, Худаниң рәзилликкә чүширидиған һөкүм-җазалирини елип келидиған, қиямәт күнигә тәйярланған шу ләнәт һазир ғәзнисидә сақлақлиқ туриду.

— «**вә у оғриниң өйигә вә Мениң намим билән ялғандин қәсәм ичкүчиниң өйигә кириду**».

Нурғун кишиләр өз гуналириниң паш қилинип, хошнилири тәрипидин җазалинишидин қечип кәлгән болсиму бәрибир Худадин қечип қутулалмайду. «**Шуни убдан билишиңлар керәкки, гунайиңлар өзәңларни қоғлап бешиңларға чүшиду**» («Чөл.» 32:23).

Ләнәт «**өйигә кириду**» — гәрчә көп адәмләр Худаниң җазалиридин өзәмни қачуралаймән дәп жүргән болсиму, һәтта егиз сепиллар вә төмүр дәрвазиларму униң адалитигә һеч тосалғу болалмайду.

«**Шуниң билән у** (ләнәт) **өйдә қонуп...**».

«Қонмақ» («кечилимәк») дегән пеил бизгә Худа әвәткән һөкүм-җазалири вақитлиқ, тезла өтүп кетидиған бир иш әмәс, бәлки толуқ әмәлгә ашурулғичә бежирилиду, дәп әскәртиду.

Худа тарихта көплигән вақиәләр арқилиқ инсанийәткә өз җазалирини еник көрситидиған мисалларни көрсәткән; мәсилән, Нуһ пәйғәмбәр дәвридики топан («Яр.» 7-бап), Содом вә Гоморраһ шәһәрлиригә чүширилгән от («Яр.» 19-бап), етиқатчилар җамаитидә Анания вә Сафираниң өлүши («Рос.» 5:1-11) — лекин бу җазалар Униң ахирда гунани сөйидиғанларниң бешиға яғдуридиған дәһшәтлик буран-чапқуниниң алдинқи бир нәччә тамчилири, халас, дегили болиду.

Андин ләнәт «**уни** (өйни) **яғач-ташлири билән қошупла йәветиду**» — бу йәрдә гунадин өз бешиға чүшидиған жазаниң дәһшәтлигини көримиз. Гунаға бағланған һәр бир киши вә нәрсә мутләқ «үзүп ташлиниду» яки «тазилап ташлиниду». Худаға тәвә болғанлар арисида һеч қандақ напак яки рәзил иш қалмайду.

Айәтниң ахирқи жүмлиси «Лав.» 14:45дики көрсәтмини бизгә әслитиду. Шу йәрдә «**песә-мохо кесили басқан өй**»ни қандақ бир тәрәп қилиш керәклиги көрситилиду: — «**Бу вәжидин улар өйни, йәни яғач-таш вә барлиқ сугиқи билән биллә чүшírип, һәммисини көтирип шәһәрниң сиртидики напак бир жайға ташливәтсун**». Әнди «песә-мохо кесили» адәмләрниң тени вә өйлирини қандақ бузивәткән болса, гунаму паний вә бақий дунияда адәмләрниң роһ-қәлбигә шундақ зиян-зәхмәтни йәткүзиду. Мошу ләнәт ақивитидин бирдин-бир қечип қутулуш йоли Худаниң ғәзивидин биз вә гуналиримиз билән қошулуп «тазилинип ташлиниш»имизниң орнида, униң бизни гуналиримиз**дин** тазилишидур. Худаға миң тәшәккүр! Шу тазилиниш Мәсиһниң ярилири арқилиқ ечилған шәпқәт-мәғпирәт булиқида болуп, бүгүн һәммимизгә қолимиз йәткидәк йеқин турупту.

«**Һалбуки, Мәсиһ бизни Тәврат қанунидики ләнәттин қутулдуруш үчүн орнимизда ләнәт болуп бәдәл төлиди. Бу һәқтә муқәддәс язмиларда: «яғачқа есилған һәр қандақ киши ләнәткә қалған һесаплансун» дәп йезилған**» дейәләйдиғанлар немидегән бәхитликтур («Гал.» 3:13, «Қан.» 21:24).

Бешарәт тоғрилиқ йәнә бир сөз қалди. Бешарәтлик агаһландуруш биринчидин Зәкәрияниң дәвридикиләргә берилди; агаһландуруш башқа шәкилдә 8:15-17дә қайтилиниду. Сүргүнлүктин қайтқан Худаниң «қалди»си ишәш-етиқат билән Худаниң ибадәтханисини қайтидин қурувататти, Худа вә Униң йоллирини издәп жүрүвататти. Улар бу яхши башлиништин ваз кәчмәй, шу йолда давамлиқ меңивериши керәк еди. Бирақ иккинчи дәвиргә кәлгәндә, Малаки пәйғәмбәр йәнә уларни дәл бирхил оғрилиқ билән, йәни Худаға аташ керәк болған өшриләр вә һәдийәләрни аяп бәрмәйдиғини үчүн әйипләйду («Мал.» 3:8-9). Шуниң билән улар йәнә Худаниң һөкүм-жазалири астида қалиду.

Мәзкур бешарәт Худаниң намиға нида қилған барлиқ адәмләргә бағлиқтур; һалбуки, бешарәтниң толуқ әмәлгә ашурулуши ахирқи заманда, Мәсиһийләр (Әйса Мәсиһни Рәб дәп етирап қилғучилар) һәм Йәһудийлар арисида етиқаттин «чоң йениш» (йәни, интайин номуссиз һалда етиқат йолидин чәтлинип кетиш) билән («2Тес.» 2:3-12, «1Тим.» 4:1-3) вә шундақла қәбиһлик-рәзилликниң әвжигә чиқиши билән болиду. Өзлирини «Худаниң хәлқи» дәп һесаплиғанларниң көпинчисиниң һалити шу чағда мундақ болиду: —

«**Пәрвәрдигарға итаәтсизлик қилмақта, вапасизлиқ қилмақта,**
Униңдин йүз өримәктә,
Зулумни һәм асийлиқни тәрғип қилмақта,
Ялған сөзләрни ойдуруп, ич-ичидин сөзлимәктә» дегәндәк болиду («Йәш.» 59:13).

Шу чағда ахирқи айрилиш яки тазилиниш болиду, **«Рәзилләр сорақ күнидә тик туралмайду,**
Гунакарлар һәққанийларниң жамаитидә һеч бешини көтирип туралмайду» («Зәб.» 1:5), барлиқ гуналар «муқәддәс зимин»дин, шундақла «пүткүл йәр йүзидин» тазилиниду («Зәк.» 2:12).

Йәттинчи ғайипанә көрүнүш — севәттә олтарған аял — «Рәзиллик» (5:5-11)

«**Андин мән билән сөзлишиватқан пәриштә чиқип маңа: «әнди бешиңни көтәргин, неминиң чиқиватқинини көрүп бақ» — деди.**

Мән: «У немә?» — дәп соридим. У маңа: «Бу чиқиватқан «әфаһ» севитидур», вә: «бу болса шу рәзилләрниң пүтүн зиминдики қияпитидур» — деди. Әфаһ севитиниң ағзидин думилақ бир қоғушун көтирилди, мана, әфаһ севити ичидә бир аял олтаратти.

У: «Бу болса, рәзиллик»тур» — дәп, уни әфаһ севити ичигә қайтуруп ташлап, әфаһниң ағзиға еғир қоғушунни ташлап қойди.

Бешимни көтирип, мана икки аялниң чиққанлиғини көрдүм; шамал уларниң қанатлирини йәлпүтүп туратти (уларниң ләйләкниңкидәк қанатлири бар еди); улар әфаһни асман билән зиминниң оттурисиға көтәрди. Мән билән сөзлишиватқан пәриштидин: «Улар әфаһни нәгә көтирип маңиду?» — дәп соридим. У маңа: Улар әфаһ үчүн «Шинар зимини»да бир өй селишқа кәтти; өй бәрпа қилинғандин кейин, әфаһ севити шу йәрдә өз туралғусиға қоюлиду, — дәп җавап бәрди».

Биз һазир бәшинчи баптики икки көрүнүшниң сирлиқрақ болған иккинчисини көрәйли.

Биз униң тәбири вә мәнасини «толуқ чүшинимиз» дейәлмәймиз (алимларниң у тоғрилиқ пикирлириму һәр хил болуп кәлди), лекин униңға «учур орам язма» көрүнүши билән тәң қарисақ, у бизни Худаниң һазирқи заманда гунани қандақ бир тәрәп қиливатқини тоғрилиқ көпрәк хәвәр билән тәминләйду, дәп ишинимиз.

Биринчи көрүнүш болса Худаниң һәртүрлүк гуналарниң үстидин һөкүм чиқирип җазалайдиғанлиғини ениқ көрситиду. Шу җазалириниң бәзилири қиямәт күнидин бурун чүширилиду, амма ахир берип барлиқ гуналар мутләқ вә толуқ җазалиниду. Әнди қиямәт күнигичә арилиқта қандақ болиду? Бу тема бизчә йәттинчи көрүнүшниң мәзмунидур.

Ахир заманғичә (шу чағда гуна толуқ җазалиниду) пүтүн инсанийәткә яхши болсун дәп Худа меһриванлиғи билән гунани чәкләш вә тизгинләшкә бир нәччә йолларни ишлитиду. Бу һәқиқәтни расул Павлус бизгә: «**Вә униң** (йәни дәҗҗал, Мәсиһниң рәқибиниң) бәлгү**ләнгән вақти-саити кәлмигичә ашкариланмаслиғи үчүн неминиң уни тосуп туруватқанлиғини билисиләр. Чүнки «қанунни йоқатқучи сирлиқ күч» аллиқачан йошурун һәрикәт қилмақта; лекин бу ишларни һазирчә тосуп келиватқан Бириси бардур; У оттуридин** (йәни йолниң оттурисидин) **чиққичә шундақ тосуқлуқ пети туриду; андин әшу қанунни йоқатқучи ашкарилиниду; бирақ Рәб Әйса ағзидики нәпәси биләнла уни жутуветиду, кәлгән чағдики парлақ нури билән уни йоқ қиливетиду**» — дәп йәткүзиду («2Тес.» 2:6-8). Павлус ейтқан «гунаниң йолини тосиғучи»ни Муқәддәс Роһниң Өзидин ибарәт, дәп қараймиз. Көзқаришимизниң сәвәплирини шу мәктупкә қошқан изаһатларда баян қилдуқ. Худаниң Муқәддәс Роһиниң инсанларниң виҗданини ойғитип, һәр кимгә өз гунайини аян қилип, тәнбиһ беришлири билән гунани чәкләйду. Лекин чәклигүчи болған Муқәддәс Роһ «**йолниң оттурисидин чиққан**»да («Яр.» 6:5ни вә «Тесалоникалиқларға (2)»дики «қошумчә сөз»имизни көрүң) инсанларниң һәр бири ар-номусини һәм виҗданини ташлайду. Шуниң билән «**дәһшәтлик азап-оқубәт**»тики ваһший ишлар башлинип, дәҗҗалниң (Мәсиһниң рәқиби)ниң мәйданға чиқиши үчүн шараитлар һазирлиниду. Демәк, гунани чәкләйдиған әң чоң амил Муқәддәс Роһниң инсанниң виҗданини ойғитиштур.

Һазирқи заманларда адәмләрниң важдани арқилиқ гунани тизгинләйдиған йәнә бир чәклигүчи бар — у болсиму дунийдики етиқатчи җамаәтниң дуа-тилавәтлири вә бериватқан гувалиқлиридур («Мат.» 5:13, 14, «Әф.» 5:8-16). Һәтта Худаға садиқ бир нәччә гува бәргүчиләрла пүткүл бир әлниң рәзиллигини тизгинлигәнлигигә тарих испат бериду. Мәсилән, Рим империйәси бойичә тамашә дәп қаралған барлиқ «гладиаторлуқ көрәшләр» бирла етиқатчиниң җүръәтлик гувачилиғи, шундақла шеһит болуши билән тохтитилған. Мәсиһий Вилиям Вилберфорсниң ялғуз дегидәк җиддий вә тохтавсиз көрәшлири арқилиқ «қуллуқ түзүми» авал Әнглийәдә, андин Америкада, ахирда Явропада пүтүнләй йоқитилған. Әнди җамаәтниң дуалири вә гувачилиқлириниң тегидә түп күч бәргүчи вә ишлигүчи Муқәддәс Роһниң Өзидур, әлвәттә!

Һалбуки, йәнә бир чәклигүчи амил бар, у болса бу йәттинчи көрүнүштә бизгә көрситилиду. Авал тәпсилатлириға қарайли: —

5-айәт: «**Андин мән билән сөзлишиватқан пәриштә чиқип маңа: «Әнди бешиңни көтәргин, неминиң чиқиватқинини көрүп бақ» — деди**».

Зәкәрия еһтимал көргинигә (алтинчи көрүнүшкә) мәптун болуп кетип, йәттинчисигә қарашқа чақирилған болса керәк. Мошу йәттинчи көрүнүштә, «орам язма»ниң пүткүл Пәләстин зиминиға тәсир йәткүзүшкә «**чиққини**»дәк, йәнә бирәр тәсирлик нәрсә «**чиқиш**» алдида турған болса керәк: — «**Мән: «У немә?» — дәп соридим. У маңа: «Бу чиқиватқан «әфаһ» севитидур», вә: «Бу болса шу рәзилләрниң пүтүн зиминдики қияпитидур» — деди**».

«Әфаһ» болса һәҗим өлчими (ун, буғдай қатарлиқ нәсиләрни өлчәйдиған) тәхминән 40 литр келиду. Мошу йәрдә «әфаһ» һәм өлчәм һәм өлчәйдиған севәтниң өзини көрситиду. Айәтниң ахирқи қисмидики: «**бу уларниң пүтүн зиминдики қияпитидур**» дегәндә «улар» деган сөз «әфаһ»ниң көпийидиғанлиғини көрситиши мүмкин; яки болмиса, «улар» дегән сөз жуқурида ейтилған оғри вә ялғанчини көрситиши мүмкин. Ибраний тилида «қияпәт» дегән сөз «көз» дегән сөз билән ипадилиниду. Мәнаси бәлким: Худа Өз хәлқини Өз көзи билән йетәклигәндәк («Зәб.» 32:8) Шәйтанму өзигә тәвә болғанларни «әфаһ» (сода-сетиқниң символи) арқилиқ башқуриду.

(7-8) «**Әфаһ севитиниң ағзидин думилақ бир қоғушун көтирилди, мана, әфаһ севити ичидә бир аял олтаратти.**

У: «Бу болса, рәзиллик»тур» — дәп, уни әфаһ севити ичигә қайтуруп ташлап, әфаһниң ағзиға еғир қоғушунни ташлап қойди».

«Әфаһ»ниң бир аялни йошурғанлиғи көрүниду. У севәттин чиқмақчи болған болса керәк, лекин тәбир бәргүчи пәриштә уни қайтидин ичигә ташлап, андин: «қоғушун» япқуни үстигә ташлайду. «Қоғушун бапқу» ибраний тилида «киркәм» дегән сөз билән ипадилиниду; адәттә бу сөз дүгиләк тәңгә яки еғирлиқни билдүриду. Тәвратниң қедимки грекчә тәрҗимисидә (LXXдә) бу сөз «талант» билән ипадилиниду. Ениқки, япқуниң роли аялниң чиқишини тосуштин ибарәт еди. Шуңа биз көрүнүшни Худаниң «рәзиллик»ни тосайдиғанлиғини яки чәкләйдиғанлиғини сүпәтләйдиған бир рәсимдур, дәп қараймиз.

«Әфаһ» вә «талант» сода-сетиқта көп ишлитилгәчкә, дәл мошу ишларға символ болиду, дәп ишинимиз.

(5:9) «**Бешимни көтирип, мана икки аялниң чиққанлиғини көрдүм; шамал уларниң қанатлирини йәлпүтүп туратти (уларниң ләйләкниңкидәк қанатлири бар еди); улар әфаһни асман билән зиминниң оттурисиға көтәрди**».

Бу айәт тоғрилиқ төвәндики ойлиримиз бар: —

(а) муқәддәс язмилардики символлар арисида аяллар дайим дегидәк роһий күчләр яки принсипларға вәкил қилиниду (мәсилән, «Гал.» 4:21-31)

(ә) мошу йәрдә уларда «ләйләкниң қанатлири» бар, дейилиду. Ләйләкләр Мусаға чүширилгән қанун бойичә «напак қушлар» дәп һесаплансғачқа («Лав.» 11:19), мошу аяллар рәзил роһий күчләрни билдүриду, дәп қараймиз.

(б) ләйләкләрму йолдин азмай учиду («Йәр.» 8:7) вә бәк күчлүк учиду, әлвәттә.

(10-11) «**Мән билән сөзлишиватқан пәриштидин: «Улар әфаһни нәгә көтирип маңиду?» — дәп соридим.**

У маңа: Улар әфаһ үчүн «Шинар зимини»да бир өй селишқа кәтти; өй бәрпа қилинғандин кейин, әфаһ севити шу йәрдә өз туралғусиға қоюлиду, — дәп җавап бәрди».

«Шинар» Бабилийәниң башқа бир исми. Униң «өй»иниң яки «туралғу»синиң шу йәрдә қоюлуши әфаһниң ичидики аял немигә вәкиллик қилса, у ишниң шу йәрдә болған роһий тәсири интайин кеңәйтилиду һәм күчәйтилиду, дәп көрситилсә керәк.

Шәк-шүбһисизки, Йәһудий хәлқи Бабилға сүргүн қилинғандин кейин, шундақла көп башқа әлләргиму тарқитилғинидин кейин, уларниң миллий характерида чоң бир өзгириш пәйда болди. Дехан вә падичи хәлиқ тиҗарәтчиләргә, содигәрләргә вә зәргәрләргә айлинип кәтти. Гәрчә Бабилда вә униң әтрапидики жутлирида сүргүн болғанда бутпәрәслик уларниң арисидин йоқитилған болсиму (чүнки улар чоқунған барлиқ бутлар өзлирини Бабилниң зулумидин қутқузмиған), лекин техиму күчлүк бирхил бутпәрәслик, йәни пулпәрәслик вә сода-сетиққа берилиш униң орнини басти. Бу ишлар Худаға нисбәтән бутпәрәсликкә охшаш жиркиничликтур («Кол.» 3:5). Бу ишниң өзи алтинчи көрүнүштә алаһидә әйиплигән гуналарни пәйда қилди. Бунинда Амос пәйғәмбәр агаһландурғандәк: «**«Әфаһ»** («күрә»)**ни кичик қилип, мисқални чоң елип, алдамчилиқ үчүн таразини ялған қилиш**» дегәндәк аздурулушниң хәтири интайин чоң болди («Амос» 8:5). Бүгүн Йәһудий хәлқи ихласмәнлиги яки Худаға йеқин яшаватқанлиғи үчүн әмәс, бәлки сода-сетиқта болған қабилийити билән даңқи чиққандур.

Мошу йәрдә шуни ениқ дегүмиз барки, Худаниң сөз-калами бойичә сода-сетиқниң өзи рәзил иш әмәс, уни сәмимийлик вә растчиллиқ билән қилғили болиду (мәсилән, «Яқ.» 4:3-16дики җекиләшләрни көрүң). Мал-дунияға егә болушниң өзиму рәзил иш әмәс; лекин Шәйтанниң көп вәсвәслирини тонуп йетәләйдиған кишиләрниң һәммиси сода-сетиқниң вә бай болушниң гунаға аздуридиған наһайити чоң хәтирини билиду. Расул Павлус Тимотийға дегәндәк: «**Пулпәрәслик** (пул өзи әмәс) **һәр хил рәзилликләрниң йилтизидур**» («2Тим.» 6:10).

Әнди көрүнүшниң тәпсилатлириға йәнә диққәт қилсақ, «әфаһ»қа Бабилда «туралғу» берилиду — бу иш тарқитилған Исраилниң шуғуллиниватқан содиси ахири бир система болушқа тәрәққий қилиду, дәп пуритиду. Тарихий материяллардин мәлумки, һазирқи замандики банкиларда пул аманәт қоюш вә қәриз бериш түзүмлири Бабил вә Парс империйәлиридә башланған; униңда Йәһудий содигәрләрниң чоң тәсири бар, дәп ишинимиз.

Бу пакитлар тәбиий һалда ойлиримизни расул Юһаннаға тапшурулған «Вәһий» дегән китапта «**чоң сир болған паһишә Бабил шәһири**»гә елип келиду («Вәһий» 17-18-баплар). «Вәһий»дики «қошумчә сөз»имиздә бу ишлар үстидә сәл тохталғанмиз. Шу йәрдә дегинимиздәк, кәлгүсидә Иракта йеңи бир «Бабил шәһири» бәрпа қилиниду. Бешарәт қилинған «Бабил»: (1) йеңи бир шәһәрни вә: (2) дин һәм бирхил иқтисадий түзүм бирләштүрүлгән системини көрситиду. Бу шәһәр пүткүл дунияниң иқтисадий мәркизи болиду, дәп ишинимиз. Шәһәр дуния бойичә: «**алтун-күмүч, қимммәтлик яқутлар, үнчә-мәрвайит, ... шарап, зәйтун мейи, ақ ун, буғдай, кала, қой, ат, һарву вә инсанларниң тәнлири вә жанлири дегән маллири**»ни сатқучи әң чоң шәһәр болиду («Вәһ.» 18:12-13). Ахирида у Худаниң дәһшәтлик бир һөкүм-җазаси билән пүтүнләй вә мәңгүгә йоқитилиду.

Йеқиндики иқтисадий кризисләр (2008) дунияға бәзи сода ширкәтлири вә банкиларниң қанчилик һоқуқ вә күчгә егә екәнлигини паш қилди. Бәзи вақитларда әлләрниң тәғдирини бекиткүчиләр һөкүмәтләр әмәс, бәлки бир-икки чоң ширкәтләр, халас. Бизниң бу дәвримиздә «хәлиқаралиқ ширкәтләр»дин бәзилириниң қанчилик күчлүк екәнлигини тәсәввур қилалмаймиз. Бәзи йәрләрдә, мәсилән Русийәдә, йәрлик һөкүмәтләр уларниң җинайий қилмишлирини һеч башқуралмайду. Көп ишларда Америка вә Яврупа һөкүмәтлири чиқармақчи болған сиясәтлиридин чоң ширкәтләрниң рази болған-болмиғанлиғиға қариши керәк. Яврупада бәзи чоң карханилар (өзлириниң содиси техиму ронақ тепиши үчүн, әлвәттә) «дунияви һөкүмәт» бәрпа қилиниши керәк дәп «Католик черкав» билән бирлишип тәшвиқат қилишмақта. Дәл шу мәхсәттә тәшкилләнгән бир нәччә мәхпий гуруппиларму бар; шуларда Йәһудий чоң тиҗарәтчиләрниң бәзилириниң күчлүк авази бар. Бу вәзийәтләр Муқәддәс Китапниң ахирқи бәтлиридә дейилгән ахирқи замандики «Бабил»ни һасил қилиду, дәп ишинимиз.

Өзлирини мәлум бир гунаға сетивәткәнләр, адәмләр болсун, әлләр болсун ахир берип дәл шу гунаға әсир болуп униңға қаттиқ қапсилип келиши қорқунучлуқ бир һәқиқәттур. «Пәнд.» 5:22дә дейилгәндәк: — «**Яман адәмниң өз яманлиқлири өзини қапқанқа чүшириду, у өз гунайи билән сиртмаққа елиниду**».

Амма пәриштиниң аялни «**әфаһ севити ичигә қайтуруп ташлап, әфаһниң ағзиға еғир қоғушунни ташлап қоюш**» дегәнлик болса бизгә техиму чоңқур бир сирни ечип бериш үчүн көрситилиду, дәп ишинимиз; демәк, Худаниң адәмләрниң мәлум гуналарға бағлинишиға йол қойғанлиғи уларни башқа гуналарға берилип кетиштин чәкләйду. Буниң мәхсити, гунаниң умумий йүзлүк күчийип кетишигә чәк қоюштин ибарәттур. аддий бир мисал, һарақкәш болуп кәткән киши «бүгүнки һарақни нәдин тапармән?» дегән нийәттин башқа һеч қандақ рәзил ишларни көзлимәйду. Бу һәқиқәт йәнә «әфаһ» дегән көрүнүштә көрситилиду; чүнки пулпәрәсликкә вә нәпсанийәтчиликкә бағланғанлар (нишаниға йәтмигичә) өзлирини башқа көп ишлардин тартиши керәк. Чүнки һазирқи дунияда көп пул тепиш үчүн башқилар билән һәмкарлишиш керәк. Қедимки дунияда Чиңгиз Хан қатарлиқлар беваситә зораванлиқ йоли билән халиған нәрсиләрни булаң-талаң қилип еливерәтти. Амма өзгиләр билән биллә һәмкарлишиш үчүн уларниң ишәшигә еришиш керәк; уларниң ишәшигә еришиш үчүн өзиниң жүрүш-турушлирини (һечболмиғанда нишанға йәткичә) бир аз «мәдәнийәтлик» көрситиши керәк!

Йәнә қизиқ бир иш шуки, Йәһудийлар бәрпа қилған вә башқурған чоң мувәппәқийәтлик карханилар вә егиликләргә кәлсәк, йәттинчи көрүнүштә көрүлгәндәк, уларниң көпинчиси дайим Исраил чегарисиниң сиртида сода қилмақта.

Буларни «әфаһ»да көрситилгән сирниң бир қисми болса керәк, дәп ишинимиз.

Алтинчи көрүнүш вә «Вәһий»ниң кейинки баплирида аян қилинғандәк, Худаниң һөкүм-җазалири ахирида йәр йүзидики «рәзиллик»ниң мәркәзлишиши болидиған мошу пүткүл иқтисадий түзүмниң үстигә чүшиду. Худаниң ағзидин: «**Қәбиһлик қилғучи киши қәбиһлигини қиливәрсун; пәскәш киши болса пәскәшлигидә туривәрсун; һәққаний киши болса һәққанийлиғини жүргүзивәрсун; пак-муқәддәс киши болса пак-муқәддәсликтә туривәрсун**» дегән ахирқи һөкүм чиқип, һәр бир адәм өзи қандақ гунаға бағлинип қалған болса, шу гунаға хас болған җазаниң астиға чүшиду.

Сәккизинчи ғайипанә көрүнүш — җәң һарвулири (6:1-8)

«**Андин мана, мән йәнә бешимни көтирип, икки тағ оттурисидин төрт җәң һарвусиниң чиққанлиғини көрдүм. Тағлар болса мис тағлар еди. Биринчи җәң һарвусидики қизил атлар еди; иккинчи җәң һарвусидики қара атлар еди; үчинчи җәң һарвусидики ақ атлар, төртинчи җәң һарвусидики күчлүк чипар атлар еди. Мән җававән мән билән сөзлишиватқан пәриштидин: «Тәхсир, булар немә?» — дәп соридим.**

Пәриштә маңа җававән: «Булар пүткүл йәр-зиминниң егисиниң һозуридин чиққан асманларниң төрт роһи. Қара атлар қетилған һарву шималий зиминлар тәрәпкә кириду; ақлар уларниң кәйнидин маңиду; чипарлар болса җәнубий зиминлар тәрәпкә маңиду. Андин мошу күчлүк атлар чиқип йәр йүзидә уяқ-буяқ кезишкә алдирайду» — деди. У уларға: «Меңиңлар, йәр йүзидә уяқ-буяқ меңиңлар» — деди; улар йәр йүзидә уяқ-буяқ маңди. Вә у маңа үнлүк авазда: «Қара, шималий йәр-зиминлар тәрәпкә маңғанлар мениң Роһумдики аччиқни шималий зимин тәрәптә бесиқтурди» — деди».

Бу сәккизинчи, шундақла ахирқи көрүнүштә Худаға қарши болған ят әл күчлирини ағдуридиған, Худа Мәсиһниң йимирилмәс падишалиғиға йол тәйярлашқа әвәткән көрүнмәс җәң һарвулири бизгә аян қилиниду.

Пәйғәмбәр йәнә бир қетим илгәрки көрүнүш үстидә ойлинип, униңға мәптун болуп кетип, сәккизинчи көрүнүшкә қарашқа чақирилған болса керәк. У бешини көтирип икки тағниң арисидин төрт җәң һарвусини көриду. Һарвулар һәр хил рәңлик атлар тәрипидин тартилиду; биринчисини тартқанлар қизил, иккинчисини тартқанлар қара, үчинчисини тартқанлар ақ, төртинчисини тартқанлар чипар рәңлик, «күчлүк» атлар еди.

(1) Икки тағ

Бу тағлар ибраний тилида «һелиқи тағлар» дәп атилиду. Шуңа улар Зәкәрия пәйғәмбәргә нисбәтән тонуш тағлар болған болса керәк. Улар йәнә 5-айәттә «Пәрвәрдигарниң һозури» яки «пүткүл йәр-зиминниң Егисиниң мәхсус туралғуси» билән мунасивәтлик болғачқа, бизчә Йерусалимдики «Зион теғи» вә «Зәйтун теғи»ни көрсәтсә керәк. Чүнки башқа «илгәрки пәйғәмбәрләр»ниң бешарәтлири бойичә Пәрвәрдигар пүткүл дунийадики әлләрниң үстигә жүргүзидиған һөкүм-җазалириниң бу икки тағниң арисидики «**Йәһошафатниң җилғиси**» билән зич мунасивити бардур («Йоел» 3:2 — «Йәһошафат» — «Пәрвәрдигар һөкүм чиқириду» дегән мәнада). У Худа бәхит-бәрикитини пүткүл дунияға әвәтидиған җай болушқа, шундақла кәлгүсидә

пүткүл йәр-зиминни идарә қилишқа таллиған йәр — Зион теғи болуп, униң һөкүм-җазалириму шу йәрдин чиқиду.

Тағлар «мис» яки «туч»тин һасил қилинған болуп, «мис» болғанлиғи Худаниң туралғусиниң күчи һәм инсанниң өзлүгидин Униңға йеқин келәлмәйдиғанлиғини көрситиду; Худа Өз җәң һарвулирини «жулуш, сөкүш, һалак қилиш, өрүш, қуруш» хизмитигә әвәтидиған болсиму, лекин һеч ким униң чақириқисиз Униң һозуриға кирәлмәйду.

Униң үстигә Муқәддәс Китапта «мис» Худаниң һөкүм-җазалириниму көрситиду — мәсилән, Худаниң инсанларни җазалап ямғур бәрмигәндә «**бешиңниң үстидики асман мистәк... болиду**» дейилиду («Қан.» 28:23).

Тағларниң өзи шүбһисизки, Худаниң һөкүмлириниң улуқлуғи вә чоңқур даналиғини көрситиду: «**Һәққанийлиғиң бүйүк тағлардәк, һөкүмлириң чоңқур тилсимат деңизлардәктур**» («Зәб.» 36:6), «**Униң һөкүмилири издинип чүшинишкә теги йоқтур! Униң йоллири издәп тепиштин шунчә жирақтур! Кимму Пәрвәрдигарниң ой-муддиалирини чүшинип йәтти?**» («Рим.» 11:33-34).

(2) Җәң һарвулири

Тәбир бәргүчи пәриштә 3-айәттә төрт җәң һарвусини чүшәндүрүп: «**Булар пүткүл йәр-зиминниң егисиниң һозуридин чиққан асманларниң төрт роһи**» дәйду.

Буниң аддий чүшәнчиси шуки, атлар әрштики күчләр яки пәриштиләргә вәкил болиду — улар «**Униң сөзигә қулақ салғучи, каламини иҗра қилғучи, қудрити зор**», «**ирадисини ада қилғучи хизмәткарлири**»; мошу «**шамалдәк иштик**» учидиған қошунлар Худаниң көрүнмәс әлчилиридур («Зәб.» 103:20, 21, 104:4). Шүбһисизки, бу сөзләрму улар тоғрисида ейтилғандур: «**Худаниң җәң һарвулири түмән-түмән, миллион-миллиондур**» («Зәб.» 68:17).

Ахирқи көрүнүшниң биринчи көрүнүш (1:7-17) билән зич мунасивәти бар. Биринчи көрүнүштә пәйғәмбәр Пәрвәрдигарниң Пәриштисиниң қизил атқа минип, Пәрвәрдигарниң алдида чарлиғучи пәриштиләрниң баянлирини қобул қилиш үчүн туруватқинини көргән еди. Пәриштиләрниң шу көрүнүштә болған вәзиписи «**йәр йүзидә уян-буян кезип**» әлләрниң һал-әһвалини, уларниң Худаниң хәлқигә вә зиминиға болған позитийисини күзитип, егисигә доклат қилиштин ибарәт еди. Әнди пәйғәмбәр ахирқи көрүнүштә шу охшаш пәриштиләрниң «**Худаниң җәң һарвулири**»ға айлинип, Худаниң һөкүм-җазалирини шу әлләргә жүргүзүшкә әвәтилгәнлигини көриду. Чүнки биринчи көрүнүштә ейтилғандәк, Худа шу әлләргә қарап «**қаттиқ ғәзәпләнди**»; чүнки У улар арқилиқ өз хәлқини җазалиғинида, «**улар һәддидин ешип хәлқимгә зор азар қилди**». Худа Өз хәлқини сүргүнгә чиқирип тарқатқузғини билән уларни һәргиз ташливәткини йоқ.

(3) Атларниң рәңлири

Әнди атларниң сани вә рәңги тоғрисидики бир қәдәр қийин нуқта һәққидә тохтилимиз.

«Төрт»тин ибарәт бу сан Исраилни тарқақлаштурған төрт империйәгә вәкил болған «**төрт мүңгүз**» тоғрисидики иккинчи көрүнүшни есимизгә кәлтүриду. Шу төрт империйәниң һөкүм сүрүш вақти «**ят әлләрниң вақти**»дин ибарәт болиду («Луқа» 21:24); Мәсиһниң падишалиғи, шундақла Исраилниң әслигә кәлтүрүлүши вә бәхит-бәрикәткә еришиши уларниң ағдурулуши арқилиқ вуҗудқа чиқиду.

«**Төрт җәң һарвуси**» йәнә асманниң «төрт роһи»ни яки «төрт шамили»ни көрситиду (ибраний тилида «роһ» вә «шамал» бир сөз билән ипадилиниду). «Дан.» 7:1-3дә «**Төрт тәрәптин шамал чиқип, «Улуқ Деңиз»** (йәни «Оттура Деңиз») **йүзигә урулмақта еди. Деңиздин шәкиллири бир-биригә охшимайдиған төрт зор мәхлуқ чиқти**» дәп оқуймиз. Бу «төрт шамал»ниң урулуши билән шу «төрт мәхлуқ» (һәр бири айрим-айрим бир империйәни көрсәткән) чиқти. Әнди Зәкәрия көргән көрүнүштә Худаниң шу төрт шамални шу империйәләрни ағдурушқа әвәткинини көримиз. Бу көрүнүштин дөләт-империйәләрниң мәйли қурулуши яки ғулиши болсун, әмәлийәттә Худаниң ирадиси вә күч-қудрити билән болиду (ашкарә болсун яки йошурун васитиләр билән, тәбиий һалда яки пәриштиләрниң вастиси билән болсун), дәп үгинимиз.

Әнди мәзкур көрүнүшниң мәнаси вә «**төрт мүңгүз вә төрт һүнәрвән**» тоғрисидики көрүнүшниң (1:18-21) мәнасиниң оттурисида немә пәриқ бар? Әгәр охшаш ишни көрсәтсә, сәккизинчи көрүнүшниң немә әһмийити бар? Пәрқи вә әһмийити дәл шуки, «**төрт мүңгүз вә төрт һүнәрвән**» тоғрисидики көрүнүштә Худаға вә Униң хәлқигә қарши чиққан шу төрт империйәни ағдуридиған төрт башқа әл көрситилиду; лекин сәккизинчи көрүнүштә шу төрт ағдурғучи әлниң қилғанлириниң кәйнидә Худаниң көрүнмәс қудрәтлик роһий күчлири туриду, дәп көримиз. Әмәлийәттә барлиқ тәбиий һадисләрниң кәйнидә һәмдә инсанларниң барлиқ муддиа-мәхсәтлири вә һәрикәтлириниң кәйнидә Худаниң мәңгүлүк муддиа-мәхсәтлири, күч-қудрити вә әрштики санақсиз көрүнмәс қошунлириниң һәрикәтлири туриду.

Әнди атларниң рәңлиригә келәйли. Буларни чүшиниш бир қәдәр тәсрәк. Пәйғәмбәр төрт җәң һарвусини көриду, биринчисигә қошулған атлар қизил, иккинчисидики атлар қара, үчинчисидики ақ вә төртинчисидики чипар рәңлик еди; мошу төртинчисидики атлар йәнә «күчлүк» атлар дәп қарилиду. Қизиқ йери шуки, тәбир бәргүчи пәриштә биринчи җәң һарвусидики қизил атлар тоғрилиқ һеч қандақ чүшәндүрмәйду (5-7-айәтләр). Қара вә ақлар «шималий зимин»ға қарап маңиду, чипар рәңликләр авал җәнубий тәрәпкә маңиду, андин «мошу күчлүкләр»ниң (3-айәттә улар йәнә «чипар рәңликләр» дәп атилиду) айрим бир дунияви вәзипини өтимәкчи болғанлиғи көрүниду.

Шәрһчиләр бу сирлиқ җәң һарвулири тоғрилиқ көп пикирләрдә болуп кәлмәктә. Һалбуки, бу тоғрилиқ Давут Барон алимниң чүшәндүрүшини аддий, чүшинишлик вә орунлуқ дәп қараймиз: —

Мәзкур төрт җәң һарвуси асманларниң «төрт шамили» яки «төрт роһи»дур; шуңа улар «Даниял» 2- вә 7-бапта көрситилгән төрт ят империйә, йәни «**төрт мүңгүз вә төрт һүнәрвән**» дегән иккинчи көрүнүштә көрситилгән төрт империйә әмәс. Лекин бу «төрт шамал»ниң шу «төрт «мүңгүз» дәп аталған төрт империйә билән зич мунасивити бардур. «Ят әлләрниң вақти» дәл шу төрт империйәниң һөкүм сүргән вақитлиридин тәркип тапиду.

Бу төрт империйә тәртип бойичә Бабил империйәси, Медия-Парс империйәси, Грек империйәси (яки Грек-Македонийә империйәси) вә Рим империйәсидур. «**Бу Йәһуда, Исраил вә Йерусалимни тарқитивәткән мүңгүзләрдур**» (1:19). Буларниң әрштики көрүнмәс күчләр билән ағдурулуши ахирқи көрүнүшниң мәзмунидур. Амма бу империйәләр көрүнүштә вә бешарәттә биргә көрүнгини билән, улар әмәлийәттә вақит-дәвирләр билән бир-биридин айрилған.

Мәзкур көрүнүшләр Зәкәрияға аян қилинған вақитта, Бабил империйәси аллиқачан Медия-Парслиқлар тәрипидин ағдурулған еди. Амма пәйғәмбәр мошу йәрдә шу чағда Медия-Парслиқларниң кәйнидә Худаниң көрүнмәс җәң һарвусиниң турғанлиғини көриду; һарвусиниң қан қәриз вә интиқам алидиған «**қизил атлири**» бар еди. Төрт мүңгүз вә төрт һүнәрвән тоғрисидики көрүнүштә көрүнгәнгә охшаш, сәккизинчи көрүнүштә көрситилгән күчлүк империйәләрдин бири (Зәкәрия көрүнүшни көргән вақитта) аллиқачан йоқитилған еди.

Дәл шу сәвәптин қизил атлиқ җәң һарвусиниң вәзиписи тилға елинмайду; униң Исраилға зулум қилған, зиминини вәйран қиливәткән тунҗа империйә болған Бабилни өрүветиш вәзиписи аллиқачан әмәлгә ашурулуп болған еди. Пәйғәмбәрниң төрт җәң һарвусини көрүшниң сәвәви (3-айәт) бу җәң һарвуларниң дәрвәқә айрилмас бир пүтүн болғанлиғи үчүн еди; қайтилаймизки, улар вәзипини жүргүзгән дәвир болса, Бабилда болған сүргүнүлүктин башлап Мәсиһниң бу дунияға қайтип келишигичә болған вақит, йәни «**ят әлләрниң вақти**» болиду.

Қара атлар бәлким аһ-зарлар, матәм тутуш, шундақла ачарчилиқ вә өлүмгә вәкил болса керәк («Вәһ.» 6:5-6ни көрүң); улар еғир һөкүм-җазаларни елип бериш үчүн «шималий тәрәпкә» маңиду; андин ««нусрәт қазиниш»қа вәкил болған «ақ атлар»му («Вәһ.» 6:2ни көрүң) йәнә «шималий тәрәпкә» маңиду. Чүнки Бабилдин кейин нөвәт бойичә мәйданға чиққан империйәләр авал Медия-Парс империйәси, андин Грек империйәсиниң һәр иккиси Пәләстингә нисбәтән «шималий тәрәп»тики күчләр еди.

Шимал тәрипигә барғанларға охшимиған һалда, «чипар рәңлик атлар» җәнубий тәрипигә маңиду. Булар бәлким 1:8дә «ала-тағил» дегән атлар билән бир болса керәк (мошу «чипар рәң» илгәрки «қизил, қара, ақ» рәңләрниң арилашмиси болуш еһтималлиғиму барму?).

Пәләстинниң җәнуп тәрипидики дөләт Мисир еди. Мәсилән, «Даниял» 11-бапта көрситилгән Исраилға қарши турған «җәнубий падишаси Мисирниң падишаси еди. Амма төртинчи зор империйә үчинчи империйә, йәни шу чағда чүшкүн һаләттә болған Грек империйәси билән соқушқан биринчи җай болса Мисир еди; Рим Исраил хәлқи билән учрашқан биринчи җайму Мисир еди. Шу ишлар, йәни Римниң Гретсийә билән соқушуши вә Исраилниң Рим билән учришиши исиян көтәргүчи Антони вә униң иттипақдеши мәшһур мисирлиқ мәликә Клеопатраниң Рим билән болған күрәшлири билән миладийәдин илгәрки 63-жили башланди.

Амма төртинчи империйәниң өзидин илгәркиләргә охшимиған һалда шималий, җәнубий, шәрқи тәрәпләргила әмәс, бәлки ғәрип тәрәпкиму кеңийидиғанлиғини ахир берип һәтта пүткүл дунияни дегидәк сорайдиғанлиғини Худаниң Роһи алдин-ала көрситиду. Шүбһисизки, Худаниң Роһиниң илһами билән мошу җәң һарвусидики атлар җәнубий тәрәптики вәзиписини ада қилғандин кейин «**чиқип йәр йүзидә уяқ-буяқ кезишкә интилиду**». Шундақ интилгәндә «**пүткүл йәр-зиминниң Егиси**» уларға: «**Меңиңлар, йәр йүзидә уяқ-буяқ меңиңлар**» дәйду. Ахирқи заманда шу рәзил империйәдә түрлүк-түрлүк өзгиришләр болиду; бу рәзил империйәни ағдурушқа буйруқ берилгичә, униң барлиқ өзгиришлиригә асасән шу «төрт роһ» униң һәр тәрәплик һәрикәтлирини чәкләп, рәзил истәклиригә қарши чиқип тақабил туруши үчүн «**уян-буян меңиш**»қа тоғра келиду.

Шуңа «чипар рәңлик» атлар шу һәрикәтни қилғанда алаһийидә «чипар рәңлик» әмәс, бәлки «күчлүк» дәп атилиду (7-айәт). Шу ахирқи империйәниң күчи мошу айәтләрдә көрүниду: — «**Униңдин кейин кечидики ғайипанә көрүнүшләрдә, қарап турғинимда, мана төртинчи бир мәхлуқ пәйда болди. У интайин қорқунучлуқ, дәһшәтлик вә әҗайип күчлүк еди. У йоған төмүр чишлири билән овни чайнап жутуп, андин қалдуғини путлири билән дәссәп-чәйләйтти. У алдинқи барлиқ мәхлуққа охшимайтти. Униң он мүңгүзи бар еди**» («Дан.» 7:7). Шуңа, ахирқи империйә интайин күчлүк болғачқа, униңға тақабил туридиған пәриштиләрму наһайити күчлүк болуши керәк, әлвәттә.

Гәрчә рәзил инсанларниң күчи бизгә нисбәтән қорқунучлуқ болсиму, гәрчә қараңғулуқниң күчлириму интайин күчлүк болсиму, Худаниң көрүнмәс күчлири улардин зиядә күчлүктур, у уларға пүтүнләй тақабил туралайду.

8-айәткә өтәйли: —

«**Вә у маңа үнлүк авазда: «Қара, шималий йәр-зиминлар тәрәпкә маңғанлар Мениң Роһумдики аччиқни шималий зимин тәрәптә бесиқтурди» — деди**».

Мошу йәрдә «Роһум» дегән сөз ибраний тилида бәзидә «ғәзәп»ни билдүриду вә мошу йәрдиму шу мәнада болса керәк. «Роһ»ниң шу мәнада ишлитилиши «Һак.» 8:3, «Топ.» 10:4диму көрүниду. Шуңа 8-айәт: — шималий тәрәпкә маңған көрүнмәс қошунлар Худаниң ғәзивини елип берип, уни шу йәрдикиләрниң үстигә чүшәргән, дегән мәнада болиду (охшаш ибарә «Юһ.» 3:36дә тепилиду: — «**Худаниң ғәзиви шундақларниң үстидә туриду»**). Мошу 8-айәттә шималий тәрәптикиләрниң тилға елинишиниң сәвәви бәлким: (1) Бабилниң аллиқачан Худаниң җазасини тартқанлиғини тәкитләш үчүн; (2) шу чағда Исраилға һөкүмранлиқ қилип зулум селиватқан империйә, йәни Парс империйәсиниң («Нәһ.» 9:36, 37) Худаниң ғәзивиниң объекти екәнлигини, пат арида уларниң Худаниң «роһий җәң һарисиниң атлири»ниң аяқ астида бесилидиғанлиғи көрситилиш үчүн; (3) ахирқи заманларда ахирқи империйә, дәҗҗалниң падишалиғи өз күчлирини йәнә бир қетим «шималий тәрәп»тә, йәни «Шинар зимини»да, Бабил шәһиридә вақитлиқ мәркәзләштүридиғанлиғини көрситиш үчүндур.

Андин Худаниң һөкүм-җазалири асмандин төкүлиду, дәҗҗалниң сәлтәнити ағдурулуп, Мәсиһниң сәлтәнити бәрпа қилиниду: — «**һәр жут, һәр таипә, һәр хил тилда сөзлишидиғанлар униң хизмтдә болсун дәп, сәлтәнәт, шөһрәт вә падишалиқ һоқуқи униңға берилди. Униң сәлтәнити мәңгүлүк сәлтәнәттур, униң падишалиғи мәңгү һалак қилинмайдиғандур**» («Дан.» 7:14).

Мәсиһниң «**һәққанийлиқниң тәхти**»ниң Зион теғиниң үстигә тиклинип, Мәсиһниң мутләқ ихласмән бир Исраил арқилиқ дунияға һөкүм сүрүши тарихниң әзәлдин бекитилгән түп вә улуқ нишанидур. Биринчи, иккинчи, үчинчи империйәләр мәйданға чиққан вә аллиқачан тарих сәһнисидин чүшүп кәткәндур. Төртинчи империйә (худди пәйғәмбәрләр алдин-ала ейтқандәк) узун вақит давамлишиду (һазирму давамлашмақта — «Даниял»дики «қошумчә сөз»имизни көрүң). Лекин Худа бекиткән вақит пат арида келиду — «**һәм әлләр Пәрвәрдигарниң намидин,**
Йәр йүзидики шаһлар (сән Исраилниң) **шан-шәривиңдин әйминиду**» («Зәб.» 102:15).

(3) Бешарәтлик һәрикәт — баш каһин Йәшуаға таҗ кийдүрүш (6:9-15)

«**Пәрвәрдигарниң сөзи маңа келип мундақ дейилди: —**

Сүргүн болуп кәлгәнләрдин, йәни Һәлдай, Тобия вә Йәдаядин соғатларни қобул қилғин; шу күни улар Бабилдин келип чүшкән өйгә, йәни Зәфанияниң оғли Йосияниң өйигә киргин; шундақ, күмүч вә алтунни қобул қилғин, булардин чәмбәрсиман бир тажни тоқуп вә тажни Йәһозадакниң оғли баш каһин Йәшуаниң бешиға кийгүзгин; вә Йәшуаға: «Самави қошунларниң Сәрдари болған Пәрвәрдигар мундақ дәйду: Қараңлар, «Шах» дәп аталған инсан! У өз түвидин орнида шахлинип, Пәрвәрдигарниң ибадәтханисини қуриду» — дегин.

«Бәрһәқ, Пәрвәрдигарниң ибадәтханисини Қурғучи дәл шу болиду; У шу шаһанә шан-шәрәпни зиммисигә елип, Өз тәхтигә олтирип һөкүм сүриду; У тәхткә олтиридиған каһин болиду; хатирҗәмлик-арамлиқни елип келидиған һәмкарлиқ улар иккиси арисида болиду.

Мошу чәмбәрсиман таж Пәрвәрдигарниң ибадәтханисида Хәләм, Тобия, Йәдаяларға вә Зәфанияниң оғлиниң меһриванлиғиға бир әсләтмә үчүн қоюлиду. Вә жирақта туруватқанлар келип Пәрвәрдигарниң ибадәтханисини қуруш хизмитидә болиду; шуниң билән силәр самави қошунларниң Сәрдари болған Пәрвәрдигарниң Мени әвәткәнлигини билисиләр; әгәр Пәрвәрдигарниң авазини көңүл қоюп аңлисаңлар бу иш әмәлгә ашурулиду».

Сәккиз көрүнүштин кейин пәйғәмбәр интайин әһмийәтлик бир «бешарәтлик һәрикәт»ни қилишқа буйрулиду. Төвәндә ейтқинимиздәк, бу һәрикәт шу кәчтики сәккиз көрүнүш арқилиқ йәткүзүлгән бешарәтләрниң жуқури пәллиси һесаплиниду.

Бешарәтлик һәрикәт бизгә «рәзилликниң муқәддәс зиминдин йоқитилиши» вә дәҗҗалниң пүткүл йәр йүзини башқуридиған империйәси ағдурулғандин кейинки ишниң немә болидиғанлиғини, йәни һәқиқий падишаға ға таж кийдүрүлидиғанлиғини көрситиду. Шу падиша, йәни «**тәхткә олтарған каһин**» Пәрвәрдигарниң һәқиқий ибадәтханисни қуриду; ят әлликләрму униңға кирәләйдиған болиду.

«**Пәрвәрдигарниң сөзи маңа келип мундақ дейилди: —**» дегән бу сөзләр (6-айәт) пәйғәмбәргә беваситә йүткүзүлгән болуп, көрүнүшләрниң ахирлашқинини аян қилиду. Бу айәтләр икки қисимға бөлүниду — биринчи қисми 9-11-айәтләр болуп, «бешарәтлик һәрикәт»ниң өзини хатириләйду, иккинчи қисмида (13-15) бешарәтниң өзи хатирилиниду.

Бешарәтлик һәрикәт (9-11)

Бешарәтлик һәрикәт мундақ әһвалдин башлиниду: — үч мөтивәр киши әслидә сүргүн болған, һазир Бабилда олтарақлашқан Йәһудий хәлқигә вәкил болуп, қурулуватқан ибадәтхана үчүн алтун-күмүчләрни һәдийә қилишқа Йерусалимға кәлди (бу иш Зәкәрия көрүнүшни көргән кечисиниң әтиси әтигәндә болған болса керәк). Пәйғәмбәр Бабил дегән «жирақ жут»тин кәлгән бу кишиләрни көрүши биләнла униң роһий көзлири Муқәддәс Роһ тәрипидин ечилғачқа, шу кишиләр арқилиқ кәлгүси шәрәплик ибадәтхана көз алдиға кәлтүрүлиду; Мәсиһниң падишалиғида шу ибадәтхана «**барлиқ әл-жутлар үчүн дуа қилинидиған өй**» («Йәш.» 56:7) дәп атилип, ят әлләр «жирақтин» ибадәт йолида өз соғат-һәдийилирини елип келидиған җай болиду.

Буниңға охшап кетидиған бир ишта («Юһ.» 12:20-33дә), «жирақтин кәлгән» бир нәччә Грекләр Рәб Әйса Мәсиһниң алдиға кирмәкчи болғанда, (шу вақитқичә Рәббимиз пәқәт Йәһудий хәлқи үчүнла хизмәттә болуп кәлгән) У кәлгүсидики Өз өлүмидин кейинки ишларни, йәни мошу ят әлләрниңму Худаниң падисиға жиғилидиғанлиғидин болидиған шан-шәрәпни тилға алиду («Юһ.» 10:15-16).

Муқәддәс чедирниң дәвридә вә Сулайман қурған ибадәтханиниң дәвридә «ят әлләр»ниң уларниң ичигә киришигә рухсәт йоқ еди. Рәб Әйсаниң күнлиридә Һерод падиша қурған ибадәтханида болса «ят әлләр»ниң пәқәт әң ташқириқи һойлисиға киришигила болатти; ичкиригә кирсә өлүм җазаси бериләтти. Амма һазир Мәсиһ арқилиқ ечилған Худаниң алдиға кириш йоли тоғрилиқ мунуларни оқуймиз: —

«**Лекин әсли жирақларда болған силәр һазир Мәсиһниң қени арқилиқ йеқин қилиндиңлар; чүнки У бизниң инақлиғимиздур, У икки тәрәпни бир қилип оттуридики ара тамни чеқиватти**» (Әф.» 2:13, 14).

Зәкәрия пәйғәмбәргә буйрулған иш мундақ: —

(а) Зәфанияниң оғли Йосияниң өйигә бериши керәк. Мөтивәр кишиләр шу йәргә кәлгән еди. 14-айәттин шуни көримизки, Йосия һәқиқәтән «Ибраһимниң оғли»ға мувапиқ меһмандост болуп, «меһриванлиғи» билән мошу мусапирларни өз өйидә қондурған еди.

(ә) Зәкәрия «шу күни» шу өйгә кирип, мошу мусапирлар Бабилдикиләргә вакалитән елип кәлгән алтун-күмүчләрдин бир қисмини елип, униңдин бир «таҗ» ясиши керәк еди. Ибраний тилида мошу сөз көплүк шәклидә («атарот»), йәни «таҗлар» дейилиду. «Аюп» 31:36дә шу охшаш сөз ишлитилгәчкә, униң мәнасини «көп чәмбирәкләрдин өрүлгән чачвағсиман таҗ» дәп чүшинимиз.

«Вәһий» 19-бапта Рәб Әйса Мәсиһ «**бешида нурғун таҗи болуп**» дейилиду; буму гүл чәмбирәктәк «көп чәмбирәкләрдин өрүлгән таҗ» болуши керәк.

(б) Зәкәрия мошу таҗни Йәшуаниң бешиға тақиши керәк. Бу ишниң толуқ әһмийити дәл бу таҗниң Йәшуаниң бешиға тақилишида.

Бешарәт өзи (12-15)

Таҗни Йәшуаниң бешиға тақиғандин кейин, пәйғәмбәр униңға мундақ хәвәрни йәткүзүши керәк еди: —

«**«Самави қошунларниң Сәрдари болған Пәрвәрдигар мундақ дәйду: Қараңлар, «Шах» дәп аталған инсан! У өз түвидин орнида шахлинип, Пәрвәрдигарниң ибадәтханисини қуриду» — дегин.**

«Бәрһәқ, Пәрвәрдигарниң ибадәтханисини қурғучи дәл шу болиду; У шу шаһанә шан-шәрәпни зиммисигә елип, Өз тәхтигә олтирип һөкүм сүриду; у тәхткә олтиридиған каһин болиду; хатирҗәмлик-арамлиқни елип келидиған һәмкарлиқ улар иккиси арисида болиду».

Бу Мәсиһниң ишлири тоғрисидики бешарәтләрдин әң әҗайип вә әң қимматкә егә болғанлардин биридур; у бизгә: биринчидин, Қутқазғучи-Мәсиһниң қандақ шәхс екәнлигини; иккинчидин, Қутқазғучиниң кәлгүсидә олтиридиған орнини; үчинчидин, Қутқазғучиниң кәлгүси вәзиписини көрситиду.

Бешарәткә тәпсилий қарайли: —

«**Қараңлар, «Шах» дәп аталған инсан!**» — әслидә дунияға һаятни ата қилишқа кәлгән инсанниң рәсва қилинип аһанәтлик бир өлүмгә башланған күнидә валий Пилатус дәл мошу сөзләр билән Әйсани Йәһудий хәлқиниң алдиға чиқарди: «**Қараңлар, шу инсан!**» («Юһ.» 19:5).

Амма мошу йәрдә бу сөзләр Мәсиһ («Шах»)ниң Худаниң көңлидикидәк бирдин-бир адими, «әң есил адәм», «пүткүл инсанийәткә мукәммәл вәкил болғучи», «**Худаниң толуқ сүрәт-образи**» екәнлигини көрситип ишлитилиду. У бизниң орнимизда ниҗатқа еришкәндә «тикәнләрдин болған таҗ» билән кийингәндин кейин тартқан азап-оқубәтләрниң инъами үчүн «**шан-шәрәп вә шөһрәтләр таҗ қилип кийдүрүлиду**» вә «**барлиқ мәвҗудатлар униң пути астида бойсундурулиду**» («Зәб.» 8:5, «Ибр.» 2:6-10).

Худа Өз Мәсиһи тоғрилиқ сөз қилғанда Тәвратта төрт мошундақ ибарә тепилиду. Улар болса: —

«**Қараңлар,...шу инсан!**» («Зәк.» 6:2)
«**Қараңлар,... Мениң Өз қулум!**» («Йәш.» 42:1, 52:13)
«**Қараңлар,... сениң Падишаһиң!**» («Зәк.» 9:9)
«**Мана, Худайиңларға қараңлар**» («Йәш.» 40:9)

Мәсиһниң Инҗилниң «төрт баяни»да айрим-айрим тәкитләнгән бу алаһидә төрт тәрипи адәмниң диққитини тартиду: (1) «Инсан!» («Луқа»), (2) «Мениң қулум» («Маркус»), (3) «Сениң Падишаһиң» («Матта»), (4) «Силәрниң Худайиңлар» («Юһанна»).

«**Қараңлар, «Шах» дәп аталған инсан!**» дегән сөзләр каһин Йәшуаға дейилгини билән, көрсәткән объекти һәргиз Йәшуаниң өзи әмәс. Йәшуа һеч қачан һеч қандақ тәхткә егә болмиди вә болалмиди; у муқәддәс ибадәтханини қурушқа һәмкарлашқан болсиму, униңға мәсъул әмәс еди (Зәруббапәл мәсъул еди); вә у һеч қачан «**шаһанә шан-шәрәп**»ни көтәргән әмәс. Шуңа Йәшуаниң мошу йәрдә «таҗлиниши» пәқәт кәлгүчи падишаға бешарәтлик рәсим болиду.

Бешарәт бу алаһидә ишларни алдин-ала ейтиду: —

(а) «**тәхткә олтарған бир каһин болиду**»
(ә) «**У Пәрвәрдигарниң ибадәтханисини қурғучи болиду**»
(б) «**У шаһанә шан-шәрәпни Өз зиммисигә алиду**» вә «**Өз тәхтигә олтириду**»
(в) «**жирақта туруватқанлар келип Пәрвәрдигарниң ибадәтханисини қуруш хизмитидә болиду**».

Пәқәт Мәсиһниң Өзи мошу ишларни әмәлгә ашуриду. Инҗилда гувалиқ берилгәндәк, «Насарәтлик Әйса» һәм каһин һәм падиша болди; «жирақта турувтқан» әлләр униң «шаһанә шан-шәриви»ни етирап қилип кәлмәткә; вә у һазирму Худаниң улуқ роһий ибадәтханиси, йәни барлиқ етиқатчилардин тәркип тапқан Худаниң җамаитини қурмақта («Юһ.» 2:29, «Әф.» 2:22).

Баш каһин Йәшуа өзи таҗлинидиған бешарәтлик һәрикәтниң өзини көрсәтмәйдиғанлиғини, шундақла кейинки бешарәтниңму өзини көрсәтмәйдиғанлиғини еniқ биләтти. Сәвәплири болса: —

(а) Йәшуа Лавий қәбилисидин чиққан каһин болғачқа, униңға таҗ кийгүзүлмәйтти яки һеч қандақ тәхткә олтаралмайтти. Тәврат дәвридә Худаниң бекиткини бойичә каһин болуштики вә падиша болуштики имтиязлар айрим-айрим қәбилиләргә, йәни Лавий вә Йәһуда қәбилисигә тәқсим қилинған еди.

(ә) Һеч қандақ пәйғәмбәр Давутниң әвлади болмиған һәр қандақ кишиниң

Йерусалимда бирәр тәхткә олтириш һоқуқиға егә болидиғанлиғини қәтъий бешарәт қилалмайтти (Худа мошу һоқуқни мәңгүгә Давут вә әвлатлириға тәғдим қилған).

Һалбуки, мошундақ таҗлиниши билән Йәшуа Мәсиһни алдин-ала көрситидиған мукәммәл бир рәсим болди. Мәсилән, «Зәбур»дики 110-күйдә Худаниң вәкили болған Падиша көрситилип: —

«**У ғәзивини көрсәткән күнидә падишаларни уруп йериветиду;**
У әлләр арисида сотлайду»
вә: —
«Пәрвәрдигар шундақ қәсәм ичти,
һәм буниңдин янмайду: —
Сән әбәдил-әбәткичә Мәлкизәдәкниң типидики бир каһиндурсән» дейилиду.

3-бапта Йәшуаға: «**У вә униң алдида олтарған һәмраһлириму ... бешарәтлик адәмләр**» (йәни, «бешарәтлик бир рәсим») дейилгән болғачқа, у мошу бешарәтлик һәрикәтни каһинлиғи мәңгү болидиған «шаһанилик каһин» Мәсиһни көрситиду, дәп чүшинип йәткән болуши керәк.

Зәкәрия пәйғәмбәр өтигән бу «бешарәтлик вәзипә» йәнә Мәсиһниң «биринчидин каһин, андин падиша» болидиғанлиғини көрситиду. Чүнки Йәшуа өзи аллиқачан баш каһин еди; у шу сүпитидә туруватқанда «таҗ» униңға берилди. Шу һәрикәт расул Павлусниң: «**Мәсиһ Әйса... инсанларниң сияқиға кирип, инсаний тәбиәттин ортақдаш болуп, өзини төвән қилип, һәтта өлүмигичә, йәни чапрас яғачтики өлүмигичә** (каһинлиқ йолида) **итаәтмән болди; шуңа Худа уни интайин жуқури көтирип мәртивилик қилди**» дегинигә охшаштур («Фил.» 2:7-9).

Бу «бешарәтлик һәрикәт»ниң Йәшуани әмәс, бәлки Мәсиһниң Өзини көрсәткинигә: «**Қараңлар, «Шах» дәп аталған инсан!**» дегән сөз күчлүк испаттур. Чүнки 3-бап тоғрилиқ тохталғинимиздәк, Тәвратта «Шах» дегән унван пәқәт Мәсиһни, шундақла униң төрт тәрәплимилик хизмитини көрситиду.

«**У Өз түвидин орнида шахлиниду**» — демәк, Мәсиһ Өз йилтизидин тәбиий һалда өсиду. Бу сөзләр Тәвратта «Мис.» 10:23диму тепилиду: «**һеч ким өз җайидин қозғилалмас болди**». Мошу ибарә, шүбһисизки, илгәрки пәйғәмбәрләр алдин-ала ейтқандәк төвәндики ишларни көрситиду: —

(1) Нәсәп җәһәтидин мошу шәрәплик «Шах» Ибраһимниң нәслидин, Йәһуда қәбилисидин, Давутниң җәмәтидин болиду;

(2) Йәр-зимин җәһәтидин У «Иммануәлниң зиминидин», «Бәйт-Ләһәм Әфратаһ» дегән йезидин чиқиши керәк;

(3) Мошу ибарә йәнә шүбһисизки, Мәсиһниң «келип чиқиши»ниң төвәнлигини, шундақла Униң шу төвән орнидин қәдәммуқәдәм улуқлинидиғанлиғини тәкитләйду. Униң дунияға биринчи келиши аддий инсаний туғут билән болған болса, иккинчи келиши «асманларниң булутлири»ниң үстидә болиду.

Әнди Мәсиһниң хизмитигә келәйли: —

«**У Өз түвидин орнида шахлинип, Пәрвәрдигарниң ибадәтханисини қуриду... бәрһәқ, Пәрвәрдигарниң ибадәтханисини қурғучи дәл шу болиду** (ибраний тилида «дәл шуниң өзидур»)».

Бу сөзниң қайтилиниши вә «У» дегән алмашниң күчлүк тәкитлинишиниң сәвәплири: —

(а) Бу ишниң җәзмәнлигини, шундақла ишниң улуқлуғини тәкитләш үчүн;
(ә) Мәсиһниң һәқиқий, әбәдий ибадәтханини өз тенидин қуридиғанлиғини тәкитләш үчүн болушиму мүмкин «Юһ.» 2:19-22).

Мошу бешарәт каһин Йәшуа вә шаһзадә Зәруббабәлни уларниң ибадәтханини қуруштики җапалиқ хизмәтлиридә зор риғбәтләндүргән болса керәк; чүнки уларниң бу қуруш хизмити Мәсиһниң кәлгүсидики техиму улуқ хизмитигә, йәни Униң «техиму улуқ ибадәтхана»ни қуруш хизмитигә алдин-ала көрсәткән «бешарәтлик рәсим» болди («Һаг.» 2:9).

Әнди бу бешарәт вә Тәвраттики башқа бешарәтләр бойичә, Мәсиһ қайси ибадәтханини қуриду?

(а) Тәвраттики көп бешарәтләргә асасән, Мәсиһ дунияға қайтип келиши билән вә шундақла Исраил хәлқи товва қилғандин кейин Өзи яки Өз нарарәтчилиги астида Йерусалимда йеңи бир җисманий ибадәтханини қуриду. Шу ибадәтхана униң «миң жиллиқ сәлтәнәт»идә «Пәрвәрдигарниң өйи» болиду; «**Худаниң йоллирини үгинип, уларда меңиш үчүн**» «**барлиқ әлләр униңға қарап еқип келишиду**»; шу өй «**барлиқ әл-жутлар үчүн дуа қилинидиған өй**» дәп атилиду («Йәш.» 2:2-4, 56:6-7, «Мик.» 4:1-7, «Әз.» 40-43-баплар).

(ә) Һалбуки, «**Әң алий Болғучи инсанниң қоллири билән ясиған җайларда турмайду**». Инсанниң қоллири билән ясиған барлиқ бундақ ибадәтханилар (Худаниң ирадиси билән қурулған болсиму) пәқәт Худаниң әзәлдин инсан билән турғузмақчи болған алақисиниң бир ипадиси яки рәсимидур, халас («1Пад.» 8:27, «Йәш.» 66:1-2, «Рос.» 7:48-50, 17:24, «2Кор.» 5:1ни көрүң).

Әң улуқ ибадәтхана ««Мәсиһниң тени» болған ибадәтхана»дур («Юһ.» 2:19-22), мана бу Худаниң нийитидики Өзи халиған мәңгүлүк вә роһий ибадәтханидур («Әф.» 2:13-22, 3:10, «1Пет.» 2:4-10). У униңға пәқәт Өз меһир-шәпқитигә асасән барлиқ етиқат қилғучиларни киргүзиду, андин уларни ибаданәтханиниң бир қисми қилиду («1Пет.» 2:4-10); мана бу «җамаәт», Худаниң өйидур. Бу Инҗилда наһайити чоң темидур; оқурмәнләрИнҗилни оқуш арқилиқ бу тоғрилиқ көпрәк издәнсун! «Һагай»дики қошумчә сөз»диму «Худаниң ибадәтханиси» дегән әҗайип темида азрақ сөзлидуқ.

«**У шу шаһанә шан-шәрәпни өз зиммисигә алиду**»

«Шан-шәрәп» ибраний тилида «ход» дегән сөз билән ипадилиниду. Бәзидә «ход» «еғирлиқ»ни билдүриду, амма көпинчә вақитларда «шаһанә шан-шәрәпни»ни билдүриду («Йәр.» 22:18, «1Тар.» 29:25, «Дан.» 11:21). «Ход» дайим дегидәк Худаниң алаһидә шан-шәривини көрситиду; бәзи чағларда у Худа һәйвәт ата қилған бәзи шәхсләрниң һәйвисини билдүриду; мәсилән, Муса вә Йәшуа пәйғәмбәрләр тоғрилиқ («Чөл.» 28:20), Худа Сулайманға бәргән һәйвиси тоғрилиқ («1Тар.» 29:25) ишлитилиду. «Зәб.» 21:1дә у шүбһисизки Мәсиһниң шан-шәривини көрситиду.

Ибраний тилида бу айәттә «У» алаһидә тәкитлиниду: «башқа һечкиши әмәс, У Өзи ибадәтханини қуриду; башқа һечкиши әмәс, У Өзи шу шаһанә шан-шәрәпни Өз зиммисигә алиду» дегәндәк. Һәм хизмитидә һәм алидиған инъамида У тәңдашсиздур; «**Калам инсан болди һәм аримизда маканлашти; вә биз Униң шан-шәривигә қаридуқ — у шан-шәрәп болса, Атиниң йенидин кәлгән, меһир-шәпқәт вә һәқиқәткә толған бирдин-бир йеганә Оғлиниңкидур**» («Юһ.» 1:14, 2:11ни көрүң).

(а) У (Мәсиһ)ниң Өзиниң шан-шәриви бар, У йәр-йүзидә хизмәт қилғанда шу шан-шәрәп көрүнди;

(ә) Худди Йәшая пәйғәмбәрУ тоғрилиқ «**У аләм алдида көтирилиду, жуқури орунға чиқирилиду, наһайити алий орунға eриштүрүлиду**» дегәндәк («Йәш.» 52:13), у өлүмдин туруп «асманларға көтирилиши» билән униңға һазир техиму көп шәрәп қошулуп: «**һазир шан-шәрәп вә һөрмәт тажи кийдүрүлгән**» («Ибр.» 2:9).

(б) У дунияға қайтип келип, «**Худа униң барлиқ дүшмәнлирини тәхтипәри қилип**» («Зәб.» 110:1) У Өзиниң (демәк, Өзигә тәвә болған) тәхтигә Исраилниң падишаси сүпитидә олтириду. Шу чағда дәрвәқә униң бешида «көп тажлар» болиду («Вәһ.» 19:12); чүнки Худа Атиси Униңға шаһанә шан-шәрәп қошупла қалмай, инсанларму, болупму Өзиниң Исраили Уни улуқлайду; У Давутниң һәқиқий әвлади болуп, тәхтниң «һоқуқ Егиси»дур («Яр.» 49:10); «**У болса Атисиниң жәмәти үчүн шәрәплик һоқуқ-тәхт болиду; хәқләр Униң үстигә Атисиниң барлиқ шөһрәтлирини жүкләйду; йәни барлиқ урук-нәсиллирини, барлиқ кичик қача-қучиларни, пиялә-жамлардин барлиқ күп-идишларғичә асиду**» («Йәш.» 22:22-24). Шуңа: —

«**У өз тәхтигә олтирип һөкүм сүриду**» (13-айәт).

Гәрчә Униң сәлтәнити мутләқ болсиму, бу сәлтәнәт пүтүнләй меһриванлиқ билән жүргүзүлиду: —

«**Униң күнлиридә һәққанийлар ронақ тапиду;
Ай йоқ болғичә тинич-аманлиқ тешип туриду.
У деңиздин-деңизларғичә,
Әфрат дәриясидин йәр йүзиниң чәтлиригичә һөкүм сүриду.
Чөл-баяванда яшаватқанлар Униң алдида баш қойиду;
Униң дүшмәнлири топиларни ялайду.
Таршишниң вә аралларниң падишалири Униңға һәдийәләр тәғдим қилиду,
Шеба вә Себаниң падишалириму соғатлар суниду.
Дәрвәқә, барлиқ падишалар Униң алдида сәждә қилиду;
Пүткүл әлләр Униң хизмитидә болиду;
Чүнки У пәряд көтәргән йоқсулларни,
Панаһсиз езилгәнләрни қутулдуриду;
У йоқсул-ажизларға ичини ағритиду,
Йоқсулларниң женини қутқузиду;
Уларниң женини зулум-зомигәрликтин һөрлүккә чиқириду,
Ууларниң қени униң нәзиридә қиммәтликтур.
Падиша яшисун!
Шебаниң алтунлиридин Униңға сунулиду;
Униң үчүн дуа тохтавсиз қилиниду;
Униңға күн бойи бәхит тилиниду;
Йәр йүзидики һосул мол болиду,
Һәтта тағ чоққилиридиму шундақ болиду.**

Уларниң мевиси Ливандики орманлардәк силкиниду;
Шәһәрдикиләр болса даладики от-йешилликтәк гүллиниду;
Униң нами мәңгүгә өчмәйду,
Униң нами қуяш болмиғичә туриду;
Адәмләр Униң билән өзлиригә бәхит тиләйду,
Барлиқ әлләр Уни бәхитлик дәп атишиду» (Зәбур», 72-күйдин).

Сәлтәнитиниң шу меһриванлиқ характери кейинки җүмлә билән чүшәндүрүлиду: —

«**У тәхткә олтиридиған бир каһин болиду**» (13-айәт).

Зәкарияға тапшурулған барлиқ бешарәтләрдә көрситилгәндәк, мошу йәрдиму «илгәрки пәйғәмбәрләр»ниң Мәсиһ вә Униң хизмити тоғрилиқ дегәнлириниң толиму ихчам бир йәкүни бардур.

У һәқиқий «Мәлкизәдәк», «Һәққанийәт Падишаси», «Салемниң Падишаси», йәни «Аманлиқ падишаси»дур; у Лавий каһинлириға охшимайду, униң каһинлиғи «мәңгүлүк болиду» («Яр.» 14:18-20, «Ибр.» 8:1-3).

У һазирму Өзиниң барлиқ хәлқи үчүн Худаниң оң йенида олтирип дуа-тилавәт қиливатқан каһиндур («Рим.» 8:34, «Ибр.» 5:2, 7:23-28, «1Юһ.» 2:1). Лекин У шу йәрдин дунияға қайтип келип тәхтини егиләп, йәр йүзидә шу мутләқ сәлтәнитини җүргүзгинидиму У йәнила «**билимсизләр вә йолдин чәтнигәнләргә мулайимлиқ билән муамилә қилидиған**» «**тәхткә олтарған каһин**» болиду («Ибр.» 5:2); Униң һәққаний қаттиқлиғи пәқәт асийлар вә бузуқлуқ қилғучиларғила қаритилған болиду. Чүнки Рәббимиз Әйса Мәсиһ «**Түнүгүн, бүгүн вә әбәдил-әбәткичә өзгәрмәйду!**». Униң әң җүксәк улуқлуғи вә шан-шәриви униң мутләқ күч-қудритидә әмәс, бәлки дәл Униң бизгә болған вә болидиған шапаитидидур — у шапаәт Өз һаятини көп инсанларни қутқузуш үчүн пида қилиши арқилиқ аян болди вә шундақла һазирму биз үчүн, асманда болсун йәрдә болсун каһинлиқ қилип дуа-тилавәт қилиши арқилиқ аян болиду.

«**Хатирҗәмлик-арамлиқни елип келидиған һәмкарлиқ улар иккиси арисида болиду**».

«**Хатирҗәмлик-арамлиқни елип келидиған һәмкарлиқ**» — бу һәмкарлиқ өзидә хатирҗәмлик-арамлиқ болидиғанлиғини көрситипла қалмай, йәнә башқилар үчүнму хатирҗәмлик-арамлиқни елип келидиғанлиғини көситиду.

Ундақта бу «иккиси» ким? Уларниң «һәмкарлиқ»и немә?

Бәзи алимлар «иккиси» дегән сөзниң «икки һоқуқ» дегән мәнаси болуп, бәлким Мәсиһниң «каһин» һәм «тәхткә олтарған падиша» дегән икки салаһийитини көрситиду, дәп қарайду. Биз Давут Барон алимниң пикригә қошулуп, «иккиси» дегән ибарини Пәрвәрдигар һәм униң Мәсиһини, йәни Рәб Әйса вә Униң Атисини көрситиду, дәп қараймиз. «Зәбур»дики 110-күйдә Пәрвәрдигар вә Униң Мәсиһиниң оттурисида дәл шундақ бир «һәмкарлиқ» яки «несиһәт» тилға елиниду вә шу йәрдә Мәсиһ «каһин вә падиша» дәп атилиду. Зәкарияниң сөзлирини аңлиғучилар дәрвәқә шу йолда чүшәнгән болса керәк.

«Һәмкарлиқ» яки «несиһәт»ниң нәтиҗиси, пүткүл дуния үчүн ниҗатлиқ елип келиду: —«**Чүнки Худа дуниядики инсанларни шу қәдәр сөйидуки, Өзиниң бирдин-бир йеганә Оғлини пида болушқа бәрди. Мәхсити, Униңға етиқат қилған һәр бири һалак болмай, мәңгүлүк һаятқа еришиштин ибарәттур**» («Юһ.» 3:16).

«**...Мәхсити кәлгүси заманларда Униң Мәсиһ Әйсада бизгә каритилған меһриванлиғи билән ипадиләнгән шапаитиниң шунчә ғайәт зор екәнлигини көситиштин ибарәттур...**

У Өз көңлигә пүккән гөзәл хаһиши бойичә ирадисидики сирни, йәни вақит-заманларниң пишип йетилишини идарә қилип, һәммини, йәни әршләрдә болған һәм зиминда болған мәвҗудатларға Мәсиһни баш қилип, уларни Мәсиһтә җәм қилиш мәхситини бизгә аян қилди; Униңда бизму Худаға мирас қилинған; биз шу мәхсәттә барлиқ ишларни Өз әқил-ирадиси бойичә идарә Қилғучиниң нишани билән алдин-ала шу ишқа бекитилгән едуқ» (Әф.» 1:9-11, 2:7)

14-айәткә өтәйли: —

«**Мошу чәмбәрсиман таж Пәрвәрдигарниң ибадәтханисида Хәләм, Тобия, Йәдаяларға вә Зәфанияниң оғлиниң меһриванлиғиға бир әсләтмә үчүн қоюлиду**».

Бу наһайити гөзәл иштур. «Тажлар» Худаниң ибадәтханиси ичидә әсләтмә сүпитидә қоюлидиған болиду. Лекин бу пәқәт Худаниң өйигә өзлириниң вә өзгиләрниң һәдийә-соғатлирини елип кәлгән шу үч мөтивәр кишиләргә әсләтмә болупла қалмай, бәлки «Зәфанияниң оғлиниң меһриванлиғи»ғиму әсләтмә болиду. Шу киши һәқиқәтән «Ибраһимниң бир әвлади» болуп, толиму меһмандостлуқ билән шу үч мусапирни өйигә қобул қилған еди. Қариғанда, Худаниң йолида қилинған бу иш дәрвәқә кичиккинә бир хизмәт болсиму, лекин Худа тәрипидин интайин қимматлик һесапланған еди. Һәлдай (яки «Һәләм», «Зәфанияниң оғли») шүбһисизки, шуни Худаниң намида қилған. Шуниңға охшаш, һазир Рәб Әйса Мәсиһгә болған сөйгү үчүн қилинған көп мошундақ кичиккинә вә көрүнүштә әһмийәтсиздәк туюлидиған ишлар Униң тәрипидин әслитилиду: — «**Мән силәргә шуни бәрһәқ ейтип қояйки, Мениң бу шакичиклиримдин әң кичик бирини Мениң мухлисим дәп билип, униңға һәтта пәқәт бирәр чинә соғ су бәргән кишиму җәзмән өзигә лайиқ инъамдин мәһрум болмайду**» («Мат.» 10:42).

«**Чүнки Худа қилған әмәллириңларни вә Униң муқәддәс бәндилиригә қилған вә һазирму қиливатқан хизмитиңлар арқилиқ Униң нами үчүн көрсәткән меһир-муһәббитиңларни унтуп қалидиған адаләтсизләрдин әмәс**» («Ибр.» 6:10), «**Шу сәвәптин, биздә пурсәт болсила, һәммәйләнгә, болупму етиқаттики аилигә мәнсуп болғанларға яхши ишларни қилип берәйли**» («Гал.» 6:10).

Униң үстигә, ибадәтханида қоюлған мошу тажлар шу төрт кишигә әсләтмә болуши билән, тажлар йәнә: — «**вә жирақта туруватқанлар келип Пәрвәрдигарниң ибадәтханисини қуруш хизмитидә болиду**» дегән шу бешарәткә бирхил символ вә капаләт сүпитидиму қоюлған.

«**Жирақта туруватқанлар**» дегән сөзләр пәқәт жирақ жутларға тарқитилған Йәһудий хәлқи болупла қалмай, бәлки Зәкәрияниң дәвридин кейинки кәлгүсидә «ят әлликләр»ниң Худаниң йолиға киргәнлигини көрситиши керәк. Расул Павлус мундақ дәйду: «**Лекин әсли жирақларда болған силәр һазир Мәсиһниң қени арқилиқ йеқин қилиндиңлар**» («Әф.» 2:13); расул Петрус Худаниң Муқәддәс Роһни ата қилиш вәдиси тоғрилиқ мундақ дәйду: «**Чүнки бу вәдә силәргә вә силәрниң балилириңларға, жирақта туруватқанларниң һәммисигә, йәни Пәрвәрдигар Худайимиз өзигә чақирғанларниң һәммисигә ата қилиниду**» (Рос.» 2:39).

Һазир болсун, Мәсиһниң кәлгүсидики «миң жиллиқ сәлтәнәт»идә болсун, бу шәрәплик бешарәт әмәлгә ашурулмақта вә ашурулиду.

«**Шуниң билән силәр самави қошунларниң Сәрдари болған Пәрвәрдигарниң Мени әвәткәнлигини билисиләр**» — бу сөзләр 2:8-11 вә 4:9-айәтләрниң қайтилинишидур. Шу айәтләрдә ейтилғандәк, гәрчә мошу йәрдә сөзлигүчи пәйғәмбәр болсиму, униңға сөз қилишқа йол-йоруқ бәргүчи йәнила илгәркидәк «Пәрвәрдигарниң Пәриштиси»ниң Өзи дәп ишинимиз; У Өзи тоғрилиқ «самави қошунларниң Сәрдари болған Пәрвәрдигар Мени әвәткән» дәйду.

Бешарәтниң ахирқи җүмлисидә мундақ дейилиду: —«**Әгәр Пәрвәрдигарниң авазини көңүл қоюп аңлисаңлар бу иш әмәлгә ашурулиду**»

Мошу сөзләр «Қан.» 28:1дин елинған. Шу йәрдә мундақ дейилиду: «**Әгәр сән Худайиң Пәрвәрдигарниң сөзини аңлап, мән бүгүн саңа беридиған әмирләргә әмәл қилишқа көңүл бөлсәң, Худайиң Пәрвәрдигар сени йәр йүзидики һәммә қовмларниң үстигә чоң қилиду**» вә шундақла улар «кона әһдә», йәни Муса пәйғәмбәргә чүширилгән қанунда вәдә қилинған барлиқ бәхит-бәрикәтләрдин муйәссәр болиду. Тәврат-қануни дәвридә, гәрчә улар «**Худаниң барлиқ әмирлиригә әмәл қилимиз!**» дегәндәк вәдиләрни қилишни халиған болсиму, лекин гунакар тәбиити билән (һәммимизгә охшаш) уларниң Пәрвәрдигарниң сөзлиригә «көңүл бөлүп қулақ селип», Пәрвәрдигарниң сөзигә итаәт қилғидәк һеч қандақ дәрмани йоқ еди; шуниң үчүн улар қанунда вәдә қилинған бәрикәтләргә муйәссәр болалмай, бәлки униң ләнитигә қалдурулған еди.

Бешарәтниң әмәлгә ашурулуши үчүн уларниң итаәтмән болуши шәрт қилинған еди, шуңа бешарәт чоқум әмәлгә ашуралмайдиғандәк билиниду; лекин есимиздә барки, кәлгүсидә Худа Исраил билән «йеңи бир әһдә» түзиду. «Қанун астида» қәтъий мүмкин болмиған ишлар әнди «шапаәт астида» мүмкин болиду; «йеңи әһдә»ниң ичидики бәхит-бәрикәтләрдин бири болса Худаниң қанун-әмирлириниң көңүлләргә йезилишидин ибарәт болиду; «Йәр.» 32:38-41дә шуни оқуймиз: —

«**Улар Мениң хәлқим болиду, Мән уларниң Худаси болимән. Мән улар вә улардин кейин болған балилири барлиқ күнлиридә Мәндин әйминип яхшилиқ көрсун дәп, уларға бир қәлб, бир йолни ата қилимән.**

Мән уларға илтипат қилиштин қолумни иккинчи үзмәслигим үчүн улар билән мәңгүлүк әһдә түзимән; уларниң қайтидин йенимдин чәтлимәслиги үчүн Мән қәлбигә қорқунучумни салимән. Мән уларға яхшилиқ ата қилиштин һозур елип шатлинимән вә пүтүн қәлбим, пүтүн җеним билән уларни мошу зиминға тикип турғузимән!».

Шу ишлар болғандин кейин, Исраил Пәрвәрдигар Худасиға хошаллиқ вә разимәнлик билән итаәтмән болуши билән, бешарәт «әмәлгә ашурулиду», «**жирақта туруватқанлар келип Пәрвәрдигарниң ибадәтханисини қуруш хизмитидә болиду**» «**Пәрвәрдигар пүткүл йәр йүзи үстидә падиша болиду; шу күни пәқәт бир «Пәрвәрдигар» болиду, йәр йүзидә бирдин-бир Униңла нами болиду**» («Зәк.» 14:9).

Мошу йәрдә қошумчә изаһлап өткүмиз бар. Гәрчә Лавий қәбилисидин болған каһинлар рәсмий һалда падиша қилинмиған болсиму, Зәкәрия пәйғәмбәрниң дәвридин тартип 500 жил ичидә Исраилни идарә қилғучилар әмәлийәттә уларниң баш каһинлири еди. Исраилниң тарихини мундақ бөлүшкә болиду: —

Миладийәдин илгәрки 2000-1500-жилларда Исраил «атилири» (Ибраһим, Исһақ, Яқуп, Йүсүп) тәрипидин йетәкләнди; миладийәдин илгәрки 1500-1000-жилларда пәйғәмбәрләр (Мусадин Самуилғичә) тәрипидин йетәкләнди; миладийәдин илгәрки 1000-500-жилларда падишалар яки шаһзадиләр тәрипидин йетәкләнди; миладийәдин илгәрки 500-жилдин башлап Мәсиһниң келишигичә баш каһинлар тәрипидин йетәкләнди. Һалбуки, мәйли қайси йетәкчилик болсун, Исраилни йәргә қаритип қойған еди. Пәқәт ата, пәйғәмбәр, каһин вә падиша бир болғандила уларниң һаҗитидин чиқалайтти — бу төртисиниң төрт хил йетәкчилиги пәқәт бирдин-бир Әйса Мәсиһдила бирләштүрүлди, әлвәттә.

(4) Роза тоғрилиқ мәсилиләр — инкар җавап вә үмүтлик җавап (7-8-бап)

«**Дариус падишаниң төртинчи жили тоққузинчи ай, йәни «Хисләв»ниң төртинчи күни, Пәрвәрдигарниң сөзи Зәкәрияға кәлди. Шу чағда Бәйт-Әл шәһиридикиләр Шерәзәр вә Рәгәм-Мәләкни Пәрвәрдигардин илтипат сорашқа әвәткән еди. Бәйт-Әлдикиләр: «Самави қошунларниң Сәрдари болған Пәрвәрдигарниң өйидики каһинлардин, шуниңдәк пәйғәмбәрләрдин: «һәр биримиз көп жиллардин бери қилғинимиздәк, бәшинчи айда һәр биримиз йәнила өзимизни башқилардин айрип, жиға-зарға олтиришимиз керәкму?» — дәп сораңлар» дәп тапилиған еди**».

Бу йәрдики бешарәт яки бешарәтлик җавап (7-8-баплар) сәккиз көрүнүш көрүнгән кечидин тәхминән икки жил кейин берилиду. Сәккиз көрүнүштә Худаниң Исраилға һәм әлләргә болған ахирқи заманларғичә болған муддиа-мәхсәтлири аян қилиниду. Мошу «бешарәтлик җавап» көрүнүшләрдики түп муһим хәвәрләрни ихчам вә аддий шәкилдә беваситә йәткүзиду.

Бешарәт берилгән вақит «**Дариус падишаниң төртинчи жили тоққузинчи ай**» (Декабр) еди (7:1ниму көрүң). «Әзра» 6:15дин улар шу вақитта қуруватқан ибадәтханиниң пүтүшигә йәнә икки жил қалған, дәп уқимиз.

Мошу кишиләрниң соал қойған вақти «Дариус падишаниң төртинчи жили» еди. Шу чағда Исраилниң Пәләстингә қайтқан «қалдиси»ға нисбәтән вәзийәт сәл оңшалған еди, уларниң турмуши көтирилгән еди. «Әзра» 6-бапта хатириләнгәндәк, ибадәтханини пүткүзүшкә барлиқ тосалғулар Дариусниң бир ярлиғи билән йоқ қилинди. Гәрчә Йерусалим шәһириниң сепили вә бәзи мәһәллилири техичә харабә һаләттә турсиму, хелә аватлашқан еди; у йәрдә униң бир нәччә көркәм өйләр бар еди («Һаг.» 1:4).

Бу кишиләр тилға алған «бәшинчи айдики роза» әслидә йәтмиш жил бурун Бабилға сүргүн болғанлар Сулайман қурған ибадәтханиниң вәйран қилиниши, шундақла зимининиң вәйран қилинишиға сеғинип һәсрәт билдүрүш үчүн еди. Чүнки Бабил империйәсиниң қошунлири ибадәтханини бәшинчи айниң 9-күнидә вәйран қилған еди, андин хәлиқни сүргүн қилип, йәтмиш жил улар үстидин һөкүм сүргән еди. Әндиликтә сүргүн болғанлар қайтип келип, ибадәтханини қайтидин қурмақта еди; шуңа «хәлиқниң қалдилири»ниң «йәнә роза тутуш керәкму?» дегән соални қоюши тәбиий еди. Көп кишиләр шундақ ойда болғанлиғи пәйғәмбәрниң җававидин испатлиниду; чүнки униң җавави дәл «зиминдики барлиқ туруватқан хәлиқ»қә қаритилиду.

1-3-айәтләр тоғрисидики бир нәччә қизиқ нуқтилар: —

(1) Бәйт-Әл шәһирини сүргүнлүктин қайтқанлар қайтидин қурған еди. Бәйт-Әлниң әслидики аһалисиниң әвлатлиридин көп кишиләр, шундақла башқа қәбилиләрдин бир нәччиси униңда олтарақлашқан еди («Әзра» 2:28, «Нәһ.» 7:32, 11:31). Гәрчә илгири Бәйт-Әл бутпәрәсликниң бир мәркизи вә шундақла «шималий падишалиқ» (Исраил») билән «җәнубий падишалиқ» («Йәһуда») оттурисидики айрилишниң сәвәпчиси болған болсиму, һазир Бәйт-Әлдикиләрниң гепидин һеч қандақ «бөлгүнчилик» яки айримчилиқниң пуриғи чиқмайду; ениқки, улар Йерусалимни Худа ибадәтханиси үчүн бекиткән җай, дәп етирап қилиду.

(2) Бәйт-Әлдикиләргә вәкил болған бу кишиләрниң исимлири, йәни «Шерәзәр» вә «Рәгәм-мәләк» Асурийәләр яки Бабиллар чоқунған бутлар билән мунасивәтлик еди («Йәш.» 38:38, «Йәр.» 39:3-13дин бир нәччә мисаллар көрүниду). Бабил императори Небоқаднәсар Даниял вә үч достини ордисида хизмитидә болушқа уларниң исимлирини өзгәрткән. Шуниңдәк бу үч киши әслидә Асурийә яки Бабил империйәсидә муһим әмәл тутқан вә шу сәвәптин уларғиму шу исимлар қоюлған еди.

(3) Вәкилләр «Самави қошунларниң Сәрдари болған Пәрвәрдигарниң өйидики каһинлардин» йол сориғили кәлгән еди. Муса пәйғәмбәргә чүширилгән қанун бойичә каһинлар, шундақла Лавийларниң «Яқупқа Худаниң һөкүмлирини уқтуруши», «Исраилға қанунини үгитиш»и керәк еди («Қан.» 33:8-10). «**Каһинниң ләвлири илим-билимни сақлиши керәк, хәқләр униң ағзидин муқәддәс қанунни издиши лазим**» («Мал.» 2:5-7). Зәкәрия вә һагай өзлирини «Пәрвәрдигарниң хәвирини хәлиққә йәткүзидиған Пәрвәрдигарниң әлчилири» екәнлигини испатлиғандин кейин, улардинму йол сориғини тәбиий иш еди («Һаг.» 1:13).

(4) Қоюлған соал мундақ: «**Һәр биримиз көп жиллардин бери қилғинимиздәк, бәшинчи айда һәр биримиз йәнила өзимизни башқилардин айрип, жиға-зарға олтиришимиз керәкму?**» (мошу сөздики «айриш» дегән сөз адәттә «Назарийлар»ниң Худаниң йолида өзлирини һарақ-шараптин, шундақла башқа ишрәтләрдин айришини, пәрһизкарлик турмушини көрситиду).

Матәм тутуш вә роза тутушлар болса адәттә жиға-зарлар көтириш билән өткүзүләтти («Һак.» 20:26, «1Сам.» 1:7, «2Сам.» 1:12, «Әзра» 10:1, «Нәһ.» 1:4ни көрүң).

«**Бәшинчи айдики роза**» (қедимки календар бойичә Авғуст ейи) — бүгүнгә қәдәр Йәһудийлар тәрипидин шу айниң 9-күнидә, Небоқаднәсарниң Йерусалим вә ибадәтханини вәйран қилишини әсләш үчүн өткүзлиду. Қизиқ бир иш шуки, Йәһудий тарихшунасларниң баяни бойичә шу күнидиму төвәндики паҗиәләр йүз бәргән: —

(1) Иккинчи ибадәтхана Рим империйәси тәрипидин вәйран қилинди (миладийәдин кейинки 70-жили)

(2) Йәһудий хәлқини өзигә әгишишкә алдиған «сахта Мәсиһ» болған Бар-Қоқба Римға қарши исиян көтәргәндин кейин, Рим қошунлири дәл шу күнидә Бетар шәһирини ишғал қилип уни вә барлиқ әгәшкәнләрни тутуп өлтүрди.

(3) Мошу ишлардин кейин римлиқ валий Турнус Руфус Йәһудийларға өз өчмәнлигини билдүрүш үчүн Зион теғини (ибадәтханиниң әслидики җайини) «**етиз**

ағдурғандәк ағдурди». Бу иш дәл Микаһ пәйғәмбәр алдин-ала бешарәт қилғандәк болди («Мик.» 3:12).

Вәкилләрниң соали болса пәқәт биринчи ибадәтханиниң вәйран қилинишини әсләйдиған роза тоғрилиқ еди, әлвәттә. Ибадәтхана қайтидин қурулуп чиқишқа аз қалғачқа, шундақ роза тутуш мувапиқму? Пәйғәмбәрләр ейтқандәк, ибадәтханиниң қайтидин қурулушиниң өзи дәрвәқә Пәрвәрдигарниң Өз хәлқигә қайтидин илтипат көрситидиғанлиғиға испатлиқ аламәт болмамду? Вә шундақ болғанда, Пәрвәрдигар илгәрки пәйғәмбәр арқилиқ вәдә қилғандәк, униң Исраилни шан-шәрәплик һаләткә кәлтүридиған вақит-саити кәлдиму? — вәкилләрниң соаллири мошу мәналарниң һәммисини өз ичигә алди. Пәрвәрдигарниң пәйғәмбири арқилиқ бәргән җавави икки қисимға бөлүниду — биринчисини «инкар җавап» дейишкә болиду (7:4-14), иккинчисини «үмүт бәргүчи җавап» дейишкә болиду (8-бап).

Бешарәтлик җавап «сәккиз көрүнүш»тәк, «**йеқимлиқ сөзләр, тәсәлли бәргүчи сөзләр**»дур (1:13). Икки бешарәттә «**Йерусалим вә Зионға болған отлуқ муһәббитимдин җүригим лавилдап көйиду**» вә «**Мән Йерусалимға рәһим-шәпқәтләр билән қайтип кәлдим**» дегәндәк тәсәлли йәткүзидиған сөзләр тепилиду. Икки бешарәттиму Пәрвәрдигар Йерусалим оттурисида маканлишиду, Йерусалим «һәқиқәт шәһири» вә «муқәддәс тағ» дәп атилиду, барлиқ әлләр Худани издәп, Униң йоллирини үгинишкә шу йәргә келиду, дейилиду (1:14 вә 8:2, 1:16 вә 8:3, 2:4 вә 8:4-5, 2:10-11 вә 8:3, 20-23 селиштуруң).

«Сәккиз көрүнүш» Исраилниң барлиқ азап-оқубәтлириниң «илгәрки пәйғәмбәрләр»ниң сөзигә қулақ салмай итаәтсизлигидин һасил болғанлиғи, шундақла қәтъий товва қилиш керәклиги билән башланғандәк, мошу бешарәтләр охшашла товва қилип, «илгәрки пәйғәмбәрләр»ниң сөзигә қулақ селишқа болған хитап билән башлиниду.

Әнди тәпсилатлириға келәйли: —

«**Пәрвәрдигарниң сөзи маңа келип мундақ дейилди: —**

«Зиминдики барлиқ туруватқан хәлиққә һәм каһинларға сөз қилип мундақ сориғин: — «Силәр мошу йәтмиш жилдин бери бәшинчи ай вә йәттинчи айларда роза тутуп жиға-зар қилғиниңларда, силәр Маңа, һәқиқәтән Маңа роза туттуңларму? Йегиниңлар, ичкиниңлар, бу пәқәт өзәңлар үчүнла йәп-ичкиниңлардин ибарәт болди әмәсму?» (4-6).

Авал шуниңға диққәт қилимизки, «Пәрвәрдигарниң сөзи» пәқәт Бәйт-Әлдин кәлгән вәкилләргә болупла қалмай, «**зиминдики барлиқ туруватқан хәлиқ**»қә ейтилиду; чүнки вәкилләр қойған бу соал көп адәмләрниң ойлирида болса керәк. Бешарәт йәнә каһинларға алаһидә йәткүзүлиду; буниң сәвәви, шүбһисизки, улар әслидә шу соалға дурус бир җавап бериши керәк еди («Қан.» 33:8-10, «Мал.» 2:5-7); лекин улар өзлириниң көңлиниң кәйнигә киргәчкә, хәлиққә охшаш ғапиллиққа чүшкән еди. җававиниң мәхсити Худа алдида көңүл қоймиған сиртқи көрүнүштила өткүзүлгән «ихласлиқ»ниң һеч әһмийити йоқтур, дәп җакалаштин ибарәт еди.

«**Силәр мошу йәтмиш жилдин бери бәшинчи ай вә йәттинчи айларда роза тутуп жиға-зар қилғиниңларда, силәр Маңа, һәқиқәтән Маңа роза туттуңларму?**»

Бу сөзләр билән Худа: «Роза тутсила Худа алдида яхши иш болиду» дәйдиған уқумға рәддийә бериду. Худа улар узун жил (70 жил) вә көп қетим, йәни жилда пәқәт бәшинчи

айдила әмәс, йәттинчи айдиму роза тутуп кәлгән еди, дәп етирап қилиду («йәттинчи ай»дики роза валий Гәдалияниң өлтүрүлүшини әсләп, униңға һәсрәт билдүрүш үчүн еди — Тәврат, «Йәрәмия» 40-41-бапларни көрүң. Бу Бабил империйәси Пәләстинни ишғал қилған мәзгилдә, Исраилниң бешиға бала-қаза кәлтүргән әң ахирқи вақиә еди).

Улар бәлким бүгүнки Йәһудийларға охшаш, роза тутқанда интайин әстайидил болуп, таң сәһәрдин тартип гугумғичә һеч йемәй, һеч ичмәй турған болса керәк; розилириға улар жиға-зарларни қошатти. Лекин Худа уларниң шу розилирини һеч етиварға алмайтти. Немишкә? Чүнки розилирида вә жиға-зарлар көтиришлиридә улар йәнила өзлирини мәркәз қилип кәлгән еди; уларниң һәсрәтлири өзлириниң гуналиқ өтмүшлири вә итаәтсиз болғанлиғи үчүн әмәс, бәлки тартқан азап-оқубәтлиридин болған һәсрәт еди, халас. Розилири өз көңлидин чиққан, Худаниң йолйоруғи билән болмиған еди. Улар роза тутушқа нисбәтән товва қилиш пурсити дәп, Худаниң алдида өз-өзидин: «Биздә немә кәмчилик бар?» дәп сорашниң орниға, бәлки «саваблиқ ишлар» дәп қарайтти. Һейт-байрамлирида улар охшашла «өзлирини мәркәз қилған». Шуңа пәйғәмбәр: «**Йегиниңлар, ичкиниңлар, бу пәқәт өзәңларла йәп-ичкиниңлардин ибарәт болди әмәсму?**» дәйду. Расул Павлус муқәддәс қанундики көп әмирләрни түп җәһәттин жиғинчақлап: «**Шуңа силәр немини йесәңлар, немини ичсәңлар вә һәр қандақ башқа ишларни қилсаңлар, һәммә ишларни Худаға шан-шәрәп кәлтүрүш үчүн қилиңлар**» дәйду («1Кор.» 10:31).

Бу заманларда көпрәк адәмләр шу ишлардин савақ алған болса яхши болатти. Худа алдида қанчилиған кишиләр: «вақти-вақтида әстайидиллиқ билән һәр түрлүк диний паалийәтләр билән шуғулландим, қатнаштим», «Худа алдида көп саваблиқ ишларни қилип кәлдим» дәп ойлиғини билән, амма қиямәт күни Мәсиһ уларға: «**Бу ишларни қилғиниңда, сән Маңа, һәқиқәтән Маңа шуларни қилдиңму?**»; «**Мениң алдимдин йоқулуңлар; мән сени һеч тонумидим**» дәмдикин, таң?

(7-айәт) «**Булар Йерусалим вә униң әтрапидики шәһәрлири аһалилик болған, таза аватлашқан чағларда, җәнубий Йәһуда вә төвән түзләңлик аһалилик болған чағларда, Пәрвәрдигар бурунқи пәйғәмбәрләр арқилиқ җакалиған сөзләр әмәсму?**»

Айәттики: «**Булар ... Пәрвәрдигарниң бурунқи пәйғәмбәрләр арқилиқ җакалиған сөзлири әмәсму?**» дегән асасий җүмлә бизниңчә: «Худа илгири охшаш нарази болған илләтләр, охшаш әйиплигән қилмишлар һазир силәрдә йәнила бар әмәсму?» дегәндәк мәнадидур.

Дәрвәқә «бурунқи пәйғәмбәрләр» худди Зәкәрия Исраилни әйиплигәндәк уларни охшаш қуруқ диний паалийәтлири үчүн әйипләйтти. Мәсилән роза тоғрилиқ: —

(соал)«**... Биз роза туттуқ, бирақ немишкә Сән көзүңгә илмидиң?**
Биз җенимизни қийнидуқ, бирақ Сениң немишкә буниңдин хәвириң йоқтур?»...
(җавап) — «**Қараңлар, роза күни силәр өз көңлүңлардикини қиливерисиләр,...**
Силәрниң һазирқи роза тутушлириңларниң мәхсити Алий Болғучиға авазиңларни аңлитиш әмәстур.
Мән мошундақ розини таллиғиним,
Адәмләрниң өз женини қийнайдиған күнму?
Бешини қомуштәк егип,
Астиға бөз вә күлләрни йейиш керәк болған күнму?
Силәр мошундақ ишларни «роза»,
«Пәрвәрдигар қобул қилғидәк бир күн» дәватамсиләр?» («Йәш.» 58:3-5).

Амма Зәкәрия қойған бу соал розидин техиму кәң даиридә, йәни барлиқ дуа-ибадәт паалийәтлири тоғрилиқ қоюлған болуши мумкин. Чүнки бу паалийәтләрниң ички ихлассизлиқни йошуруш яки һәтта итаәтсизликни ниқаплаш үчүн ишлитиштәк қорқунучлуқ хәвпи бардур: —

«**Пәрвәрдигар көйдүрмә қурбанлиқлар билән тәшәккүр қурбанлиқлирини кәлтүрүштин сөйүнәмду, йә Пәрвәрдигарниң сөзигә итаәт қилиштин сүйүнәмду? Мана итаәт қилмақлиқ қурбанлиқ қилмақлиқтин әвзәл, көңүл қоюш қочқар йеғини сунуштин әвзәлдур**» («1Сам.» 15:22).

Муса пәйғәмбәр: «**Әнди, и Исраил, Пәрвәрдигар Худайиң сәндин немә тәләп қилиду? — Һалиң яхши болсун дәп мениң бүгүн силәргә мошу тапилиғанлиримдин башқа нәрсини тәләп қилармУ? — Униң тәләп қилғини болса Пәрвәрдигар Худайиңдин қорқуп, Униң көрсәткән барлиқ йоллирида меңип, Уни сөйүп, пүткүл қәлбиң вә пүткүл жениң билән Пәрвәрдигар Худайиңниң хизмитидә болуп, Пәрвәрдигарниң әмирлири вә бәлгүлимилирини тутуштин ибарәт әмәсму?**» дәйду («Қан.» 10:12-13).

«**Итаәт қилмақлиқ қурбанлиқ қилмақлиқтин әвзәл, көңүл қоюш қочқар йеғини сунуштин әвзәлдур**» дегәндәк, муқәддәс қанундики муһим әхлақлиқ принсипларни әмәлгә ашуруш (Худани сөйүш, хошнимизни сөйүш) барлиқ йемәк-ичмәккә бағланған бәлгүлимиләрни ижра қилиштин вә барлиқ мурасимларни өткүзүштин мутләқ муһим екәнлиги бешарәтниң иккинчи қисми (8-10)дин көрүниду: —

«**Пәрвәрдигарниң сөзи Зәкәрияға келип мундақ дейилди: — «Самави қошунларниң Сәрдари болған Пәрвәрдигар мундақ дәйду: — «Һәқиқий адаләтни жүргүзүңлар, бир-бириңларға меһир-муһәббәт вә рәһим-шәпқәт көрситиңлар, тул хотун вә житим-йесирларни, ят адәмләр вә намратларни бозәк қилмаңлар; һеч ким өз қериндишиға көңлидә яманлиқ ойлимисун**».

Мошу айәтләр «Йәш.» 58:6-12 вә илгәрки пәйғәмбәрләрниң мошундақ көп бешарәтлирини есимизгә кәлтүриду; уларда Рәббимиз қандақ розидин сөйүнидиғанлиғи көрситилиду: —

«**Мана, Мән таллиған роза мошуки: —**

Рәзиллик-зулумниң асарәтлирини бошитиш, боюнтуруқниң тасмилирини йешиш, езилгәнләрни бошитип һөр қилиш, һәр қандақ боюнтуруқни чеқип ташлаш әмәсмиди?

Аш-нениңни ачларға үләштүрүшүң, һажәтмән мусапирларни һимайә қилип өз өйүңгә апиришиң, ялаңачларни көргиниңдә, уни кийдүрүшүң, өзәңни өзәң билән бир жан бир тән болғанлардин қачурмаслиғиңдин ибарәт әмәсму?» («Йәш.» 58:6-8).

Амма Зәкәрия 8-10-айәтләрдә илгәрки пәйғәмбәрләрниң бешарәтлирини нәқил кәлтүрүшниң орниға, Худаниң Роһиниң йолйоруғиниң астида уларни қайтидин жиғинчақлайду.

Илгәрки пәйғәмбәрләрниң бешарәтлири шундақ ениқ болғини билән, нәтижиси 11-14-айәтләрдә дейилиду: —

«**Бирақ ата-бовилириңлар аңлашни рәт қилған, улар жаһиллиқ билән бойнини толғап, аңлимасқа қулақлирини еғир қилған; улар Тәврат қанунини вә самави қошунларниң Сәрдари болған Пәрвәрдигарниң Өз Роһи билән бурунқи пәйғәмбәрләр арқилиқ әвәткән сөзлирини аңлимаслиқ үчүн көңлини алмастәк қаттиқ қилған еди; шуңа самави қошунларниң Сәрдари болған Пәрвәрдигардин интайин қаттиқ ғәзәп**

чүшкән; шундақ болдики, Мән уларни чақирғанда улар аңлашни рәт қилғандәк, улар чақирғанда Мәнму аңлашни рәт қилдим» — дәйду самави қошунларниң Сәрдари болған Пәрвәрдигар. Вә Мән уларни улар тонумайдиған барлиқ әлләр арисиға қара қуюн билән тарқитивәттим; уларниң кетиши билән зимин вәйран болған, андин униңдин өткәнләрму, қайтқанларму болған әмәс; чүнки уларниң сәвәвидин иллиқ зимин вәйранә қилинған».

Буниңға охшаш биринчи бапта: «Ата-бовилириңлардәк болмаңлар; чүнки илгәрки пәйғәмбәрләр уларға: «Самави қошунларниң Сәрдари болған Пәрвәрдигар: — рәзил йоллириңлардин вә рәзил қилмишлириңлардин йенип товва қилиңлар, дегән», — дәп җакалиған; бирақ улар қулақ салмиған, бойсунмиған, — дәйду Пәрвәрдигар» дейилиду.

Амма Зәкәрия мошу йәрдә 7-бапта уларниң көңлини таш қилип итаәтсиз болғанлиғини техиму тәпсилийрақ тәһлил қилиду: —

(а) улар «аңлашни рәт қилған»

(ә) «җаһиллиқ билән бойнини толғап» — ибраний тилида бу «йәлкисини Мениң хизмитимдин қачуруп» дегән сөзләр билән ипадилиниду. Шу ибарә «Нәһ.» 9:29диму, җаһил бир инәкниң барлиқ күчи билән өзигә қоюлған боюнтуруққа өктә қопқанлиғини көрсәткәндәк мәнада ишлитилиду. «Һош.» 4:16ниму көрүң.

Уларниң позитсийиси шу болғанки, «шатлиқ вә көңүл хушлуғи билән Пәрвәрдигар Худайиңниң қуллуғида болмиған» («Қан.» 28:47); улар «Униң боюнтуруғида болуш асан, Униң артидиған жүки йениктур» дегән вәдисини һеч үгәнмигән («Мат.» 11:28-30).

(б) «аңлимасқа қулақлирини еғир қилған». Бу сөз «Йәш.» 6:10дики бешарәткә охшаш ишни көрситиду: —

«Мошу хәлиқниң жүригини таш қилғин;
Уларниң қулақлирини еғир,
Көзлирини кор қилғин;болмиса, улар көзлири билән көрәләйдиған,қулиқи билән аңлалайдиған,
Көңли билән чүшинәләйдиған болуп,
Йолидин яндурулуп сақайтилған болатти».

Инсанлар Худаниң тәливини әмәлгә ашуруштин чекинип кәткән болса, дәһшәтлик нәтиҗиси дәл шу болидуки, улар Худаниң сөзини аңлиғансери техиму галлишип, ахир берип «көзлири бар болғини билән, һеч көрәлмәйду».

(в) өз көңлини таш қилиш җәриянининң ахирқи басқучи 12-айәттә: «Улар... көңлини алмастәк қаттиқ қилған» дейилиду.

Худа меһир-шәпқитини көрсәтмигән болса, бундақ бир көңүл үчүн үмүт йоқ болған болатти. Пәқәт У мөҗизә яритип, «таш жүригини елип ташлап» меһриванлиқ қәлбни ата қилса андин өзгириш болиду. Һәммимизгә мана Униң шу ниҗати керәктур! («Әз.» 11:19, 36:25-29).

Лекин Зәкәрия пәйғәмбәр мошу йәрдә ейтқан җаһиллиқ вә асийлиқ Худаниң муқәддәс қанунини вә «пәйғәмбәрләр арқилиқ ейтқан сөзлири»ни рәт қилиши биләнла чәклинип қалмайду. Гәрчә «хәлиқниң қалдиси» муқәддәс зиминға қайтиши билән бир мәзгил Худаниң йолини тутқан болсиму, улардин кейинки дәвирдикиләр асасән йәнила җаһиллишип кәтти; «Худаниң Калами», «Худаниң шан-шәривидин парлиған

нур, униң әйнийитиниң ипадиси» болған Мәсиһ Өзи кәлгәндә Исраил Худадин аллиқачан йүз өригән болғачқа, Уни пүтүнләй чәткә қақти.

Һәр бир дәвирдә, Худаниң җамаитидикиләр өзлири үчүн Худаниң Өзини издимисә, улар охшашла туюқ йолға кирип қелип, чүшкүнлүктә қалиду. Ахирқи заманларда көп «етиқатчилар» «Худаниң йолида маңимиз» дегини билән қаттиқ алдинип, пүтүнләй тәтүр йолда меңиши билән «**етиқаттин йениш**»тәк ишлар болиду; инсанларниң көпинчиси Худаға ибадәт қилмай, Шәйтанға чоқуниду; Мәсиһни рәт қилип, дәҗҗални қарши алиду.

«2Тар.» 36:14-16дә Исраилниң тарихиниң көп қисми тоғрилиқ мундақ хатирилиниду: —

«**Униң үстигә, барлиқ баш каһинлар билән хәлиқниң һәммиси ят әлликләрниң һәммә жиркиничлик ишлирини дорап, асийлиқлирини ашурди; улар Пәрвәрдигар Йерусалимда Өзигә атап муқәддәс қилған өйни булғивәтти.**

Уларниң ата-бовилириниң Худаси болған Пәрвәрдигар Өз хәлқигә вә туралғусиға ичини ағритқачқа, таң сәһәрдә орнидин туруп әлчилирини әвәтип уларни изчил агаһландуруп турди. Бирақ улар Худаниң әлчилирини мазақ қилип, сөз-каламлирини мәнситмәйтти, пәйғәмбәрлирини заңлиқ қилатти; ахир берип Пәрвәрдигарниң қәһри өрләп, қутқузғили болмайдиған дәриҗидә хәлқиниң үстигә чүшти».

Униң қәһриниң чүшкәнлиги Зәкәрияниң муну бешаритидә тәсвирлиниду: «**Мән уларни чақирғанда, улар аңлашни рәт қилғандәк, улар** (азап-оқубәттин) **чақирғанда, Мәнму аңлашни рәт қилдим**» вә «**Мән уларни улар тонумайдиған барлиқ әлләр арисиға қара қуюн билән тарқитивәттим**».

(а) Хәлиққә болған тәсири: —

Мошу «тарқитиш» җәрияни биринчи ибадәтханиниң вәйран қилинғанлиғи вә Бабилға сүргүн болғанлиғи билән башланди; кейинки әсирләрдә у давамлишип, Йәһудий хәлқи «**бириси данни ғәлвирдә тасқиғандәк Исраил җәмәти әлләр арисида тасқалмақта**» («Амос» 9:9). Бу иш «**ят әлләрниң вақитлири**» тошқичә, йәни «**Исраилни тарқатқучи уни қайтидин жиғиду, пада баққучи падисини баққандәк У уларни бақиду**» дегән вақитқичә давамлишиду («Йәр.» 31:10, «Қан.» 28:49, 50, 64, 65, «Йәр.» 16:13 вә башқа йәрләрни көрүң). Гәрчә Йәһудий хәлқи һазир Пәләстин зимининиң бир қисмини егилигән болсиму, бу уларниң «тарқитилиш күнлири»ниң ахирлашқини әмәс.

(ә) Зиминға болған тәсири: —

«**Уларниң кетиши билән зимин вәйран болған, андин униңдин өткәнләрму, қайтқанларму болған әмәс**».

Бу бешарәт Йәһудий хәлқиниң йәтмиш жиллиқ сүргүн болушидила әмәс, бәлки улар Римлиқлар иккинчи ибадәтханини вәйран қилғандин (миладийәдин кейинки 70-жилидин) кейинки әсирләрдин тартип таки 1948-жилиғичә әмәлгә ашурулған; бу вақитларда зимин адәмзатсиз дегидәк туруп қалди (әйни вақитта һазирқи «Пәләстинликләр»ниң көпинчиси иорданийә, Сурийә вә Мисирда туратти); вә Йәһудий хәлқи болса шу заманларда риминсиз қалди.

7-баптики ахирқи җүмлә пәйғәмбәрниң өзиниң һаяҗанлинип ейтқан сөзигә охшайду: — «**Чүнки уларниң сәвәвидин иллиқ зимин вәйранә қилинған!**» («Йәр.» 3:19ниму көрүң). Адәм атимизниң гунайи билән пүткүл йәр-зиминға ләнәт йәткүзүлгинигә охшаш («Рим.» 8:22ни көрүң), Исраилниң роһий һалити уларниң зимининиң әһвалида әкс етиду. Бүгүнгә қәдәр зиминниң көп йәрлири техи чөл

турмақта вә Исраил Мәсиһни тонуп топва қилғичә шундақ келивериду. Лекин улар Худа билән йәнә инақлиққа кәлтүрүлсила, зиминда дәрвәқә қайтидин «**сүт вә һәсәл еқип туридиған**» болиду вә «**Дала һәм қағҗирап кәткән җайлар улар үчүн хошал болиду;**
Чөл-баяван шатлинип зәпирандәк чечәкләйду» («Йәшая» 35-бап)

Мошу баптики хәвәрни қайтидин хуласилисақ: — «Бешиңларға чүшкән апәтләрниң түп сәвәви силәр техи һәқиқий товва қилмиғиниңлар үчүн «роза тутушни ташлайли» дегиниңлар тоғра болмайду; бирақ силәрниң роза тутушлириңларниң өзиму тоғра болмай кәлди! Чүнки розиларда өз-өзәңларға ич ағритип кәлдиңлар, өз гуналириңлар үчүн пушайман йемидиңлар. Шуңа ата-бовиңлардин савақ елиңлар — улар көңлини қаттиқ қиливәргәчкә, ахирда товва қилиш йоли қалмиған еди; силәрму түптин товва қилмисаңлар охшаш яки униңдин бәттәр бир иш чүшүши мүмкин» дегәндәк болиду.

Мана төвәндә биз һазир бешарәтниң «үмүт бәргүчи қисми»ға келәйли: —

(8-бап) Роза тутуш тоғрилиқ қоюлған соал вә үмүт бәргүчи җавап

«**Вә самави қошунларниң Сәрдари болған Пәрвәрдигарниң сөзи маңа келип мундақ дейилди: —**

«Самави қошунларниң Сәрдари болған Пәрвәрдигар мундақ дәйду: «Мениң Зионға бағлиған отлуқ муһәббитим қайнап ташти; Мениң униңға бағлиған отлуқ муһәббитим түпәйлидин униң дүшмәнлиригә ғәзивим қайнап ташти.

Пәрвәрдигар мундақ дәйду: «Мән Зионға қайтип кәлдим, Йерусалимниң оттурисида маканлишимән; Йерусалим «һәқиқәт шәһири» дәп атилиду, самави қошунларниң Сәрдари болған Пәрвәрдигарниң теғи «муқәддәс тағ» дәп атилиду. Самави қошунларниң Сәрдари болған Пәрвәрдигар мундақ дәйду: «Қери бовай-момайлар йәнә Йерусалимниң кочилирида олтиридиған болиду; күнлири узун болуп, һәр бири һасисини қолида тутуп олтириду; шәһәрниң кочилири ойнаватқан оғул-қиз балилар билән лиқ толиду. Самави қошунларниң Сәрдари болған Пәрвәрдигар мундақ дәйду: — «Бу иш шу күнләрдә бу хәлиқниң қалдисиниң көзигә әҗайип карамәт көрүнидиғини билән, у Мениң көзүмгә карамәт көрүнәмду?» — дәйду самави қошунларниң Сәрдари болған Пәрвәрдигар.

Самави қошунларниң Сәрдари болған Пәрвәрдигар мундақ дәйду: — «Мана, Мән Өз хәлқимни шәрқий зиминлардин, ғәрбий зиминлардин қутқузимән; Мән уларни елип келимән, улар Йерусалимда маканлишиду; улар Мениң хәлқим, Мән һәқиқәт вә һәққанийлиқта уларниң Худаси болимән».

Самави қошунларниң Сәрдари болған Пәрвәрдигар мундақ дәйду: — «Самави қошунларниң Сәрдари болған Пәрвәрдигарниң өйиниң ули селинған күнидә сөзлигән пәйғәмбәрләрниң мошу күнләрдиму ағзидин баян қилиниватқан муну сөзләрни аңлаватқансиләр, — муқәддәс ибадәтханиниң қурулушиға қолуңлар күчлүк қилинсун! Чүнки шу күнләрдин илгири инсан үчүн иш һәққи йоқ, ат-улақ үчүнму иш һәққи йоқ еди; җәбир-зулум түпәйлидин чиққучи яки киргүчи үчүн аман-есәнлик йоқ еди; чүнки Мән һәр бир адәмни өз йеқиниға дүшмәнләштүрдүм; бирақ Мән бу хәлиқниң қалдисиға бурунқи күнләрдикидәк болмаймән, дәйду самави қошунларниң Сәрдари болған Пәрвәрдигар; чүнки уруқ һосуллуқ болиду, үзүм тели мевиләйду, тупрақ үндүрмилирини бериду, асманлар шәбнәмлирини бериду; шуниң билән Мән бу хәлиқниң қалдисиға мошуларниң һәммисини егә қилдуримән. Шундақ әмәлгә ашурулидуки, силәр әлләр арисида ләнәт болуп қалғиниңларниң әксичә, и Йәһуда җәмәти вә Исраил җәмәти, Мән силәрни

қутқузимән, силәр уларға бәхит-бәрикәт болисиләр; қорқмаңлар, қоллириңлар күчлүк қилинсун!

Чүнки самави қошунларниң Сәрдари болған Пәрвәрдигар мундақ дәйду: — Силәрниң ата-бовилириңлар Мениң ғәзивимни қозғиғанда Мениң силәргә яманлиқ йәткүзүш ойида болғиним вә шу жаза йолидин янмиғинимдәк — дәйду самави қошунларниң Сәрдари болған Пәрвәрдигар — Мән һазир, мошу күнләрдә йәнә Йерусалим вә Йәһуда жамәтигә яхшилиқ йәткүзүш ойида болдум; қорқмаңлар. Мошу ишларға әмәл қилиңлар: — һәр бириңлар өз йеқиниңларға һәқиқәтни сөзләңлар; дәрвазилириңларда һәқиқәткә, аман-течлиққа уйғун һөкүмләрни жүргүзүңлар; һеч ким көңлидә өз йеқиниға яманлиқ ойлимисун; һеч қандақ ялған қәсәмгә шерик болмаңлар; чүнки Мән дәл буларниң һәммисигә нәпрәтлинимән, дәйду Пәрвәрдигар.

Вә самави қошунларниң Сәрдари болған Пәрвәрдигарниң сөзи маңа келип мундақ дейилди: — самави қошунларниң Сәрдари болған Пәрвәрдигар мундақ дәйду: — «Төртинчи айдики роза, бәшинчи айдики роза, йәттинчи айдики роза вә онинчи айдики роза Йәһуда жамәтигә хошаллиқ вә шат-хорамлиқ, бәхитлик ибадәт сорунлири болиду; шуңа һәқиқәт вә хатирҗәмлик-течлиқни сөйүңлар.

Самави қошунларниң Сәрдари болған Пәрвәрдигар мундақ дәйду: — «Нурғун қовмлар вә көп шәһәрләрниң аһалиси йәнә мошу йәргә келиду; бир шәһәрдә туруватқанлар башқа бир шәһәргә берип уларға: «Пәрвәрдигардин илтипат тиләшкә, самави қошунларниң Сәрдари болған Пәрвәрдигарни издәшкә тез барайли; мәнму баримән!» — дәйдиған болиду.

Көп қовмлар вә күчлүк әлләр Пәрвәрдигардин илтипат тиләшкә, самави қошунларниң Сәрдари болған Пәрвәрдигарни издәшкә Йерусалимға келиду.

Самави қошунларниң Сәрдари болған Пәрвәрдигар мундақ дәйду: — «Шу күнләрдә һәр хил тилда сөзләйдиған әллардин он нәпәр адәм чиқип Йәһудий бир адәмниң тониниң етигини тутувелип униңға: «Биз сән билән барайли; чүнки Худани сән билән биллидур, дәп аңлидуқ» — дәйду».

Бу баптин Худаниң Бәйт-Әлдики вәкилләрниң: «Роза тутушлиримизни давамлаштурушимиз керәкму?» дегән соалиға болған җававиниң иккинчи қисмини тапимиз. Көргинимиздәк, җавапниң биринчи қисми төвәндики ишларни тәкитләйду: —

(а) Гәрчә Худа қайтип кәлгән «хәлиқниң қалдиси»ни бәрикәтләп, ибадәтханини қуруш хизмитидә уларни күчләндүргән болсиму, Униң шу бәрикити уларниң һәммә ишлирини дурус, яхши дәп испатлиған һесапланмайду. Хәлиқниң роза тоғрилиқ болған соали көңлидики чоңқур бир түгүнни аян қилди: —

(ә) Биринчидин, Исраилниң иман-ишәши тирик Худаға әмәс, бәлки сиртқи қияпәтлик диний паалийәтләргә бағланған еди; улар ата-бовилириниң әслидә қандақ қилип «илгәрки пәйғәмбәрләр»ниң сөзлиригә қулақ салмай, өзлирини сүргүн қилдурған гуналириниң чоңқурлуғини техи билип йәтмигән еди.

(б) Иккинчидин, һәтта шу чаққичә хәлиқ өзлириниң чоңқуррақ товва қилиш керәклигини, болупму бир-биригә сәмимий вә меһриван болуш керәклигини сәзмиди. Шундақ кетиверсә, йәни Худаниң сөз-каламиға толуқ етивар қилмаверсә, ундақта уларниң әһвали яхшилинишниң орнида илгәркидин техиму бәттәр болуп кетиду.

Улар бу нуктини чүшинип йетәлигән болса, һәм тарихиға сәпселип қариған болса: «Биз дәрвәқә қандақ йол билән өз ата-бовилиримиздин башқичә болалаймиз? Биздә немә үмүт бар?» дәп гуманий қарашқа келиши мүмкин еди.

Гәрчә улар шундақ очуқ соални соримиған болсиму, яки уларниң мәсилилири өзлири үчүн техи айдиң болмисиму, Худа мана пәйғәмбири арқилиқ риғбәт-тәсәлли йәткүзидиған сөзләр билән җавап бериду.

Бу баптики бешарәтләрниң тәпсилатлири наһайити еник берилгәндур. Текстни аддий мәнаси билән чүшәнсәк, шундақла дайим дегинимиздәк «бурунқи пәйғәмбәрләр»ниң сөзлири билән селиштурсақ, бу бапни чүшиниш тәс әмәс, дәп ишинимиз (бәзи шәрһчиләр текстни бирхил символлуқ яки тәмсиллик мәнаға бурап уни бәк мурәккәпләштүрүп чүшәндүриду!).

Шундақтиму, биз йәнила текстниң бир нәччә һалқилиқ вә муһим нуқтилири үстидә бир аз тохтилимиз: —

(а) Худаниң уларға бәхит-бәрикәт ата қилиши дәл Униң уларға бағлиған «отлуқ, муқәддәс муһәббити түпәйлидин» болиду. Худа 1:14-15дә уларни охшаш сөзләр билән риғбәтләндүргән еди. Шу йәрдә У «Мән Зион тоғрилиқ «Мән Йерусалимға рәһим-шәпқәтләр билән қайтип кәлдим» дегән еди. Бу сөзләр Зәкәрияниң күнидә қисмән әмәлгә ашурулған еди; гәрчә һазирқи күндә Йәһудий хәлқи Мәсиһни рәт қилип, Худадин айрилған болсиму, кәлгүсидики бир күндә У Һошия пәйғәмбәр арқилиқ дегән шу сөзләр уларда толуқ әмәлгә ашурулиду: —

«**Мән кетимән, улар гунайини тонуп йетип, Мениң һозурумни издимигичә Өз җайимға қайтип туримән;**
Бешиға күн чүшкәндә улар Мени алдирап издәйду...»;

У уларниң йениға рәһим-шәпқәтләр билән қайтип келиду вә: «**Униң чиқиши таң сәһәрниң болушидәк муқәррәр; У бизгә ямғурдәк, йәр-зиминни суғиридиған «кейинки ямғур»дәк чүшиду**» («Һош.» 5:15, 6:1-3).

Униң уларни йетәкләп бәрикәтлигини уларниң қандақтур бир пәзилийити яки яхшилиғи түпәйлидин әмәс, бәлки Униң меһир-шәпқитидиндур. Йәшая пәйғәмбәр бу ишни көрситип шундақ дәйду: —

«**<u>Өз намим үчүнла</u> ғәзивимни кечиктүримән,**
Шөһритим үчүнла җениңни тениңдин җуда болмисун, дәп ғәзивимни бесивалдим;
Қара, Мән сени тавландурдум,
Бирақ күмүчни тавлиғандәк тавлидим;
Мән азап-оқубәтниң хумданида сени талливалдим;
<u>Өз сәвәвимдин, Өз сәвәвимдин</u>, Мән мошуни қилимән;
Мениң намимға дағ тәгсә қандақ болиду?
Мән Өзәмниң шан-шөһритимни башқа бирисигә өткүзүп бәрмәймән» («Йәш.» 48:9-11 — йәнә «Йәш.» 37:32, «Әз.» 20:9, 14, 22, 44 қатарлиқларниму көрүң).

(ә) Бешарәттә көрситилгән ишларниң көрүнүштә мүмкинчилиги йоқ екәнлиги, пәқәт Худаниң Өзиниң мошу карамәт ишларни қилалайдиғанлиғи «**Пәрвәрдигар**

мундақ дәйду» дегән сөләрниң көп қетим қайтилиниши билән тәкитлиниду.

Бәрһәқ, Исраилға вәдә қилинған, барлиқ әлләргә бәхит-бәриткәт йәткүзидиған Мәсиһниң туғулуши шунчә узун вақит Худа тәрипидин кечиктүрүлгәнлиги дәл шу иш түпәйлидин еди. Худа Исраилниң тарихиниң Өзиниң тәбиәттин һалқиған күч-қудритигә асаслинишини, шундақла Исраил вә барлиқ әлләрниң тәбиәт җәһәттин қәтъий мүмкин болмайдиған ишлар Худа тәрипидин мүмкин болиду, Пәрвәрдигарға «**һеч қандақ иш тәс әмәстур**» дәп үгинишини халайтти («Йәр.» 32:12, 17).

(б) Исраилға пәйғәмбәр арқилиқ аян қилинған мошу бешарәтниң һәм қисқа вақит ичидә әмәлгә ашурулидиған һәм узун мәзгилдин кейин әмәлгә ашурулидиған тәрәплири бардур. Көрситилгән ишларниң көпинчисиниң узун вақиттин кейин йүз беридиғанлиғи: «**Мана, Мән Өз хәлқимни шәрқий зиминлардин, ғәрбий зиминлардин қутқузимән; Мән уларни елип келимән, улар Йерусалимда маканлишиду**» дегән сөзләрдин көрүниду. Чүнки мошу айәтләрдә Исраилниң пүткүл дунияға тарқитилғини eниқ има қилиниду; Зәкәрияниң дәвридә Исраиллар пәқәт сабиқ Бабил империйәсигила, йәни шимал вә шәриқ тәрәплиригә тарқитилған еди. Шуңа бу айәтләрдә (8-9) Муқәддәс Роһ бурун Йәшая пәйғәмбәр арқилиқ бәргән бешарәтниң мәзмунини қайтидин җакалайду: —

«**Қорқма, чүнки Мән сән билән билләдурмән; Мән нәслиңни шәриқтин, сени ғәриптин жиғип әпкелимән;**

Мән шималға: — «Тапшур уларни!» вә җәнупқа: — «Уларни тутуп қалма!

Оғуллиримни жирақтин, қизлиримни җаһанниң чәт-чәтлиридин әпкелип бәр»,... дәймән» («Йәш.» 43:5, 6) вә: — «**Шу күни Рәб иккинчи қетим йәнә Өз хәлқиниң «қалдиси»ни қайтуруш үчүн ... деңиздики жирақ араллардин қайтуруш үчүн Өз қолини узартиду. У әлләрни чақириш үчүн бир туғ көтириду; шундақ қилип У йәр йүзиниң чәт-чәт булуңлиридин Исраилниң ғериблирини җәм қилип, Йәһудадин тарқилип кәткәнләрни жиғиду**» («Йәш.» 11:11-12).

Исраилниң шу «қайтурулуши» техи кәлгүсидики бир иш екәнлиги: «**Улар Мениң хәлқим, Мән һәқиқәт вә һәққанийлиқта уларниң Худаси болимән**» дегән сөзләр билән испатлиниду. Чүнки шүбһисизки, бундақ иш һазирға қәдәр һеч йүз берип баққан әмәс. Мошу сөзләр билән Муқәддәс Роһ Өзи бурун Һошия пәйғәмбәр арқилиқ бәргән бир бешарәтниң мәзмунини йәнә Зәкәрия пәйғәмбәрниң ағзидин қайтилап ихчамлайду: —

«**Вә Мән сени әбәдил-әбәт Өзәмгә бағлаймән;**

һәққанийлиқта, меһир-муһәббәттә, рәһим-шәпқәтләрдә сени Өзәмгә бағлаймән;

Садақәтликтә сени Өзәмгә бағлаймән, шуниң билән Пәрвәрдигарни билип йетисән» («Һош.» 2:19-20).

Йәһудий хәлқиниң пүткүл дунияға тарқитилиши Рим империйәси тәрипидин миладийәдин кейинки 70-жилидин башланди вә Мәсиһ дунияға қайтип кәлгичә давамлишиду. Шуңа Зәкәрия пәйғәмбәр бәргән мошу бешарәтләрниң «узун муддәтлик әмәлгә ашурулушлири» Мәсиһ йәр йүзигә қайтип, миң жиллиқ сәлтәнитини бәрпа қилиши билән болиду.

(в) Шундақ болсиму, Зәкәрияниң сөзлирини нәқ мәйданда аңлаватқанлар үчүн, йәни ибадәтханини қайтидин қуруватқан «хәлиқниң қалдиси» үчүн бу бешарәтләр риғбәт болиду. Уларниң шу чағдики һалити 10-айәттә тәсвирлиниду: —

«**Чүнки шу күнләрдин илгири инсан үчүн иш һәққи йоқ, ат-улақ үчүнму иш һәққи йоқ еди; җәбир-зулум түпәйлидин чиққучи яки киргүчи үчүн аман-есәнлик йоқ еди;**

чүнки Мән һәр бир адәмни өз йеқиниға дүшмәнләштүрдүм». Һагай пәйғәмбәр хәлиқниң әһвали тоғрилиқ мундақ дәйду: «**Силәр терийдиғиниңлар көп, жиғивалидиғиниңлар аз; йәйсиләр, бирақ тоймайсиләр; ичисиләр, бирақ қанмайсиләр; кийисиләр, бирақ һеч қандақ иллимайсиләр; иш һәққи алисиләр, бирақ төшүк һәмянға салғанға охшаш болиду**» («Һаг.» 1:6).

Лекин һазир Худа: «**Чүнки уруқ һосуллуқ болиду, үзүм тели мевиләйду, тупрақ үндүрмилирини бериду, асманлар шәбнәмлирини бериду; шуниң билән Мән бу хәлиқниң қалдисиға мошуларниң һәммисини егә қилдуримән**» дәп вәдә қилиду (12-айәт).

«**Уруқ һосуллуқ болиду**» дегән сөзләр ибраний тилида «уруқ үчүн хатирҗәмлик-аманлиқ болиду» дәп ипадилиниду. Болупму үзүм тели төрт пәсиллик тохтавсиз пәрвишкә муһтаҗ болғачқа, уни өстүрүш үчүн шундақ тинич-аман шараитлар интайин муһимдур.

Худа хәлиққә вәдә қилғини бойичә, кейинки күнләрдики шу бәрикәт вә мудапиә «Әзра» вә «Нәһәмия» дегән китапларда хатириләнгән. Униң үстигә, Һагай вә Зәкәрия бешарәт қилған мошу ишлар болмиған болса, ундақта хәлиқ һәргиз уларни пәйғәмбәрләр дәп һесаплимиған, уларниң китаплири һәргиз «муқәддәс язмилар» ичигә қобул қилинмиған болатти.

(г) Худа Исраилни «**Йәһуда җәмәти вә Исраил җәмәти**» дәп чақириду (13-айәт). Демәк, бешарәт әмәлгә ашурулуши билән «Исраил» вә «Йәһуда» йәнә бир-биридин айрилмас бир хәлиқ болиду.

(ғ) Худаниң уларға: «**Мән силәрни қутқузимән, силәр уларға** (әлләргә) **бәхит-бәрикәт болисиләр**» дәп бәргән вәдиси әмәлийәттә униң Ибраһимға һәм әвладиға: «**Сән арқилиқ йәр йүзидики барлиқ аилә-қәбилиләр бәхит-бәрикәт тапиду!**» дегән вәдисиниң қайтилинишидур. Бу сөзләрниң мәнаси (бәзи шәрһчиләр ейтқандәк) «хәқ башқилар үчүн бәхит-бәрикәт тилигәндә наминни ишлитип тиләйду» дегәндәк әмәс, бәлки Ибраһим һәм әвлатлири өзлири башқиларни бәрикәтләш вастиси болиду, дегәнликтур. «Йәш.» 19:24дә: «**Шу күни Исраил... йәр йүзидикиләргә бәхит йәткүзгүчиләр болиду**», «Әз.» 34:26дә «**Мән уларни һәм егизлигим әтрапидики җайларни бәрикәтлик қилимән**» дейилгәндәк.

(д) Худа Өзиниң хәлиққә бәхит-бәрикәт йәткүзүштики қәтъий нийити вә интизарини еник көрситиду: — «**Чүнки самави қошунларниң Сәрдари болған Пәрвәрдигар мундақ дәйду: — Силәрниң ата-бовилириңлар Мениң ғәзивимни қозғиғанда Мениң силәргә яманлиқ йәткүзүш ойида болғиним вә шу җаза йолидин янмиғинимдәк — дәйду самави қошунларниң Сәрдари болған Пәрвәрдигар — Мән һазир, мошу күнләрдә йәнә Йерусалим вә Йәһуда җәмәтигә яхшилиқ йәткүзүш ойида болдум; қорқмаңлар**» (14-15).

(е) Худаниң шу вақитта сүргүнлүктин қайтқанлардин бирдин-бир тәливи бир-биригә сәмимий вә меһриван муамилә қилиштин ибарәт еди: «**Мошу ишларға әмәл қилиңлар: — һәр бириңлар өз йеқиниңларға һәқиқәтни сөзләңлар; дәрвазилириңларда һәқиқәткә, аман-течлиққа уйғун һөкүмләрни жүргүзүңлар; һеч ким көңлидә өз йеқиниға яманлиқ ойлимисун; һеч қандақ ялған қәсәмгә шерик болмаңлар; чүнки Мән дәл буларниң һәммисигә нәпрәтлинимән, дәйду Пәрвәрдигар**» (16-17).

Хәлиқ мошу ишларни давамлаштурған болса, шүбһисизки, пәйғәмбәр көрсәткән мошу бәхит-бәрикәтләр узун өтмәйла толуқ һалда уларниң бешиға чүшкән болатти; һәтта Мәсиһниң дәвриму уларниң шу күнлиридә башланған болатти. Әпсуски, Исраил

шундақ қилмиди; «Әзра» вә «Нәһәмия» дегән китапларда уларниң арисида пәйда болған алдамчилиқ, ялғанчилиқ, вапасизлиқ, нәпсанийәтчилик вә шундақла уларниң бутпәрәс әлләр арисидин аялларни хотунлуққа алғанлиғи хатирилиниду.

(ж) Исраилниң Худаға болған вапасизлиғи вә асийлиқлири (буниңда улар һәммимизниң вәкилидур!) шунчә еғир болсиму, Худаниң чәксиз меһир-шәпқити билән улар бир күни Униң йениға қайтиду. Шу күни 18-23-айәтләрдә тәсвирлиниду. Худа авал уларға уларниң розилирини шу күни һейт-байрамларға айландуримән, дәп вәдә қилиду.

«**Самави қошунларниң Сәрдари болған Пәрвәрдигар мундақ дәйду: — «Төртинчи айдики роза, бәшинчи айдики роза, йәттинчи айдики роза вә онинчи айдики роза Йәһуда җамәтигә хошаллиқ вә шат-хорамлиқ, бәхитлик ибадәт сорунлири болиду; шуңа һәқиқәт вә хатирҗәмлик-течлиқни сөйүңлар**» (19).

Төртинчи айниң тоққузинчи күнидики роза Небоқаднәсарниң Йерусалим шәһирини ишғал қилғанлиғини әсләп, шәһәр үчүн матәм тутуш үчүн башланди («Йәр.» 3:6-7); бәшинчи айдики роза дегинимиздәк ибадәтханиниң вә шәһәрниң вәйран қилинишини әсләш үчүн еди («Йәр.» 52:12-13); йәттинчи айдики роза дегинимиздәк валий Гәдалияниң өлтүрүлүшини әсләш үчүн еди («2Пад.» 25:25-26, «Йәр.» 42:1-3); онинчи айдики роза Бабилларниң Йерусалим шәһирини муһасиригә елип қоршивелишиниң башлинишини әсләш үчүн башланди («2Пад.» 25:1, «Йәр.» 39:1, «Әз.» 24:1-2).

Бу розиларни бүгүнгә қәдәр Йәһудий хәлқи йәр йүзидики һәр йәрдә тутуп кәлмәктә. Улар Мәсиһни тонумиғачқа, улар өткүзүватқан күнләр техи «жиға-зерәлар көтәргән кечә»дәк болмақта.

Амма узундин буянқи «жиға-зерәлар көтәргән кечә» шат-хорамлиқ сәһәргә айлиниду; Худа Исраил вә Йерусалимға вәдә қилған «яхшилиқни йәткүзиду»; уларниң бурунқи дәрд-әләмлириниң һәммиси унтулиду («Йәш.» 65:16); дәрд-әләмлирини әсләйдиған күнлири һейт-байрамларға айландурулиду.

Шу сәвәпләрдин пәйғәмбәр өзигә диққәт қиливатқан «Худаниң қалдиси»қа: — «**Шуңа һәқиқәт вә хатирҗәмлик-течлиқни сөйүңлар**» — дәйду.

Пәрвәрдигарниң Өз хәлқи арисида турғанлиғи, шундақла уларниң Униң йениға товва билән қайтқининиң улуқ нәтиҗиси 8-баптики ахирқи төрт айәтләрдә көрүниду. Йәр йүзидики барлиқ әлләрниң Худани чоңқур тонуғуси, Униң йоллирини үгинишкә Йерусалимға барғуси келиду.

Шуңа «Йәшая» вә «Микаһ» дегән китапларда шуни оқуймиз: —

Ахир заманларда, Пәрвәрдигарниң өйи җайлашқан тағ тағларниң беши болуп бекитилиду,
Һәммә дөң-егизлктин үстүн қилип көтирилиду;
Барлиқ әлләр униңға қарап еқип келишиду.
Нурғун хәлиқ-милләтләр бир-биригә: —
«Келиңлар, биз Пәрвәрдигарниң теғиға,
Яқупниң Худасиниң өйигә чиқайли;
У Өз йоллиридин бизгә үгитиду,
Биз Униң тәриқилиридә маңимиз» — дейишиду.
Чүнки қанун-йол-йоруқ Зиондин,
Пәрвәрдигарниң сөз-калами Йерусалимдин чиқидиған болиду» («Йәш.» 2:2-3, «Мик.» 4:1-2).

«**Лекин Өз һаятим билән қәсәм қилимәнки, пүткүл йәр йүзи Мән Пәрвәрдигарниң шан-шәриви билән толиду»,... «чүнки худди сулар деңизни қаплиғандәк, пүткүл йәр йүзи Пәрвәрдигарни билиш-тонуш билән қаплиниду**» («Чөл.» 14:21, «Йәш.» 11:9).

Бу ишлар ахирқи айәттә хуласилинип: «**Шу күнләрдә һәр хил тилда сөзләйдиған әллəрдин он нәпәр адәм чиқип Йәһудий бир адәмниң тониниң етигини тутувелип униңға: «Биз сән билән барайли; чүнки Худани сән билән биллидур, дәп аңлидуқ» — дәйду**» дейилиду.

Мошу «ят әлликләр» Йәһудийниң «тониниң етиги»ни тутувалиду. Бу болса етигиниң муқәддәс қанундики әмирләргә вәкиллик қилидиған «чөрисидики чучилар»ни көрсәтсә керәк («Чөл.» 15:38, «Қан.» 22:12). Улар шуларни чиң тутувелип, Йәһудий қериндишиға: Зионға маңған сәпириңгә қошулайличу, дәп илтимас қилиду. Уларниң шу илтимаси нурғун әсирләр бурун яшиған Моабий Рутниң Йәһудий қейинанисидин қәтъий өтүнүп турувалғиниға охшаш болиду: «**Бизниң сениң йениңдин кетишимизни вә саңа әгишиш нийитимиздин йенишни өтүнмә; чүнки сән нәгә барсаң бизму шу йәргә баримиз; сән нәдә қонсаң бизму шу йәрдә қонимиз; сениң хәлқиң бизниңму хәлқимиздур вә сениң Худайиң бизниңму Худайимиздур**» («Рут» 1:16ни көрүң).

Бу бешарәтниң һазир «Инжил дәври»дә қисмән әмәлгә ашурулуватқанлиғидин гуман қилмаймиз; чүнки Мәсиһниң хуш хәвирини авалқи тарқатқучилар Рәббимизниң расуллири еди; улар Йерусалимдин чиқип уни дунияниң чәтлиригә йәткүзгән (әслидики расуллар һәммиси Йәһудийлар, әлвәттә). Һалбуки, Йәһудий хәлқи техи Худаниң йолиға бир пүтүн қайтмиған, шуңа бешарәтниң толуқ әмәлгә ашурулуши кәлгүси шу күнни күтмәктә. Зәкәрияниң кейинки бешарәтлиридә бу әҗайип «қайтиш» тоғрилиқ көпрәк тәпсилатлар бизгә тәминлиниду.

Китапниң иккинчи қисми

Иккинчи қисминиң икки бөлиги болуп, һәр иккиси худасиз дуния билән Исраил оттурисидики урушлар тоғрилиқ болуп, башқа-башқа җәһәтләрдин ейтилған бешарәтләрдур.

Биринчисидә (9-11-бапларда) Худаниң Исраилға зулум қилип кәлгән дунияви күчләрни һалак қилғучи җазаси, шундақла Исраилниң барлиқ дүшмәнлирини йеңишкә күчләндүрүлүши асасий тема болиду; иккинчисидә (12-14-бапларда) Исраилниң әлләр билән болған ахирқи җиддий күрәшләр арқилиқ тазилиниши вә тавлиниши, уларниң Худаниң муқәддәс қовми болушқа қандақ өзгәртилиши муһим тема болиду.

Икки бөләкниң (9-11 вә 12-14-бапниң) бир-биригә охшайдиған йәнә бир нуқтиси бар. Икки бөләкниң оттурисида туюқсиз йеңи бир бешарәт пәйда болғандәк көрүниду (11:1 вә 13:7); әмәлийәттә икки бөләкниң һәр биридә бу «йеңи бешарәт» бөләкниң авалқи бешарити көрсәткән вақиәләрниң қандақ йол билән йүз беридиғанлиғини техиму тәпсилийрақ тәсвирләйду.

Биринчи бөләкниң 9- вә 10-баплирида дунияви күчләрниң җазалиниши сөзлиниду; 11-бапида шу вақиәләр чүшәндүрүлиду; иккинчи бөләкниң 12:1-13:6дә, Исраилниң ахирқи заманда тавлиниши вә қутқузулуши баян қилиниду; 13:7-14:21дә бу ишларниң тәпсилатлири баян қилиниду.

(9-бап, 1-8)

«**Пәрвәрдигарниң сөзидин жүкләнгән бешарәт — Хадрак зимини вә Дәмәшқ үстигә қониду (чүнки Пәрвәрдигарниң нәзири адәмләр вә Исраилниң барлиқ қәбилилири үстидидур); у буларға чегаридаш болған Хаматқа, Тур вә Зидон үстигиму қониду. Тур толиму «дана» болғачқа, өзи үчүн қорған қурған, күмүчни топидәк, сап алтунни кочилардики патқақтәк догилап қойған. Мана, Рәб уни мал-дуниясидин айриветиду, униң күчини деңизда йоқ қилиду; у от тәрипидин йәп кетилиду.**

Ашкелон буни көрүп қорқиду; Газаму көрүп азаплинип толғинип кетиду; Әкронму шундақ, чүнки униң арзу-үмүти тозуп кетиду; падиша Газадин йоқап кетиду, Ашкелон адәмзатсиз қалиду. Шуниң билән Ашдодта һарамдин болған бириси туриду; мән Филистийләрниң мәғрурлуғи вә пәхрини йоқитимән. Мән ағзидин қанларни, униң һарам йегән жиркиничлик нәрсиләрни чишлири арисидин елип кетимән; андин қелип қалғанлар у Худайимизға тәвә болуп, Йәһудада йолбашчи болиду; Әкронниң орни Йәбус қәбилисидикиләргә охшаш болиду.

Мән қошун түпәйлидин, йәни өтүп кәткүчи вә қайтип кәлгүчи түпәйлидин Өз өйүм әтрапида чедиримни тиктүримән; әзгүчи қайтидин униңдин өтмәйду; чүнки Өз көзүм билән күзитимән».

Жуқирида дегинимиздәк 9- вә 10-бап бир пүтүн гәвдә болуп, изчиллиғи болған бир бешарәттур (баштин ахир бирла тема үстидә тохталған). 9-баптики алдин-ала көрситилгән вақиәләр болса «бүйүк Искәндәр»ниң Мисирға жүрүш қилғандики җәңлири вә нусрәтлиридин ибарәттур. Искәндәр миладийәдин илгәрки 332-жили

Мисирға, йәни җәнубий тәрәпкә чоң жүрүшни башлайду. Бу жүрүшниң ахирқи нәтиҗиси Парс империйәсиниң ағдурулушидин ибарәт болди. Бешарәттә аян қилинған бу вақиәләр жирақ кәлгүси заманлардики, Худаниң рәһими һәм җазаси көрситилидиған башқа чоң вақиәләр билән «бирдәк» көрүниду.

Оқурмәнләр Тәвраттики башқа текстләрдин байқайдиғинидәк, бешарәт «жүкләнсә», адәттә тәсири зор, дәһшәтлик бир хәвәр йәткүзүлгәнлигидин дерәк бериду.

«Хадрак» дегән шәһәр яки район бүгүнгә қәдәр тепилмиди, лекин бир нәччә кона тарихнамиләр бойичә, у Сурийәдики Дәмәшқ шәһиригә йеқин болған бир җай болса керәк.

Тәвраттики бешарәтләрдә, «жүк» яки «Пәрвәрдигарниң сөзи»ниң мәлум бир йәргә «қонуши» болса, Худаниң җазаси шу йәргә кәлгәнлигини көрситиду. Шуңа 1-4-айәттин қариғанда, мәзкур бешарәт елип кәлгән «жүк», йәни Худаниң җазаси биринчидин Дәмәшқни нишан қилиду; андин мошу айәтләрдә тәсвирләнгәндәк шу йәрдин әтрапидики пүткүл районға йейилиду.

«**Чүнки Пәрвәрдигарниң нәзири адәмләр вә Исраилниң барлиқ қәбилилири үстидидур**». Бу сөзләр «Йәр.» 32:19дики бешарәтниң башқа бирхил ипадисидур: «**Ой-нишанлириңда улуқ, қилған ишлириңда қудрәтликсән; көзлириң билән инсан балилириниң Өз йоллири вә қилғанлириниң мевиси бойичә һәр биригә инъам яки җаза қайтуруш үчүн, уларниң барлиқ йоллирини көзлигүчидурсән**». Худа һәм Өз хәлқи вә уларға зулум қилғучиларни күзитип, уларниң қилғанлириға қарап мувапиқ муамилә қилиду.

Мошу йәрдә Униң җазалаш қурали биринчидин «бүйүк Искәндәр» еди. Искәндәрниң Парс империйәсигә җәң қилиши үчүн дәсмайә керәк еди. Мисирда зор байлиқларниң барлиғини билип, у авал қошунини башлап шу тәрәпкә жүрүш қилди. «Оттура Деңиз»ниң шәрқий бойини бойлап жүрүш қилип, у йолда учриған барлиқ йәрләргә һуҗум қилип уларни ишғал қилди. 9:1-8дә униң һуҗумлири алдин-ала ейтилиду: —

(а) У авал Сурийәгә, йәни «Хадрак зимини», җүмлидин Дәмәшқ вә Хамат шәһәрлиригә һуҗум қилди. Искәндәрниң сәрдари Парменио бу шәһәрләрниң анчә қаршилиғиға учримайла уларни асанла ишғал қилди.

(ә) Андин у Тур шәһиригә вә Зидон райониға һуҗум қилди. 9:3дә «**Тур өзи үчүн қорған қурған**» дәп оқуймиз. «Қорған» болса интайин егиз вә мустәһкәм мунар еди; у Тур шәһириниң удулидики 150 метр жирақлиқта болған аралда қурулған еди. Тур шәһириниң өзи 50 метр егизликтә сепили болған интайин мустәһкәм бир шәһәр еди. Һәтта шәһәрниң сепили бөсүлгән һаләттиму, аһалиси байлиқлирини көтирип аралға өтүвалалайтти. Уларниң күчлүк кемилири өзигә керәк болған барлиқ тәминатларни үзлүксиз тәминлийәлигәчкә, улар шу йәрдә узун вақитқичә һәр қандақ муһасиригә тақабил туралайтти. Илгири, улар шу йәрдә Асурийәниң императори Шалманъәзәргә бәш жил қаршилиқ көрсәткән еди, Бабилниң императори Небоқаднәсарға он үч жил тақабил турған еди («Әз.» 28:18-19). Небоқаднәсар шәһәрни елип вәйран қилғини билән мунарни алалмайтти. Улар буниңдин дайим интайин мәғрурлинатти («Тур толиму «дана»» дегәндәк). Һалбуки, Әзакиял пәйғәмбәр уларниң ахир берип «**шәһәрдики ташлар деңизға қоюлуп**», мунар «**тақир таш**»қа айландурулуп һалак болидиғинини алдин-ала тәсвирләйду («Әзакиял» 26-бап — шу баптики изаһатлиримизни көрүң). Тур шәһириниң һалакәт күни Искәндәрниң қоршивилиши билән йетип кәлди.

«**Мана, Рәб уни мал-дуниясидин айриветиду, униң күчини деңизда йоқ қилиду; у от тәрипидин йәп кетилиду**» (4-айәт).

Искәндәр авал шәһәрниң өзини күчлүк «көчмә потәйләр»и билән алди; андин униң инжинерлири йәттә ай ишләп шәһәрдики таш-топиларни елип «**деңизға ташлиди**» вә қуруқлуқ билән арални туташтуридиған, көтирилгән чоң вә узун йолни ясиди. Шундақ қилғанда мунарни вәйран қилиш асан гәп еди. Он миң Тур ләшкири өлүмгә мәһкүм қилинди. Гәрчә Тур шәһири аста-аста қурулуп қәддини руслиған болсиму, улар шу вақиттин кейин «күчлүк дөләт» һесапланмиди. Искәндәр көтәргән «деңиз йоли» һазирму бар, лекин шәһәр вә мунар ғайип болди. У һазир Әзакиял пәйғәмбәр алдин-ала ейтқандәк «**белиқчилар торларни яйдиған бир тақир таштур**», халас.

(б) Искәндәр җәнупқа қарап нәзирини Филистийә түзләңлигидики шәһәрләргә салди. Зәкәрия бешарәт бәргәндәк шу шәһәрләр вәһимигә чүшүп, анчә қаршилиқ көрсәтмиди.

Мошу айәтләрдә Филистийәдики «бәш пайтәхт шәһәр»дин төрти тилға елиниду. Гат шәһири (Тәвраттики башқа кейинки пәйғәмбәрләрниң язмилиридикидәк) тилға елинмайду, чүнки у бир мәзгил Йәһуда падишалиғиға тәвә болған еди, кейин Йәһуданиң бир қисми болуп қалған болуши мүмкин.

«Йәр.» 25:20дики Филистийә тоғрилиқ бешарәт мәзкур бешарәт билән мунасивәтлик; шу язмидики шәһәрләрниң тәртиви мошу йәрдә көрситилгән тәртипкә охшаштур.

6-айәт: «**Ашдодта һарамдин болған бириси** (яки «шалғут бир қовм») **туриду**» дегәнниң мәнаси тоғрилиқ бир немә демәк тәс; биз археологниң гүҗигиниң қезип чиқишини күтмәктимиз. Һалбуки, шәк-шүбһисизки, мошу ишлар арқилиқ «**Филистийләрниң мәғрурлуғи вә пәхри йоқитилди**». Филистийләр, қариғанда, милләтчилиги күчлүк, мустәқиллиғидин интайин мәғрур еди. Уларниң мәғрурлуғи Газаниң һәммә «падиша»лиридин мәһрум болуши билән, Ашкелонниң адәмзатсиз қелиши билән вә Ашдодта «**һарамдин болған бириси**»ниң туруши түпәйлидин йәргә урулди.

Амма бу ишниң өзи уларниң кәлгүси бәхити үчүн болиду. Чүнки төвән қилинишиниң нәтиҗиси уларниң бутлириға бағланған жиркиничлик ишлиридин қутулуши, уларниң «қалди»лириниң Худаниң хәлқи ичигә елинишидин ибарәт болиду: —

«**Мән ағзидин қанларни, униң һарам йегән, жиркиничлик нәрсиләрни чишлири арисидин елип кетимән; андин қелип қалғанлар у Худайимизға тәвә болуп, Йәһудада йолбашчи болиду** («кичик җамәт» яки «аилә» дегән тәрҗимилириму бар); **Әкронниң орни Йәбус қәбилисидикиләргә охшаш болиду**».

Филистийә хәлқи мошу йәрдә ибраний тилида бир адәмдәк сүпәтлиниду. Бутларға аталған қурбанлиқлири қанлири билән улардин елип ташлиниду. «**Әкронниң орни Йәбус қәбилисидикиләргә охшаш болиду**». Оқурмәнләрниң есидә болуши керәкки, Йәбусийлар әслидә «Зион қәлъәси», йәни Йерусалим шәһиридә туртриватқанлар еди. Давут пәйғәмбәр Йерусалимни қолиға алғандин кейин Йәбусийлар аста-аста Исраил хәлқиниң бир қисми болуп қалди. «2Сам.» 24-бап вә «1Тар.» 21-баптики «Йәбусий Орнан»ниң Йерусалимдикиләр арисида мөтивәр адәм екәнлиги көрүниду; у Давут падишаға өз хаминини ибадәтханиниң орни болушқа сетип берипла қалмай, бәлки йәнә өз уйлирини Давутниң қурбанлиқ қилиши үчүн униңға соға қилмақчиму еди; демәк, у Давутқа нисбәтән толуқ Исраилниң пухраси еди.

Қедимки Филистийләр һазирқи «Пәләстинликләр» болуп қалдиму? («Пәләстин» вә «Филистийә» дегән сөзләрниң йилтизи охшаш). Пәләстинликләр өзлирини Әрәбләр дәп

һесаплайду; әмәлийәттә уларниң салаһийити бизгә намәлум. Уларниң кимлигини Худа билиду; улар әгәр қедимки Филистийләрниң қалдуқлири болуп чиқса, ундақта бу бешарәттин алдимизда адәмни һәйран қалдуридиған көп ишларниң болидиғанлиғи чиқип туриду.

(в) Мәзкур бешарәтниң топтоғрилиғи адәмни интайин һәйран қалдуриду. Әң һәйран қаларлиқ қисмини төвәнтә көримиз: —

Биринчидин, Искәндәр жүрүшни башлиғанда, Йерусалимға адәм әвәтип баш каһин Яддуадин нурғун «баҗлар»ни төләшни тәләп қилған. Һалбуки, Яддуа Исраилниң шу чағдики «ғоҗайини» Парс империйәсигә вападар болуп, уларға баҗ тапшуридиған болғачқа, бу тәливини рәт қилди. Яддуа вә пүткүл Исраиллар титригән һалда рәт қилишниң нәтиҗисини күтүвататти. Иккинчидин, Искәндәрниң бу жүрүшиниң мәхсити пул топлаш болуп, Йерусалимдики ибадәтханида чоң байлиқларниң барлиғини, шундақла шәһәрниң мудапиәсиз дегидәк екәнлигини билип туруп, Йерусалим тәрәпкә һеч қандақ жүрүш қилмиди.

Бу ишниң бирдин-бир чүшәндүрүлүши Худаниң сөзи билән болиду: «**Мән қошун түпәйлидин, йәни өтүп кәткүчи вә қайтип кәлгүчи** (демәк, Искәндәрниң қошуни Мисирға баридиған вақтида вә қайтип келидиған вақтида) **түпәйлидин өз өйүм әтрапида чедиримни тиктүримән; әзгүчи қайтидин униңдин өтмәйду; чүнки өз көзүм билән күзитимән**».

Мошу айәттә «әзгүчи» дегән сөз ибраний тилида «Мис.» 3:7, 5:6-10дә «назарәтчи» (хәлиқни қуллуқта ишларға салғучи киши) дәп тәрҗимә қилиниду. Бәзидә у иҗабий мәнада ишлитиду, лекин мошу йәрдә у ят әллрдин болған залимларни, йәни Исраилни бозәк қилғучиларни көрситиду.

Тарихшунаслар Искәндәрниң Йерусалимға бармиғиниға чүшәнчә бәрмәйду. Йәһудийларниң бир тарихида Искәндәр баш каһин Яддуани ғайипанә көрүнүштә көрди, дәп хатирилиниду. Шуниң билән (шу тарих бойичә) у өзи Йерусалимға чиқип Яддуа билән көрүшүшкә барди. Яддуа униңға Тәвраттики «Даниял пәйғәмбәр»дин бир парчә язмини униңға һәдийә қилди, вә язмидин униңға Даниял пәйғәмбәрниң Искәндәрниң кәлгүсидики империйәси тоғрилиқ бешарәтлирини көрсәтти. Искәндәр шу бешарәтләрни көрүп тизлинип сәҗдә қилди.

Искәндәр әслидә бириси униң ирадиси билән қеришса дәһшәт аччиғи тутидиған адәм еди; лекин у Йерусалимға һуҗум қилмайла қалмай, бәлки кейин Йәһудий хәлқини өз қанун-бәлгүлимилири бойичә яшашқа йол қойған вә уларға баҗ-селиқларни интайин аз салған. Бир тарихшунас мундақ деди: «Йәһудийлар Парс империйәсидә қуллуқта яшаватқанлар арисида әң кәмситилгән болсиму, Искәндәргә нисбәтән әң ишәшлик хәлиқ болуп қалди. Улар шу дәвирдики әң улуқ шәһәрләрдә «мөтивәр пухралар» болуп қалди — улар Александрийәликләр, Антакияліқлар болуп қалди; лекин шундақ болсиму, улар Йәһудий өрп-адәтлирини ташлашқа һеч мәҗбурланған әмәс».

Әгәр Худаниң күчлүк қоли болмиған болмиса, шундақ болуши қәтъий болмиған болатти.

Худаниң уларға мудапиә болушқа ейтқан: «Әзгүчи қайтидин униңдин өтмәйду» дегән сөзи бойичә униң вәдиси үзлүксиз давамлишиши керәк еди. Ундақ болса, немишкә миладийәдин кейинки 70-жили Рим қошуни келип Йерусалимни вәйран қилди? Худаниң Йерусалимни қоғдиши уларниң Худаниң каламиға қулақ селишиға, болупму у әвәтидиған Қутқазғучи падишани қобул қилишиға бағлиқ, әлвәттә. Шу падишаниң келиши төвәндики айәтләрдә алдин-ала ейтилиду.

Исраилниң «Аман-хатирҗәмлик бәргүчи Шаһзадә»си; униң пүткүл дунияға болған вәзиписи

Бешарәтләрдә биз чоң қошунлири билән жүрүш қилған улуқ ят әллик истилачи музәппәр Искәндәрдин өтүп, әнди Исраилниң һәқиқий падишасиға келимиз. Уларниң чоң пәриқлири бардур. Искәндәр Худаниң өз җазасини йәткүзидиған қурали болуп, у көп ат вә җәң һарвулириға тайинатти; лекин Исраилниң падишасиға болса буларниң һеч кериги йоқ; у Йерусалимға киргәндә аддий бир ешәккә минип келип, һәм Исраилға һәм барлиқ әлләргә ниҗатлиқ елип келиду.

Мошу йәрдә Тәвраттики көп бешарәтләрниң түп маһийити тоғрисида икки еғиз гәп қилишимизға тоғра келиду. Биринчидин, һәммимиз шундақ бир ишни билимизки, — йолда кетиватқанда жирақтин икки тағ чоққисини көргәндә, биз бу иккисини бир-биригә йеқин, дәп ойлаймиз. Лекин биринчи чоққиға йеқинлашқанда, әмәлийәттә униң билән йәнә бир чоққиниң арилиғида йоған бир җилғиниң барлиғини байқаймиз. Тәвраттики алдин көргүчиләр бизгә йәткүзгән көп бешарәтләрдә әһвал шундақ болиду — кәлгүсидики икки иш баян қилинғанда, улар бир-биригә йеқин яки бир-биригә уланған һалда көрүниду. Бирақ «жирақтин көрүнгән» болғачқа, арилиғидики узун вақитлар көрүнмәйду. Мәсиһ тоғрисидики бешарәтләрдә бундақ иш көп қетим байқилиду — Зәкәрияниң мәзкур бешаритидиму шундақ.

Иккинчидин, Пәрвәрдигар ниҗати (демәк, мәлум хәтәрлик әһвалдин қутқузуши)ни һәр кимгә көрсәткән болса (мәйли пүткүл инсанийәткә болсун, Исраилға болсун) Тәвратта хатириләнгән шу «ниҗат тарихи»дики һәр бир «қутқузуш иши» дәрвәқә Мәсиһниң дунияға елип келидиған улуқ ахирқи ниҗатиға «бешарәтлик рәсим» һәм капаләт болиду. 9-бап вә 10-баптики қалған айәтләрни тәһлил қилғанда шу икки нуқтини көздә тутсақ толиму пайдилиқ болиду.

Әнди Мәсиһ тоғрисидики бу бешарәтни тәпсилий көрәйли: —

«**Зор шатлан, и Зион қизи! Тәнтәнәлик нида қил, и Йерусалим қизи! Қараңлар, Падишаһиң йениңға келиду; У һәққаний вә ниҗатлиқ болиду; кәмтәр-мөмин болуп, мада ешәккә, йәни ешәк тәхийигә минип келиду**» (9-айәт).

Бу сөзләр китапниң авалқи қисмида хатириләнгән хитапни есимизгә кәлтүриду: — «**Нахшиларни яңритип шатлан, и Зион қизи; чүнки мана, Мән араңда маканлишимән, дәйду Пәрвәрдигар**» (2:10).

9:9дә аян қилинған «падишаниң келиши» кәмтәрлик билән болиду; һалбуки, Мәсиһниң 2:10дә аян қилинған келиши, «Йәшая» 11-бапта алдин-ала ейтилған «падишаниң һазир болуши» яки «Даниял» 7-бапта: «**Мана, гоя инсаноғлиға охшаш бир зат әрштики булутлар билән кәлди...**» дейилгән келиши толиму шан-шәрәп билән болуп, пүтүнләй охшимайду.

Тәврат дәвридики Йәһудий устазлар («Раббилар») Мәсиһниң келиши вә хизмити тоғрисидики бешарәтләр үстидә узун жиллар баш чөкүрүп, бу ишни тәһсил қилип кәлгән еди. Чүнки бәзи бешарәтләрдә униң кәмтәрлик билән келидиғанлиғи, намрат әһвалларда чоң болидиғанлиғи, чәткә қеқилидиғини, азап-оқубәт тартидиғанлиғи андин дәһшәтлик һалда өлидиғанлиғи алдин-ала ейтилған. Булар Йәшая пәйғәмбәрниң

«Пәрвәрдигарниң қули» тоғрилиқ төрт шеирини өз ичигә алиду. Башқа бешарәтләрдә болса Мәсиһниң шан-шәривидә келидиғанлиғи, Худаға дүшмән болған әлләрни йоқитидиғанлиғи, дунияликиләрни сотлайдиғанлиғи вә ахирида пүткүл дунияға аманлиқ-хатирҗәмликни елип келидиғанлиғи көрситилгән. Ахир берип Раббилардин бәзилири мошу башқа-башқа бешарәтләрни әмәлгә ашуруш үчүн «Мәсиһтин иккиси келиду» дегән хуласигә кәлди. Улар «биринчи Мәсиһ»ни «Йүсүпниң оғли» дәп атиған (чүнки у Йүсүп пәйғәмбәрдәк харлиниду, һәтта азап-оқубәттин өлиду) вә иккинчисини «Давутниң оғли» дәп атиған (чүнки у Давутниң тәхтигә варис болуп, шан-шәрәп ичидә сәлтәнәт қилиду; мәсилән 10-айәттә: —

«**Шуниң билән Мән җәң һарвулирини Әфраимдин, атларни Йерусалимдин мәһрум қиливетимән; җәң оқясиму елип ташлиниду.**

У болса (падиша) **әлләргә хатирҗәмлик-течлиқни җакалап йәткүзиду; Униң һөкүмранлиғи деңиздин деңизғичә болиду**» дейилиду.

Биз Рәббимизниң туғулуши, начар шараитта чоң болуши, кәмтәрлик билән хизмәт қилиши, азап-оқубәтләр тартиши вә өлүшигә қарисақ бешарәтләрниң икки Мәсиһ әмәс, бәлки Мәсиһниң икки қетим келиши тоғрилиқ сөзлигәнлигини көрәләймиз. Буниң сәвәплири көп вә чоңқур, әлвәттә. Бир сәвәви Худа инсанларниң Униң Өзиниң сиртқи җуласи яки күч-қудрити үчүн әмәс, бәлки характери яки әхлақ гөзәллиги вә пәзилитиниң шәриви түпәйлидин Өзигә җәлип қилинип етиқат қилишини, Өзини сөйүшини халайду. Мәсиһ авал төвән қияпәттә келиши билән инсанға Өзигә етиқат қилиш имтиязи вә Өзигә етиқат қилиш иззитини ата қилиду. Иккинчи келишидә шундақ етиқат қилиш пурсити болмайду — чүнки инсанлар өз көзи билән Мәсиһни Өз шан-шәривидә көргәндин кейин андин Униңға «етиқат бағлаш»и кечиккәнлик болмамду? Чүнки Мәсиһниң иккинчи келишидә «**Мана, у булутлар билән келиду, шундақла һәр бир көз...Уни көриду**» («2Кор.» 5:7, «Вәһ.» 1:7).

Һалбуки дегинимиздәк, Тәвраттики бешарәтләрдә Мәсиһниң икки қетим келиши бәзидә бирдәк көрүниду; 9- вә 10-айәттә шундақ иш бардур. Икки келишиниң бирдәк көрүнүшиниң бир сәвәви шуки, Худа Исраилға «Мән әвәткән падиша»ни 9-айәттики бешарәт бойичә қобул қилған болса, ундақа 10-айәттә ейтилған падишалиқниң шан-шәриви дәрһал пәйда болатти, дәп көрсәтмәкчи, дәп қараймиз. Лекин Худа иштин бурун уларниң немә қилидиғанлиғини аллиқачан биләтти, әлвәттә.

«**Қараңлар, сениң падишаһиң сениң йениңға келиду!**» — «**сениң йениңға келиду**» дегән сөзләр «саңа яхши болсун дәп келиду» дегән мәнаниму билдүриду.

Зионниң Қутқазғучи Падишаси биринчидин «һәққаний» дейилиду. Бу дунияда гуна садир қилип бақмиған пәқәт бир адәм бар — У Рәб Әйса Мәсиһдур.

Иккинчидин, у «ниҗатлиқ» дейилиду. Ибраний тилида бу сөз «Қан.» 33:29 вә «Зәб.» 33:16дә «қутқузулған» дегән мәнада ишлитилиду. Инҗилға асасән Әйса Мәсиһ һәм Худаниң ниҗати билән Өз вәзиписини ада қилишқа «қутқузулған» вә шуниң билән бир вақитта шу ниҗатни барлиқ инсанларға елип кәлгән, дәп билимиз. Зәкәрияниң бу бешаритини аңлаватқанлар «Зәбур»дики иккинчи күйни дәрһал есигә кәлтүрүши мүмкин. Шу күй бойичә Мәсиһ барлиқ рәзил күчләрдин қутқузулуп, барлиқ қаршилиқларниң үстидин ғәлибә қилип, ахирида шаһанә тәхтигә олтиридиған болиду.

Биз бу икки җәһәтни (Мәсиһниң Худа тәрипидин қутқузулидиғанлиғи вә Худаниң ниҗатини елип келидиғанлиғи) билдүрүш үчүн «ниҗатлиқ» дәп тәрҗимә қилдуқ.

Исраилниң тилсимат падишаси йәнә «кәмтәр мөмин» (ибраний тилида «аний») дәп тәсвирлиниду. Бу сөз «Йәшая» 53-баптики Мәсиһ тоғрилиқ бешарәттә алдин-ала тәпсилий ейтилғандәк, «**Пәрвәрдигарниң һәққаний қули**»ниң азап-оқубәтлик, намрат әһвалини өз ичигә алиду. Ибраний тилида «аний» дегән бу сөз йәнә «Худаға таянған» дегән мәнани өз ичигә алиду (мәсилән, «Зәб.» 22:24, 25:9, 35:10, «Зәф.» 2:3 вә Инҗилда (грекчә тәрҗимисидә) «Мат.» 5:5). Шуңа уни «кәмтәр-мөмин» дәп тәрҗимә қилдуқ.

Мәсиһниң Өзини Өз хәлқигә аян қилиш йоли Өзиниң шу кәмтәр хараткеригә пүтүнләй мас келиду; У зор һәйвә яки күч-қудрәтни көрситиш билән әмәс, бәлки «**мада ешәккә, йәни ешәк тәхийигә минип келиду**».

Бу айәттә «ешәк тәхийи» дегән сөз топтоғра Мәсиһниң қайси улақни минидиғанлиғини көрситиду. Ибраний тилида у «мада ешәкләрниң балиси» дейилиду — бу сөз адәттә мада ешәкләрниң кәйнидә жүридиған, адәм техи минип бақмиған бир яш тәхәйни билдүриду.

Падишаниң шу кәмтәр пети ешәккә мингини Өзиниң кичик пейиллиғи вә шундақла, Униң аманлиқ елип келиш вәзиписиниң маһийитигиму бәлгү болиду, дәп чүшиниш керәк. Оттура шәриқтә ешәк кәмситилидиған улақ әмәс; Тәвраттики авалқи тарихларда һакимлар вә һөкүмдарларниң ешәккә мингини тоғрилиқ оқуймиз. Лекин Сулайман падишадин кейин һеч қандақ падишаниң яки мөтивәр кишиниң бирәр ешәккә мингини тоғрилиқ хәвиримиз йоқ.

Мәсилән, Йәрәмия пәйғәмбәрниң дәвригә кәлгәндә рошәнки, падишалар салаһийитини ипадиләш үчүн «җәң һаврилирда олтириш»и яки «атларға миниш»и керәк еди («Йәр.» 17:25). Шуңа мошу йәрдә Мәсиһниң «ешәккә миниш»и дәл униң кәмтәр-мөминлигиниң ипадиси болса керәк. Униң үстигә, Тәвраттики көп йәрләрдә «ат» «җәң қилиш»ниң символи болуп келиду. 1-8-айәттә тәсвирлинидиған «бүйүк Искәндәр» билән Мәсиһниң оттурисида немидегән чоң пәриқ бар-һә! Искәндәр миңлиған ат вә җәң һарвулириға тайинип уруш қилишқа чиқиду; Мәсиһниң ешәккә миниши аманлиқ-хатирҗәмлик елип келишкә вәкил болиду. Һалбуки, Мәсиһ Худаниң дүшмәнлири билән җәң қилишқа иккинчи қетим дунияға қайтип кәлгәндә «**ақ атқа миниду**» («Вәһ.» 19:11).

9-айәттики Мәсиһниң характери тоғрилиқ бешарәттики башқа бир нәччә җәһәтләрни көрәйли: —

(а) Мәсиһ алаһидә «Зионниң падишаси» болиду. Туғулғандила у «Йәһудийларниң падишаси» дәп атилиду («Мат.» 2:2). Униң чапрас яғачиниң үстигә бекитилгән шикайәтлик бәлгүгә: «**Мана Насарәтлик Әйса, Йәһудийларниң Падишаси**» дәп йезилғанлиғи Мәсиһ вә Исраил оттурисидики изчил мунасивәтни билдүриду. Гәрчә Йәһудий хәлқи Мәсиһ тоғрилиқ: «**Бу адәмниң үстимизгә падиша болушини халимаймиз!**» («Луқа» 19:14) дегән вә улар тоғрилиқ: «**Исраиллар нурғун күнләр падишасиз, шаһзадисиз... сақлинип қалиду**» («Һош.» 3:4) дейилгән болсиму, Әйса Мәсиһ йәнила «Исраилниң падишаси». Шуңа күнләрниң бир күни «**Пәрвәрдигар Зион теғида, йәни Йерусалимда сәлтәнитини жүргүзиду; Униң шан-шәриви Өз ақсақаллири алдида парлайду!**» («Йәш.» 24:23).

(ә) «**Сениң падишаһиң сениң йениңға келиду**» дегән сөз Инҗилдики бир сөзни көз алдимизға кәлтүриду: «**У өзиниңкиләргә кәлгән болсиму, бирақ уни өз хәлқи қобул қилмиди**» («Юһ.» 1:11).

«**Өзиниңкиләргә**» мошу йәрдә аләм вә униңда бар болған нәрсиләрниң һәммисини, җүмлидин өз зимини болған Қанаанни көрситиду. Лекин «**өз хәлқи**» (йәни Йәһудий хәлқи — грек тилида «өзидикиләр») уни қарши елишниң орнида Уни мутләқ чәткә қақти.

Инҗилдики «төрт баян»ни оқуғанларниң һәммиси билгәндәк, Мәсиһ Әйса Йерусалимға ахирқи қетим киргәндә дәл пәйғәмбәр ейтқандәк, «**адәм һеч минип бақмиған тәхәйгә минип**» кирди («Мат.» 21:1-11, «Мар.» 11:1-12, «Луқа» 19:29-44, «Юһ.» 12:12-18). Көпчилик «**Давутниң оғлиға һосанна болғай! Пәрвәрдигарниң намида кәлгүчигә мубарәк болсун!**» дәп товлиғини билән, пәқәт йәттә күн өтүпла, улар һөкүмранлириниң Уни чапрас яғачлигинигә қарап туруп үн чиқармиди.

Һалбуки, дәл шу йол билән уларниң падишаси «**ниҗат кәлтүрди**»!

(б) Пәйғәмбәрниң шу бешаритидә пәқәт Мәсиһниң Йерусалимға тәхәйгә минип келишила әмәс, бәлки Мәсиһниң биринчи қетим дунияға келишидики барлиқ тәпсилатлар көздә тутулиду; униң һәммиси бу образлиқ, мәналиқ рәсим билән ипадилиниду: «**Чүнки силәр Рәббимиз Әйса Мәсиһниң меһир-шәпқитини билисиләр — гәрчә У бай болсиму, У силәрни дәп йоқсул болдики, силәр Униң йоқсуллуғи арқилиқ бейитилисиләр**» («2Кор.» 8:9).

Мәсиһниң төвән һаләттә келиши тоғрилиқ баянидин кейин, пәйғәмбәрниң нәзири у тартидиған азап-оқубәтләрдин кейин болидиған шан-шәривигә өтиду («Луқа» 24:26, «1Пет.» 1:11ни көрүң). 10-айәттә көрситилгини пәқәт Қутқазғучи падишаниң келишиниң Зионға йәткүзидиған бәрикитила әмәс, бәлки униң пүткүл йәр йүзидикиләргә йәткүзидиған бәхит-бәрикитидин ибарәт болиду: —

«**Шуниң билән Мән җәң һарвулирини Әфраимдин,**
Атларни Йерусалимдин мәһрум қиливетимән;
Җәң оқясиму елип ташлиниду.
У болса әлләргә хатирҗәмлик-течлиқни җакалап йәткүзиду;
Униң һөкүмранлиғи деңиздин деңизғичә болиду».

Исраилниң «**аман-хатирҗәмлик бәргүчи шаһзадә**» (яки «аман-хатирҗәмлик Егиси болған шаһзадә»)си елип кәлгән ниҗат ат-җәң һарвулири билән, қошунининң көплүги билән болмиғандәк, Униң җүргүзгән сәлтәнитиму охшашла уларға таянмайду. Худа Өз хәлқиниң атларға вә җәң һарвулириға тайинишиға көп қетим тәнбиһ бериду — мәсилән, «Қан.» 17:16, «Зәб.» 20:7, 46:9, «Йәш.» 2:7, 30:16, 31:1-3, «Мик.» 5:10ни көрүң. Худаниң шу ишлардики мәхсити Өз хәлқиниң азат болғанлиғиниң пәқәт Өзидин кәлгәнлигини билишидин ибарәт еди: —

«**Йәһуда җәмәти үстигә рәһим көрситимән, уларниң Худаси болған Пәрвәрдигар арқилиқ уларни қутқузимән; уларни оқясиз, қиличсиз, җәңсиз, атларсиз вә атлиқ әскәрсиз қутқузимән**» («Һош.» 1:7).

Башқичә ейтқанда, шу чағда Пәрвәрдигар ялғуз Мәсиһ арқилиқ Өз хәлқиниң үмүти вә таянчиси болиду: «**Чүнки У уларниң Ярдәмчиси һәм Қалқинидур**» («Зәб.» 115:9). Зәкәрия пәйғәмбәр өзи уларға йәткүзгәндәк: «**Мән Пәрвәрдигар униң әтрапиға бир от-ялқун сепили, униң ичидики шан-шәриви болимән**» (2:5) — демәк, Худа уларға әтрапидики мудапиәчи вә нур бәргүчи болиду. Шу сәвәптин У «**Әфраимдин җәң һарвулирини, Йерусалимдин атларни мәһрум қиливетиду**» — демәк, У Исраилни буларға таянмисун дәп җәң қилиштики, инсанларниң һөкүмранлиқ җүргүзүшидики шу барлиқ қурал-әсвапларни улардин елип ташлайду. «**Бәзиләр җәң һарвулириға, бәзиләр атларға тайиниду**» («Зәб.» 20:7), бирақ Исраилниң шу чағда бундақ нәрсиләргә һеч қандақ һаҗити болмайду.

Бирақ «**Аман-хатирҗәмлик Шаһзадиси**» (яки: «Аман-хатирҗәмлик бәргүчи шаһзадә»)ниң әвәтилиши пәқәт Исраилға әмәс: «**У әлләргә хатирҗәмлик-течлиқни ейтип йәткүзиду**» дейилиду. Буниң мәнаси Мәсиһ әлләрниң арисидики барлиқ җедәл-маҗираларни һәл қилип «тинич болуңлар» дәп ярлиқ чүшириду дегәнлик әмәс (бәзи шәрһчиләр шундақ чүшәндүриду). Исраилниң падишаси әлләрни сиртқи җедәл-күрәштин халас қилипла қалмай, бәлки улардин инсан билән Худаниң оттурисидики дүшмәнликни елип ташлап, ички дуниядики чоңқур хатирҗәмликни йәткүзүшкә келиду. Униң ейтидиған сөз-каламида бу әҗайип ишларни әмәлгә ашурушқа йәткидәк һоқуқ вә күч бардур. Шу йолда У «**Өз хәлқигә, Өз мөмин бәндилиригә аман-хатирҗәмликни сөзләйду**» («Зәб.» 85:5).

«**Униң һөкүмранлиғи деңиздин деңизғичә, Әфрат дәриясидин йәр йүзиниң чәтлиригичә болиду**» — бу сөзләрдә «Зәбур»дики 72-күй нәқил кәлтүрүлиду. Шу күйдә Давутниң һәқиқий әвлади, Исраилниң арзулуқ һәқиқий падишасиниң сәлтәнити нәпис сүрәтлиниду: —

«**У деңиздин-деңизларғичә, Әфрат дәриясидин йәр йүзиниң чәтлиригичә һөкүм сүриду.**
Чөл-баяванда яшаватқанлар Униң алдида баш қойиду;
Униң дүшмәнлири топиларни ялайду...
Дәрвәқә, барлиқ падишалар Униң алдида сәҗдә қилиду;
Пүткүл әлләр Униң хизмитидә болиду».

Шу чағда «муқәддәс зимин» Худаниң әслидә Ибраһимға, шундақла Исраилниң ата-бовилириға вәдә қилған чегаралириғичә кеңәйтилгән болиду; Мәсиһниң сәлтәнити «муқәддәс зимин»ни мәркәз қилип «йәр йүзиниң чәтлиригичә» болиду. Биз «Зәкәрия»да «бурунқи пәйғәмбәрләр»ниң бешарәтлириниң хуласиланғанлиғини 10-айәттә йәнә байқаймиз; мәсилән «Микаһ»дин: —

«**Әнди сән, и Бәйт-Ләһәм-Әфратаһ,**
Йәһудадики миңлиған шәһәр-йезилар арисида интайин кичик болған болсаңму,
Сәндин Мән үчүн Исраилға һаким болғучи чиқиду;
Униң Мәндин чиқишлири (яки чиқип-киришлири) **қедимдин,**
Йәни әзәлдин бар еди...
У болса Пәрвәрдигарниң күчи билән,
Пәрвәрдигар Худасиниң наминиң һәйвитидә падисини беқишқа орнидин туриду;
Шуңлашқа улар мәзмут туруп қалиду;

Чүнки У һазир йәр йүзиниң қәрилиригичә улуқ болиду;
Вә бу адәм болса бизниң арам-хатирҗәмлигимиз болиду...
Вә у күнидә әмәлгә ашурулидуки, дәйду Пәрвәрдигар,
Мән араңлардин барлиқ атлириңни үзимән,
Җәң һарвулириңни һалак қилимән.
Зиминиңдики (сепиллиқ) **шәһәрлириңни йоқитимән,**
Барлиқ истиһкамлириңни ғулитимән» («Мик.» 5:2, 4, 5, 10, 11).
Йәшая пәйғәмбәр мундақ дәйду: «**У әлләр арисида һөкүм чиқириду,**
Нурғун хәлиқләрниң һәқ-наһәқлиригә кесим қилиду;
Буниң билән улар қиличлирини сапан чишлири,
Нәйзилирини оғақ қилип соқушиду;
Бир әл йәнә бир әлгә қилич көтәрмәйду,
Улар һәм йәнә урушни үгәнмәйду» («Йәш.» 2:4).

Шуңа шу бешарәттики 9- вә 10-айәтниң оттурисида, йәни Мәсиһниң өлүшиниң вә йәр йүзидики сәлтәнитиниң һоқуқини қолиға елиш арилиғиниң қанчилиги бизгә намәлум, лекин һазирғичә икки миң жилдәк вақит өтти. Мәсиһ һоқуқини қолиға алғанда, Униң туғулуш вақтида пәриштиләр ейтқан: «**Йәр йүзидә болса У сөйүнидиған бәндилиригә арам-хатирҗәмлик болсун!**» дегән нахшиси әмәлгә ашурулиду («Луқа» 2:14).

Дәрвәқә, муқәддәс язмиларни бир-бири билән селиштуруш арқилиқ шуни билимизки, таки 10-айәт әмәлгә ашурулғичә, йәни әлләрниң «**қиличлирини сапан чишлири, нәйзилирини оғақ қилип соқушиши**»ғичә дунияда әзәлдин көрүлүп бақмиған бир хил дәһшәтлик уруш партлайду; әлләр шуниңға тәйярлинип әмәлийәттә: «**Сапан чишлирини қилич қилип, оғақлирини нәйзә қилип соқушиду**» («Йоел» 3:10).

Гәрчә Мәсиһ йәр йүзидә чәткә қеқилған болсиму, У Худаниң оң тәрипидә олтирип Өзини «Мениң падишаһим!» дәп етирап қилғучиларға бүгүн «аман-хатирҗәмликни сөзләватиду». Шуниң билән У Өзигә ишәнгәнләргә расули Павлус арқилиқ: «**Адәмниң ойлиғинидин ешип чүшидиған, Худадин кәлгән хатирҗәмлик болса қәлбиңларни вә ой-пикриңларни Мәсиһ Әйсада қоғдайду**» дәйду («Фил.» 4:7).

9-баптики ахирқи айәтләр (10-бап билән пүтүнләй мунасивәтлик болуп) Қутқазғучи падишаниң иккинчи келиши вә хизмәт қилишиниң нәтиҗилири, болупму Исраилға болған нәтиҗилири тоғрилиқ техиму тәпсилатларни бизгә тәминләйду.

Мәсиһ 11-айәттә йәнә Зион вә Исраилға мәхсус: «**Әнди сени болса, саңа чүширилгән әһдә қени түпәйлидин, Мән араңдики мәһбусларни сусиз орәктин азатлиққа чиқиримән**» дәйду.

Алди-кәйни айәтләрдин қариғанда, мошу сөзләр пүткүл Исраилға ейтилиду, чүнки «Әфраим вә Йәһуда» һәм «Йәһуда вә Әфраим» дегән сөзләр еник көрүниду (10-13). Худаниң «әһдә»си болса, мәйли Ибраһим билән түзгини болсун яки Синай теғида хәлиқ билән түзгини болсун пүткүл хәлиқни өз ичигә алған еди.

«Әһдә қени» дегән сөзниң муһим мәнаси бәлким «Мисирдин чиқиш» 24-баптики ишларни көрситиши мүмкин. Шу чағда Худа Исраил хәлқи билән: «**Силәр Мениң хәлқим болисиләр, Мән силәрниң Худайиңлар болимән**» дәп Муса пәйғәмбәрниң вастиси билән әһдисини түзгән; әһдини бетикиш үчүн Муса хәлиқ сунған қурбанлиқларниң қенини

уларниң үстигә сепип, мундақ деди: «**Мана, бу Пәрвәрдигар мошу сөзләрниң һәммисигә асасән силәр билән бағлиған әһдиниң қенидур**» («Мис.» 24:8). Исраил шу әһдигә вапасиз болуп чиқти; лекин Худаға нисбәтән «әһдә қени» Униң Өзиниң шу әһдигә болған вападарлиғи, дайим сөзидә чиң туридиғанлиғиға капаләт вә бәлгү еди. Худаниң Ибраһим билән, шундақла барлиқ әвлатлири билән бағлиған илгәрки әһдисиму қурбанлиқ қени билән мөһүрләнгән еди («Яр.» 15:9-10). Бу қурбанлиқларниң қанлириниң һәммиси Худаниң Мәсиһ арқилиқ мәңгү бағлиған техиму әвзәл, техиму улуқ кейинки «йеңи әһдиси»ниң, йәни әң ахирқи әһдисиниң қиммәтлик қенини көрситиду («Ибр.» 8:6, 9:11-15). Шу «әһдә қени», йәни Мәсиһниң қени барлиқ гунакар инсанлар үчүн Худаниң вәдә қилған бәхит-бәрикәтлирини ечип бериду.

Мәсиһ Әйса барлиқ инсанларниң ниҗатқа еришиши үчүн өз җенини пида қилишниң алдида өз қени тоғрилиқ мундақ деди: —

«**Бу Мениң қеним, нурғун адәмләр үчүн төкүлидиған, йеңи әһдини түзидиған қенимдур**» («Мар.» 14:24). Мәсиһ чапрас яғачқа миқлинип қурбанлиқ қилинғандин кейин, Худаниң мәйли Исраилға қилған вәдилири яки пүткүл инсанларға қилған вәдилири болсун, шу йәрдә төкүлгән қиммәтлик қенида җәзмләштүрүлүп мөһүрләнгән: «**Чүнки Худаниң қанчилик вәдилири болушидин қәтъийнәзәр, улар Униңда «бәрһәқ»тур вә ... Худаға шан-шәрәп кәлтүридиған «Амин» бардур**» («2Кор.» 1:20).

Әнди «әһдә қени» сәвәвидин Худа: «**Мән араңдики мәһбусларни сусиз орәктин азатлиққа чиқиримән**» — дәйду.

Мошу сөзләр көчмә мәнада болуп, әлвәттә, Исраилларниң сүргүн болған әһвалини көрситиду. Йәшая пәйғәмбәр Исраилниң кәлгүсидики шу әһвали тоғрилиқ бешарәт берип: —

«**Бирақ мошулар болса олҗа елинған һәм булаң-талаң қилинған бир хәлиқтур;**
Уларниң һәммиси ора-қапқанта тутулған,
Гүндиханиларда қамилип ғайип болиду;
Улар ғәниймәт болуп, һеч ким қутқузмайду;
Улар олҗа болуп, һеч ким: «Қайтуруп бериш!» демәйду» — деди («Йәш.» 42:22).

Лекин гәрчә Исраиллар «гүндиханиларда қамалған», «булаң-талаң қилинған» болсиму, улар техи өлүмгә тапшурулуп йоқитилмиди; «сусиз орәк» дегән ибарә Йүсүпниң тарихидин, «Яр.» 37:24дин нәқил кәлтүрүлгән болуп, Исраилниң йоқитилмиғанлиғини пуритип бериду. Йүсүпниң акилири уни өлтүрмәкчи болғанда, Рубән уни қутқузуш мәхситидә уни йенидики шу орәккә ташлайли, дәп тәшәббус қилди. Шундақ орәкләр амбардәк су қачилашқа ишлитиләтти; су йоқ болғанда бәзидә гүндихана сүпитидә ишлитиләтти. Йүсүп орәккә ташланғанда, униңда су йоқ еди; болған болса у ғәриқ болатти.

Исраилниң әһвали әсирму-әсир шундақ болуп кәлди. Улар нурғун қетим «орәккә ташланди»; лекин еғир азап-оқубәтләр ичидиму йоқалмиди. Ахир берип Исраил Йүсүпниң тарихиға охшаш, Худаниң әмри билән орәктин азат болуп, жуқуриға көтирилип «шаһанә хәлиқ» болиду.

Лекин Исраилниң җисманий җәһәттин барлиқ әсирликтин азат болидиғанлиғи уларниң роһий җәһәттин барлиқ гуналириниң әсирлигидин техиму улуқ азатлиққа

чиқирилиши бирла вақитта болиду, шундақла роһий азатлиғиға бирхил бәлгү болиду. Муқәддәс язмилардики башқа йәрдә «мәһбуслар» яки «әсирләр» дегән сөзләр пәқәт җисманий әсирлик болупла қалмай, бәлки гунаға вә Шәйтанға болған роһий асарәтликни сүпәтләйду.

Шуңа, Мәсиһ Йәшая пәйғәмбәрниң ағзи арқилиқ Өзиниң кәлгүси хизмитигә бешарәт бериду: — «**Рәб Пәрвәрдигарниң Роһи Мениң вуҗудумда, чүнки Пәрвәрдигар Мени аҗиз езилгәнләргә хуш хәвәрләр йәткүзүшкә мәсиһлигән... асарәттә ятқанларға** (бу сөз билән «Зәк.» 11:9дики «мәһбуслар» ибраний тилида бир сөз билән ипадилиниду) **зинданниң чоң ечилидиғанлиғини җакалашқа әвәтти; Пәрвәрдигарниң шапаәт көрситидиған жилини ... җакалашқа әвәтти**» («Йәш.» 61:1-2). Исраил Мәсиһкә иман-ишәш билән қарайдиған күнидә «Худаниң зор ниҗатлири»ни көриду, «**барлиқ қәбиһликлиридин бәдәл төләп қутқузилиду**» («Зәбур» 130-күй). Улар шу күни Давутқа охшаш: «**У мени һалак қилғучи һаңдин, йәни патқақ лайдин тартивалди, У путлиримни уюл таш үстигә турғузуп, қәдәмлиримни мустәһкәм қилди**» дейәләйду («Зәб.» 40:2-3).

Худаниң пүткүл хәлиқ үчүн роһий вә җисманий азат тоғрилиқ вәдиси 12-айәттә тилға елиниду: —«**Мустәһкәм җайға қайтип келиңлар, и арзу-үмүтниң мәһбуслири!**».

«**Мустәһкәм җай»** Худадин башқа һеч ким яки һеч қандақ җай болаламайду — «**Һәм Пәрвәрдигар Өз хәлқигә башпанаһдур,**

Исраил балилириға күч-һимайә болиду» («Йоел» 3:16).

«**Арзу-үмүтниң мәһбуслири**» дегән ибаридә «арзу-үмүт» ибраний тилида «бирдин-бир арзу-үмүт» яки «һелиқи арзу-үмүт» дегән сөз билән ипадилиниду. Чүнки Худа дайим Исраилниң алдиға ялғуз, чоң, улуқ бир үмүтни қойиду: «**Чүнки Өзәмниң силәр тоғрилиқ планлиримни, апәт елип келидиған әмәс, тинич-аватлиқ елип келидиған, ахирда силәргә үмүтвар келәчәкни** (ибраний тилида: «бир келәчәк вә бир үмүтни») **ата қилидиған планлиримни убдан билимән, — дәйду Пәрвәрдигар**» («Йәр.» 29:11) — Демәк, Худа уларға нисбәтән Өз вәдисигә асас қилинған үмүт бойичә уларға парлақ бир келәчәкни ата қилиду. 130-күйни намсиз язғучи өзи тартқан еғир азап-оқубәтләр ичидә өзи тоғрилиқ: «**Пәрвәрдигарни күтиватимән; җеним күтүватиду; мән Униң сөзигә үмүт бағлидим**», дәйду, андин Исраилға муну риғбәтлик сөзни елан қилиду: «**И Исраил, Пәрвәрдигарға үмүт бағлаңлар; чүнки Пәрвәрдигар билән өзгәрмәс муһәббәт бардур; Униң билән зор ниҗатларму бар; У Исраилни барлиқ қәбиһликлиридин бәдәл төләп қутқузиду**» («Зәбур» 130:5, 7-8). Исраил тартқан барлиқ азап-оқубәтләр өзлириниң гуналири түпәйлидин болғачқа, Худа Исраилниң гуналирини кәчүрүм қилип уларни қәбиһликлиридин азат қилиши билән тәң, йәнә «**Исраилни барлиқ азарлиридин һөрлүккә қутқузиду**» «Зәб.» 25:22).

Мәсиһниң җамаитидә келәчиккә парлақ бир үмүт бар — бу үмүт гунадин азат болуш әмәс (чүнки Мәсиһдә аллиқачан гунадин азат болдуқ), бәлки Униң қайта келишидә биздә болидиған бәхит-бәрикәттин ибарәттур: «**... Бизму, йәни Муқәддәс Роһниң тунҗа чиқарған мевисидин бәһримән болған бизләрму дилимизда налә-пәряд көтәрмәктимиз һәмдә Худаниң оғуллири сүпитидә қобул қилинишимизни, йәни тенимизниң ниҗаттики һөрлүккә чиқирилишини интизарлиқ билән күтмәктимиз.**

Қутқузулғандин тартип бу үмүт биздә бар еди. Лекин үмүт қилинған нәрсә көрүлгән болса, у йәнә үмүт боламду? Кимму көз алдидики нәрсини үмүт қилсун? Бирақ, техи

көрмигинимизгә үмүт бағлиған екәнмиз, уни сәвирчанлиқ билән күтүшимиз керәктур» («Рим.» 8:22-25).

Шуңа «**Биз улуқ Худа, нижаткаримиз Әйса Мәсиһниң шан-шәрәп билән келидиғанлиғиға болған мубарәк үмүтүмизниң әмәлгә ешишини интизарлиқ билән күтимиз**» («Тит.» 2:13). У аһ-зар көтиридиған пүткүл каинатқа арам вә азат елип келиду, андин «**У барлиқ мәвжудатларни Өзигә бойсундуридиған қудрити бойичә бизниң әбгар бу тенимизни өзгәртип, Өзиниң шан-шәрәплик тенигә охшаш һалға кәлтүриду**» («Фил.» 3:21).

Расул Павлусниң «Исраилниң күткән үмүти» тоғрилиқ сөзлириниму көрүң («Рос.» 26:6-7, 28:20).

Павлус: «**Улуқ Худа, нижаткаримиз Әйса Мәсиһниң шан-шәрәп билән келидиғанлиғиға болған мубарәк үмүт**» тоғрилиқ сөзлигинидә («Тит.» 2:13) шу үмүт шүбһисизки униң көз алдида еди. Чүнки пәқәт Мәсиһ йәр йүзигә қайтип кәлгәндила Униң җамаитигә нисбәтән, Исраилға нисбәтән, шундақла пүткүл аләмгә нисбәтән күткән үмүт пүтүнләй әмәлгә ашурулиду.

12-айәтниң иккинчи қисимға келәйли: «**Бүгүн Мән җакалап ейтимәнки, тартқан җазалириңниң әксини икки һәссиләп саңа қайтуримән**».

«**Бүгүн**» дегән сөзниң мошу йәрдә ишлитилиши «бүгүнки қийнчилиқлар вә осал һалиңларға қаримай» дегәнни тәкитләш үчүндур.

«**Икки һәссиләп**» дегән сөз Худаниң Өз хәлқигә болған муамилисиниң муһим бир принсипини билдүрүш үчүн Муқәддәс Китапта көп йәрләрдә тепилиду. Униң сәвәви әслидә Худаниң «тунҗа балилар» тоғрилиқ қанун-бәлгүлимисидә чүшәндүрүлиду. Қанун бойичә, бирисиниң тунҗа оғул балисиниң атисиниң мал-мүлкигә варислиқ қилған үлүши башқа балилар вә аилисидикиләрниңкидин икки һәссә көп болуши керәк еди. Тунҗи балисиниң мәлум җәһәттә толиму намувапиқ йери болмиса яки атисиға вапасизлиқ қилған болмиса, ундақта бу һоқуқни униңдин мәһрум қилишқа қәтъий болмайтти. Бирисиниң икки аяллиқ болуши Худаниң Адәм атаға бекиткини бойичә әмәс еди («Мар.» 10:1-9, болупму 6-айәтни көрүң). Шундақтиму, Исраилда бирисиниң икки аяли болған болса төвәндики бәлгүлимигә риайә қилиши керәк еди: —

«**Әгәр бирисиниң икки аяли болуп уларниң биригә амрақлиқ, йәнә биригә өчлүк қилған болса вә амрақ вә өч болған һәр иккисидин оғул туғулған болса, тунҗисини өч аялидин тапқан болса, ундақта у киши оғуллириға барини мирас үчүн үләштүрүп бәргән күнидә өч аялиниң оғли, йәни униң тунҗа оғлиниң орниға амрақ аялиниң оғлини тунҗа оғуллуққа қоюшқа болмайду. У бәлки өч аялиниң оғлини тунҗа оғлум дәп етирап қилсун; тунҗа оғуллуқ һоқуқи униңки болғачқа, атиси барлиқ мал-мүлкидин униңға икки үлүш мирас бәрсун**» («Қан.» 21:15-17. Бу бәлгүлиминиң бир сәвәви, шүбһисизки, тунҗа оғулниң мәсъулийити яшанған, әйипнақ яки ағриқ болуп қалған уруқ-туққанлиридин хәвәр елиш еди).

Бу принсип Йүсүпниң әһвалида көрүлиду. Яқупниң тунҗа оғли Рубән еди; лекин у атисиға бузуқчилиқ қилиш билән вапасизлиқ қилғачқа, тунҗа оғуллуқ һоқуқидин мәһрум болуп, һоқуқ Йүсүпкә берилди («2Тар.» 5:1-2). Йүсүптә шу «тунҗа оғуллуқ һоқуқи» болғачқа, униң нәсиллири «бир қәбилә» әмәс, бәлки «икки қәбилә» — йәни Әфраим вә Манассәһ — дәп һесапланди. Бу икки қәбилә Исраил мирас қилған зиминдин икки үлүшни егилиди. Шуниң билән Йүсүпни «тунҗа оғул» сүпитидә Яқупниң барлиқ мал-мүлкидин икки үлүшни алған, дейишкә болиду.

Исраил башқа әлләргә нисбәтән «Худаниң тунҗа оғли» дәп һесаплиниду («Мис.» 4:22) вә униң уларға болған муамилиси өз қануниға асасән болиду. Исраил өз зиминида ата-бовилири билән бағлиған әһдисидә чиң турғучи Худаниң мудапиәси астида болғанда, Исраил «икки һәссиләп» униң илтипати вә бәхит-бәрикитини көриду. Уларда шундақ имтияз болған екән, шуниңға мунасип һалда икки һәссә җавапкарлиқму болиду — «**Кимгә көп берилсә, униңдин тәләп қилинидиғини көп болиду**». Шуңа Исраил гуна қилса (башқа әлләр билән селиштурулуп) «икки һәссиләп» җазалиниду. «Тунҗи оғулниң икки үлүш мираси, шундақла икки һәссә җавапкарлиғи болиду» дегән һәқиқәт муну айәтләргә чүшәнчә бериду: — «**У Пәрвәрдигарниң қолидин барлиқ гуналириниң орниға икки һәссиләп меһир-шәпқитини алди**» («Йәш.» 40:2) вә «**Мән авал уларниң қәбиһлигини вә гунайини бешиға һәссиләп қайтуримән; чүнки улар зиминимни ... булғиған, вә Мениң мирасимни ләнәтлик нәрсилири билән толдурған**» («Йәр.» 16:18). Мана шу сәвәптин «**Йерусалимда қилғанлириң бу аләмдики һәр қандақ башқа журтта әзәлдин қилинған әмәс!**» дейилиду («Дан.» 9:12); миладийә онинчи әсирдә даңқи чиққан бир Йәһудий тарихшунас: «Исраил тартқан дәрд-әләмләр башқа барлиқ инсанларниңкидин ешип кәткән» дәп язған еди.

Гәрчә һазир Йәһудий хәлқиниң бир қисми Пәләстин зиминини қайта егилигән болсиму, улар тартидиған азап-оқубәтләр техи ахирлашмиди. Лекин уларниң азап-оқубәтлири мәңгүлүк болмайду. Ахир берип, Мәсиһни қобул қилип товва қилғандин кейин улар қайтидин «Худаниң тунҗиси» сүпитидә «... **хорлинип, шәрмәндиликтә қалғининиң орниға икки һәссә несивиси берилиду; рәсва қилинғанлиқниң орниға улар тәқсиматида шатлинип тәнтәнә қилиду; шуниң билән улар зиминға икки һәссиләп егидарчилиқ қилиду; мәңгүлүк шат-хорамлиқ уларниңки болиду**» («Йәш.» 61:7).

Мана бу Худаниң Зәкәрия пәйғәмбәр арқилиқ «**тартқан җазалириңниң икки һәссисидә әксини қайтуримән**» дегининиң мәнасидур.

9-бап 13-15-айәтләрдә Мәсиһниң дунияға қайтип келишидин бурун болидиған бир нәччә иш қайтидин тәпсилий баян қилиниду. Исраил гуналиридин азат болуп, йәнила өз зиминида «икки һәссә» өз үлүшигә еришиштин илгири «дунияви күчләр» мағлуп қилинип, Худаниң падишалиғиниң дүшмәнлири ағдурулуши керәк болиду: —

«**Чүнки Өзәм үчүн Йәһудани оқядәк егилдүрдум, Әфраимни оқ қилип оқяға салдим; Мән оғул балилириңни орнидин турғузимән, и Зион — Улар сениң оғул балилириңға қарши җәң қилиду, и Гретсийә!**

И Зион, Мән сени палванниң қолидики қиличтәк қилимән. Пәрвәрдигар уларниң үстидә көрүниду; Униң оқи чақмақтәк етилип учиду. Рәб Пәрвәрдигар канайни чалиду; У җәнуптики дәһшәтлик қара қуюнларни билләэлип жүрүш қилиду» (13-14).

Ушбу баптики ахирқи айәтләрдики бешарәт тоғрисида бир нәччә байқиғинимиз төвәндә: —

(а) «**Гретсийәниң оғул балилири**» — бу Искәндәр өлгәндин кейинки «дунияви күч» дәп һесапланған Гретсийә империйәсини көрситиду (Зәкәрияниң дәвридә улар «дунияви күч» әмәс еди). Лекин бешарәт Искәндәрниң кейинки дәвирлириниң ишлиридин жирақтики кәлгүсигә, йәни ахирқи заманларға атлап өтиду. Бешарәтниң әмәлгә ашурулуши Йәһудий «Маккабийлар» («базғанлар») дегән батур хәлиқниң миладийәдин илгәрки 4- вә 3-әсирдә Сурийәни идарә қилған грек һөкүмдарлар болған «Селюқуслар» билән болған җәңлири билән башлиниду. Бу җәңләрдә «Маккабийлар»

әслидә Йәһудий хәлиқни мутләқ йоқатмақчи болған «йеңилмәс күчләр» дәп аталған «Селюкуслар»ни мәғлуп қилди. Җәңләр «Маккабийлар» дегән китапниң 1-, 2- вә 4-томида хатирилиниду. Мошу китаплар Муқәддәс Китапниң бир қисми әмәс, бирақ у бир қәдәр ишәшлик тарихий хатириләр дәп һесаплиниду. Дәрвәқә «Маккабийлар» тоғрилиқ «**Етиқади арқилиқ ... улар қиличниң тиғидин қечип қутулди, аҗизлиқтин күчәйди, җәңләрдә батурлуқ көрсәтти, ят әлләрниң қошунлирини тери-пирәң қилди**» дейишкә болиду («Ибр.» 11:34).

(ә) Бешарәт шу җәңләр билән тохтимайду; чүнки толуқ бешарәт барлиқ дунияви империйәләрниң пүтүнләй ағдурулушини көрситиду. «Маккабийлар» болса Худа күчләндүргән кәлгүсидики батур Исраилға вәкиллик қилиду.

(б) Пәрвәрдигар «**җәнуптики дәһшәтлик қара қуюнлар билән тәң жүрүш қилиду**» дейилиду. Пәләстиндә әң дәһшәтлик қара қуюнлар адәттә җәнуп тәрәптин чиқиду («Зәб.» 18:6-9, «Зәб.» 77:16-19, 144:6, 7 вә болупму «Һаб.» 3:12-14ни көрүң).

(в) Шу чағда Мәсиһ Пәрвәрдигарға вәкил болуп: «**Уларниң үстидә көрүниду; Униң оқи чақмақтәк етилип учиду**» вә «**Худаниң қошунлириниң сәрдари**» сүпитидә: «**канайни чалиду**» («Йәш.» 30:30-33дә охшап кетидиған бир әһвал көрситилиду; шу чағда дүшмән Асурийәләр еди). Андин У «**чиқип шу ят әлләр билән урушиду, Униң җәң қилған күнидикидәк урушиду**» (14:3ни көрүң).

(«**Җәң қилған күнидикидәк**» — бәлким Пәрвәрдигар Исраилни Мисирдин қутқузған күнини («Мис.» 14-15-бап) яки Йәшуа пәйғәмбәрниң дәвридә униң Аморийлар билән қилған җеңини көрситиду («Йәшуа» 10-бап)).

(г) 15-айәт Зәбурниң муәллипиниң: «**Худа арқилиқ биз чоқум батурлуқ көрситимиз; бизгә зулум қилғучиларни чәйлигүчи дәл У Өзидур!**» дегән сөзлирини бизгә әслитиду («Зәб.» 60:12, 108:13): — «**Пәрвәрдигар... улар үчүн мудапиә болиду**» (ибраний тилида «уларниң үстидә қалқан болиду»).

Давут пәйғәмбәр «Зәб.» 3:3дә: — «**Сән, Пәрвәрдигар, әтрапимдики қалқандурсән**», дәйду. «Йәш.» 37:33, 38:6, «Яр.» 15:1ниму көрүң.

— «**Улар салға ташлирини кукум қилип, дәссәп чәйләйду; улар ичивелип, шарап кәйпини сүргәнләрдәк қийқас-сүрән көтириду; улар қанға миләнгән қурбангаһниң бүрҗәклиридәк, қанға толдурулған қачилардәк болиду**». Мошу айәттә Исраилниң «ичивелиш»ини көчмә мәнада, йәни уларниң дүшмәнлириниң қаршилиқлирини ичимликни ғуртулдап ичкәндәк асанла йимириветиду, дәп чүшиниш керәк, әлвәттә.

Муқәддәс Роһ арқилиқ, Зәкәрия пәйғәмбәрниң мошу айәттә «хуласилигән» илгәрки бешарәтләр мунуларниму өз ичигә алиду: —

Худаниң «сахта пәйғәмбәр» Балаамниң ағзиға салған сөзи: «**Мана, бу қовм** (Исраил) **чиши ширдәк қопиду, әркәк ширдәк қәддини руслайду; өзи овлиған овни йемигичә, өлтүргәнләрниң қенини ичмигичә, һәргиз ятмайду!**» («Чөл.» 23:24) вә: —

«**Яқупниң қалдиси әлләр арисида,**
Йәни нурғун хәлиқләр арисида ормандики һайванлар арисидики ширдәк болиду,
Қой падилири арисидики асландәк болиду;
Шир өткәндә уларниң арисидин,
Һеч ким қутқузуп алалмиғидәк чәйләп дәссәйду,
Титма-тит қилип житиветиду» («Мик.» 5:8).

(ғ) Исраил 16-айəттə «таж гөһәрлири»гә охшитилиду. Дүшмәнләр болса аяқ астида дәссәп чәйлинидиған «салға ташлири»ға охшитилиду. Ахирқи икки айәттә бешарәт жуқури пәллигә йетиду. Худаға қарши чиққан барлиқ дунияви күчләр ағдурулуп, Худаниң хәлқи көтирилип шан-шәрәпкә еришиду: — «**Пәрвәрдигар болған уларниң Худаси уларни Өзәм баққан падам болған хәлқим дәп билип қутқузиду; чүнки улар таж гөһәрлиридәк Униң зимини үстидә көтирилиду**».

Бу сөзләрдә бешарәтчиниң темиси җәңләр вә қан төкүлүшләрдин өтүп «падичи вә падиси» дегән темиға келиду. Бу әмәлийәттә китапниң ахирқи баплиридики чоң темидур.

(д) Пәрвәрдигар шу күнидә «**уларни қутқузиду**». Бу қутқузуш пәқәт униң уларға ярдәмдә болуп дүшмәнлиридин қутқузушила әмәстур; чүнки бу ишлар бешарәттә аллиқачан еник баян қилинди. Мошу йәрдики «қутқузуш» гунадин, барлиқ роһий булғинишлардин пакландуруш нијатидур. У яхши падичи Өз падиси үчүн барлиқ қилғанлиридәк Исраилни «издәп тепип», «қутқузуп» андин Өзи (Мәсиһ арқилиқ) уларни бақиду. Барлиқ пәйғәмбәрләр дегидәк бу улуқ тема тоғрилиқ сөзләйду. Шу чағда Исраилниң һәммиси Давут пәйғәмбәр әң тонуш күйидә ейтқандәк: — «**Пәрвәрдигар мени баққучи Падичимдур, муһтаж әмәсмән һеч нәрсигә**» дейәләйдиған болиду («Зәб.» 23:1)

(е) Пәрвәрдигар бу «қутқузуш»и билән уларни интайин жуқури мәртивигә көтириду. Исраил «**таж гөһәрлиридәк Униң зимини үстидә көтирилиду**». Ибраний тилида «таж» мошу йәрдә падишаниң яки каһинниң таҗини көрситиду («Мис.» 29:6да у баш каһинниң сәллисиниң үстигә тақилидиған «муқәддәс отуғатни»ни көрситиду).

Йәшая пәйғәмбәр бу бешарәттикидәк Исраилниң парлақ келәчики тоғрилиқ: «**(Зионниң) һәққанийлиғи җулалинип чақнап чиқиду, униң нијати болса лавулдаватқан мәшъәлдәк чиқиду**», андин буларниң нәтиҗисидә: «**... әлләр сениң һәққанийлиғиңни, барлиқ падишалар шан-шәривиңни көриду**» дәйду. Әң ахирида: «**... Сән Пәрвәрдигарниң қолида турған гөзәл бир таж, Худайиңниң қолидики шаһанә баш чәмбирики болисән**» дейилиду («Йәш.» 62:1-3).

(ж) Бу айәттики «**Униң зимини үстидә**» дегән ибарә бизгә Пәләстин зимини һәммидин авал Худаниң Өзиниңки екәнлигини әслитиду. Гәрчә пүткүл йәр йүзи Униңға тәвә болсиму, У йәнила Пәләстин тоғрилиқ алаһидә «зиминниң өзи Мениңки» деди («Лав.» 25:23). У йәнә «**Иммануәлниң зимини**» («Йәш.» 8:8) дәпму атилиду; чүнки Исраилниң падишаси «Иммануәл» йәни Мәсиһ Ибраһимниң һәқиқий әвлади, шундақла Давутниң һәқиқий әвлади сүпитидә униңға варис болиду (зимин Давутниң әвлади болған «һәқиқий Падиша»қа вәдә қилинған еди); лекин «Худаниң Оғли» сүпитидә зимин Униңға техиму тәвә болиду.

Бешарәт пәйғәмбәрниң һаяҗанлинип ейтқан сөзи билән ахирлишиду: —«**Шунчә зордур униң меһриванлиғи, шунчә қалтистур униң гөзәллиги!»**

«Гөзәл» дегән бу сөз (ибраний тилида «яфи») Тәвратта Мәсиһни тәсвирләш үчүн ишлитилиду; мәсилән, «**Инсан балилири ичидә сән әң гөзәлдурсән**» («Зәб.» 45:2) вә: «**Көзлириң падишани гөзәллигидә көриду**» («Йәш.» 33:17) дейилиду. Мошу йәрдә «гөзәл» дегән сөз биринчи қетим Худа тоғрилиқ беваситә ишлитилиду. Әмәлийәттә у мошу йәрдиму Мәсиһни көрситиду; чүнки Исраилниң көрүнмәс Худаниң гөзәллигини кәлгүсидә көрүши дәл уларниң падишаси Мәсиһниң йүзидә болиду.

Лекин Худаниң гөзәллигини издәшкә шу күнини күтүшимиз лазим әмәс; чүнки биз һәтта бүгүнму Давут пәйғәмбәр билән биллә:

«**Пәрвәрдигардин бирла нәрсини тиләп кәлдим; мән шуниңға интилимәктимәнки — Өмүр бойи Пәрвәрдигарниң өйидә болсам,**

Пәрвәрдигарниң гөзәллигигә қарап жүрсәм,

Униң ибадәтханисида туруп йетәклишигә муйәссәр болсам дәймән!» («Зәб.» 27:4) дәп дуа қилалаймиз; Муқәддәс Роһ арқилиқ етиқатчилар үчүн бу бүгүн реаллиқ болиду: — «**Амма Рәб шу Роһтур; вә Рәбниң Роһи қәйәрдә болса, шу йәрдә һөрлүк болиду. Вә биз һәммимизниң йүзимиз чүмпәрдисиз һалда Рәбниң шан-шәривигә қариғинида, охшаш сүритидә болушқа шан-шәрәптин шан-шәрәпкә Роһ болған Рәб тәрипидин пәллимупәллә өзгәртилмәктимиз**» — дәйду расул Павлус («2Кор.» 3:18).

Пәйғәмбәрниң: «**Шунчә зордур Униң меһриванлиғи!**» дәп товлиғини Давутниң Зәбурда илгәрки улуқ сөзини «хуласилайду»: — «**Өзәңни башпанаһ қилғанлар үчүн инсан балилириниң көз алдида көрсәткән илтипатлириң, йәни Өзәңдин қорқидиғанлар үчүн сақлиған илтипат-нemәтлириң нәқәдәр зордур!**» («Зәб.» 31:19) вә «**Улар зор меһриванлиғиңни әсләп, уни мубарәкләп тарқитиду!**» («Зәб.» 145:7).

Худаниң яхшилиғи тоғрилиқ қедимки бир алим дегәндәк: «Барлиқ йеқимлиқ нәрсиләр өзидики йеқимлиқни, барлиқ гөзәл нәрсиләр өзидики гөзәлликни, барлиқ парлақ нәрсиләр өзидики җулани, барлиқ җаниварлар өзидики һаятни, барлиқ сәзгүси барлар өзидики сәзгүни, барлиқ мидирлиғучилар өзидики дәрманни, барлиқ әқли барлар өзидики билимни, барлиқ мукәммәл нәрсиләр өзидики мукәммәлликни, барлиқ һәр қандақ яхшилиқ бар нәрсиләр өзидики яхшилиқни Униңдин қобул қилиду».

Исраилниң зор роһий өзгириши өз зиминидики чоң җисманий өзгириш билән әкс етилиду вә шуниңға бәлгү болиду: «**Зираәтләр жигитләрни, йеңи шарап қизларни яшнитиду!**».

(Давами) 10-бап — Исраилниң падичиси болған падишасиниң Өз хәлқи үчүн қилидиған ишлири

Исраилниң өз падичиси һәм падишасиниң көйүнүши вә йетәкчилигидә қандақ бәхит-бәрикәт вә баяшатни көридиғанлиғи бу 10-баптики түп темидур. 10:1-4-айәтләр 9-баптики 7-11-айәтләрниң давамидур: —

«**Пәрвәрдигардин «кейинки ямғур» пәслидә ямғурни тәләп қилиңлар; Пәрвәрдигар чақмақларни чақтуруп, уларға мол ямғурларни, шуниңдәк һәр биригә етизда от-чөпләрни бериду**» (1-айәт).

«**Кейинки ямғур**» болса Пәләстиндә 3- яки 4-айда яғиду, әтиязлиқ зираәтләрни пишириш ролини ойнайду. Бу ямғурлар болмиса һеч һосул болмайду. Шуңа бу дуа жуқурики 7:19дики бешарәт билән бағлинишлиқ; зираәтләр вә үзүмләргә ямғур керәк, әлвәттә. Пәләстин қайтидин «**сүт вә һәсәл еқип туридиған**» бир зимин болуши үчүн бу ямғурларниң мол болушиға интайин еһтияҗлиқ. Гәрчә бу иш уларға вәдә қилинған болсиму, Исраил хәлқи униң үчүн дуа билән тилиши керәк. «Әзакиял» 36-бапта Худа Исраилға вәдә қилғандәк: «**Бу вәйран қилинған зимин худди Ерәм бағчисидәк болди; харабә, вәйран қилинған шәһәрләр һазир мустәһкәмләнди, аһалилик болған**»дин кейин у уларға йәнә: «**Мән йәнила Исраилниң җамәтиниң бу ишларни тиләйдиған дуа-тилавәтлиригә иҗабәт қилғучи болимән**» дәйду (36:35-37). Бу иштин шу муһим

һәқиқәтни көримизки, Худаниң вәдилиридин нурғунлири пәқәт хәлқиниң етиқади вә дуа-тиләшлири биләнла әмәлгә ашурулиду.

Исраил Худаниң йолида маңған болса у уларға шу мол ямғурни берәтти: «**Шундақ болидуки, силәр Пәрвәрдигар Худайиңларни сөйүп, пүткүл қәлбиңлар вә пүткүл жениңлар билән Униң хизмитидә болуш үчүн бүгүн силәргә тапилиған әмирләргә көңүл қоюп қулақ салсаңлар, Мән зиминиңларға өз пәслидә ямғур, йәни дәсләпки вә кейинки ямғурларни ата қилимән; шуниң билән ашлиғиңларни, йеңи шарабиңларни вә зәйтун мейиңларни жиғалайсиләр...**» («Қан.» 11:13-15, «Лав.» 26:3, 4, «Қан.» 28:1-12, «Йәр.» 14:22ниму көрүң.

Муқәддәс язмиларда «ямғур» бәзидә Худаниң жисманий һәм роһий илтипатлириғиму вәкиллик қилиду. Исраил Мисирдин чиққанда: «**Сән, и Худа, Өз мирасиң болған зимин-хәлиқ үстигә хасийәтлик бир ямғур яғдурдуң; улар һалсизланғанда уларни күчләндүрдуң**» — дәп оқуймиз («Зәб.» 68:9). Исраил узун вақит уян-буян кезип, езип жүргәндин кейин, Пәрвәрдигар уларни Өз йениға қайтқузғанда, шу чағда уларға нисбәтән «**Падишаниң чирайи кишигә жан киргүзәр; униң шәпқити вақтида яққан «кейинки ямғур»дур**» болиду (ибраний тилида «униң шәпқити «кейинки ямғурлар»ни әпкәлгән булуттур») («Пәнд.» 16:15); шу чағда улар Худани издәйдиған «**шапаәт йәткүзгүчи вә шапаәт тилигүчи Роһ**» уларниң үстигә қуюлғачқа Худа жававән: «**Мән уссап кәткәнниң үстигә суни, қағжирақ йәрниң үстигә кәлкүнләрни қуюп беримән; нәслиң үстигә Роһумни, әвлатлириң үстигә бәрикитимни қуйимән**» — дәйдиған болиду («Йәш.» 44:3).

«**Кейинки ямғурлар**» роһий илтипатлар вә бәрикәтләргә вәкил болғачқа, барлиқ етиқатчилар үчүн пәйғәмбәрниң шу жекиләш бешаритидә бәк пайдилиқ саватлар бар: —

(1) «**Пәрвәрдигардин .... тәләп қилиңлар; ...Пәрвәрдигар ... бериду**». Бу сөзләр Рәббимизниң: «**Тиләңлар, силәргә ата қилиниду**» дегән сөзини әслитиду. Худа дәрвәқә чин көңүлдин чиққан дуа-тиләкләрни аңлиғучидур. У бәзидә көрүнүштә «тәбиий йолда» дуайимизға жавап йәткүзиду — мәсилән, «чақмақларни чақтуруп» ямғур бериду. Йәрәмия пәйғәмбәр: «**У ямғурларға чақмақларни һәмраһ қилип бекитиду**» дәйду («Йәр.» 10:13, «Зәб.» 135:7ни қайтилап).

(2) «**Пәрвәрдигардин ... ямғурни тәләп қилиңлар;Пәрвәрдигар уларға мол ямғурларни ... бериду**».

Әнди мәйли паний дунийдики ушшақ-чүшшәк иш болсун, роһий иш болсун Худа «**... барлиқ тилигимиз яки ойлиғанлиримиздинму һәдди-һесапсиз артуқ қилишқа қадир болғучи**»дур («Әф.» 3:20).

(3) «**Пәрвәрдигар... шуниңдәк һәр биригә етизда от-чөпләрни бериду**». Һеч ким Униң көйүмчанлиғидин сиртта қалған әмәс, Өзигә қарайдиған һәр бириниң һажитидин чиқишқа шәхсән тәйяр туриду.

Амма барлиқ дуа-тилавәтләрниң үнүмлүк болуштики бир чоң шәрти бардур; у болсиму, пүтүн көңлимиз билән жавапни ялғуз Худа Өзидинла күтүшимиз лазим:

«**Тиңша, хәлқим, Мән сени гувалар билән агаһландурмән;**
И Исраил, Маңа қулақ салсаң еди!
Араңда ят илаһ болмисун, ят әлдики илаһқа баш әгмигин!
Сени Мисирдин елип чиққан Пәрвәрдигар Худайиңдурмән;
Ағзиңни йоған ач, мән уни толдуримән» («Зәб.» 81:8-10).

Чүнки Исраилни палакәт-һалакәт йолиға салған иш болса, дәл уларниң ала көңүллүги, тирик Худани ташлап әлләр чоқунған әрзимәс бутларға әгәшкәнлиги еди. 2-айәттә пәйғәмбәр уларға бу иш тоғрилиқ әслитиду: — «**Чүнки «өй бутлири»** («тәрафим») **бемәна гәпләрни ейтқан, палчилар ялған «аламәт»ләрни көргән, тутуруқсиз чүшләрни сөзлигән; улар қуруқ тәсәлли бериду. Шуңа хәлиқ қой падисидәк тенәп кәтти; улар падичиси болмиғачқа, азар йемәктә**».

«**Өй бутлири**» (ибраний тилида «тәрафим») «**палчилиқ йолини көрситидиған**» бир хил бутлар еди. Уларниң «палчи бутлар» екәнлиги, мәсилән, «Яр.» 31-бап, «Һак.» 17-18-баплардин көрүниду. Әнди шу айәттин көрүнәрликки, Исраил Худадин айрилған вақитларда һәр хил қалаймиқан амалларни ишлитип йол издәп жүрәтти. Жадугәрлик, палчилиқ, раммалчилиқ, тил-тумарларға тайиниш — бу ишларниң һәммиси буптәрәсликкә охшаш, адәмләрни жин-шәйтанларға әсир қилип бағлап қойиду. Худаниң һәқиқитини рәт қилиш интайин хәтәрлик: — «**Қанунға қарши турғучиниң мәйданға чиқиши Шәйтанниң пәнтлири билән болуп, у һәр түрлүк күч-қудрәт, мөҗизә вә ялған карамәтләрни көрситип, һалакәткә йүзләнгәнләрни аздуридиған һәр хил қәбиһ һейлә-микирләрни ишлитиду. Уларниң һалакәт алдида туруватқанлиғиниң сәвәви, өзлирини ниҗатқа йетәкләйдиған һәқиқәтни сөймәй, униңға қәлбидин орун бәрмәслигидиндур. Шу сәвәптин, Худа уларға ялғанчилиққа ишәнсун дәп һәқиқәттин чәтнитидиған бир күч әвәтиду...**» («2Тес.» 2:9-12).

«**Улар падичиси болмиғачқа, азар йемәктә**». Рәб Әйса Мәсиһ Өз вақтида Йәһудий хәлқигә қарап: «**Топ-топ адәмләрни көрүп уларға ич ағритти, чүнки улар харлинип падичисиз қой падилиридәк панаһсиз еди**». Бәрһәқ, пүткүл инсанийәт үчүн пәқәт бирла һәқиқий падичи бардур.

3-айәткә өтәйли. Әслидә уларни беқиш вәзиписи барлар улардин тенип «сахта падичи» болуп чиққачқа, Пәрвәрдигар уларға болған көйүмчанлиғини көрситиш үчүн өзи уларға падичи болуп, бақидиған болиду. Буниң биринчи басқучи сахта падичиларни җазалаш болиду: — «**Мениң ғәзивим падичиларға қозғалди; Мән мошу «текә» йетәкчиләрни җазалаймән**». Мошу йәрдики «падичилар» вә «текә»ләр болса Йәрәмия пәйғәмбәр вә Әзакиял пәйғәмбәр әйиплигән Исраилниң өзлириниң вапасиз падишалири, шаһзадилири, әмирлири, сорақчилири, каһинлири вә пәйғәмбәрлирини көрситиду («Йәрәмия» 23-бап вә «Әзакиял» 34-бапни көрүң) — қисқиси, Өз хәлқигә йетәкчилик қилиш керәк болған, лекин әксичә уларни аздурғанларни көрситиду.

«Текә»ләр «Әз.» 34:34дә болса намратларни бозәк қилидиған бай вә күчлүк адәмләрни көрситиду: «**Әнди силәргә кәлсәм, и Мениң падам, — Рәб Пәрвәрдигар мундақ дәйду: «Мана, Мән қой вә қой арисида, қочқарлар вә текиләр арисида һөкүм чиқиримән**» (34:17). Барлиқ падичиларға мәлум болғинидәк, текиләр интайин тоймас келиду, адәттә от-чөпләрни йилтиздин йәветиду.

Пәрвәрдигар уларни сахта падичилардин қутқузупла қалмай, Өзи келип уларни бақмақчи: — «**Чүнки самави қошунларниң Сәрдари болған Пәрвәрдигар Өз падисидин, йәни Йәһуда җамәтидин хәвәр елишқа кәлди** (ибраний тилида «йоқлап кәлди»)**; У җәңдә уларни өзиниң һәйвәтлик етидәк қилиду**» (3-айәтниң давами). Исраилниң «**(Худаниң) Өзиниң һәйвәтлик ети**» болидиғанлиғи бәлким Худаниң әлләрни сораққа тартип җазалишида улар Униң «**җәңгә чиққанда минидиған ети**» болидиғанлиғини көрситиду.

4-айәткә өтәйли. Мошу айәттә Зәкәрия пәйғәмбәр Муқәддәс Роһниң йолйоруғи билән «илгәрки пәйғәмбәр»ләрниң Мәсиһ тоғрисидики бешарәтлирини йәнә бир қетим «хуласиләп» язиду: —

«**Униңдин, йәни Йәһудадин «Буҗәк теши», униңдин «Қозуқ», униңдин «Җәң оқяси», униңдин «һәммигә һөкүмранлиқ қилғучи» чиқиду**».

«**Униңдин**» («Йәһудадин» дәп чүшинишимиз керәк) дегән сөз бәлким «Қан.» 17:15-19ни көздә тутиду. Шу айәтләрдә «Муса пәйғәмбәргә охшайдиған», амма униңдин техиму улуқ пәйғәмбәрниң «**араңлардин, йәни қериндашлириңдин**» чиқидиғанлиғи көрситилиду; «Йәр.» 30:25диму: «**Уларниң беши өзлиридин болиду; уларниң һөкүм сүргүчиси өзлири оттурисидин чиқиду**» дейилиду. «Мик.» 5:2дә Мәсиһниң дәл «Йәһуда»дин, йәни Йәһуда қәбилисиниң зиминидики «Бәйт-Ләһәм Әфратаһ» дегән кичик йезидин чиқидиғанлиғи көрситилиду: «**Сән (Бәйт-Ләһәм Әфратаһ)дин Мән үчүн Исраилға һаким болғучи чиқиду**». Биз бу иш үстидә «Микаһ»дики «қошумчә сөз»имиздиму тохталдуқ.

4-айәт болса 3-айәттә ейтилған әҗайип өзгиришниң қандақ болидиғанлиғини чүшәндүрүш үчүн берилгән; чүнки Мәсиһниң төрт нам-унвани яки сүпити бу айәттә ениқ көрситилиду: —

(1) «Буҗәк Теши»

«Буҗәк Теши» — буниңда көздә тутулғини «Йәш.» 28:16дики бешарәт: «**Мана, Зионда һул болуш үчүн бир таш, синақтин өткүзүлгән бир таш, қиммәтлик бир булуң теши, ишәшлик муқим һул тешини салғучи Мән болимән. Униңға ишинип таянған киши һеч һодуқмайду, алдиримайду**». Рәббимизниң Өзи һәм Униң расуллири бу бешарәтни Мәсиһни көрситиду, дәйду («Мат.» 21:42, «Рос.» 4:11, «1Пет.» 2:4-8). «Буҗәк теши» немә болиду? Биринчидин, Мәсиһ «Худаниң мәңгүлүк өйи, йәни тирик Худаниң аилиси, Өз җамаити» үчүн бирдин-бир «буҗәк теши»дур.

Төвәндики сөзләр «Әфәсуслуқларға»дики қошумчә сөз»имиздин елинған: —

«Әф.» 2:20дә, җамаәтниң «буҗәк теши» болса Мәсиһдур дәп ейтилиду. Һәр қандақ бүйүк бенада «буҗәк теши» әң муһим таш, бенаниң улиға биринчи селинидиған таштур. «Буҗәк теши» селинғанда бенаниң туридиған җайини вә йөлинишини тоғра бекитиду; униңдин кейин улиға андин бенаниң өзигә селинған барлиқ ташлар буҗәк теши билән топтоғра тоғрилиниши керәк; униң билән тоғриланмиса қурулуш лаяқәтлик болмайду; ундақ болғанда, тоғриланмиған таш еливетилип қайтидин қоюлуши керәк болиду. Бу ишниң бизниң җамаәт билән болған мунасивитимизгә қандақ бағлинидиғанлиғи һәммимизгә аян болуши керәк. Җамаәткә қандақ вә қәйәрдә селинишимиз керәклигини билиш үчүн авал Мәсиһ билән қандақ «тоғриланғанлиғимиз»ни ениқлишимиз керәк. Биринчи әсирдики расуллар вә пәйғәмбәрләрниң һаятлири Буҗәк Тешиниң Өзи билән

тоғриланған болғачқа «уллуқ адәмләр» болушқа лаяқәтлик еди. Бизниң дәвримиздики «уллуқ адәмләр»му шу охшаш өлчәм билән синилип тонулиду».

Йәнә бир тәрәптин, «бүҗәк теши» икки тамни бир-биригә җипсилаштуриду. Мәсиһдә Йәһудий һәм ят әллик етиқатчилар бир-биригә улиниду: «**Чүнки У бизниң инақлиғимиздур, У икки тәрәпни бир қилип оттуридики ара тамни чеқиватти; йәни, Өз әтлири арқилиқ өчмәнликни түгитип, бәлгүлимиләрни көрсәткән, әмирләрни йәткүзгән қанунни бекар қилип, икки тәрәпни Өзидә бир йеңи адәм қилип яратти, шуниң билән инақлиқни апиридә қилди**» («Әф.» 2:14, 15)

Расул Павлус Әфәсуслуқларға Худаниң мошу «тирик өйи» тоғрилиқ йәнә мундақ дәйду: —«**Шуңа шуниңдин башлап силәр мусапирлар, яқа жуттикиләр әмәс, бәлки муқәддәс бәндиләргә вәтәндаш болисиләр, Худаниң өйидикилиридин болисиләр; силәр расуллар вә пәйғәмбәрләр болған һулниң үстигә қурулмақтисиләр; бенаниң «бүҗәк теши» болса Әйса Мәсиһ Өзидур; Униңда пүткүл бена пухта җипсилаштурулуп, Рәбдә муқәддәс бир ибадәтхана болушқа өсүп бармақта. Силәрму қошулуп Униңда Худаниң бир туралғуси болушқа роһта бирләштүрүлүп қурулмақтисиләр**» («Әф.» 2:19-22)

(2) «Қозуқ»

(«Қозуқ» (ибраний тилида «ятәд») — униң икки хил роли бар: — (1) қозуқ йәргә қеқилип, чедир униңға бағлиниду («Мис.» 27:19, 35:18); (2) чедир яки өй ичидики хада яки тамға бекитилип, униңға қиммәтлик буюмлар есилиду («Йәш.» 22:22, 23).

Мошу йәрдә шүбһисизки, иккинчи роли тоғридур. Көздә тутулған бешарәт «Йәш.» 22:22-24): —

«**Давут җәмәтиниң ачқучини мән униң мүрисидә қойимән;**
У ачса, һеч ким етәлмәйду,
Әтсә, һеч ким ачалмайду.
Мән уни муқим бир җайға қозуқ қилип бекитимән;
У болса атисиниң җәмәти үчүн шәрәплик һоқуқ-тәхт болиду;
Хәлиқ униң үстигә атисиниң җәмәтиниң барлиқ шөһрәтлирини жүкләйду;
Йәни барлиқ урук-нәсиллирини,
Барлиқ кичик қача-қучиларни,
Пиялә-җамлардин тартип барлиқ күп-идишларғичә асиду».

Бу бешарәт гәрчә Елиаким исимлиқ бир киши тоғрилиқ, йәни Давутниң бир әвлади тоғрилиқ ейтилған болсиму, лекин у Давутниң «бирдин-бир әвлади» болған Мәсиһкә атлап өтиду; чүнки ахир берип Давутқа берилгән вәдиләр пәқәт Униңдила әмәлгә ашурулиду. Худди «Вәһ.» 3:7дә көрситилгәндәк: «**Муқәддәс вә һәқиқий Болғучи, шундақла Давутниң ачқучиға егә болғучи, ачсам һеч ким япалмайду, япсам һеч ким ачалмайду Дегүчи муну ишларни дәйду...**». Демәк, «**Давутниң ачқучиға егә болғучи**» дәл Мәсиһниң Өзидур; Униңдин башқа һеч ким әмәстур.

Өйниң темиға бекитилгән шундақ «қозуқ»ниң роли иккидур: —

(а) жүкләр есилиши үчүн. «Йәш.» 22:25дин падиша ордисидики вапасиз ғоҗидар Шәбна тоғрилиқ хәвиримиз бар. У өз-өзигә бәк ишинип кетидиған, тәкәббур адәм еди. Лекин Худа уни җазалайду, униңға есилған барлиқ жүкләр, йәни ордидики мәнсивиниң

еғир мәсъулийити «униңдин үзүлиду» вә униң орниға Елиаким дегән ишәшлик кишиниң бекитилиши билән шу жүкләр униңға есилиду.

Мәсиһ һәқиқәтән «ишәшлик қозуқ»тур. У Худаниң өйидики барлиқ мәсъулийәтни көтирәләйду; шундақла У бизниң жүклиримизни көтирәләйду; «**Барлиқ ғәм-қайғулириңларни униң үстигә ташлап қоюңлар. Чүнки у силәрниң ғемиңларни қилиду**» дәйду расул Петрус («1Пет.» 5:7).

(ә) қозуқниң иккинчи роли «**Униң үстигә атисиниң жәмәтиниң барлиқ шөһрәтлирини жүкләйду; йәни ... барлиқ кичик қача-қучиларни, пиялә-җамлардин тартип барлиқ күп-идишларғичә асиду**». Оттура шәриқтики нурғун өйләр яки чедирларда аилиниң барлиқ гөһәр-байлиқлири өйгә киркүчиләр көрүп қайил болсун дәп, шундақ бир қозуқ үстигә есилиду.

Мәсиһниң «Худаниң өйидә» шундақ орни бардур. Худа Өзи Униң үстигә барлиқ шан-шәривини қойған («Юһ.» 5:23, 17:5, «Фил.» 2:9); вә «Худаниң өйидикиләр» болған бизләрниң бизгә «шәрәп болған» һәр қандақ нәрсә, байлиқ яки қабилийәтләрни Униңға беғишлап есип қоюш имтиязимиз бардур. Байқаймизки, Униңда «кичик қача-қучилар» үчүнму есилғидәк орун бардур. Гәрчә биздә болған талант яки роһий илтипатлар аз болсиму, Униңға шуларни есишимиз билән Худаға шан-шәрәп кәлтүрүлиду. Чүнки Худаниң алдида бизниң әмәллиримиз яки һәдийәлиримизниң чоңлиғи яки көплүги әмәс, бәлки уларда болған муддиа-мәхсәтлиримиз әһмийәтликтур «**Чүнки Пәрвәрдигар билим-һидайәткә егә Худадур. Инсанларниң әмәллири Униң тәрипидин таразида тартилиду**» («1Сам.» 2:3).

(3) «Җәң оқяси»

«Җәң оқяси» — барлиқ шәрһчиләр бу төрт ибарә мәлум шәхсләрни билдүриду, дегәнгә қошулиду. Амма бизниңчә төртниң һәммиси бу төрт сүпәтни өз ичигә алған Мәсиһниң Өзини көрситиду. 3- вә 4-ибарә Мәсиһниң дунияға қайтип келишиниң бир җәһәтини көрситиду. Шу чағда у «**Җәң оқяси**» болиду. Зәбурдики 45-күйдә ейтилғандәк: «**Сениң оқлириң өткүрдур, улар падишаниң дүшмәнлириниң жүригигә санчилиду; пүтүн әлләр айиғиңға жиқитилиду**» («Зәб.» 45:5).

Мәсиһниң «Худаниң җазасини йәткүзгүчи» салаһийити тоғрилиқ көп адәмләр ойлаштин өзини қачуриду. «Йәш.» 53-бапта Мәсиһниң «Худаниң қозиси» сүпитидә дәһшәтлик азап-оқубәт тартидиғанлиғи аян қилиниду, әлвәттә, лекин «Йәш.» 63-бапта У башқичә бир вәзипидә, йәни күч-қудрәт билән Худаниң дүшмәнлиридин интиқам алидиғанлиғида көрүниду: — «**Бозраһ шәһиридин чиққан, үстибеши қениқ қизил рәңлик, ... зор күч билән қол селип меңиватқан, Едомдин мошу йәргә келиватқучи ким?**».

Бу көрүнүш Мәсиһниң қайтип келишидә әмәлгә ашурулиду: «**Рәб Әйса қудрәтлик пәриштилири билән әрштин қайта көрүнгән чағда, қийинчилиққа учриған силәргә биз билән тәң арамлиқ бәрсә дурус иш болмамду? У қайтип кәлгәндә ялқунлуқ от билән Худани тонумайдиғанлардин... интиқам алиду. ... у вақитта У Өзиниң барлиқ муқәддәс бәндилиридә улуқлинип, барлиқ ишәнгәнләрдә шу күнидә әҗайип-карамәтлигини көрситип мәдһийиләнгили келиду**» («2Тес.» 1:7-10).

«**Андин көрдүмки, асман ечилди вә мана, бир ақ ат туратти; үстигә мингүчиниң болса нами «Садиқ» вә «Һәқиқий» болуп, У һәққанийлиқ билән һөкүм чиқириду вә җәң қилиду. Униң көзлири от ялқуниға охшайтти, бешида нурғун таҗи болуп, тенидә Өзидин башқа һеч ким билмәйдиған бир нам пүтүклүк еди. У учисиға қанға миләнгән**

бир тон кийгән еди, Униң нами «Худаниң Калами» дәп атилиду. Униң кәйнидин әгишип келиватқан әрштики қошунлар болса, ақ атларға мингән, аппақ, пак нәпис канап либас билән кийдүрүлгән еди. Униң ағзидин өткүр бир қилич чиқип туратти; У буниң билән барлиқ әлләрни уриду; У уларни төмүр калтәк билән падичидәк бақиду; У һәммигә Қадир Худаниң дәһшәтлик ғәзивиниң «шарап көлчиги»ниң чәйлигүчисидур. Униң тони вә янпиши үстигә «падишаларниң Падишаси вә рәбләрниң Рәбби» дегән нам йезилған еди» (Вәһ.» 19:11-16).

(4) «Һәммигә һөкүмранлиқ қилғучи»

«Һәммигә һөкүмранлиқ қилғучи» яки «һөкүмранлиқ қилғучи» — Ибраний тилида «ногәс» дейилиду. Бу сөзниң бир нәччә хил тәрҗимилири бар. Бәзидә у «зомигәр», «мустәбит» дейилиду; лекин мошу йәрдә иҗабий мәнада ишлитилиду, дәп қараймиз. Биз Давут Баронниң пикригә әгишип, уни «һакиммутләқ» «һәммигә һөкүмранлиқ қилғучи» яки «мутләқ һөкүмдар» дәп тәрҗимә қилимиз.

Мәсиһниң йәр йүзидә болған сәлтәнити Худаниң мутләқ һоқуқини көрситиду вә мутләқ болиду; Униң пүтүнләй пак-муқәддәс вә һәққаний, чәксиз пәм-парасәтлик вә күч-қудрәткә егә болуши бәзилиримизгә сүрлүк туюлиду, лекин биз Униң йәнә пүтүнләй көйүмчан вә рәһимдил, «меһийити меһир-муһәббәт» екәнлигини есимиздә тутушимиз керәк. Сәлтәнити рәзилләргә дәһшәтлик, Өзигә етиқат қилғанларға тәсәлли, хатирҗәмлик вә хошаллиқ болиду.

Шуңа «ногәс» дегән сөз бәлким биринчидин Мәсиһниң Худаниң дүшмәнлиригә қаратқан характерини көрситиши мүмкин; Зәбурда вә «Вәһий»дә дейилгәндәк У «әлләрни төмүр һаса билән башқуриду».

«Әнди, һәй падишалар, әқилдар болуңлар!
Җаһандики сорақчилар савақ елиңлар;
Пәрвәрдигардин қорқуш билән Униң хизмитидә болуңлар;
Титрәк ичидә хошаллиниңлар!
Оғулниң ғәзивиниң қозғалмаслиғи үчүн,
Уни сөйүп қоюңлар;
Чүнки Униң ғәзиви сәлла қайниса,
Йолуңлардила һалак болисиләр;
Униңға таянғанлар нәқәдәр бәхитликтур!» (Зәбур» 2-күйдин).

5-айәт йәнә Мәсиһниң Өз падиси Исраилни «йоқлап кәлгән»дин кейин уларда болған чоң өзгиришләрниң тәсвириниң давамидур: —

«Шуниң билән улар җәңдә, дүшмәнләрни кочилардики патқақни дәссигәндәк чәйләйдиған палванлардәк болиду; улар җәң қилиду, чүнки Пәрвәрдигар улар билән биллидур; улар атлиқ әскәрләрниму йәргә каритип қойиду».

«Кочилардики патқақни дәссигәндәк чәйләйдиған палванлардәк» дегән сөз илгәрки «Улар салға ташлирини кукум қилип, дәссәп чәйләйду» дейилгән сөзни (9:15) есимизгә кәлтүриду. Ушбу икки айәт Исраилниң Худаниң дүшмәнлирини йеңидиғанлиғини көрситиду. 5-айәттики бу сөз йәнә «илгәрки бир пәйғәмбәр», йәни Микаһниң бир сөзини кишиниң есигә кәлтүриду: «Мениң көзүм униң (дүшминимниң) үстидин болған

ғәлибини көриду; у кочидики патқақтәк дәссәп чәйлиниду» («Мик.» 7:10).

Бу иш Исраилниң өз күчидин болмайду, бәлки «чүнки Пәрвәрдигар улар билән биллидур»; вә шуңа улар дүшмәнлириниң сәрхил күчлиригә, йәни «атлиқ әскәрлири»гә тақабил туралайду.

Шу күни Исраил Зәбурниң муәллипи билән тәң: —

«Бәзиләр жәң һарвулириға, бәзиләр атларға тайиниду;

Бирақ биз болсақ Пәрвәрдигар Худайимизниң намини яд етимиз;

Улар тизи пүклинип жиқилди; биз орнимиздин туруп, тик туримиз» дәп ейтиду («Зәб.» 20:7).

Пәрвәрдигар шу вақитта Исраил үчүн көрсәткән нусрәт барлиқ қовмигә ортақ болиду. Зәкәрияға тапшурған бешарәтләрниң һәммисидә Исраилниң, йәни «Исраил жәмәти» (яки «Йүсүпниң жәмәти») билән «Йәһуда жәмәти» оттурисидики һәсәтхорлуқни йоқитип, қайтидин бир қилинип бир қовм болидиғанлиғи ениқ көздә тутулиду вә тәкитлиниду: —

«Мән Йәһуда жәмәтини күчәйтимән, Йүсүпниң жәмәтини қутқузимән; Мән уларни қайтидин олтарақлишишқа қайтуримән; чүнки Мән уларға рәһим-шәпқәтни көрситимән. Улар Мән һеч қачан ташливәтмигәндәк болиду; чүнки Мән уларниң Худаси Пәрвәрдигармән; Мән уларға жавап беримән» (6-айәт).

«Мән уларни қайтидин олтарақлишишқа қайтуримән» дегән сөз йәнила «илгәрки пәйғәмбәрләр»ниң икки сөзини кишиниң есигә кәлтүриду: — «... Мән уларни қайтидин мошу йәргә епкелимән, уларни аман-течлиқта турғузимән» («Йәр.» 32:37) вә «... Мән өткән заманлардикидәк силәрни (Қанаандики тағларни) олтарақлиқ қилимән; шундақ, һалиңларни әслидикидин әвзәл қилимән..» («Әз.» 36:11).

Бу барлиқ ишларниң йүз бериши Исраилниң қандақтур бирәр һәққанийлиғи үчүн яки шуниңға лайиқ болғини үчүн әмәс, бәлки пәқәт «чүнки У уларға рәһим-шәпқәтни көрситиду». Исраилниң биринчи қетим Қанаан зиминиға егә болуши тоғрилиқ Зәбурниң муәллипи бу һәқиқәтни мундақ көрситиду: —

«Чүнки бовилиримиз йәрни өз қиличи билән алғини йоқ, өз билиги билән өзлирини қутқузғиниму йоқ;

Бу бәлки Сениң оң қолуң, Сениң билигиң вә жамалиңниң нуриниң нәтижисидур; чүнки Сән улардин хурсәнлик алдиң» («Зәб.» 44:3).

7-айәттә мәхсус Әфраимниң шу чағдики хошаллиғи алаһидә баян қилиниду: «Әфраимдикиләр палвандәк болиду, көңүллири шарап кәйпини сүргәнләрдәк хошаллиниду; уларниң балилири буни көрүп хошаллиниду; уларниң көңли Пәрвәрдигардин шатлиниду». Бу Худа әслидә Йәһудаға 9:15 вә 10:5дә қилған вәдисиниң асасий мәзмуниниң қайтилинишидур. Пәләстингә қайтқанларниң көпинчиси Йәһуда, Бәнямин вә Лавий қәбилилиридин еди. Әфраим, шүбһисизки, мошу айәттә Исраилниң «шималий падишалиқ»идики он қәбилигә вәкил болиду. Бу он қәбилә Йәһудаларниң сүргүн қилинишидин илгирила Асурийә империйәси тәрипидин сүргүн қилинған еди; шуңа уларниң көпинчиси техи жирақ-жирақларда тарқалма һаләттә еди. Шуңа бу бешарәт уларни алаһидә риғбәтләш үчүн берилди. «Уларниң көңүллири шарап кәйпини сүргәнләрдәк хошаллиниду» — шараптин әмәс, бәлки Муқәддәс Роһтин, әлвәттә: «һарақ-шарап ичип мәс болмаңлар; шундақ қилиқ адәмни шаллақлаштуриду; буниң орниға Муқәддәс Роһқа толдурулғучи болуңлар» («Әф.» 5:18).

Бу хошаллиқ вақитлиқ бир һадисә болмайду, бәлки: «**Уларниң балилири буни көрүп хошаллиниду; уларниң көңли Пәрвәрдигардин шатлиниду**».

Һазир пәйғәмбәр қайтидин пүткүл қовм тоғрилиқ бешарәт бериду: —

(8-айәт) «**Мән үшқиритип, уларни жиғимән; чүнки Мән уларни бәдәл төләп һөрлүккә чиқиримән; улар илгири көпийип кәткәндәк көпийиду**».

Бүгүнгә қәдәр оттура шәриқтики падичилар өз падисини жиғиши үчүн үшқиритиду яки нәй чалиду. «Һак.» 5:16дә: «**Сән немишкә ... қойларға челинған нәйниң авазини аңлашни халап қалдиң? Рубәнниң аилә-җәмәтлиридикиләрниң арисида шунчә улуқ нийәтләр қәлблиригә пүкүлгән еди!**» дейилиду («Йәш.» 5:26, 7:17-19дә Худа Исраилни җазалаш үчүн охшаш йолда Исраилниң дүшмәнлирини чақириду).

Андин: «**(Исраил) өткәндә көпийип кәткәндәк көпийиду**». Исраил Мисирда болғанда «**Исраиллар көп туғулуп** (Мисирлиқлар уларни харлиғини билән)**, тез көпийип, интайин күчәйди; улар зиминға бир кәлди**» дейилиду («Мис.» 1:7). Шу чағда гәрчә Пирәвн уларни йоқатмақчи болған болсиму, «**Улар техиму көпийип кәтти**». «**Өткәндә көпийип кәткәндәк**» дегән сөзләр дәл мошу ишни көрситиду.

Шуниңдәк бу хил көпийиш Исраил әлләр арисида тарқитилған вақтидиму болиду: «**Мән уларни әлләр арисида уруқтәк чачимән; андин улар Мени жирақ җайларда әсләйду; шуниң билән улар балилири билән һаят қелип, қайтип келиду**» (9-айәт). Бу йәнә икки «бурунқи пәйғәмбәр»ниң сөзини есимизгә кәлтүриду: —

«**Вә Мән Өзәм үчүн уни зиминда терийман; Мән «Ло-Руһамаһ»ға** (мәнаси «рәһим қилинмиған») **рәһим қилимән; Мән «Ло-Амми»ға** (мәнаси «Мениң хәлқим әмәсләр»)**: «Мениң хәлқим!» даймән; вә улар Мени: «Мениң Худайим!» — дәйду**» («Һош.» 2:23) вә «**Мана, шу күнләр келидуки, — дәйду Пәрвәрдигар, — Мән Исраил җәмәтидә вә Йәһуда җәмәтидә инсан нәслини вә һайванларниң нәслини терип өстүримән**» («Йәр.» 31:27).

Йәһудий хәлқи әлләр арисида тарқитилған вақитларда (асасән икки миң алтә йүз жил җәриянида) уларниң санлири һәр хил қирғин-чапқун вә залимлиқ түпәйлидин бир нәччә қетим милийондин төвән болған болуши мүмкин. Һазир пүткүл дунияда Йәһудийларниң сани бәлким жигирмә милийон болуши мүмкин.

Исраил «**Мени жирақ җайларда әсләйду**» дегән сөзләр Әзакиял пәйғәмбәрниң: «**вә силәрдин қиличтин қутулуп қалғанлар сүргүн қилинған мәмликәтләрдә Мәндин янған вапасиз қәлблири вә бутлириға паһишивазлардәк һәвәс қилған көзлири билән бағримни парә-парә қилғанлиғини есигә кәлтүриду; шуниң билән улар қилған рәзилликлири һәм жиркиничлик қилмишлири түпәйлидин өз-өзлиридин нәпрәтлиниду**» дегинини бизгә әслитиду («Әз.» 6:9). Бу иш техи болмиди; Исраил йәнила җаһиллиқ билән Худаниң ниҗатини техи қобул қилмиди.

9-айәттики бешарәтниң: «**Шуниң билән улар балилири билән һаят қелип, қайтип келиду**» дегән кейинки сөзлири Әзакиялниң башқа бир бешаритини әслитиду: «**Мана, Мән гөрүңларни ечип, силәрни гөрүңлардин чиқиримән, и Мениң хәлқим, ... Мән Өз Роһумни силәргә киргүзимән, силәр һаят болисиләр, силәр Мәнки Пәрвәрдигарни шундақ сөзни қилип, шуни ада қилди, дәп билип йетисиләр**» («Әз.» 37:11-14).

Башқа нурғун бешарәтләрдә, Исраил етиқатсиз һалда өз зиминиға қайтуруп келингәндин кейин андин товва қилиши билән роһий һаятқа еришиду, дейилиду.

«Әзакиял»дики шу бешарәттә болса, бу иш Исраилларниң жирақ жутларда техичә тарқалма һаләттә турғинида йүз бериду, дейилиду. Әмәлийәттә бизниңчә бу икки иш тәң йүз бериду; Исраил етиқатсиз һалда өз зиминиға қайтуруп келингәндә, чоң бир қисми тарқитилған йәрләрдә қаливериду; демәк, қалғанлири билән қайтип кәлгәнлири тәң товва қилиду.

10-айәттә Исраилниң тарқитилған йәрләрдин қайтуруп келиниши тоғрилиқ бир қәдәр тәпсилий сөзлиниду: «**Мән уларни қайтидин Мисир зиминидин елип келимән, Асурийәдинму чиқирип жиғимән; уларни Гилеад вә Ливан зиминиға елип киргүзимән; йәр-зимин уларни патқузалмай қалиду**».

Бу сөз йәнә «илгәрки пәйғәмбәрләр»ниң бешарәтлирини хуласилиғини болиду. Мәсилән: «**Шу күни Рәб иккинчи қетим Өз хәлқиниң «қалди»сини қайтуруш үчүн, йәни Асурийә, Мисир, Патрос, Куш, Елам, Шинар, Хамат вә деңиздики жирақ араллардин қайтуруш үчүн Өз қолини йәнә узартиду. У әлләрни чақириш үчүн бир туғ көтириду; шундақ қилип У йәр йүзиниң чәт-чәтлиридин Исраилниң ғериблирини жәм қилип, Йәһудадин тарқилип кәткәнләрни жиғиду**» («Йәш.» 11:11-12).

Қайтқанда Пәрвәрдигар «**уларни Гилеад вә Ливан зиминиға елип киргүзимән**» дәйду — Гилеад иордан дәриясиниң шәриқ тәрипигә, Ливан иордан дәриясиниң ғәрип тәрипигә вәкиллик қилиду. Шундақ болғини билән: «**йәр-зимин уларни патқузалмай қалиду**». Бу сөз Йәшая пәйғәмбәрниң икки бешаритини хуласилиғини болиду: — «**Сениңдин жуда қилинған балилириң болса саңа: — «Мошу жай мениң турушумға бәк тарчилиқ қилиду; маңа турғидәк бир жайни бошитип бәрсәң!» — дәйду; сән көңлүңдә: — «Мән балилиримдин айрилип қалған, ғериб-мусапир вә сүргүн болуп, уян-буян һайдиветилгән турсам, ким мошуларни маңа туғуп бәрди? Ким уларни беқип чоң қилди? Мана, мән ғериб-ялғуз қалдурулғанмән; әнди мошулар зади нәдин кәлгәнду?» — дәйсән**» («Йәш.» 49:20-21).

«**— Тәнтәнә қил, и пәрзәнт көрмигән туғмас аял!**
Нахшиларни яңрат, шатлинип товла, и толғақ тутуп бақмиған!
— Чүнки ғерип аялниң балилири ери бар аялниңкидин көптур!» («Йәш.» 54:1).

Исраилни Мисирдин қутқузуш үчүн Худа уларни «Қизил Деңиз»дин өткүзүп нурғун мөжизиләрни көрсәтти. Худа Исраилни дунияниң чәт-чәтлиридин қутқузуп қайтқузғанда охшашла улар үчүн нурғун мөжизиләрни көрситиду: —

(11-айәтниң давами) «**У** (йәни Худа, Исраилни дәп) **шундақ қилип, жәбир-жапа деңизидин өтүп, деңиздики долқунларни уриду; Нил дәриясиниң тәглири қуруп кетиду»** (Худа иордан дәриясини Исраилниң алдида қурутқандәк) — «**Асурийәниң мәғрурлуғи вә пәхри пәскойға чүширилиду»** (Асурийә Исраилниң шималий дүшмәнлиригә вәкиллик қилиду) **«Мисирдики шаһанә һасиму йоқилиду**» (Мисир Исраилниң жәнубий дүшмәнлиригә вәкиллик қилиду). Бу бешарәт илгәрки бир нәччә бешарәтләрни хуласилайду: «**Сән Мисир зиминидин чиққан күнләрдә болғандәк, Мән уларға карамәт ишларни көрситип беримән**» («Мик.» 7:15).

«**Деңизни, дәһшәтлик һаңлардики суларни қурутуветип, деңизниң тәглирини сән һәмжәмәтлик қилип қутқузғанларниң өтүш йоли қилған өзәң әмәсму?**» — «Йәш.» 43:19, 51:9-11ни көрүң.

10-бап ахирқи айәттики: «**Мән уларни Пәрвәрдигар арқилиқ күчәйтимән; улар Униң намида маңиду, дәйду Пәрвәрдигар**» дегән бешарәт, шүбһисизки Йәһудий хәлқиниң ахирқи заманларда қайтидин Пәрвәрдигарниң вәкиллири болидиғанлиғини көрситиду. Улар Муқәддәс Роһтин күчләндүрүлүши билән: «**Өз Худасини дост тутқучи хәлиқ болса ғәйрәт тепип һәрикәт қилиду**» («Дан.» 11:32); «**Силәр болсаңлар, Пәрвәрдигарниң каһинлири дәп атилисиләр; силәр тоғраңларда: «Улар Худайимизниң хизмәткарлири» дейилиду**» («Йәш.» 56:6, 61:6ни көрүң).

11-бап — Худаниң падиси яхши падичини, йәни Пәрвәрдигарниң Өзини рәт қилиду, зулмәт уларни басиду

9-10-бапларда Исраилға вәдә қилинған чәксиз бәхит-бәрикәтләрни көримиз, 11-бапта туюқсиз адәмни қаттиқ чөчитидиған номуссиз ишәшсизлик, өз бешимчилик вә вапасизлиқни көримиз; бу гуналар болса әлләрниң әмәс, бәлки Исраилниң гунайидур!

Худа Өз хәлқигә қандақ сөз қилишни билиду; шуңа Исраилни (болупму Өзигә вападар болған «қалди»сини) кәлгүси шан-шәрәп тоғрилиқ риғбәтләндүрүп, уларға «шу чағ»ниң вә «һазир»ниң арилиғида немә ишларниң болидиғанлиғини көрситиду. Худаға тәшәккүр, барлиқ гуналар, шундақла гунаниң барлиқ чоңқур тәглиригә нижатлиқ бардур. Лекин гунадин һәқиқий қутқузулушимиз үчүн һәммимиз өз қәлбимиздә ятқан өз гунайимизниң дәһшәтлик реаллиғиға йүзләнмисәк һеч қандақ нижатлиққа еришәлмәймиз. Мана, бу бапниң мәзмунлириниң Исраил үчүн, шундақла биз үчүн болған әһмийитидур.

Бешарәт Худаниң бир һөкүм-җазаси тоғрилиқ туюқсиз елан қилиниши билән башлиниду: —«**И Ливан, от сениң кедир дәрәқлириңни йәп кетиши үчүн, дәрвазилириңни ач!**».

«Дәрвазилар»ниң тилға елиниши мәлум бир бенани көрситиду, әлвәттә. Лекин қайси бена? Пәләстиндә «кедир яғичи» билән безәлгән бирдин-бир бена Худаниң муқәддәс ибадәтханиси еди. Чүнки Парс императори Қорәш Йәһудий хәлқигә ибадәтханини селиш үчүн нурғун байлиқларни беғишлиған еди. Улар шулар арқилиқ Ливандин көп кедр яғичини елиши керәк еди («Әзра» 3:7, 6:4). Кейин бу яғачлардин бәзилири «йоқилип», кишиләрниң өйлиридә «пәйда болди» — «Һаг.» 1:4). Шуңа Зәкәрияниң замандиши Һагай пәйғәмбәр ибадәтханини қуруш үчүн хәлиққә яғач елип келишкә «тағларға чиқиңлар» дегән еди («Һаг.» 1:8). Шүбһисизки, улар алған яғачларниң көпинчиси Ливан тағлиғидики кедир вә қариғай дәрәқлиридин еди. Шундақ қилип, ибадәтхана «Зион теғи»ниң үстигә қурулған, шундақла көп кедир яғачлири билән безәлгини үчүн, уни «Ливан»ға яки «Ливан тағлиқ ормини»ға охшатқили болатти.

Шуңа, йеңила селинған ибадәтханиниң көйдүрүветилидиған күни 1-айәттә аян қилиниду. Немидегән сарасимилик бешарәт-hә!

2-айәт: — «**Вайсаңлар, и қариғайлар, чүнки кедир жиқилди, есил дәрәқләр вәйран қилинди; вайсаңлар, и Башандики дуб дәрәқлири, чүнки барақсан орман жиқитилди!**»

Охшитиш шуки, Худа җазасини жүргүзгинидә Өз өйини шундақ қилған йәрдә, аддий пухралар вә уларниң өйлири қандақ болар? («Луқа» 23:31, «Әз.» 17:3, «Йәш.» 14:8, «Йәр.» 22:6-7ни көрүң).

3-айәт: — «**Падичиларниң вайсиған авазини аңла! Чүнки уларниң шәриви болған чимән-яйлақ вәйран қилинди; асланларниң һөкиригән авазини аңла! Чүнки иордан дәриясиниң пәхри болған бүк-барақсанлиғи вәйран қилинди!**».

иордан дәриясиниң бойидики барақсан өскән дәл-дәрәқләр вә гүл-гиялар «иорданниң пәхри» дәп атилатти. Шу йәрдә нурғун житқуч һайванлар, жүмлидин ширлар йошурунуп туруп чарвиларни овлайтти. Шуңа тажавузчи қошун һазир Пәләстинниң шимали («Башан»)дин жәнубиға кәлгән болса керәк; улар Йәһуданиң яйлақлириға (падичиларниң шәриви) вә «иорданниң пәхри»гә йетип келип уларни вәйран қилди. Шуниң билән «падичилар» яйлақтин мәһрум болуп нәпкә еришәлмәйду (улар, йәни хәлиқниң һөкүмранлири вә хәлиқниң йетәкчилири кейин «көйүмсиз падичилар» дәп әйиплиниду) һәм «ширлар» (бәлким хәлиқ арисидики қанунға очуқ-ашкарә бойсунмайдиған оғри қатарлиқлар)ниңму һеч қандақ йошурунғидәк йери қалмайду.

Гәрчә биз бу йәрдә шу айәтләрни көчмә мәнада шәрһлигән болсақму, улар йәнә сөзмусөз мәнадиму әмәлгә ашурулған. Пәләстин ят қошунлар тәрипидин көп қетим тажавузчилиққа учриғачқа вә зиминда туруватқанларниң пәрвиши начар болғачқа: — (а) Ливанниң әслидики йоған орманлиридин пәқәт из-қалдуқларла қалди; (ә) Башандики дуб дәрәқлири йоқап кәтти; (б) иордан дәрияси бойидики Барақсан жаңгал асасән йоқалди.

4-14-айәтләрдә пәйғәмбәр 1-3-айәттә көрситилгән жазаниң сәвәплири вә тәпсилатлирини баян қилиду.

Биз авал мошу бешарәтниң мәзмунини қисқичә ейтайли:—

Исраил «**боғузлашқа бекитилгән пада**» дәп атилиду. Уларниң шу қорқунучлуқ әһвалиниң сәвәви ениқ қилиниду; Худа әслидә Исраилларға «бақкучи» яки «падичи» болушқа бекиткән адәмләр өз бурчини ада қилмиди. Шуңа пәйғәмбәр Худаниң әмри билән вә Худаниң орнида яки Униң вәкили болуп «**боғузлашқа бекитилгән пада**»ни беқиш вә қутқузуш вәзиписини өз зиммисигә алиду. Һалбуки, у әслидә қутқузмақчи болған «пада»ниң көпинчиси униң «падичилиғи»ни рәт қилиду. Амалсизлиқтин «падичи»ниң өз мәнсивини ташлап, уларни мутләқ һалакәткә йол қоюштин башқа йоли қалмайду. Андин уларниң шүкүрсизлиги вә вапасизлиғини аян қилиш үчүн падичи улардин тегишлик иш һәққини сорайду. Уни мазақ қилиш йолида улар униңға оттуз күмүч тәңгини сuниду. Оттуз күмүч тәңгә муқәддәс қанун бойичә тәсадипийлиқтин өлтүрүлгән бир қулниң төләм баһаси еди («Мис.» 21:32). Бу пулни пәйғәмбәр «**Мана, бу улар маңа бекиткән қалтис баһа!**», «мазақ баһа» дәп қарап, Худаниң әмри билән ибадәтханида барлиқ пухралар алдида сапалчиниң алдиға чөрүветиду; андин улар билән болған мунасивитини билдүридиған әң ахирқи бәлгүсини, йәни тайиғини сундуруп ташлайду.

Төвәндә бу ишниң тәпислатлирини көпрәк шәрһләймиз, лекин шуниңдин авал бешарәт тоғрилиқ умумий жәһәттин йәнә азрақ тохтилиш керәк: —

(а) Жуқирида ейтқинимиздәк, пәйғәмбәр бу «бешарәтлик көрүнүш»тә болсун яки «бешарәтлик һәрикәтләр»дә болсун интайин алаһидә бир йолда Худаниң вәкили болиду, дәп қайтилишимиз керәк. Пәйғәмбәрниң Худаниң вәкили болғанлиғи төвәндики сөзләрдин ениқ көрүниду: «**Мән бир ай ичидә үч падичини һалак қилдим**» (8-айәт) «**Мениң барлиқ әлләр билән болған әһдәмни сундуруветтим**» (10-айәт);

мошундақ ишларни Зәкәрия яки һеч қандақ пәйғәмбәр өзи қилалмайтти, пәқәт Худа Өзи қилиду, әлвәттә.

Шуңа шу хуласиға келимизки, бу ишларда пәйғәмбәр пәқәт «Худаниң вәкили сүпитидә» сөзләйду. У буларда Мәсиһниң вәкили (яки «Пәрвәрдигарниң Пәриштиси»ниң вәкили) болуши яки Пәрвәрдигарниң Өзигә вәкил болуши әмәлийәттә охшаш бир иштур; чүнки Тәвратта көргинимиздәк, көп йәрләрдә Мәсиһниң келишиниң Пәрвәрдигарниң келишидин дерәк беридиғанлиғи аян қилиниду. Мәсилән, «Әзакиял» 34-бапта Пәрвәрдигар Исраилниң «сахта падичилири»ниң орниға Мән Өзәм келип силәрни бақимән, дәйду. У Өзи келип Исраилларни издәйду, қутқузиду, күчләндүриду вә сақайтиду, дейилиду. Бирақ ушбу бапни оқуғансери бу ишларни қилғучи Пәрвәрдигарниң Мәсиһидин ибарәт екәнлигини, Пәрвәрдигар буларни У арқилиқ васитилик қилғанлиғини көримиз: «**Мән уларниң үстигә бир падичи, йәни қулум Давутни тикләймән; У уларни бекип, уларға Падичи болиду**». Мошу йәрдә, шүбһисизки, «Мениң қулум Давут» һәқиқий Давут, йәни Мәсиһни көрситиду.

Худаниң инсанлар билән болған барлиқ мунасивәтлиридә вә уларға болған барлиқ муамилисидә, мәйли рәһим көрситиштә болсун, җазалашта болсун, уни У дайим Мәсиһ арқилиқ бежириду.

(ә) Бешарәттә көрситилгән вақит Зәкәрия пәйғәмбәрниң дәвридин кейин болса керәк; чүнки жуқурида ейтқинимиздәк, бешарәт бойичә ибадәтхана вәйран қилиниду.

Бешарәт тәпсилатлириға қариғанда, көрситилгән әһваллар дәл ибадәтханиниң Рим империйәси тәрипидин миладийә 70-жилида вәйран қилиништин илгәрки ишлар, йәни Йәһудий хәлқи тарқитиветилиштин илгирки ишлар еди.

(б) Пәйғәмбәр бу ишларни халайиқ алдида көрсәткәнму, яки көрүнүштә өзиниң бу ишларни қиливатқинини көргәнму?

Ибадәтханиниң йенида қурбанлиққа лайиқ болған бир пада беқиливатқан, булар «боғузлашқа бекитилгән пада» дәп аталған дәп қарайли. Бешарәттики ишлар пәйғәмбәр билән пада оттурисида болиду; у икки таяқни елип, уларни падичиниң қурали қилип ишлитиду; у уларниң биригә «шапаәт», йәнә биригә «риштә» пүттүм, дәйду; у хәлиқтин «иш һәққи»ни сорайду вә шу «һәққи»ни ибадәтханида сапалчиниң алдиға чөрүйду, ахирида хәлиқ алдида икки тайиғини сундуриду. Бешарәттики ишларниң һәммиси шу тәриқидә халайиқ алдида көрситилиду. Гәрчә бешарәттики ишлар шу тәриқидә халайиққа көрситилгәнму дәйлуқ, лекин пәйғәмбәр қандақ йол билән 8-айәттики «**Мән бир ай ичидә үч падичини һалак қилдим**» дегәнни «**хәлиқ алдида**» көрситип берәләйду? Униң үстигә, <u>**Һагай вә Зәкәрия пәйғәмбәрләрниң шу күнлиридә**</u> халайиқ Худаниң сөз-каламиға қулақ селип интайин итаәтмән болған, дейилиду («Һаг.» 1:14, «Әзра» 1:5, 5-6-баплар). Хәлиқ Зәкәрия пәйғәмбәрниң бешарәтни шундақ ипадилигинини көрсә, уларниң униңға рәсвачилиқ қилип «оттуз тәңгә» беридиғиниға ишәнгүмиз кәлмәйду. Шуңа биз бешарәтни чүшәндүридиған иккинчи көзқарашқа майилмиз; демәк, Зәкәрия пәйғәмбәр бир ғайипанә көрүнүшни көрүп, шу ғайипанә көрүнүштә өзиниң шу бешарәттә хатириләнгән ишларни қиливатқинини көргән. Башқа пәйғәмбәрләрниң бир нәччә бешарәтлиридиму уларниң Зәкәрияға охшаш пәқәт Худала қилидиған ишларни өзи қилидиғандәк көрүниду; мәсилән, Худа Йәшая пәйғәмбәргә «**Мошу хәлиқниң жүригини таш, уларниң қулақлирини еғир қилғин**» дәп буйруйду «Йәш.» 6:10; Йәрәмия пәйғәмбәргә: «**Мән сени жулуш, сөкүш, һалак қилиш вә өрүш, қуруш вә терип өстүрүш үчүн әлләр вә падишалиқлар үстигә тиклидим**» дәйду вә йәнә униңға: «**Мениң**

қолумдики ғәзивимгә толған қәдәһни елип, Мән сени әвәткән барлиқ әлләргә ичкүзгин» дәп буйруйду («Йәр.» 1:10, 25:15-27). Йәшая яки Йәрәмия пәйғәмбәр шундақ ишларни өзи қилған әмәс; улар пәқәт бу ишлар тоғрисида бешарәт бәргәчкә, Худаниң шундақ қилишиға йол тәйярлиған, халас. Зәкәрияму мошу йәрдә шундақ иш қилған.

Әнди бешарәтни тәпсилийрақ көрәйли: —«**Пәрвәрдигар Худайим мундақ дәйду: — Боғузлашқа бекитилгән падини баққин!**» (4-айәт).

Хәлиқ көп җәһәтләрдин аллиқачан «сахта падичилар» тәрипидин аздурулуп, чәт әл залимлири тәрипидин харлинип «**боғузлашқа бекитилгән пада**»дәк болуп қалған еди; чүнки «**Хәлиқ қой падисидәк тенәп кәтти; улар падичиси болмиғачқа, азар йемәктә**» (10:2). Лекин жуқурида ейтқимиздәк, бешарәттә көздә тутулған әһвални асасән кәлгүси бир әһвал, дәп қараймиз.

5-айәт: — «**Уларни сетивалғанлар уларни боғузливәткәндә һеч гунакар дәп қаралмайду; уларни сетивәткәнләр: «Пәрвәрдигарға шүкри! Чүнки бейип кәттим!» — дәйду; уларниң өз падичилири уларға ичини һеч ағритмайду**». 5-айәт 4-айәттә ейтилған әһвални техиму тәпсилий тәсвирләйду.

Уларни «сетивалғанлар» вә «сетивәткәнләр» дегән сөзләр қовм тапшурулған ят әлләрни көрситиду; улар дәрвәқә Йәһудий хәлиқләргә (башқа хәлиқләргә охшаш) немә халисила шуни қиливериду, лекин өзлири тоғрилиқ «гунайимиз йоқтур» дәп һесаплайду.

Бу бешарәттиму Зәкәрия «илгәрки пәйғәмбәрләр»ниң бешарәтлириниму бизгә хуласиләп бериду, җүмлидин: «**Мениң хәлқим азған қойлардур; уларниң баққучилири уларни аздурған... уларни учратқанларниң һәммиси уларни йәп кәткән; күшәндилири улар тоғрилиқ: «Биздә бу ишларда һеч гуна йоқ, чүнки улар ата-бовилириниң үмүти болған Пәрвәрдигар, һәққанийлиқниң яйлақ-туралғуси болған Пәрвәрдигарниң алдида гуна садир қилған!**» — дегән» («Йәр.» 50:6-7).

Лекин гәрчә Исраил дәһшәтлик гуналири үчүн Худа тәрипидин адил җазасини йейиш үчүн ят әлләрниң қолиға тапшурулған болсиму, шу әлләр уларға қилған рәһимсиз әмәллири үчүн гунасиз һесапланмайду. Бу һәқиқәтни биз «Йәр.» 50-баптинму көримиз: —

«**Исраил тарқитиветилгән қой падисидур; ширлар** (ят әлләр житқуч һайванларға охшитилиду) **уларни һайдивәткән; дәсләптә Асурийәниң падишаси уларни йәп кәткән, ахирида бу Бабил падишаси Небоқаднәсар униң устиханлирини езип ғаҗилиған. Шуңа самави қошунларниң Сәрдари болған Пәрвәрдигар — Исраилниң Худаси мундақ дәйду: — Мана, Мән Асурийәниң падишасиниң йениға келип, уни җазалиғинимдәк, мән Бабил падишасини һәм зиминини җазалаймән**» («Йәр.» 50:17-18).

Худа Асурийә вә Бабилға немә қилған болса у Медия-Парсийә, Гретсийә вә Римға қилған вә кәлгүсидиму Өз хәлқини қамчилашқа ишлитидиған әлләр һәм шәхсләргә охшаш ишларни қилиду; худди Йәрәмия пәйғәмбәр арқилиқ дейилгәндәк: —«**Лекин сени жутувалғанларниң һәммиси жутувелиниду; сениң барлиқ күшәндилириң болса сүргүн болиду; сени булиғанларниң һәммиси булаң-талаң қилиниду; сени ов қилғанларниң һәммиси ов болиду**» («Йәр.» 30:16).

Исраил ят әлләр тәрипидин харланған болупла қалмай, 5-айәт бойичә «өз падичилири», йәни өзлириниң мәмурий вә роһий йетәкчилири, өзлирини бақҗан вә өзлиригә һимайә болуш керәк болған һакимлар, каһинлар вә «пәйғәмбәрләр» «**уларға ичини һеч ағритмайду**». Улар шундақ қилип, пәқәт өз мәнпәитини издәп «Худаниң қойлири»ни башқиларниң овлаш объекти қилиниш сәвәви болуп, өзлириниң «сахта падичи» болғанлиғини испатлайду.

Хәлиқниң һалити һазир техиму бәттәр болуп кетиду, чүнки Худа Өзи: «**... Мән зиминда туруватқанларға йәнә ичимни һеч ағритмаймән, дәйду Пәрвәрдигар; — вә мана, Мән адәмләрни, һәр бирини өз йеқинининиң қолиға вә өз падишасиниң қолиға тапшуримән; мана, булар зиминни харап қилиду, ...**» — дәйду (6-айәт).

Бу 6-айәттә, Исраил «Яхши Падичи»ни рәт қилғандин кейинки болидиған вақиәләр топтоғра алдин-ала көрситилиду («Юһ.» 10:1-31). Биринчидин, Худа Өз хәлқигә болған көйүми вә уларниң үстидики мудапиәсини елип кетиду; иккинчидин, уларни бир-биригә зит қилиду; үчинчидин, уларни дүшмининиң қолиға тапшуриду.

Тарихта мол испат барки, Мәсиһни рәт қилғандин кейин Исраил хәлқи әзәлдин болуп бақмиған дәрижидә бир-биригә қарши, бир-биридин қаттиқ һәсәт қилидиған көп мәзһәп-гуруһқа бөлүнүп кәтти. Миладийәдин кейинки 70-жилда Рим қошуни Йерусалимни үч йерим жил қоршивалғандин кейин сепилини бөсүп шәһәрни ишғал қилған күнидә, шәһәрдикиләр бир-биригә қарши үч мәзһәп-гуруһқа бөлүнүп, өз ара соқушуватқан еди.

Йәрәмия пәйғәмбәр Бабил империйәси Йерусалим шәһирини алидиғанлиғи тоғрилиқ бешарәт бәргәндә, шәһәрдикиләрниң пәқәт дүшмәнләр тәрипидин қисилғинини тәсвриләп қалмай, бәлки бир-биригә зит екәнлигиниму тәсвирләйду: —

«**Мән уларни дүшмәнлириниң һәм жанлирини издигүчиләрниң қаттиқ қистайдиған қоршавиниң бесими астида оғуллириниң гөшини һәм қизлириниң гөшини йәйдиған қилимән, уларниң һәр бири өз йеқинининиң гөшини йәйду**» («Йәр.» 19:9). Римлиқлар шәһәрни муһасиригә алған вақтида (миладийәдин кейинки 70-жилда) оп-охшаш ишлар болди. Худаниң жазасиниң бу икки амилини Зәкәрияму илгири тилға алған еди: «**Дүшмәнләр түпәйлидин чиққучи яки киргүчи үчүн аман-есәнлик йоқ еди; чүнки мән һәр бир адәмни өз йеқиниға дүшмәнләштүрдүм**» («Зәк.» 8:10).

«**Өз падишасиниң қолиға тапшуримән**» дегән ибарә шу падишани уларға Худа бәрмигәнлигини, бәлким өзлири талливалғанлиғини көрсәтсә керәк. Зәкәрияниң дәвридә Йәһуданиң һеч падишаси йоқ еди вә йәнә 550 жил ичидә Йәһудийларниң һеч падишаси болмиди. Лекин валий Пилатус Әйса Мәсиһни халайиқ алдиға чиқарғанда у уларға мәсқирә арилаш амма һәқиқәтни сөзләп: «**— Мана бу силәрниң падишаһиңлар!**» — дәп жакалиғанда, уларниң жавави «**— Йоқитиң, йоқитиң, уни чапрас яғачләң!**» дейиштин ибарәт болди.

Пилатус уларға йәнә: — «**Мени падишаһиңларни чапрас яғачлигин, дәмсиләр?**» — дегәндә баш каһинлар өзлирини хәлиққә вәкил қилип жававән:— «**Қәйсәрдин башқа һеч қандақ падишаһимиз йоқтур!**» — дейишти.

Мана уларниң талливалған «**өз падишаси**». Шундақ талливалғандин кейин, улар «Қәйсәрниң қолиға» тапшурулди; узун өтмәй Рим қошунлири (болғуси Қәйсәр Вәспасиян, андин болғуси Қәйсәр Титусниң йолйоруғи билән) уларниң зиминини вәйран қилди, ибадәтханисини көйдүрүвәтти, шәһәрни көйдүрүвәтти, хәлиқни чәт-чәтләргә тарқитивәтти.

Әслидә баш каһин Қаяфа хәлиқни Мәсиһни өлтүрүшкә қутритип: «**Униңға шундақ йол қоюп беривәрсәк, һәммә адәм униңға етиқат қилип кетиду. Шундақ болғанда, римлиқлар келип бу ибадәтханини вә қовмимизни вәйран қиливетиду!**» дегән еди. Андин у уларни кучкүртүп:

— «**Пүтүн хәлиқниң һалак болушиниң орниға, бирла адәмниң улар үчүн өлүши яхши...**» дәп, ахирда Әйса Мәсиһни етиқатсиз римлиқларниң қолиға тапшурған. Лекин улар өз Кутқазғучи-Падишасиға сатқунлуқ қилиш җинайити үчүн дәл улар қорққан ишлар бешиға чүшти: «**Римлиқлар келип уларниң ибадәтханисини вә қовмини вәйран қиливәтти**».

Һалбуки, гәрчә җазаси дәһшәтлик болғини билән Худаниң Исраилға болған китави һеч өзгәрмәйду: «**Рәзил йоллириңлардин йениңлар, йениңлар! Немишкә өлгүңлар келиду, и Исраил җәмәти?!**» («Әз.» 33:11).

«Зәкәрия» дегән китапниң ахирқи баплирида уларниң Худаниң йениға «йениши» аян қилиниду. Шу чағда расул Павлусниң шу бешарити әмәлгә ашурулиду: «**Андин пүтүн Исраил қутқузулиду. Бу тоғрилиқ муқәддәс язмиларда мундақ йезилған: — «Қутқазғучи Зиондин келип, ипласлиқни Яқупниң әвладидин йоқ қилиду. Мән уларниң гуналирини елип ташливәткинимдә, мана бу улар билән түзидиған әһдәм болиду»**» («Рим.» 11:26 «Йәш.» 59:20-21).

Әнди бу бешарәтниң меғизи — «Яхши Падичи»ниң Өз қовмини баққини; падиниң қандақ җаһиллиқ билән уни рәт қилип, «боғузлашқа бекитилгән пада» болуп қалғини, дегән чоң темаға кәлдуқ: —

«**Шуңа мән «боғузлашқа бекитилгән пада»ни беқип турдум, болупму падиниң арисидики мискин мөминләрни бақтим. Мән өзәмгә икки таяқни алдим; биринчисини «шапаәт», иккинчисини «риштә» дәп атидим; шуниң билән мән падини бақтим**» (7-айәт).

Пүткүл Исраил арисида һәрдайим өзлириниң гуналиридин тովва қилған, Худаға садиқ болған бир «қалди» бардур; Зәкәрияниң дәвридә мошу хәлиқ «**падиниң арисидики мискин мөминләр**» (ибраний тилида «анийлар») дейилиду (11-айәттиму тилға елиниду). Башқилар Худаниң сөз-каламиға қулақ салмисиму, улар йәнила аңлайду («анийлар» дегән сөз шу мәнада «Зәб.» 10:2, 9, 14:6, 25:16, 35:10, 37:14, 40:17, 70:5, 72:4, 86:1, 109:16-22, «Йәш.» 10:2, 14:32, 41:17 вә көп башқа йәрләрдә тепилиду).

Бешарәт бойичә «яхши падичи» Йәһудий хәлқиниң көп қисми тәрипидин рәт қилинған болсиму, униң хизмәт мевиси бар болиду, йәни «боғузлашқа бекитилгән пада» арисида «Худаниң мискин мөминлири» бар болиду. Зәфания пәйғәмбәр ейтқандәк: «**Мән араңда кәмтәр һәм мискин бир хәлиқни қалдуримән, улар Пәрвәрдигарниң намиға тайиниду**» («Зәф.» 3:12); Инҗилда Исраил арисидики «Худаниң қалдиси» мундақ тәсвирлиниду: — «**У** (Мәсиһ) **Өзиниңкиләргә кәлгән болсиму, бирақ Уни Өз хәлқи қобул қилмиди. Шундақтиму, У Өзини қобул қилғанлар, йәни Өз намиға етиқат қилғанларниң һәммисигә Худаниң пәрзәнди болуш һоқуқини ата қилди**» («Юһ.» 1:11-12).

Рәббимиз Мәсиһ Исраил болған барлиқ падини бақти; лекин пәқәт «**падиниң арисидики мискин мөминләр**», йәни баш каһинлар, ақсақаллар вә пәрисийләр кәмситкән «анийлар»ла униңға ишинип әгәшти. Расул Павлус бу ишларда өз ғоҗиси Әйса Мәсиһгә әгишип униңға охшаш иш қилди: — «**Әнди шу сәвәптин, мән Худа таллиған бәндиләрниң Мәсиһ Әйсада болған ниҗатқа мәңгүлүк шан-шәрәп билән еришиши үчүн һәммә ишқа бәрдашлиқ беримән**» — дәйду («2Тим.» 2:10).

Зәкәрия пәйғәмбәр мәзкур ғайипанә көрүнүштә падичилиқ вәзиписини Исраилни дәп зиммисигә алиду, андин икки таяқни қолиға алиду. Оттура шәриқтә падичиларниң икки тайиғи бар болиду — биринчиси падиниң дүшмәнлири, ширлар, бөриләр қатарлиқларни қоғлаш үчүн, иккинчиси падини йетәкләп, йолини тоғрилаш үчүн ишлитилиду. Давут пәйғәмбәр бу икки таяқ тоғрилиқ Зәбурда: «**Сениң һасаң һәм тайиғиң маңа тәсәллидур**» дәйду (23-күйдин).

Икки таяқниң намлириниң әһмийити бар; биринчиси «**шапаәт**», иккинчиси «**риштә**» дәп атилиду. Уларниң роли 10- вә 14-айәттә көрүниду; биринчиси («шапаәт») «падиниң дүшмәнлири»ниң, йәни ят әлләрниң Исраилға һуҗум қилишини тосушқа ишлитилиду; иккинчиси («риштә») падиниң ички бирлигини сақлайду. Бу икки таяқни қолиға елип Зәкәрия пәйғәмбәр (бизниңчә Мәсиһгә вәкил болуп) «**падини бақтим**» дәйду.

Әнди интайин сирлиқ муну айәткә келимиз: —«**Шуниңдәк мән бир ай ичидә үч падичини һалак қилдим; мениң җеним бу хәлиқтин бизар болди вә уларниң җени мени өч көрди**» (8-айәт).

«Үч падичи» тоғрилиқ бизниңчә икки имканийәт бар: —

(1) «Үч падичи» мәлум адәмләрни әмәс, бәлки Худа Исраил үчүн бекиткән үч хил падичини, йәни «пәйғәмбәр», «каһин» вә «падиша»ни билдүриду. Миладийәдин кейинки 70-жили Рим имперйәсиниң Йерусалимни вәйран қилиши билән, Исраилда бу үч хил «падичи» қалмиди.

(2) Миладийәдин кейинки 70-жили Рим қошунлири Йерусалимни муһасиригә алғанда, Исраилниң бир-биригә интайин өч болған үч йетәкчиси (Юһанна, Симон вә Әлиезәр исимлиқ) бар еди. Уларниң бир-бири билән соқушушлири түпәйлидин Йерусалим ахир берип ишғал қилинған, бу үч «падичи» шу һаман «падичилиқтин» қалған. Биз бу 2-имканийәткә майилмиз. Бирақ ««Яхши Падичи»ниң бу үч падичини һалак қилиши» билән хәлиқ йәнила агаһ алмайду; әксичә улар «Яхши Падичи»ға техиму өч болиду; Уму «**Мениң җеним бу хәлиқтин бизар болди**» дәйду. Муқәддәс Роһ Исраил хәлқиниң җаһиллиғи тоғрилиқ хелә балдур Зәбурниң муәллипи арқилиқ вайсиғандәк: —

«**Бирақ хәлқим садайимға қулақ салмиди,**
Исраилниң Маңа бағланғуси йоқ еди;
Шуңа Мән уларни өз тәрсалиғиға қоювәттим;
Улар өз мәслиһәтлири билән меңиверәтти» («Зәб.» 18:12-16, «Йәш.» 48:18). Мана бу 8- вә 9-айәтләрниң қисқичә мәнасидур. Чүнки Худа интайин сәвир-тақәтлик, Униң сәвир-тақити интайин узунға чидамлиқ болғини билән у чәксиз әмәс. Ахир берип Униң сәвир-тақитиниң түгиши билән Худа: — «**Мән силәрни бақмаймән; өләй дәп қалғанлири өлүп кәтсун; һалак болай дәп қалғанлири һалак болсун; тирик қалғанларниң һәммиси бир-бириниң гөшини йесун**» — дәйду (9-айәт).

Дәрвәқә, Рим империйәси Йерусалимни муһасиригә алғанда көп адәм ачарчилиқтин башқиларни өлтүрүп гөшини йегән. Римлиқларниң Исраилға һуҗум қилишидики сәвәп 10-айәттә тепилиду; Падичиниң Өз падиси билән болған мунасиветиниң үзүлүшини билдүрүш үчүн пәйғәмбәр Худаға вәкил болуп таяқлириниң биринчисини сундуриду: —

«**Мән «шапаәт» дегән тайиғимни елип сундурувәттим, шуниңдәк мениң барлиқ әлләр билән болған әһдәмни сундурувәттим**» (10-айәт).

Айәттә дейилгән «әһдә» Худаниң Исраил билән түзгән әһдиси әмәс, бәлки у Исраилға һимайә болуш үчүн әлләр билән Өзлүгидин түзгән бирхил әһдисидур. Исраил Худаниң илтпати астида турған болсила, у һәтта дүшмәнлиринину улар билән тинич өтидиған қилатти («Пәнд.» 16:7 «**Адәмниң ишлири Пәрвәрдигарни хурсән қилса, У һәтта униң дүшмәнлирини униң билән инақлаштурар**» дейәлгәндәк). Лекин мудапиәси улардин елип кетилгән болса, ят әлләр вәһший һайванлардәк келип Исраилни өз овлайдиған объекти қилиду: «**Мана орманлиқтики явайи тоңғузлар уни йириватиду, даладики һайванатлар униңдин озуқлиниду**» («Зәб.» 80:13). Ахирқи заманда Исраил қәтъий товва қилип Мәсиһгә етиқат қилғанда, Худа қайтидин улар үчүн муну әһдини бежа кәлтүриду: —«**Мән улар үчүн даладики һайванлар, асмандики учар-қанатлар вә йәр йүзидики өмүлигүчиләр билән бир әһдә түзимән; Мән оқя, қилич вә җәңни сундуруп зиминдин елип ташлаймән; уларни аман-есән ятқузимән. Вә Мән сени әбәдил-әбәт Өзәмгә бағлаймән; һәққанийлиқта, меһир-муһәббәттә, рәһим-шәпқәтләрдә сени Өзәмгә бағлаймән; сени садақәтликтә Өзәмгә бағлаймән; шуниң билән Пәрвәрдигарни билип йетисән**» («Һош.» 2:18-20).

11-айәткә өтәйли: — «**Әһдә шу күни бекар қиливетилди; шуңа пада арисидики маңа диққәт қилған** (яки, «маңа қарайдиған») **мискин мөминләр буниң Пәрвәрдигарниң сөзи екәнлигини билип йәтти**».

Шуңа, пәйғәмбәрниң дәвридин кейинки «**мискин мөминләр**» Худаниң (10-айәттә дейилгән) «**әлләр билән болған әһдиси**»ниң «**сунғанлиғи**»ни көргәндә, улар бу ишни Худа бешарәт қилғанлиғини «**билип йетиду**». Бу «билип йетиш»ниң өзи бәлким Зәкәрия көрүватқан аламәт көрүнүшниң бир қисми еди. Әмәлийәттә Мәсиһкә ишәнгән барлиқ Йәһудийлар Йерусалимниң Рим қошуни тәрипидин вәйран қилинишидин илгири бу бешарәткә асасән, шундақла Мәсиһниң сөзигә асасән («Луқа» 21:20) Йерусалимдин чиқип тағлиқ районға қачқан еди («Луқа»дики «қошумчә сөз»имизниму көрүң). Ахирқи замандиму дәҗҗал Йерусалимни ишғал қилмақчи болғанда шуниңға оп-охшаш дегидәк бир әһвал болиду («Мат.» 24:15-22).

Бу бешарәттики әң тәс, бирақ әң муһим айәтләргә кәлдуқ: — «**Вә мән уларға: «Мувапиқ көрсәңлар, мениң иш һәққимни бериңлар; болмиса болди қилиңлар» — дедим. Шуңа улар мениң иш һәққимгә оттуз күмүч тәңгини таразиға салди.**

Вә Пәрвәрдигар маңа: «Мана бу улар маңа бекиткән қалтис баһа! Уни сапалчиниң алдиға ташлап бәр!» деди. Шуниң билән мән оттуз күмүч тәңгини елип буларни Пәрвәрдигарниң өйидә, сапалчиниң алдиға чөривәттим» (12-13).

Пәйғәмбәр өзи көргән көрүнүштә Худаниң яки Мәсиһиниң вәкили яки униң орнида болуп халайиқтин падичиниң «иш һәққи»ни сорайду. Чүнки У дәрвәқә дәвирдин-дәвир уларға һәқиқий падичи болған; пәқәт улар Униң улар үчүн падичи болған хизмитини рәт қилған.

Мәсиһ Әйса Худаниң вәкили болуп, Худаниң Исраилға болған әсирму әсир көрсәткән меһриванлиғи үчүн улардин Өз «әмгәк мевиси»ни сориған («Мат.» 21:33-41дә Рәббимизниң «үзүмзарлиқ тәмсили»ни көрүң). Шу иштa У (Худа) уларниң көңлини синиди. Қедимки бир алим дегәндәк: «Худа бизниң ирадимизни паймал қилмайду яки бизни хизмитидә болушқа мәҗбурлимайду. У алдимизға һаят вә өлүмни қойиду, һаятни таллашқа тәклип қилиду. Биз Униң меһир-шәпқити билән уни таллалаймиз;

лекин бизниң Униң меһир-шәпқитини вә Униң Өзини рәт қилиш имканийитимиз яки әркинлигимизму бар».

Әмәлийәттә Исраил Худаниң Мәсиһ арқилиқ болған меһрини рәт қилипла қалмай, әксичә Униңға һақарәт қилди. Бу һақарәтни улар «оттуз күмүч тәңгә»ни «иш һәққи» орнида сунуши билән ипадиләйду. Жуқирида ейтқнимиздәк, оттуз күмүч тәңгә муқәддәс қанун бойичә тәсадипийлиқтин өлтүрүлгән бир қулниң төләм баһаси еди, халас («Мис.» 21:32).

Бу пулни пәйғәмбәр Худаниң әмри билән ибадәтханида барлиқ пухралар алдида «сапалчиниң алдиға» чөрүветиду. Ибраний тилида мошу «чөрүветиш» дегән сөз адәттә һарам нәрсини мутләқ жиркиничлик дәп ташливетишни билдүриду («Мис.» 22:31, «Йәш.» 2:20, 14:19дә шундақ ишлитилиду).

Әнди немишкә пәйғәмбәр (көрүнүштә) бу күмүчни «сапалчиниң алдиға ташлап бериши» керәк болиду? Сапалчиларниң ибадәтханида ишлири бар еди; мәсилән, ибадәтханиниң ашханисида тамақ етиш вә кир-қатларни жуюш үчүн сапал буюмлар керәк болатти; шу буюмларниң ибадәтханидики барлиқ буюмлар ичидә әң әрзан, әң төвән орунда туруши турған гәп еди (14:20ни көрүң). Шуңа «сапалчиниң алдиға ташлиши» мәлум бир нәрсиниң әрзимәслигини билдүрүш үчүн болса керәк; бүгүнгә қәдәр бу тоғрилиқ буниңдин башқа мәлуматларға еришкинимиз йоқ.

Шу иш немишкә ибадәтханиниң өзидә қилинған? Ибадәтханида көпчилик, җүмлидин пүткүл Исраил җамаитигә вәкил болған каһинлар шу ишни көрәләйтти; шуниң билән пүткүл хәлиқ гува болатти; Худа Өзиму гува болатти, әлвәттә.

Диққәт қилишимиз керәкки, бу «оттуз күмүч тәңгә»ни Пәрвәрдигар өзи қаттиқ кинайә билән «**улар Маңа бекиткән қалтис баһа!**» дәйду. Мошу ибаридин йәнә ениқки, пәйғәмбәр дәл Худаниң вәкили болуп, Униң орнида иш қиливататти.

Әнди бу бешарәт қандақ әмәлгә ашурулди? Йәһуда Рәббимизни «оттуз күмүч тәңгә» үчүн баш каһинларға «сетивәткән»дин кейин төвәндики ишлар болди («Мат.» 27:3-10): —

«**Униңға сатқунлуқ қилған Йәһуда Униң өлүмгә һөкүм қилинғанлиғини көрүп, өз қилмишиға пушайман қилди вә баш каһинлар билән ақсақалларға оттуз күмүч тәңгини қайтуруп берип:— Мән бегуна бир җанниң қени төкүлүшкә сатқунлуқ қилип гуна өткүздүм, — деди.**

Буниңға бизниң немә каримиз? Өз ишиңни бил! — дейишти улар.

Йәһуда көмүш тәңгиләрни ибадәтханиниң ичигә чөривәтти вә у йәрдин кетип, талаға чиқип, есилип өлүвалди.

Баш каһинлар көмүш тәңгиләрни жиғивелип: —

Бу хун төлүми болған тәңгиләрдур, уларни ибадәтханиниң ғәзнисигә қоюш һарам, — дейишти. Улар өз ара мәслиһәтлишип, бу пуллар билән яқа жутлуқларға мазарлиқ болсун дәп, сапалчиниң бир парчә етизлиғини сетивалди. Шуңа бу йәр һазирғичә «қанлиқ етиз» дәп атилип кәлмәктә.

Бу вақиә арқилиқ Йәрәмия пәйғәмбәр тәрипидин бурун ейтилған муну бешарәт әмәлгә ашурулди:

«Исраил хәлқи Униң үчүн баһалап бекиткән баһасини, йәни оттуз күмүч тәңгини улар елишти вә Пәрвәрдигар Маңа әмир қилғандәк, сапалчиниң етизини сетивелишқа хәҗләшти»».

Мана бу, Исраил өз падичи-падишаси болған Мәсиһгә бекиткән баһадур.

Оқурмәнләр жуқурида расул Маттаниң Зәкәрия пәйғәмбәрниң бешаритини нәқил кәлтүргинини вә бешарәттики әйни сөзләрниң оттурисидики пәриқләрни байқиған болуши мүмкин. Немишкә шундақ пәриқләр бар? Униң үстигә, «Матта»да бешарәт немә үчүн «Йәрәмия пәйғәмбәр (Зәкәрия пәйғәмбәр демәй) тәрипидин ейтилған» дейилиду?

Иккинчи соал тоғрилиқ «Матта»дики «қошумчә сөз»имизни көрүң.

«Матта» билән «Зәкәрия»ниң оттурисидики пәриқләр тоғрилиқ биринчи соалниң интайин тәс бир соал екәнлигини очуқ етирап қилимиз. Бәзи әһвалларда Инжилдики муәллипләр «илгәрки пәйғәмбәрләр»ниң сөзлирини нәқил кәлтүргинидә уларни ихчамлайду яки башқа пәйғәмбәрләрниң сөзлири билән бирләштүриду (жуқурида ейтқинимиздәк, Зәкәрия пәйғәмбәр Муқәддәс Роһниң йолйоруғи билән «илгәрки пәйғәмбәрләр»ниң сөзлирини охшашла ихчамлайду). Йәһудий өлимилар («раббилар») дайим шундақ қилиду; буниң нәтиҗисини улар «Таргум» дәйду (ибрани тилидики «таргум» билән әрәбчидики «тәрҗимә» охшаш йилтизлиқ сөзләрдур). Әнди расул Матта мошу айәтләрдә шундақ қилип бәзи «илгәрки пәйғәмбәрләр»ниң сөзлирини, җүмлидин Зәкәрия пәйғәмбәрниң бешаритини ихчамлап бирләштүргәнму, қандақ? Нурғун етиқатсиз алимлар Матта мошу йәрдә бир хаталиқни өткөзди, халас, дәйду. Амма Матта Рәб Әйса тоғрилиқ язған «Матта» дегән баянида униң Тәвраттики барлиқ пәйғәмбәрләрниң язмилириға интайн чоңқур чүшәнчигә егә болғанлиғи толиму көрүнәрлик пакиттур. Шуңа униң шундақ аддий бир хаталиқни өткүзүши қәтъий мүмкин әмәс еди.

Алимлар пәриқләрни чүшәндүридиған нурғун башқа пикирлирини оттуриға қойған; улардин: «Пәрвәрдигар Маңа әмир қилғандәк, сапалчиниң етизини сетивелишқа хәҗләшти» дегән сөзләр әмәлийәттә Йәрәмия пәйғәмбәрниң бизгә һазир намәлум, йоқап кәткән бир язмисида пүтүлгән, дегән бир пикир бар. Қедимки Мәсиһий җамаәт ичидики Йером исимлиқ мөтивәр бир алим өз көзи билән Йәрәмия пәйғәмбәрниң шу язмисини көргән, дәйду, шуңа биз бу пикиргә майилмиз.

Қайси чүшәндүрүшниң тоғра екәнлигидин қәтъийнәзәр, жуқурида ейтқинимиздәк: «Зәкәрия»да «**сапалчиниң алдиға ташлаш**» дегән ибарә ташланған нәрсиниң әрзимәслигини билдүриду, дәп қайтилаймиз. «Матта»да «сапалчиниң етизи үчүн бериш» дегән ибариму шуниңға охшаш мәнани пуритип бериду. Рәбниң мухлиси болған Йәһуданиң сатқунлуқ пули билән әмәлий бир етиз, йәни «сапалчиниң етизи» дәп аталған бир етизниң сетивелинғини пакиттур, әлвәттә.

Гәрчә бешарәт әмәлгә ашурулуш җәриянида оттуз күмүч тәңгә Рәббимиз Әйсаға әмәс, бәлки Йәһудаға берилгән болсиму, бу оттуз тәңгә дәл Исраилниң ақсақаллири Рәббимизгә бекиткән бани, йәни уларниң Уни кәмситкәнлигини вә Уни «Униң падичимиз болушини халимаймиз» дәп қәтъий чәткә қаққанлиғини билдүриду.

Бешарәтни ишларниң тәртиви бойичә тәпсилий рәтлисәк мундақ болиду: —

(1) Исраил көп «сахта падичилар»ниң қолида көп азап-оқубәт тартқандин кейин вә шундақла Йерусалим вә (иккинчи қетим) ибадәтхана вәйран қилиништин илгири, Пәрвәрдигар Мәсиһдә, йәни Исраилниң падичиси сүпитидә улар арисиға келиду.

(2) Пәқәт падиниң арисидики «**мискин мөминләр**» Мәсиһниң сөз-каламиға қулақ салиду; лекин қалғанлар Уни рәт қилип қаттиқ чәткә қақиду.

(3) «Яхши Падичи» қулниң баһаси билән баһалиниду.

(4) Шу пул ибадәтханида «сапалчи»ниң алдиға ташливетилиду;

(5) Мәсиһни рәт қилғандин кейин Йәһудий хәлқи сиртқи тәрәптин чәт әлниң зулумлириға учрайду, ички тәрәптә өз ара зиддийити барғансери күчийиду.

Бәшинчи иш һазирғичә йүз бәрмәктә. Андин «Яхши Падичи»ниң Өзиниң улар билән болған мунасивитини билдүридиған әң ахирқи бәлгүсини, йәни иккинчи таяқни сундуруп ташлайду. Бу иш биринчи таяқ сундурулғандин бир мәзгил кейин болғанлиғи бәлким Худаниң уларни пүтүнләй ташлап қоюшқа көңли унимағанлиғини көрситиши мүмкин: —

«**Андин Мән Йәһуда билән Исраилниң қериндашлиғини үзүш үчүн, иккинчи тайиғимни, йәни «риштә»ни сундурувәттим**» (14-айәт). Ейтқинимиздәк, бу бешарәт уларниң өз ара болған өчмәнликниң пәйда болғанлиғини көрситиду.

Ахирида бу «бешарәтлик һәрикәтләр» ичидин дәһшәтлик бир иш йүз бериду. Улар «Яхши Падичи»ни рәт қилғандин кейин (шундақла, Худа Өз қураллири болған икки таяқни сундурувәткәндин кейин) ахир берип улар Мәсиһниң дәл әкси болған бир шәхсниң залимлиғиға тапшурулиду: «**әрзимәс падичиниң қураллирини ал**» дәп буйрулиду: —

«**Пәрвәрдигар маңа мундақ деди: «сән әнди йәнә әрзимәс падичиниң қураллирини ал**» (15-айәт).

Ибраний тилида «әрзимәс» дегән мошу сөз йәнә «рәзил» яки «тәлвә» дегән мәналарни өз ичигә алиду (охшаш сөз, мәсилән, «Аюп» 5:3, «Зәб.» 14:1, «Пәнд.» 1:7дә тепилиду).

Бу һәрикәтниң мәнасини Худа Өзи чүшәндүриду: —

«**Чүнки мана, Мән зиминда бир падичини орнидин турғузимәнки, у һалак болай дегәнләрдин хәвәр алмайду, тенәп кәткәнләрни издимәйду, яриланғанларни сақайтмайду, сағламларниму бақмайду; у бәлки сәмригәнләрниң гөшини йәйду, һәтта туяқлирини йирип йәйду**» (16-айәт).

Худа Өзи бу кишини «**зиминда... турғузиду**» — демәк, Исраилни җазалаш вә тазилап-тавлаш үчүн Асурийәләрни, Бабилларни, римлиқлар қатарлиқ залимларни турғузғандәк шу «**әрзимәс падичи**»ни турғузиду. Худаниң падисиниң бу рәзил адәмгә әгишишкә тәйяр болушиниң өзи Худаниң уларниң бешиға чүширидиған җазасидин ибарәт болиду.

Әнди «әрзимәс падичи» ким болиду?

Жуқирида биз Исраилниң «**өз падишаси**» дегән сөз үстидә тохталдуқ; Йәһудй хәлқи Әйсани рәт қилип римлиқ Қәйсәрни «падишаһимиз шу болсун» дәп талливалди. Данияп пәйғәмбәрниң бешарәтлири бойичә Рим империйәсиниң орнида ахирда пүткүл

дунияни сорайдиған дәһшәтлик бир империйә чиқиду; римлиқ Қәйсәр хәлиқниң өзигә ибадәт қилишни мәҗбурлиғандәк, шу империйәниң императори пүткүл дуниядики адәмләрни өзигә ибадәт қилишқа мәҗбурлайду. У дәл дәҗҗал болиду. Исраилниң тарихида «дәҗҗал»дәк уларни аздуруп өзигә мәптун қилип һалакәткә елип барған бир нәччә кишиләр болған — мәсилән, өзи тоғрилиқ «Мән Қутқазғучи-Мәсиһ» дегән «Бар-Қоқба» (миладийәдин кейин 135-жили). Дәҗҗал шу алдамчи мустәбитләрниң арисидики ахирқиси вә әң дәһшәтлиги болиду («Юһ.» 5:43, «2Тес.» 2-бапниму көрүң).

Лекин дәҗҗал анчә узун һөкүм сүрәлмәйду; униң ақивити туюқсиз һалакәт болиду: — «**Падини ташливәткән әрзимәс падичиниң һалиға вай! Қилич униң билиги вә оң көзигә чүшиду; униң билиги пүтүнләй йигиләйду, униң оң көзи пүтүнләй қараңғулишип кетиду**» — (17-айәт).

Униң «**падини ташливәткән**»и униң «сахта падичи», «мәдикар» екәнлигини испатлайду («Юһ.» 10:12-13).

«**Рәб Әйса ағзидики нәпәси биләнла уни жутуветиду, кәлгән чағдики парлақ нури билән уни йоқ қиливетиду**» («2Тес.» 2:8).

Бу сирлиқ бапниң хәвирини жиғинчақлисақ: (1) Исраил өзиниң мәнпәәтпәрәс «падичилири» тәрипидин көп азапларни тартқан. (2) Бирақ бу ишларда уларниң өз мәсъулийити бар. Худа мошу падичилири арқилиқ уларни җазалиған һәм җазалайду. Һалбуки, Исраил хәлқи Яхши Падичини, йәни Худаниң Өзини кәмситиду. Улар уни «30 күмүч тәңгә» қиммитидә көриду. (3) Бу пул ибадәтханида ташливетилиду; (4) Улар һәқиқий падичиниң бекишини рәт қилиду, шуңа Худа уларни наһайити рәзил бир падичиниң қолиға тапшуриду; (5) Худа мошу рәзил падичини вә барлиқ мәнпәәтпәрәс падичиларниму қаттиқ җазалайду.

(6) Пәрвәрдигарниң жүклигән иккинчи сөзи — (ахирқи заманлар) (12-14-бап).

12-бап — Ахирқи җәң вә Худаниң қутқузуши

Биз һазир Зәкәрияниң бешарәтлириниң «жуқури пәллиси»гә кәлдуқ. Төвәндә китапниң иккинчи қисмидики (9-14-баптики) икки бөләк тоғрилиқ ейтқинимизни қайтилисақ артуқ болмас: «Биринчисидә (9-11-бапларда) Худаниң Исраилға зулум қилип кәлгән дунияви күчләрни һалак қилғучи җазаси, шундақла Исраилниң барлиқ дүшмәнлирини йеңишкә күчләндүрүлүши асасий тема болиду; иккинчисидә (12-14-бапларда) Исраилниң әлләр билән болған ахирқи җиддий күрәшләр арқилиқ тазилиниши вә тавлиниши, уларниң Худаниң муқәддәс қовми болушқа қандақ өзгәртилиши муһим тема болиду».

Мошу бешарәт, шүбһисизки, Зәкәрияниң дәвридин жирақ кәлгүсини көрситиду. Бу ахирқи 12-14-бапларда Зәкәрия муну ишларни алдин-ала ейтиду: —

(а) Исраил вә Йерусалимни йоқитайли дәп йәр йүзидики барлиқ әлләр уларға қарши чиқиду;
(ә) Бу кәскин җәң түпәйлидин Исраил Худаға нида қилиду;
(б) У уларға өзлириниң Мәсиһини чапрас яғачлиғәнлигини аян қилиду;
(г) Пүткүл Исраил қаттиқ товва қилиду;
(ғ) Худа уларни Мәсиһ арқилиқ қутқузиду; Мәсиһ дунияға қайтип келип әлләрниң

(әмәлийәттә, дәжжалниң) Йерусалимда жиғилған барлиқ қошунлирини йоқитиду;

(д) Мәсиһ Йерусалимни мәркәз қилип Худаниң падишалиғини йәр йүзидә бәрпа қилиду.

Бундақ ишлар техи йүз бәрмиди.

Бу 12-14-бапларниң көп қисмида Зәкәрияға тапшурулғини бешарәтлик рәсимләр яки символлар әмәс, бәлки беваситә кәлгүсидики вақиәләр алдин-ала ейтилған вәһий болғачқа, бешарәтләрни шәрһ қилиш китапниң башқа йәрлирини шәрһ қилиштин асанрақ болиду. Шуңа биз пәқәт (а) бешарәтләрни муқәддәс Тәвраттики башқа мунасивәтлик язмилар билән селиштуримиз; (ә) арқа көрүнүшигә мунасивәтлик болған хәвәрләр яки қизиқ нуқтилар болса шу тоғрилиқ тохтилимиз; (б) бешарәтләрдики бәзи әҗайип һәқиқәтләр үстидә азрақ тохтилимиз.

(1-айәт) «**Пәрвәрдигарниң Исраил тоғрилиқ сөзидин жүкләнгән бешарәт: —**

Асманларни Яйғучи, йәрниң улини Салғучи, адәмниң роһини униң ичидә Ясиғучи Пәрвәрдигар мундақ дәйду: —»

Жуқирида ейтқинимиздәк, бир бешарәт «жүкләнгән» болса адәттә тәсири зор, дәһшәтлик бир хәвәр йәткүзиду. Мошу айәттә Пәрвәрдигарниң асман-зиминни вә инсанни яритиштики улуқ әмәлиниң тилға елиниши мошу айәттики вақиәләрниң барлиқ инсанийәткә тәсир йәткүзидиған аләмшумул ишлар болидиғанлиғини көрситиду.

«**Мана, Мән Йерусалимни әтрапидики барлиқ әлләргә кишиләрни дәккә-дүккигә салидиған апқур қилимән; Йерусалимға чүшидиған муһасирә Йәһудағиму чүшиду**» (2-айәт).

Муқәддәс язмилардики көп йәрләрдә «қәдәһ» (яки «апқур») дегән сөз Худаниң җазасиға вәкил болиду; мәсилән Зәбурда: «**Чүнки Пәрвәрдигарниң қолида бир қәдәһ туриду; униңдики шарап көпүклишиду; у әбҗәш шарап билән толди; Худа униңдин төкиду; дәрвәқә йәр йүзидики барлиқ рәзилләр дуғини қоймай уни ичиветиду**» дейилиду («Зәб.» 75:8).

«Йәш.» 51:21-23дә бу җазалар пәқәт Исраилниң бешиға чүшкәндин кейинла андин әлләрниң бешиға чүшидиғанлиғи көрситилиду: —

«**Шуңа һазир буни аңлап қой, и хар болған, — мәс болған, бирақ шарап билән әмәс: —**

Өз хәлқиниң дәвасини жүргүзгүчи Рәббиң Пәрвәрдигар, йәни сениң Худайиң мундақ дәйду: —

«Мана, Мән қолуңдин адәмни вәһимигә салидиған җам-қәдәһни, йәни қәһримгә толған қәдәһни еливалдим; сән иккинчи униңдин һеч ичмәйсән; Мән уни сени хар қиливатқанларниң қолиға тутқузимән; улар саңа: «Биз үстүңдин дәссәп өтимиз, егилип тур» деди; шуниң билән сән тениңни йәр билән тәң қилип, үстүңдин өткүчиләр үчүн өзәңни кочидики йол қилдиң»».

Бу айәтләрдә «қәдәһ» тилға елиниду. Амма Зәкәрияниң бешаритидә у «қәдәһ» әмәс, бәлки «апқур» дейилиду; — демәк, җазаниң көлүми «қәдәһ»тин чоң болиду, барлиқ әлләрниң униңдин бир-бирләп ичишигә бир апқур болуши лазим (бу сөз «Мис.» 12:22, «2Сам.» 17:28 вә «1Пад.» 7:50диму ишлитилип, ибраний тилида апқурни көрситиду).

Йәһуда Йерусалимға охшаш, муһасиридә җапа тартиду: «**Йерусалимға чүшидиған муһасирә Йәһудағиму чүшиду**».

«**Шу күни әмәлгә ашурулидуки, мән Йерусалимни барлиқ әлләргә еғир жүк болған таш қилимән; ким уни өзигә жүклисә яриланмай қалмайду; йәр йүзидики барлиқ әлләр униңға җаң қилишқа жиғилиду**» (3-айәт).

«Шу күни» дегән сөз бу 12-14-бапларда 21 қетим ишлитилиду. Оқурмәнләр Муқәддәс Китапта униң көп ишлитилгәнлигини байқайду. У «Пәрвәрдигарниң күни», «Рәбниң күни», «Мәсиһниң күни» дәпму атилип, Мәсиһниң дунияға қайтип келишиниң күни яки униңдин авалқи йеқин мәзгилниму көрситиду. «Инсанниң күни», йәни «инсанларниң тәкәббурлашқан күнлири» шу чағда түгигән болиду («Йәш.» 2:9-22, «1Кор.» 4:3 вә изаһатини көрүң).

Мошу 3-айәттә Йерусалимға һуҗум қилидиғанлар «барлиқ әлләр» дәп аян қилиниду. Йерусалим уларға нисбәтән «**еғир жүк болған таш**»қа охшитилиду. Барлиқ әлләр Йерусалимни йолини тосувалған бир ташла дәп қарап: «уни елипла ташливетип, өтүп кетәйли» дәп ойлайду; амма шу таш уларниң ойлиғинидин толиму еғир болуп, улар уни көтәрмәкчи болғанда қоллиридин чүшүп кетип бәдәнлирини қаттиқ сүрүп ярилиандуриду.

Әлләрниң ахирқи заманда Шәйтанниң вәсвәслири билән Исраилға яки Йерусалимға жиғилип һуҗум қилмақчи болидиғанлиғини башқа пәйғәмбәрләрму алдин-ала ейтиду: —«**Булар** (пақиға охшайдиған үч напак роһ) **мөҗизилик аламәтләрни көрситидиған җинларниң роһлири болуп, пүткүл йәр йүзидики падишаларни һәммигә Қадир Худаниң дәһшәтлик күнидики җәңгә җәм қилишқа уларниң йениға чиқип кетивататти**» («Вәһ.» 16:14).

«**Шуни әлләр арисида җакалаңларки,**

«Җәңгә тәйярлиниңлар, палванларни қозғаңлар, җәңчиләрниң һәммиси йеқинлашсун, җәңгә һазир болсун;

Сапан чишлирини қилич қилип, оғақлириңларни нәйзә қилип соқушуңлар;

Аҗиз адәмму: «Мән күчлүк» десун;

Тездин келиңлар, әтраптики һәммә әлләр, һәммиңлар бир йәргә җәм болуңлар» («Йоел» 3:9-12).

Исраилниң шундақ қистилип қалған шу пәйти Худаниң өз күч-қудритини көрситишкә пурсәт яритип бериду. «Зәбур» 118-күйдә «шу күн» көрситилиду: —

«**Қистақта қелип Яһ** (Пәрвәрдигар)**қа нида қилдим;** (ибраний тилида шу «қистақта қелип» «Зәк.» 12:2дики «чүшидиған муһасирә»гә охшаш сөз)

Яһ җавап қилип, мени кәңри-азатиликтә турғузди.

Пәрвәрдигар Мән тәрәптидур, мән қорқмаймән;

Инсан мени немә қилалисун?

... барлиқ әлләр мени қоршивалди;

Бирақ Пәрвәрдигарниң нами билән уларни һалак қилимән;

Улар мени қоршивалди, шундақ, қоршивалди;

Бирақ Пәрвәрдигарниң нами билән мән уларни һалак қилимән;

Улар һәриләрдәк мени қоршивалди; улар йеқилған янтақ отидәк тезла өчүрүлиду;

Пәрвәрдигарниң нами билән мән уларни һалак қилимән»

4-айәт: — «**Шу күни Мән һәммә атларни сарасимигә, атлиқларни сараң қилип уримән; бирақ Йәһуда җәмәтини көзүмдә тутимән; әлләрдики һәр бир атни болса корлуқ билән урувәтимән**».

«Сарасимә», «сараңлиқ» вә «корлуқ» Исраил асийлиғи түпәйлидин өзи ичиши керәк болған «қәдәһ» (яки «апқур»)ниң ичидә бар еди: «**Пәрвәрдигар сени сараңлиқ, корлуқ вә паракәндилик билән уриду**» («Қан.» 28:28). Лекин Зионниң «**Җәбир-җапалиқ вақти ахирлашқан, униң қәбиһлиги кәчүрүм қилинған вақти**», йәни «**Худа униңға илтипат көситидиған вақти**» кәлгәндә («Йәш.» 40:2) Худа бу җазаларниң пәқәт Исраилниң бешиға чүшкәндин кейинла андин әлләрниң бешиға чүшидиғанлиғини көрситип: —

«**... Мән қолуңдин адәмни вәһимигә салидиған җам-қәдәһни, йәни қәһримгә толған қәдәһни еливалдим; сән иккинчи уни һеч ичмәйсән; Мән уни сени хар қиливатқанларниң қолиға тутқузимән**» дәйду («Йәш.» 51:21-23).

Худаниң дүшмәнлириниң қолидики әң күчлүк җәң қураллири, йәни «әңгүштәр»и болған ат һазир дәл уларни һалакәткә елип барғучи васитә болуп қалиду. Башқа йәрләрдә ейтқинимиздәк, ахирқи заманлар тоғрилиқ бешарәтләрдә «заманивий қураллар»ниң пуриғи йоқ, дәп қараймиз: —

«Шуни дәп өтимизки, Тәврат вә Вәһийдики көп бешарәтләрдә тилға елинған қураллар заманивий қураллар әмәс, бәлки қедимки қураллардур. Биз җәзм қилалмисақму, ахирқи замандики вабалардин бири «пән-техникилик» урушни чәклийәлиши мүмкин дәп ойлаймиз (әмәлийәттә маторлардәк түрлүк аддий електр йоллири, җүмлидин барлиқ компутерлар бирла магнетлиқ зәрбә долқунида асанла кардин чиқирилиду. Ундақ зәрбә долқуни ядро партлаштин, қуяшниң «партлаш ялқуни»дин пәйда болуши мүмкин)» («Вәһий»дики қошумчә сөз»дин).

Зәкәрияниң бу бешаритидиму шундақ көрүлиду.

5-айәттә: «**Бирақ Йәһуда җәмәтини көзүмдә тутимән**» дейилиду. Буни сөзмусөз тәрҗимә қилсақ: «Көзлиримни Йәһуда җәмәти үстигә ачимән» дегәнлик болиду. «Йәһуда җәмәти», шүбһисизки, пүткүл хәлиққә вәкил қилиниду. Инҗилни оқуғанларниң есидә болуши керәкки, Әйсаниң мухлиси Петрус Униңдин үч қетим «тонумаймән» дәп танғандин кейин, Рәббимиз бурулуп Петрусқа «**тикилип қарап қойди**». Рәббимизниң шу бир қетимлиқ тикилип қарап қоюши Петрусниң таш жүригини еритип уни қаттиқ товва қилишқа елип барди («Луқа» 22:61, 62). Мошу йәрдиму, Пәрвәрдигарниң хәлқи Исраилға Мәсиһ Әйсаниң көзлири арқилиқ тикилип қарап қоюши уларда охшаш нәтиҗә һасил қилса керәк; бу иш ушбу бапниң ахирқи қисмида тәпсилий ейтилиду.

5-айәт: — «**Шуниң билән Йәһуданиң йолбашчилири көңлидә: «Йерусалимда туруватқанлар самави қошунларниң Сәрдари болған Пәрвәрдигар болған уларниң Худаси арқилиқ маңа күч болиду» дәйду».**

Йәһуданиң йолбашчилири «**Йерусалимда туруватқанлар**»ниң өзлиригә «күч болғанлиғи» уларда мәлум алаһидилигиниң болғанлиғидин әмәс, бәлки Худаниң Йерусалимни таллиғанлиғидин болиду, дәп билиду. Чүнки Худа Йерусалим тоғрилиқ: «**Мән Йерусалимға рәһим-шәпқәтләр билән қайтип кәлдим**» — дегән еди (10:12ни 1:16, 2:12 вә 3:2 билән селиштуруң). Мана булар Зәбурдики 46-күйниң түптин әмәлгә ашурулушидур: —

«**Худа униң** (Зион шәһириниң) **оттурисидидур; у һәргиз тәвримәйду;**
Худа таң етиш биләнла униңға ярдәмгә келиду» («Зәб.» 46:5).

6-7-айәт: — «**Шу күни Мән Йәһуданиң йолбашчилирини отунлар арисидики отдандәк, өнчиләр арисидики мәшъәлдәк қилимән; улар әтрапидики барлиқ әлләрни,**

йәни оң вә сол тәрипидикиләрни йәветиду; Йерусалимдикиләр йәнә өз җайида, йәни Йерусалим шәһиридә туридиған болиду. Пәрвәрдигар авал Йәһуданиң чедирлирини қутқузиду; сәвәви — Давут җәмәтиниң шан-шәриви һәм Йерусалимда туруватқанларниң шан-шәриви Йәһуданиңкидин улуқланмаслиғи үчүндур».

Зиминда туруватқан пүткүл хәлиқниң вәкили болған «Йәһуда»лар (мошу йәрдә «Йерусалимдикиләр»ни өз ичигә алмайду) «**авал қутқузулиду**». Сәвәви биринчидин уларниң аҗиз, мудапиәсиз һалитидин (улар сепил ичидә әмәс, «чедирлар»да туруватиду). Иккинчидин, Худаниң уларға авал шу илтипатни көрсәткини Йерусалимдикиләрдә, шундақла Давут җәмәтидикиләрдә һеч тәкәббурлуқ пәйда болмаслиғи үчүн болиду. Чүнки «Давутниң җәмәтидикиләр»му шаһанә нәсилдин болғачқа, өзлирини башқилардин үстүн тутуши мүмкин, Йерусалимдикиләр «Пәрвәрдигар Йерусалимни алаһидә талливалған шәһәр» дәп тәкәббурлуқ қилиши мүмкин. Амма Худаниң таллиши Өз шапаитигә асасланған болғачқа, бу нуқта барлиқ чүшәнгәнләрдә тәкәббурлуқ әмәс, бәлки кәмтәрликни һасил қилиш керәк. Шуңа «Йәһуда»дикиләр вә Йерусалимдикиләр кичик пеиллиқ билән «нусрәт Пәрвәрдигарниңкидур» дәп Униң шапаитинила даңлайду.

Лекин Худаниң Йәһудадикиләрни қоғдиши униң «авалқи» һәрикитила, халас. Җиддий җәң күрәшлири Йерусалимниң сепиллириниң әтрапида болиду: —

«**Шу күни Пәрвәрдигар Йерусалимда туруватқанларни қоғдайду; уларниң арисидики әләңшип қалғанларму шу күни Давуттәк палван болиду; Давут җәмәти болса Худадәк, йәни уларниң алдидики Пәрвәрдигарниң Пәриштисидәк күчлүк болиду**» (8-айәт).

Шәһәрдикиләргә мудапиә болғучи уларниң сепиллири яки истиһкамлири әмәс, бәлки Пәрвәрдигарниң Өзидур. Кейин 13:8, 9 вә 14:1-6дин көримизки, әлләр таҗавуз қилип, шәһәрниң чоң бир қисмини ишғал қилиду вә шәһәрниң аһалисиниң йеримини әсиргә чүширип сүргүн қилиду. Әң ахирқи пәйттә, дүшмән уларни «**Исраилниң нами иккинчи тилға елинмисун!**» дәп йоқитишқа әң ахирқи мушт селишқа билигини көтәргәндә («Зәб.» 83:4) дәл шу чағда Пәрвәрдигар Мәсиһ Әйсаниң Өзидә уларға көрүниду.

Пәрвәрдигарниң шундақ қол селиши билән дүшмәнниң көтәргән билиги шу һаман «**пүтүнләй йигиләйду**»; шуңа «**тирик қалған хәлиқ шәһәрдин елип кетилмәйду**» (14:2).

«**Чүнки Пәрвәрдигар маңа мундақ дегән: —**
«Овни тутувалған шир яки асланни бир тәрәп қилишқа топ-топ падичилар чақирилғанда,
Шир яки аслан уларниң авазлиридин һеч қорқмай,
Шавқунлиридин һеч һодуқмай,
Бәлки овни астиға бесивелип ғар-ғур талиғинидәк,
Самави қошунларниң Сәрдари болған Пәрвәрдигарму охшашла Зион теғи вә егизликлири үчүн чүшүп җәң қилиду.
Үстидә пәрваз қилидиған қушлардәк самави қошунларниң Сәрдари болған Пәрвәрдигар Өз қанити астиға Йерусалимни алиду;
Қанити астиға елип, Зионни қутқузиду;
Униң «өтүп кетиши» билән Зион ниҗатлиққа еришиду» («Йәш.» 31:4, 5).

Пәрвәрдигар Өзи «**чиқип шу әлләр билән урушуп**»ла қалмай, бәлки хәлиқтин әң ажизи («**әләңшип қалғанлар**») һәмминиң алдида турған Мәсиһни тонуп йәткәчкә «шу күни» Исраилниң қәһриманлиридин әң улуғи «Давуттәк палван» болиду вә «**Давут җәмәти болса Худадәк, йәни уларниң алдидики Пәрвәрдигарниң Пәриштисидәк**» — йәни қедимки вақитларда Исраилниң «**алдида меңип**» уларни Қизил Деңиз вә чөл-баявандин өткүзүп башлап кәлгән, дүшмәнлирини йәр билән йәксан қиливәткән «Пәрвәрдигарниң Пәриштиси»дәк күчлүк болиду.

«**Худадәк, йәни уларниң алдидики Пәрвәрдигарниң Пәриштисидәк**» дегән ибаридә Пәрвәрдигарниң Пәриштисиниң Худалиқ тәбиитидә болғанлиғини көрситидиған йәнә бир ениқ баян бардур.

Шуңа уларниң Униң арқилиқ «рәқиплиримизни һайдиветиши» вә «**Униң нами билән өзимизгә қарши турғанларни чәйлиши**» әҗәб әмәс («Зәб.» 44:4, 5, 60:12)

9-айәт: — «**Шу күни әмәлгә ашурулидуки, Йерусалимға җәң қилишқа кәлгән барлиқ әлләрни һалак қилишқа киришимән**». Худа немә ишқа киришкән болса уни тамамлайду, әлвәттә.

Исраилниң чоң роһий кризиси

Өткән заманларда «Йәшурун» (Исраил) «**йәр йүзиниң егиз җайлириға миндүрүлгән**»дин кейин у «**сәмрип тәпкәк болуп қалди; бәрһәқ, сән сәмрип кәттиң, бордилип кәттиң, тоюнуп кәттиң! У өзини яратқан Худани ташлап, өз ниҗатиниң Қорам Тешини көзгә илмиди**» («Қан.» 32:15). Лекин бешарәттики ишлардин кейин Исраилда қәтъий ундақ болмайду, чүнки қедимки бир алим дегәндәк: «У уларниң дүшмәнлирини босундурушқа Кәлгүчи авал уларниң қәлблирини бойсундурушқа келиду»: —

«**Шу күни әмәлгә ашурулидуки, Йерусалимға җәң қилишқа кәлгән барлиқ әлләрни һалак қилишқа киришимән. Вә Мән Давут җәмәти вә Йерусалимда туруватқанлар үстигә шапаәт йәткүзгүчи вә шапаәт тилигүчи Роһни қуйимән; шуниң билән улар өзлири санҗип өлтүргән Маңа йәнә қарайду; бирисиниң тунҗа оғли үчүн матәм тутуп жиға-зар көтәргәндәк улар Униң үчүн жиға-зар көтириду; йәккә-йеганә оғлидин җуда болғучиниң дәрд-әләм тартқинидәк улар Униң үчүн дәрд-әләм тартиду. Шу күни Йерусалимда ғайәт зор жиға-зар көтирилиду, у Мәгиддо җилғисидики «Хадад-Риммон»да көтирилгән жиға-зардәк болиду. Зимин жиға-зар көтириду; һәр бир аилә айрим һалда жиға-зар көтириду. Давут җәмәти айрим һалда, уларниң аяллири айрим һалда, Натан җәмәти айрим һалда, уларниң аяллири айрим һалда; Лавий җәмәти айрим һалда, уларниң аяллири айрим һалда; Шимәй җәмәти айрим һалда, уларниң аяллири айрим һалда; барлиқ тирик қалған аилиләр, йәни һәр бир аилә айрим-айрим һалда вә уларниң аяллири айрим һалда жиға-зар көтириду**» (10-14-айәт).

Бизгә Исраилниң бу жиға-зар көтәргини вә 13-бапта бешарәт қилинған тавлиниш җәрияни 1-9-айәтләрдики вақиәләрдин авал кәлсә керәк. «**Шу күни Пәрвәрдигар Йерусалимда туруватқанларни қоғдайду; уларниң арисидики әләңшип қалғанларму шу күни Давуттәк палван болиду; Давут җәмәти болса Худадәк, йәни уларниң алдидики Пәрвәрдигарниң Пәриштисидәк күчлүк болиду**» дегән ишлар йүз бериши үчүн Исраилниң Худа билән алақиси болуши керәк; товва қилмиған кишиниң Худа билән

мунасивети йоқтур. Исраил Худаға қарап товва қилип жиға-зарларни көтәрмигән болса, Худа қандақму уларни күчләндүрәтти?

Униң үстигә, улар дүшмәнлиридин қутқузулған күнидә Мәсиһ уларниң ярдимидә болуп көрүниду (14:3-4ниму көрүң); шу чағда болса Худа алаһидә бир иш қилип, уларниң Мәсиһкә «тикилип қараш»и үчүн Уни Муқәддәс Роһи арқилиқ уларға аян қилишниң һаҗити болмайду; демәк, 10-14-айәттә тәсвирләнгәндәк «**шапаәт йәткүзгүчи вә шапаәт тилигүчи Роһ**»ниң вастисини ишлитишниң һеч һаҗити қалмайтти. Шуңа, шу ишларниң тәртиви җәзмән жуқурида ейтқинимиздәк болуши керәк.

Худаниң Роһи Исраилниң үстигә қуюлуши «Йәш.» 44:3, «Әз.» 39:29, 36:26-27диму ейтилиду; нәтиҗидә, улар ич-ичидин Худаға нида қилиду.

Көрүнүштә мәзкур айәтләрдә сөзлигүчи Худадин башқа бириси әмәстур; У: «Улар өзлири санҗип өлтүргән Маңа йәнә қарайду» дәйду. Бу сөзләрниң бирдин-бир мүмкин болған чүшәндүрүлүши Мәсиһ Әйсаниң: «Мән вә Ата әслидинла бирдурмиз» дегән сөзидур («Юһ.» 10:30).

Мошу 10-айәттики «қарайду» дегән сөз Худа тәрипидин ишлитилгәндә «етиқат билән қараш» яки «чоңқур ойлап қараш» дегән мәнани билдүриду; мәсилән, «Чөл.» 21:9дә: «**Муса мистин бир мис илан яситип хадиға есип қойди; вә шундақ болдики, илан биркимни чеқивалған болса, у бу мис иланға қарисила, улар һаят қалди**».

«**Мөминләр униңға тәлмүрүп нурланди**» («Зәб.» 34:5)

«**Силәрни колап чиқарған орәккә нәзәр селиңлар**» («Йәш.» 51:1)

10-айәттики «**санҗиған**» яки «санҗип өлтүргән» дегән сөз дайим дегидәк әҗәллик яриландурушни билдүриду; мошу йәрдә буниңда гуман йоқ, чүнки униңға әгәшкән ишлар матәмдики жиға-зарлардин ибарәт болиду. «**Йәккә-йеганә оғлидин жуда болғучиниң дәрд-әлими**»динму артуқ дәрд-әләм боламду? Мәсиһ Исраил үчүн дәл «**вәдә қилинған йәккә-йеганә бала**» әмәсму? («Йәш.» 6:9) — Улар Униң дунияға туғулушиға Ибраһим Исһақниң туғулушиға тәшна болғандәк техиму тәшна болған әмәсму? Бу тәсәввур қилғусиз дәрд-әләм болмамду? — «**И хәлқимниң қизи, сән өзәңгә бөз кийим кийивал, күлләр ичидә еғинап ят; өзәңниң бир тал оғлуңдин жуда болғандәк қаттиқ жиғлап матәм тут**» дейилгәндәк («Йәр.» 6:26).

Мана бу Исраилниң өзлириниң Мәсиһини чәткә қаққанлиғидин болған дәрд-әләмдур. Шу дәрд-әләмни пүтүн хәлиқ умумйүзлүк тартидиған һәм һәр бир адәм айрим-айрим тартидиған болиду; һәтта әр вә аяллири айрим-айрим жиға-зар көтириду.

Уларниң көтиридиған жиға-зарлири «илгәрки пәйғәмбәрләр»ниң язмилиридиму алдин-ала көрситилиду; мәсилән: —

«**Һейтлириңларни мусибәткә, һәммә нахшилириңларни аһ-зарларға айландуруветимән;**
Һәммә адәмниң чатриқи үстини бөз рәхт билән ориғузимән,
Һәр бир адәмниң бешида тақирлиқ пәйда қилимән;
Бу матәмни йәккә-йеганә бир оғулниң матимидәк,
Һейтниң ахирини дәрд-әләмлик бир күн қиливетимән» («Амос» 8:10)

Жиға-зарниң мәзмунини Йәшая пәйғәмбәр алдин-ала ейтиду: —

«**У кишиләр тәрипидин кәмситилиду, улар Униңдин жирақлишиду; У көп дәрд-әләмлик адәм болуп, Униңға азап-оқубәт яр болиду; шуниң билән Униңдин йүзләр качурулиду; У кәмситилиду, биз Уни һеч нәрсигә әрзимәс дәп һесаплидуқ.**

Бирақ әмәлийәттә болса, У бизниң қайғу-һәсритимизни көтәрди, азап-оқубәтлиримизни Өз үстигә алди.

Биз болсақ, бу ишларни У вабаға учриған, Худа тәрипидин җазалинип урулған, шундақла қийин-қистаққа елинғанлиғидин дәп қаридуқ!

Лекин У бизниң асийлиқлиримиз түпәйлидин яриланди, бизниң гуналиримиз үчүн зәхимләнди; Униң җазалиниш бәдилигә, биз арам-хатирҗәмлик таптуқ, һәм қамчидин болған ярилири бәдилигә биз шипаму таптуқ.

Һәммимиз худди қойлардәк йолдин езип, һәр биримиз өзимиз халиған йолға маңған едуқ; бирақ Пәрвәрдигар һәммимизниң қәбиһлигини Униң үстигә жиғип жүклиди» («Йәш.» 53-баптин).

10-14-айәтләрдики бир-икки нуқтини йәнә изаһлишимизға тоғра келиду: —

(1) Исраилниң Мәсиһ үчүн көтәргән жиға-зарлири «**Мәгиддо җилғисидики «Хадад-Риммон»да жиға-зарниң көтирилгини**»гә охшитилиду. «Мәгиддо җилғиси»да «хадад-риммон»дики «жиға-зерә» болса шүбһисизки ихласмән яш падиша Йосияниң паҗиәлик өлүми түпәйлидин шу йәрдә болған матәмни көрситиду. У Пирәвн-Нәко тәрипидин «Мәгиддо җилғиси»да өлтүрүлгән еди. Йосия падиша дәл ихласмәнлиги түпәйлидин Йәһуда падишалиғиниң «ахирқи үмути» дәп һесаплинатти; шуңлашқа Йосияниң өлүми билән пүткүл хәлиқ заваллиққа йүзләнгән еди. Зәкәрияниң дәвригичә Исраил һәр жили Йосия үчүн матәм тутатти («2Пад.» 9:29-30, «2Тар.» 35:20-27ни көрүң).

(2) Мәсиһ үчүн тутулған чоң матәм Йерусалимда башлинип, пүткүл зиминға тарилиду; төрт җәмәтниң матәм тутушлири алаһидә көрситилиду. Бу немә үчүн? Бизниңчә, хәлиқниң һөкүмран йетәкчилири вә роһий йетәкчилири болған Лавийлар вә каһинлар өткән заманларда хәлиққә интайин осал өлгә болған болғачқа, уларниң һазир яхши өлгә болғанлиғи тәкитлиниду; хәлиқ дәрвәқә уларға әгишиду. «Давутниң җәмәти» вә «Натанниң җәмәти» (Натан Давутниң оғли, Сулайманниң акиси еди — «2Сам.» 5:14, «Луқа» 3:3) һөкүмран йетәкчиләргә вәкил болиду, «Лавий җәмәти» вә «Шимәй җәмәти» каһинларға вәкил болиду. Шимәй Лавийниң нәвриси, Гәршонниң оғли еди («Чөл.» 3:18). Шимәйниң җәмәти вә Натанниң җәмәтиниң тизимлигигә елинишиниң сәвәви бәлким матәм жиға-зарлириниң пүткүл аилисидә әң жуқури тәбиқидин әң төвән тәбиқигичә йейилғанлиғини көрситиш үчүн болуши мүмкин.

Шу чоң матәм тутушлар ичидә уларға ахир берип бирдин-бир тәсәлли бәргүчи дәл улар матәм тутқан Рәб Мәсиһниң Өзи болиду. У шу күнидә «**Худди ана балисиға тәсәлли бәргәндәк... Мән шундақ уларға тәсәлли беримән**» («Йәш.» 66:13, 40:1).

«**Худаниң йолида болған азап-қайғу адәмни һәргиз пушайман қилмайдиған ниҗатқа башлайдиған товиға елип бариду**» («2Кор.» 7:9-11) — У уларниң сунуқ қәлбини ясап (сақайтип): «**Уларға... һәсрәт-қайғуниң орниға сүркилидиған шат-хорамлиқ мейини, ғәшлик-мәйүслүк роһиниң орниға мәдһийә тонини кийдүриду...**» («Йәш.» 61:3). Қедимки заманда Йүсүп қериндашлириға өзлириниң униңға сатқунлуқ қилғанлиғи тоғрисида тәсәлли бәргәндәк (уларниң шу тарихида дәл Мәсиһ билән

Исраилниң тарихи сүрәтлиниду) Мәсиһ шу чағда Өз қериндашлириға: «**Силәр дәрвәқә Маңа шу ишни яман нийәт билән қилдиңлар; лекин Худа бүгүнки күндикидәк нурғунлиған хәлиқниң җенини тирик сақлап келиш үчүн шу ишни яхшилиққа бекиткән еди**» дәйдиған болиду («Яр.» 45:5, 8, 50:20).

Бүгүнму «гуналиримдин қутқузулушим керәк» дәп билгән һәр ким кәлгүсидики Исраилға охшаш, ишәш-етиқат билән Мәсиһкә қариши керәк. Чүнки әмәлийәттә бизму өз гуналиримиз билән уни «санҗип өлтүргән»; вә бизму кәлгүсидики Йәһудийларға охшаш товва қилип, барлиқ гуналиримизниң кәчүрүми үчүн бәдәл төлигән Мәсиһниң шу улуқ қурбанлиғини көрәләймиз. У һәммимизгә: «**И йәр-зиминниң чәт-яқилиридикиләр, Маңа қарап қутқузулуңлар!**» дәйду («Йәш.» 45:22).

Бу ишни у қайтип келишигә кечиктүрсәк кечигип қалимиз: — «**Мана, у булутлар билән келиду, шундақла һәр бир көз, һәтта Уни санҗиғанларму Уни көриду. Йәр йүзидики пүткүл қәбилә-хәлиқ У сәвәплик аһ-зар көтириду. Бәрһәқ шундақ болиду, Амин!**» («Вәһ.» 1:7). Шу күнидики «аһ-зарлар» пәқәт пушайман-һәсрәттин ибарәт болиду; товва қилиш пурсити балдурла өтүп кәткән болиду.

13-бап
«Ечилған булақ»

«**Шу күни Давут җәмәти һәм Йерусалимда туруватқанлар үчүн гунани вә паскиниликни жуйидиған бир булақ ечилиду; шу күни шундақ болидуки, — дәйду самави қошунларниң Сәрдари болған Пәрвәрдигар, — Мән мәбудларниң намлирини зиминдин йоқитимәнки, улар йәнә һеч әсләнмәйду; вә Мән пәйғәмбәрләрни вә паскина роһниму зиминдин чиқирип йөткиветимән. Шундақ әмәлгә ашурулидуки, бирәйлән йәнила пәйғәмбәрчилик қилип бешарәт берәй десә, униң өзини туққан ата-аниси униңға: «Сән һаят қалмайсән; чүнки Пәрвәрдигарниң намида ялған гәп қиливатисән» дәйду; андин өзини туққан ата-аниси уни бешарәт бериватқинидила санҗип өлтүриду. Шу күни шундақ болидуки, пәйғәмбәрләрниң һәр бири өзлири бешарәт бериватқанда көргән көрүнүштин хиҗил болиду; улар хәқни алдаш үчүн иккинчи чупурлуқ чапанни киймәйду.**

У: «мән пәйғәмбәр әмәс, мән пәқәт терикчимән; чүнки яшлиғимдин тартип тупрақ билән тирикчилик қиливатимән» — дәйду.

Әнди бириси униңдин: «һәй, әнди сениң мәйдәңдики бу зәхмәтләр немә?» — десә, у: «Достлиримниң өйидә ярилинип қалдим» — дәп җавап бериду».

13-баптики 1-6-айәтләрниң 12-баптики улуқ бешарәт билән беваситә вә зич мунасивити бардур.

12-баптики ахирқи айәтләрдә Исраилниң «**шапаәт йәткүзгүчи вә шапаәт тилигүчи Роһ**»ниң өз үстигә қуюлуши билән «санҗип өлтүргән» затниң үстигә товва жиға-зарлирини көтәргәнлигини көрдуқ. Һазир дәл шу Роһниң вәһийи билән уларниң көзлири ечилип гунайидин кәчүрүм қилиниш вә тазилаш «булақ»ини көргинини көримиз.

Зәкәрия пәйғәмбәрниң дәвирдидин илгири Йәшая пәйғәмбәр «**Зимин бир әлни бир күн ичидила туғидиған иш барму? Дәқиқә ичидила бир әлниң туғулуши мүмкинму?**» («Йәш.» 66:8) дәп сориған еди. Бу реторик соал һазар җававини тапиду. Зәкәрия

пәйғәмбәр өзи илгири: «**Бу зиминниң қәбиһлигини бир күн ичидила елип ташлаймән»** дегән бешарәтни тапшурувалди («Зәк.» 3:9). Шу бешарәтниң қандақ йол билән әмәлгә ашурулғанлиғи мошу йәрдә көрүниду: —

«**Шу күни Давут җәмәти һәм Йерусалимда туруватқанлар үчүн гунани вә паскиниликни жуйидиған бир булақ ечилиду**» (1-айәт).

«Булақ» дегән сөз ибраний тилида «макор» дегән сөз билән ипадилиниду. Сөзниң йилтизи «колаш» дегән мәнада. «Зәб.» 36:9дә тепилиду: «**Сәндила бардур һаятлиқ булиқи**»; «Йәр.» 2:13 вә 17:13дә «колаш» Пәрвәрдигарниң өзини көрситип: «**һаятлиқ су мәнбәси**» вә «**һаятлиқ сулириниң мәнбәси**» дәп ишлитилиду.

Лекин мошу 1-айәттә «һаятлиқ мәнбәси» әмәс, бәлки гунаниң паскинилиғини жуйидиған бир булақ көрситилиду. «Чөл.» 8:7дә вә 19:9дә «кафарәт сүйи» тилға елиниду. Бу су Лавийларни өз хизмити үчүн «рәсмий паклиниш»қа ишлитиләтти. Кейин Әзакиял пәйғәмбәр бу «кафарәт сүйи»ни Муқәддәс Роһтин болған роһий паклинишқа охшитип, Исраилниң ахирқи замандики һалити тоғрисида Худаниң намида: «**Мән сүп-сүзүк суни үстүңларға чачимән, буниң билән силәр пак болисиләр. Силәрни һәммә паскинилиғиңлардин вә бутлириңлардин паклаймән**» дәп бешарәт бәргән еди («Әзакиял» 36-бап). Әзакиял мошу йәрдә көздә тутқан «паскинилиқ» җисманий яки рәсмий бирхил паскинилиқ әмәс, бәлки роһий җәһәттики, ички дуниясиниң напаклиғидин ибарәттур. Зәкәрия пәйғәмбәрниң бешаритидә болса «**сүп-сүзүк су**»ниң пәқәт «адәмниң тенигә **чечилидиған**» сула әмәс, бәлки **адәм өзини пүтүнләй жуйидиған бир булақ** екәнлиги аян қилиниду. Қайтилаймиз, бу паклиниш җисманий әмәс, роһий паклиништин ибарәттур.

Әнди «булақ» дегән немә? Биз уни қандақ чүшинимиз? Бу Әйса Мәсиһниң өлүмидики «санчилған ярилири»дин урғуп чиққан қиммәтлик қенидин башқа нәрсә әмәс, әлвәттә: — «**Кона әһдә дәвридә өшкә вә буқиларниң қени һәм инәкниң күллири напак болуп қалғанларниң учисиға сепилсә, уларни әт җәһәтидин тазилап пак қилған йәрдә, ундақта, мәңгүлүк Роһ арқилиқ Өзини ғубарсиз қурбанлиқ сүпитидә Худаға атиған Мәсиһниң қени вижданиңларни өлүк ишлардин пак қилип, бизни мәңгү һаят Худаға ибадәт қилишқа техиму йетәклимәмду?!**» («Ибр.» 9:13).

Мәсиһни рәт қилғанда Йәһудий хәлқи ихтиярсизла, билип-билмәйла: «**Униң қени бизниң үстимизгә вә балилиримизниң үстигә чүшсун!**» дәп чуқан көтиришүп өз-өзигә ләнәт чүшәргән еди. Лекин ахирида Униң қиммәтлик қени уларға башқичә болиду — өлүм үчүн әмәс, бәлки һаят үчүн, уларни булғаш үчүн әмәс, бәлки паклаш үчүн «уларниң үстидә» болиду.

Әнди Исраилниң «**гунайи вә паскинилиғи**»ни жуйидиған еқин Мәсиһниң қени болса, ундақта шу булақ жигирмә әсир илгири Әйса чапрас яғачләнгән «Голгота»да ечилған әмәсму? Қандақму кәлгүсидики «бир күн»дә ечилсун? Бизниң 3:9дики «**Бу зиминниң қәбиһлигини бир күн ичидила елип ташлаймән»** дегән сөз тоғрисидики шәрһлиримизни көрүң. Гәрчә инсанни паклайдиған булақ аллиқачан ечилған болсиму, «шу күни» у пүткүл Исраил хәлқи үчүн ечилиду — чүнки шу күн «**корниң көзлири ечилиду**» («Йәш.» 35:5). Исраилниң көзлири (демәк, пүткүл хәлиқниң көзлири) Худаниң қозиси Мәсиһни, шундақла Униң қурбанлиғиниң тәңдашсиз қиммити вә үнүмини көрүшкә ечилиду.

Худаға тәшәккүр! Булақ ечилғандин кейин һеч қачан етилмәйду (ибраний тилида «ечилиду, һәргиз етилмәйду» дегән сөз шу мәнада).

Пәйғәмбәр хәлиқниң ички дуниясиниң бузуқлуғи вә әхлақ напаклиғи елип ташлиниши тоғрилиқ бешарәт бәргәндин кейин, һазир 2-6-айәтләрдә зиминни булғайдиған барлиқ тәсирләрдин паклиниш тоғрилиқ бешарәт бериду. Чүнки «**Пәрвәрдигар Йәһудани Өзиниң «муқәддәс зимини»да несивиси үчүн мирас қилиду вә йәнә Йерусалимни таллиғалиду**» (2:12). Зимин «муқәддәс» болуш үчүн шундақ паскина тәсирләр елип ташлиниши керәк, әлвәттә: —

«**Шу күни шундақ болидуки, — дәйду самави қошунларниң Сәрдари болған Пәрвәрдигар, — Мән мәбудларниң намлирини зиминдин йоқитимәнки, улар йәнә һеч әсләнмәйду; вә Мән пәйғәмбәрләрни вә паскина роһниму зиминдин чиқирип йөткиветимән**» (2-айәт).

Мәбудларниң өзлирила әмәс, бәлки уларниң намилири вә әсләнгидәк барлиқ тәсирләр йоқитилиду; сахта пәйғәмбәрләрла әмәс, бәлки уларни қутратқучи «паскина роһлар» чиқирип йөткиветилиду. Зиминда пәқәт «**шапаәт йәткүзгүчи вә шапаәт тилигүчи Роһ**», йәни Худаниң Муқәддәс Роһиниң мубарәк тәсири бардур.

Һәтта Зәкәрияниң дәвридиму бутпәрәслик, сахта пәйғәмбәрләр вә һәр хил сеһиргәрлик вә палчилиқниң хәлиқниң арисида техи тәсирлири бар еди; бу ишлар «Нәһ.» 6:10, «Әзра» 9:1, «Нәһ.» 13:23, 24 қатарлиқ язмилардин көрүниду.

Һалбуки, бу ахирқи алтә бапта көздә тутулғини йеқин кәлгүси әмәс, бәлки ахирқи замандики ишлардур. Муқәддәс язмиларниң башқа йәрлиридин, болупму Рәб Әйсаниң Өзи бәргән агаһлиридин шуни билимизки, ахирқи заманларда бутпәрәслик, сахта пәйғәмбәр, «сахта мөҗизиләр» вә һәр хил җадугәрликләр барғансери көпийип кетиду («Мат.» 24:11, 24-26, «Мар.» 13:21-22, «Луқа» 21:8). Бу ишлар әвҗигә чиқип, дәҗҗал мәйданға чиқиду вә дуниядики барлиқ әлләрни өзигә вә сүритигә чоқунушқа аздуриду («2Тес.» 2:4, «Вәһ.» 13:1-6, 13, 14).

Кейинки төрт айәттә (3-7дә) бутпәрәслик вә сахта пәйғәмбәрчилик «шу күни» қандақ йол билән зиминдин йоқитилидиғанлиғиға икки мисал кәлтүрүлиду. Биринчи мисал Йәһудий хәлиқтә болған наһайити чоң өзгиришни, уларниң әслидә өзлирини һалакәткә елип баридиған гуналарға йеқидин өч болғанлиғини көрситиду. 3-айәттә шу мисал тонуштурулиду: —

(13:3) «**Шундақ әмәлгә ашурулидуки, бирәйлән йәнила пәйғәмбәрчилик қилип бешарәт берәй десә, униң өзини туққан ата-аниси униңға: «Сән һаят қалмайсән; чүнки Пәрвәрдигарниң намида ялған гәп қиливатисән» дәйду; андин өзини туққан ата-аниси уни бешарәт бериватқинидила санҗип өлтүриду**».

Бу ата-аниниң қилғини дәл Тәвраттики муқәддәс қанунда буйрулғинидәк болиду: «**Қериндишиң, мәйли ананңниң оғли яки өз оғлуң яки қизиң, җан-жигириң болған аялиң яки җан достуң астиртин сени аздурмақчи болуп: «Барайли, башқа илаһларниң қуллуғиға кирәйли» десә... сән уни һеч айима, униңға рәһим қилма вә униң гунайини һеч йошурма; қандақла болмисун уни өлтүргин; уни өлтүрүшкә тунҗа қол салғучи сән бол...**» («Қан.» 13:6-10).

«Сахта пәйғәмбәр» болса, ишни охшаш бежа кәлтүрүши керәк болиду: — «**Амма Мениң намимда башбаштақлиқ қилип Мән униңға тапилимиған бирәр сөзни сөзлисә яки башқа илаһларниң намида сөз қилидиған пәйғәмбәр болса, шу пәйғәмбәр өлтүрүлсун**» («Қан.» 18:20).

Мошу 3-айәттә көздә тутулғини дәл шундақ. Бу ата-анининң Пәрвәрдигар вә Униң сөз-каламиға тутқан муһәббити өз оғлиға болған муһәббитидин артуқ болиду. Оғлида бундақ рәзил ишлар пәйда болай дегәндә улар шу рәзилликни мутләқ йоқитишқа һәрдайим тәйяр туриду: «**Ата-аниси униңға: «Сән һаят қалмайсән; чүнки Пәрвәрдигарниң намида ялған гәп қиливатисән» дәп, туққан ата-аниси уни бешарәт бериватқинидила санҗип өлтүриду**». («Мис.» 23:24, «Чөл.» 21:2, «Қан.» 12:2, «Йәшуа» 7:12ниму көрүң).

Сахта пәйғәмбәләргә йол қоюлмайла қалмай, улар өз ялғанчилиғидин хиҗил болиду: —

«**Шу күни шундақ болидуки, пәйғәмбәрләрниң һәр бири өзлири бешарәт бериватқанда көргән көрүнүштин хиҗил болиду; улар хәқни алдаш үчүн иккинчи чупурлуқ чапанни киймәйду**» (4-айәт).

Әслидә мошундақ ялған пәйғәмбәрләр һәтта һәқиқий пәйғәмбәрләрниң алдиғиму келип йүз туранә қарши чиқатти; һазир һеч ким уларниң ялғанчилиғиға чидимайду.

Айәттә көрситилгән «чупурлуқ чапан»ни һәқиқий пәйғәмбәрләрдин бәзилири кийәтти — Мәсилән, Илияс вә Елиша пәйғәмбәрләр («2Пад.» 1:8), Йәһия пәйғәмбәр («Мар.» 1:6). Мошундақ интайин аддий кийим уларниң паний дунъядики ишлардин айрилғинининң вә бәзидә матәм тутушниң символи болғачқа, уларниң хәлиқниң гуналириға вә бу гуналири түпәйлидин Худаниң чүширидиған җазалириға болған азавини билдүрәтти.

5-6-айәттә йәнә бир мисал кәлтүрүлиду. Бу мисалда ихласмән бир Исраиллиқ пухра билән ялған пәйғәмбәр оттурисидики сөһбәт, соал-җавап шәклидә тепилиду: —

«**У** (әслидә ялған пәйғәмбәрчилик қилған киши): **«Мән пәйғәмбәр әмәс, мән пәқәт териқчимән; чүнки яшлиғимдин тартип тупрақ билән тирикчилик қиливатимән» — дәйду**». Қариғанда, у наһайити кичик пеил болуп, өзиниң җәмийәтниң әң төвән тәбиқисидин чиққанлиғини көрсәтмәкчи болуши мүмкин. Лекин пухра гуман қилип униндин: «**һәй, әнди сениң мәйдәңдики** (ибраний тилида «икки қолуңниң оттурисидики») **бу зәхмәтләр немә?» — дәп сорайду.**

У: «Достлиримниң өйидә ярилинип қалдим» — дәп җавап бериду» — дейилиду.

«Бутпәрәс пәйғәмбәрләр» җин-шәйтанларниң диққитини тартиш үчүн пат-пат өз тенини кесивалатти («1Пад.» 18:28дә мисал көрүлиду). Бутпәрәс падиша Аһабниң ордисида дәл шундақ бутпәрәс пәйғәмбәрләр «Пәрвәрдигарниң намида» бешарәт бериватқан йүзлигән башқа «пәйғәмбәрләр»гә һәмраһ болуп «хизмәт қилатти» («1Пад.» 22:5-7, 11-12). Бу айәтләрдин биз «тән кесиш» дегән мошу иш сахта пәйғәмбәрләр арисида наһайити умумлашқан вә шундақла уларниң бәлгүси болуп қалған, дегән хуласигә келимиз (матәм тутқандиму «тән кесиш» Исраилларға мәнъий қилинған — «Қан.» 14:1, «Йәр.» 16:6, 41:5ниму көрүң).

«**Сениң мәйдәңдә**» дегән ибарә ибраний тилида «алиқан»ни, «биләк»ни яки биләклириниң оттурисидики мәйдини көрситиши мүмкин.

Шуниң билән хәлиқ мошундақ зәхмәтләрдин гуманлиниду, сахта пәйғәмбәр хиҗил болуп рошән бир ялған банини көрситиду. «Достлири» болса адәттә йеқин достлуқ мунасивәтни («достлар» мәйли иҗабий яки сәлбий мәнада болсун) көрситиду. Бу адәм қолидики ярилирини «Пәқәт бир нәччә достлирим билән соқушуп қалғиним үчүн болди; лекин достлар болғачқа һеч қандақ шикайәтнамә язғум йоқ, дәва қилғум йоқ» дәп чүшәндүргәндәк болуши мүмкин. Шуңа бу кишиниң җавави кәмтәрлигини ипадиләйду әмәс, бәлки банә кәситиду, дәп қараймиз.

Бешарәткә қариғанда, бу сахта пәйғәмбәрләр һәтта Мәсиһниң яра-изилириниму тәһлид қилмақчи болған болушиму мүмкин? (йәнә «Мат.» 24:24, «Мар.» 13:22, «Юһ.» 20:25-27ни көрүң).

Мәсиһ дунияға қайтип келип, сәлтәнитини бәрпа қилғандин кейин, пәйғәмбәрләрниң һеч һаҗити болмайду, әлвәттә.

«Санҗип өлтүрүлгән» падичиниң азап-оқубәтлири вә уларниң нәтиҗилири тоғрилиқ (13:7-9)

«**Ойған, и қилич, Мениң падичимға, йәни Мениң Шеригим болған адәмгә қарши чиқ, — дәйду самави қошунларниң Сәрдари болған Пәрвәрдигар; — Падичини урувәт, қойлар патипарақ болуп тарқитиветилиду; Мән қолумни кичик пеилларниң үстигә чүширип турғузимән.**

Зиминда шундақ әмәлгә ашурулидуки, — дәйду Пәрвәрдигар, — үчтин икки қисми қирилип өлиду; бирақ үчтин бир қисми униңда тирик қалиду. Андин Мән үчинчи қисмини отқа киргүзимән, уларни күмүч тавлиғандәк тавлаймән, алтун синалғандәк уларни синаймән; улар Мениң намимни чақирип нида қилиду вә Мән уларға җавап беримән; Мән: «Бу Мениң хәлқим» дәймән; улар: «Пәрвәрдигар мениң Худайим» — дәйду».

Тонуштуруш

7-айәт билән китапниң ахирқи қисминиң йеңи бир бөлиги башлиниду. Униң чоң темиси Исраилниң қандақ җазалар билән Пәрвәрдигарниң муқәддәс қовми болуш үчүн тавлинип өзгәртилидиғанлиғидур. Илгәрки бөләкни хуласилисақ, мундақ ишлар җакалиниду (12:1-13:6): —

(а) Пәрвәрдигар Исраил вә Йерусалимға һуҗум қилмақчи болған дунияви күчләрдин мудапиә қилидидиғанлиғи;

(ә) У қайси йол билән дүшмәнлирини уридиғанлиғи;

(б) Өз хәлқигә нусрәт қазинидиған күч-қудрәт йәткүзидиғанлиғи;

(в) У авал Муқәддәс Роһиниң вастиси билән уларни товва қилиш йолиға киргүзидиғанлиғи;

(г) Улар шу арқилиқ өзлириниң өз Мәсиһини чапрас яғачләш гунайини билип йетидиғанлиғи;

(ғ) Улар қаттиқ товва қилип һаятқа еришидиғанлиғи.

Иккинчи бөләктә (13:7-14:21) төвәндики ишлар көрситилиду: —

(а) Ихлассизларни үзүп ташлаш, Йерусалимға чүширилидиған җаза;

(ә) Шу җазаниң вастиси билән «Худаниң қалдиси» тавлиниду, зиминниң өзи барлиқ булғинишлардин пакландурулиду;

(б) Шундақ қилип, зимин вә хәлиқ Худаниң падишалиғиниң йәр йүзидики мәркизи вә вәкили болушқа лайиқ тазилап паклиниду.

Иккинчи бөләк йәнә икки қисимға бөлүниду; алдинқи қисим (13:7-9) бешарәттики ишларниң йәкүнидур, кейинки қисмида (14-бап) бешарәттики ишлар тәпсилий ейтилиду.

Бешарәт «сахта пәйғәмбәр»ниң ялған ярилиридин һәқиқий санчилған һәқиқий падичиға өтиду. У һәқиқәтән «**Достлирим** (өз хәлқиниң)**ниң өйидә ярилинип қалдим**» дейәләйтти! Улар «**һаятлиқни барлиққа кәлтүргүчи**»ни өлтүргинидә Худаниң хизмитидә болдуқ, дәп ойлайтти; көңлидә Худадин жирақта болуп, «**көрүнмәс Худаниң сүрити**»ни тонумай, У Худани «Атам» дегәнлиги үчүн «күпүрлүк қилдиң» дәп Униң үстидин шикайәт қилған.

Лекин Исраил хәлқиниң өз бешиға санақсиз азап-оқубәт чүшәргән шу җинайити «шапаитим пүткүл дунияға йәткүзүлсун» дәп, шундақла Исраилниң кәлгүси нижати үчүн баштин ахирғичә Худа тәрипидин башқурулған еди. Шуңа Мәсиһниң өлтүрүлүши 12:10-14дә Йәһудий хәлқиниң кейин қаттиқ пушайман қилидиған вә товва қилидиған җинайити дейилиду; амма алдимиздики 13:7дә у Худаниң Өзи қилған ишидур, дейилиду: —«**Ойған, и қилич, Мениң падичимға, йәни Мениң Шеригим болған адәмгә қарши чиқ, — дәйду самави қошунларниң Сәрдари болған Пәрвәрдигар**» (7-айәт).

Демәк, Мәсиһниң тартқан чапрас яғачтики азап-оқубәтлиридә, уни чапрас яғачлиғән Йәһудийлар вә Йәһудий әмәсләр өзлири билмигән һалда Худаниң вастиси болуп «**Униң җенини гунани жуйидиған қурбанлиқ қилиш**»и әмәлийәттә Худаниң алдин-ала бекиткини болуп, У «Йәшая» 53-бапта алдин-ала тәсвирлиниду. Шу йәрдә: «**Уни езишни лайиқ көргән Пәрвәрдигардур; У Уни азапқа чөмүлдүргүзди**» дәп оқуймиз. Дәрвәқә, инсанниң қоли билән «**У худди боғузлашқа йетиләп меңилған пақландәк боғузлашқа елип меңилди»**, лекин инсанниң барлиқ бәтнийәтлиги пәқәт Худаниң «**Өз күч-қудрити вә ирадиси бойичә бурунла немә бекиткән болса**» шуларни әмәлгә ашурди, халас («Рос.» 4:28). Бәрһәқ, Шәйтанниң һәсәтхорлуғи вә нәприти, баш каһинларниң ғалҗиранә қәһри, Һерод падишаниң кәмситиши, валий Пилатусниң қорқунучақлиғиниң һәммиси пәқәт Худаниң пүткүл дунияни нижат көрсун дәп алдин-ала бекиткән ишиниң әмәлгә ашурулушидур, халас.

«**Ойған, и қилич!**» дегән бу әҗайип бешарәттә қилич адәм сүпитидә Худаниң адалитини бежа кәлтүрүшкә чақирилиду. Пәрвәрдигарниң қиличи башқа бешарәтләрдә — мәсилән, «Йәр.» 47:6-7, «Әз.» 21:1-17дә шундақ көрситилиду. «Қилич» мошу бешарәтләрдә умумән қилип ейтқанда «өлүм қурали» яки «Худаниң җазасиниң қурали» сүпитидә сөзлиниду.

Әнди қилич кимгә чүшиду? Ушбу бешарәттә рәзилләр яки ихлассизларниң бешиға әмәс, бәлки пүтүнләй гунасиз, қусурсиз муқәддәс бир Болғучи, Пәрвәрдигарға әң йеқин мунасивәттә турғучиниң бешиға чүшиду! Бу немидегән чоңқур бир сир-һә! Башқа йәрләрдиму бу әҗайип тема үстидә көп тохталдуқ; Мәсиһ Худаниң қозиси болуп,

Өзиниң толуқ ихтияри билән йолдин азған дунияни қутқузуш үчүн, гунакарларниң кәчүрүм қилинипла қалмай, бәлки мәңгү һаятқа еришиши үчүн «**... У бизниң асийлиқлиримиз түпәйлидин яриланди** (яки «санчилди»), **У бизниң гуналиримиз үчүн зәхимләнди**» вә «**та өлүшкә қәдәр «шарап һәдийә» төккәндәк Өзиниң җенини тутуп бәрди**».

Қилич «Мениң падичим»ға қарши чиқиду. Пәрвәрдигар Өзи «Исраилниң падичиси»дур — лекин У һәрдайим мошу иш вә униңдики мунасивәттә Мәсиһниң сүпитидә иш көриду. Биз жуқурида бу тема тоғрилиқ сөзләштуқ; мәсилән, «Әзакиял» 34-бапта У «Исраилни Мән Өзәм келип бақимән», шундақла уларни «издәймән», «қутқузимән» «күчләндүримән» вә «сақайтимән» дегәндин кейин У: «**Мән уларниң үстигә бир Падичи, йәни қулум Давутни тикләймән; У уларни беқип, уларға падичи болиду**» дәйду. Мошу йәрдә, шүбһисизки, «**Мениң қулум Давут**» һәқиқий Давут, йәни «улуқ Давуттин болған, өзидин улуқ әвлади» Мәсиһни көситиду.

Пәрвәрдигар вә «**Униң падичиси**»ниң оттурисида болған шу бирдин-бир пәвқулъаддә мунасивәт «**Мениң Шеригим болған адәм**» дегән сөздин ениқ көрүниду. Ибраний тилида «шерик» дегән бу сөз мошу айәттин башқа пәқәт «Лавийлар»да тепилиду; шу йәрдә у «дост», «йеқин адәм», «хошна» дегән мәналарда ишлитилиду (мәсилән, «Лав.» 25:15). Бу ибариниң Мәсиһдин башқа бирисини көрситиши қәтъий мүмкин әмәс. Падичи мәдикар яки ялланма падичидәк болған болса, Худа һәргиз ундақ ибарә билән уни чақирмайтти.

Шуңа бу сөз Мәсиһниң Худалиқ тәбиитидә болғанлиғини ениқ көрситиду. Мәсиһ Әйса Өзи тоғрилиқ «Яхши Падичидурмән» дегәндә мошу бешарәтни (шундақла башқа охшайдиған бешарәтләрниму) көздә тутқан болса керәк; шу чағдиму У: «**Мән вә Ата әслидинла бирдурмиз**» девиди, Йәһудийлар уни чалма-кесәк қилмақчи болди («Юһ.» 10:30).

Падичи урулиши билән пада тарқап кетиду: —

«**Падичини урувәт, қойлар патипарақ болуп тарқитиветилиду; мән қолумни кичик пейилларниң үстигә чүширип турғузимән**». Һәр қандақ пада падичисиз болса апәткә йүзлиниду, әлвәттә. Әнди бешарәттә ейтилған «пада» кимләр болиду?

Көрситилгән пада болса, «Яхши Падичи» беқиш үчүн бекитилгән Йәһудий хәлқи болуши керәк (11:11-14дә дейилгәндәк); улар җаһиллиғи үчүн шу йәрдә йәнә «**боғузлашқа бекитилгән пада**» дейилиду.

Мәсиһ Әйса бу бешарәтниң Өз мухлислирида әмәлгә ашурулғанлиғини көрситип уларға мундақ ейтқан: «**Бүгүн кечә силәр һәммиңлар мениң түпәйлимдин тандурулуп путлишисиләр, чүнки муқәддәс язмиларда: —«Мән падичини уруветимән, падидики қойлар патипарақ болуп тарқитиветилиду**» дейилгән» («Мат.» 26:31). Мәсиһ «урулған»дин кейин, мухлислири тавлиниш җәриянини бешидин өткүзүши керәк. Төвәндә буниң үстидә йәнә тохтилимиз.

Бешарәтниң Рәбниң мухлислири Өз йенидин тарқитилиштин башқа чоң әмәлгә ашурулуши Мәсиһ чапрас яғачлангәндин кейин: «**... кәлгүсидә болидиған әмирниң хәлқи**», йәни римлиқлар келип «**шәһәр билән муқәддәс ибадәтханини гумран қилди**» дегән иш билән болди («Дан.» 9:26). Шуниң билән Йәһудий хәлқиниң йәр йүзидики

барлиқ әлләр арисида «тарқитилиш» жәрияни башланди. Гәрчә бүгүн Йәһудийларниң «Исраилийә» дегән өз вәтини болғини билән, уларниң көпинчиси техи пүткүл дунияға тарқалма һаләттә турмақта.

Гәрчә Худаниң шу дәһшәтлик җазаси хәлиқниң бешиға чүшидиған болсиму, кичик бир «қалди»си йәнила Униң ғәмхорлуғиниң объекти болиду. Бу иш: «**Мән қолумни кичик пеилларниң үстигә чүширип турғузимән**» дегән сөз билән ипадилиниду.

«**Кичик пеиллар**», йәни «өзини төвән тутидиған»лар ибраний тилида «кичикләр» дегән сөз билән ипадилиниду; мошу айәттә 11:7диму тилға елинған «**пада арисидики мискин мөминләр**», йәни хәлиқ арисидики намрат, һәққаний, башқилар тәрипидин бозәк қилинидиған кишиләрни көрсәтсә керәк.

Ибраний тилида бирисиниң өз қолини мәлум кишиниң «**үстигә чүширип турғузуш**»и дегән ибарә бирхил җазалашни билдүриду: Мәсилән: «Амос» 1:8дә, «**Мән... Екрон шәһиригә қарши қол көтиримән**», яки «Зәб.» 81:14дә «**Уларниң дүшмәнлирини тезла егилдүрәр едим, қолумни рәқиплиригә бурап басар едим**». Һалбуки, мошу йәрдә мәнаси иҗабий җәһәттә болса керәк; чүнки нәтиҗиси «Худаниң қалдиси»ниң ниҗати болиду (гәрчә шу ниҗат тавлиниш яки «тәрбийилик җазалаш»тики азап-оқубәтләр арқилиқ болсиму). Мәзкур ибарә Йәшая пәйғәмбәр («Йәш.» 1:25дә) Йерусалимниң тавлиниши билән Пәрвәрдигар тәрипидин уларға шапаәт көрситилидиғанлиғи ипадилиниду. Шуңа, пүтүн 7-айәтни хуласилисақ: —

(а) Пәрвәрдигарниң падичиси хәлиқниң гунайи түпәйлидин урулиду;
(ә) Нәтиҗидә, хәлиқниң көп қисминиң бешиға «тарқитилиш апити» чүшиду;
(б) Лекин Пәрвәрдигар падисидин кичик «қалди»ни, йәни Өз сөзигә қулақ салидиған мөминләрни рәһимдиллиқ билән әсләп уларни апәт ичидә қоғдайду (11:11ни көрүң).

Мәсиһ сатқунлуқ қилинидиған кәчтә мухлислириға: «**Бүгүн кечә силәр һәммиңлар Мениң түпәйлимдин тандурулуп путлишисиләр, чүнки муқәддәс язмиларда:**

«Мән падичини уруветимән, падидики қойлар патипарақ болуп тарқитиветилиду» дейилгән. Лекин Мән тирилгәндин кейин Галилийәгә силәрдин бурун баримән» («Мат.» 26:31-32, «Мар.» 14:27) дәп ейтқан сөзлиригә қайтидин қарисақ, Зәкәрияниң бешарәт сөзлирини сәл өзгәрткәнлигини көримиз; У Худаниң сөзини «Мән падичини уруветимән» дәп, Өзиниң қурбанлиқ қилинишиниң Худаниң қилған иши екәнлигини тәкитләйду. Гәрчә у уларниң шуниң билән Өзидин тенип кәткәнлигини алдин-ала билгән болсиму, У йәнила уларға: «**Лекин мән тирилгәндин кейин Галилийәгә силәрдин бурун баримән**» дегән сөзлири билән, өлүп тирилгәндин кейин силәрдин ваз кәчмәймән, әксичә силәрдин йәнә хәвәр алимән, дәйду; демәк, У «**Мән қолумни кичик пеилларниң үстигә чүширип турғузимән**» дегән вәдисидә турди.

8-9-айәтләргә кәлсәк: —

«**Зиминда шундақ әмәлгә ашурулидуки, — дәйду Пәрвәрдигар, — үчтин икки қисми қирилип өлиду; бирақ үчтин бир қисми униңда тирик қалиду. Андин мән үчинчи қисмини отқа киргүзимән, уларни күмүч тавлиғандәк тавлаймән, алтун синалғандәк уларни синаймән; улар Мениң намимни чақирип нида қилиду вә Мән уларға җавап беримән; Мән: «Бу мениң хәлқим» дәймән; улар: «Пәрвәрдигар мениң Худайим» — дәйду**».

Худаниң һөкүм-жазалирида «үчтин бир қисим»ниң қутқузулуп андин йәнә тавлиниши бир нәччә йәрләрдә көрүлиду — мәсилән, «Әз.» 5:12дә, Исраил хәлқи үч қисимға бөлүниду: — «**Шәһәрдикиләрдин үчтин бир қисми ваба кесили билән өлиду һәмдә араңларда болидиған ачарчиликтин бешини йәйду; үчтин бир қисми өп-чөрүңларда қиличлиниду; вә Мән үчтин бир қисмини һәр тәрәптин чиққан шамалға сориветимән, андин бир қилични ғилаптин суғуруп уларни қоғлаймән**». «Йәш.» 6:13дә болса, хәлиқниң пәқәт ондин бир қисминиң Худаниң улуқ тавлаш жазасидин өтидиғанлиғи көрситилиду.

Худаниң хәлқи тавлинидиған вақтида «зиминда болидиғанлиғи» тәкитлиниду: «**Зиминда шундақ әмәлгә ашурулидуки, — дәйду Пәрвәрдигар, — униңда** (ибраний тилида қайтилиниду) **үчтин икки қисми қирилип өлиду**».

Худаниң бу жазасиниң ижра қилиниш жәрияни улар Мәсиһни чәткә қаққандин кейин миладийәдин кейинки 70-жили дәл шу «зиминда» башлинип, йәнә шу йәрдә ахирқи заманда ахирлишиду.

Йәһудий хәлқиниң Иккинчи Дуния Урушидин бурун тартқан азап-оқубәтлири санақсиздур. Уруштин кейин Пәләстин зиминини егилиши билән улар шу азап-оқубәтләрдин арам тапқини билән, шу азап-оқубәтләр йәнила «**Яқупниң азап-оқубәт күни**» билән әвжигә чиқиду («Йәр.» 30:7); у чағда улар «зиминда турғанда», хәлиқни тавлаш үчүн Худа тәйярлиған «от» Зионда йеқилиду, хумдан Йерусалимда туташтурулиду («Йәш.» 31:9).

Үчтин икки қисми үзүп ташлиниши билән Худаниң хәлқи һәргиз мутләқ йоқитиветилмәйду; һәрдайим «үчтин бири» яки «ондин бири» «муқәддәс нәсил» болушқа қалиду («Йәш.» 6:13); улар арқилиқ Худаниң Исраил барлиқ әлләргә бәхит-бәрикәт болсун дегән улуқ муддиа-мәхсәтлирини мәнзилгә йәткүзиду. У уларға: «**Мән сени тарқитивәткән әлләрниң һәммисини түгәштүрсәмму, лекин сени пүтүнләй түгәштүрмәймән; пәқәт үстүңдин һөкүм чиқирип тәрбийә-савақ беримән**» дәйду «Йәр.» 30:11, 46:28).

Шуниң билән «Худаниң қалдиси» синилип тавлиниду; бу ишниң пәллигә йетиши уларниң әң ахирида әжайип қутулушидин илгирирәкла болса керәк. Шу чағда Худа: «**Уларни күмүч тавлиғандәк тавлайду, алтун синиғандәк уларни синайду**». Малаки пәйғәмбәр ейтқандәк: «**У тавлиғучиниң оти, кирчиниң ақартқуч шолтисидәк болиду; У күмүчни тавлиғучи һәм ериғдиғучидәк тавлап олтириду... уларни алтун-күмүчни тавлиғандәк тавлайду; шуниң билән улар Пәрвәрдигарға һәққанийлиқта болған қурбанлиқ-һәдийәни суниду...**» («Мал.» 3:2-4; «Зәб.» 66:10-12ниму көрүң).

Улар Даниял пәйғәмбәрниң үч достидәк «**дәһшәтлик ялқунлап турған хумдан**»да туруп: «**Мениң намимни чақирип нида қилиду вә Мән уларға жавап беримән; Мән: «Бу Мениң хәлқим» дәймән; улар: «Пәрвәрдигар мениң Худайим» — дәйду**» («Йәр.» 32:38-42, «Әз.» 37:23-28 вә Тәвраттики башқа бешарәтләрниму көрүң; бу бешарәт йәнә «уларниң йәкүни»дур).

Шу күн балдур келиду: —
«**Хошаллиқтин товлаңлар, и асманлар; и йәр-зимин, шатлан;**
Нахшиларни яңритиңлар, и тағлар;
Чүнки Пәрвәрдигар Өз хәлқигә тәсәлли бәрди,
Өзиниң хар болған пекир-мөминлиригә рәһим қилиду» («Йәш.» 49:13).

14-бап — Шәрәплик ахирәт; Пәрвәрдигарниң күни, Пәрвәрдигарниң падишалиғи

Бу бапниң авалқи айәтлири 13-баптики 7-9-айәтләрниң тәпсилатлирини ачиду, шундақла 12-баптики бешарәттә ейтилған ишларниң башланған вақтиға, йәни Худаниң Исраилни җазалаш йолида әлләрниң қошунлириниң Йерусалимни муһасиригә елишиға йол қойған вақтиға қайтиду. 14-бапта мошу қошунларниң һалак болидиғанлиғи өз көзи билән көргән гувачилар тәсвирлигәндәк наһайити тәпсилий алдин-ала ейтилиду.

Тәвраттики көп бешарәтләрдә мәлум бир вақиәниң ақивити алдин-ала ейтилғандин кейин шу вақиәниң тәпсилатлири көпрәк баян қилиниду; мошу йәрдиму шундақ елиниду.

Исраилниң 14-бапта ейтилған шу җиддий кризисиға сәпсилип қараштин авал, кризисниң арқа көрүнүшидики бир нәччә әһвалға қарайли: —

(а) 12-14-баплардин ениқки, Йәһудий хәлқи қайтидин Қанаан зимини, шундақла Йерусалим шәһирини егилигән еди. Тәвраттики башқа бешарәтләр вә бу бешарәтниң өзигә асасән, қайтқанларниң көп қисми етиқатсиз һалда зиминға қайтқан. Тәвраттики башқа бешарәтләргә қариғандиму, ахирқи заманларға кәлгәндә, Йәһудий хәлқи зиминда туруватқан вә зиминға қайтмиған, техичә дунияниң чәт-чәтлиригә тарқитилған икки хил һаләттә болиду.

(ә) Рәббимиз йәр йүзидә хизмәт өтәватқан чағда Йәһудий хәлқиниң көп қисми шундақ тарқитилған һаләттә қалған еди; зиминниң өзидә туруватқанлар болса мустәқил әмәс, бәлки «ят әлләрниң төртинчи империйәси»ниң һөкүмранлиғи астида туратти (шу империйәниң тәпсилатлирини чүшиниш үчүн «Даниял» 7-баптики бешарәтни көрүң). Шу чағда «ят әлләрниң төртинчи империйәси» «Рим империйәси» әндизисидә еди. «Даниял» 7-баптики бешарәткә асасән, шу империйә ахирқи мәзгилидә «дәҗҗалниң империйәси» болиду. Исраил қайтидин зиминда һазирқиға охшаш мустәқил турсиму, улар ахир берип йәнә шу империйәниң һөкүмранлиғиниң (йәни, дәҗҗалниң) харлашлири астида турса керәк.

(б) Гәрчә (мәзкур бешарәт вә Тәвраттики башқа бешарәтләр бойичә) Исраил зиминда бир қәдәр ронақ тапқан болсиму (мәсилән, Йерусалим шәһири пухта қурулған), мошу 14-бапта тәсвирләнгини бойичә улар учрайдиған һуҗум вә қоршав болса Исраилниң пүткүл тарихида әң вәһшәтлик вә зулмәтлик вақиә болиду.

Башқа бешарәтләрни тоғра чүшәнгән болсақ, Исраил шу вақитта аллиқачан дәҗҗал (Мәсиһниң рәқиби) билән әһдилишип униңға бекинди болиду. Мәсиһниң шу сөзи шу чағда әмәлгә ашурулған болиду: «**Мән атамниң нами билән кәлгәнмән, амма силәр Мени қобул қилмайсиләр. Һалбуки, башқа бириси өз нами билән кәлсә, силәр уни қобул қилисиләр**» («Юһ.» 5:43; «Йәш.» 28:14-22ниму көрүң). Дәҗҗалниң рухсити вә қоллашлири билән улар үчинчи бир ибадәтханини қуриду.

(в) Амма дәҗҗал ялғанчилиққа вә бидъәтликкә асасланған өзиниң шу сахта әһдисидә турмайду. Йәр йүзидики барлиқ хәлиқни өзигә ибадәт қилдуруш үчүн у Йәһудийларниң шу ибадәтханидики ибадитини тохтитип, уни өзиниңки қилиду («Дан.» 9:27, 11:31, «Мат.» 24:15ни көрүң). Хәлиқниң бәзилири, шүбһисизки, шу ишқа қәтъий қаршлиқ

билдүриду; дәҗҗал (өзидин илгири кәлгән бир нәччә мустәбитләргә охшаш) Йәһудий хәлқини пүтүнләй йоқитишқа нийәт бағлайду. Йерусалимға һуҗум қилиш нийити билән барлиқ әлләрниң қошунлирини «Һармагеддон»да жиғиду: «**Улар: — «Жүрүңлар, уларни милләт қатаридин йоқ қилайли! Исраилниң нами иккинчи тилға елинмисун!» — демәктә**» («Зәб.» 83:4 «Вәһ.» 16:16).

(г) Мошу қошунларниң дәһшәтлиги аллиқачан 12-бапта аян қилинди. Улар зиминни аяқ асти қилип барлиқ қаршилиқни тар мар қилиду. Ахир берип Йерусалимға һуҗум қилишқа кириду: —

«**Мана, Пәрвәрдигарға хас күн келиду; у күни араңдин мал-мүлкүң булаң-талаң қилинип бөлүшүвелиниду. Мән барлиқ әлләрни Йерусалимға җәң қилишқа жиғимән; шәһәр ишғал қилиниду, өйләр булаң-талаң қилинип, қиз-аяллар аяқ асти қилиниду; шәһәрниң йерими әсиргә чүшүп сүргүн қилиниду; тирик қалған хәлиқ шәһәрдин елип кетилмәйду**» (1-2-айәт).

Шуңа шәһәр ишғал қилинип халиғанчә булаң-талаң қилиниду. Ишғал қилғучи қошунниң явузлуғини тилға елишниң һаҗити йоқ. Шәһәрдикиләрниң йерими әсиргә чүшүп сүргүн қилиниду. Қариғанда дүшмәнниң қандақтур рәзил бир нийити билән азрақ бир қисмини қалдуриду. Йәрәмия пәйғәмбәр шу күни тоғрилиқ: «**Айһай, шу күни дәһшәтликтур! Униңға һеч қандақ күн охшимайду; у Яқупниң азап-оқубәт күнидур!**» дәп пәряд көтириду («Йәр.» 30-бап).

Һалбуки, бешарәт бойичә у күн «дәҗҗалниң күни» әмәс, бәлки «**Пәрвәрдигарға хас бир күн**» — йәни У Өзиниң йоллириниң тоғрилиғи вә һәққанийлиғини һәйвәт билән испатлашқа, дүшмәнлирини ағдурушқа вә Өз хәлқини ниҗатқа ериштүрүшкә бекиткән күнидур. Бу дәһшәтлик азап-оқубәтләр ичидә Исраил Пәрвәрдигарға каттиқ нида қилғачқа, 12:10дә ейтилғандәк Өз Мәсиһимизни санҗип өлтүрдуқ, дегән вәһийни қобул қилиду, дәп ишинимиз. Дәл шу вақитта Исраил «**қайтидин туғулиду**».

«**Андин Пәрвәрдигар чиқип шу әлләр билән урушиду; У Униң җәң қилған күнидикидәк урушиду**» (3-айәт).

Тәврат тарихида Худа хәлқи үчүн көп қетим җәң қилған; мәсилән «Йәш.» 10:14дә «**Шундақ бир күн илгири болуп бақмиған вә кейинму болуп бақмиди; чүнки Пәрвәрдигар Исраил үчүн җәң қилди**» дәп оқуймиз. Амма «җәң қилған күнидикидәк» дегән ибарә бәлким Пәрвәрдигар Исраилни Мисирдин қутқузған күнини көрситиду. Исраил қутқузулған күни: «**Пәрвәрдигар җәңчидур, Яһвәһ Униң намидур**» дәп күй ейтилди («Мис.» 14-15-бап).

Шу күни уларни қутқузушқа туюқсиз аян болған зат Мәсиһ Әйсадин башқа һеч ким әмәстур. Бу карамәт иш қилишқа мувапиқ Униң намлири «Йәш.» 9:6дики бешарәт бойичә «Әл-Гиббор», йәни «**Күч-Қудрәтлик Худа**» яки «палван Худа»ни өз ичигә алиду. Мәсиһ шу сүпитидә кәлгәндә: —

«**Униң путлири шу күни Йерусалимниң шәрқий тәрипиниң аң алди болған Зәйтун теғида туриду; шуниң билән Зәйтун теғи оттуридин шәриқ вә ғәрип тәрәпкә йерилиду; зор йоған бир җилға пәйда болиду; тағниң йерими шимал тәрәпкә, йерими җәнуп тәрәпкә йөткилиду**» (4-айәт).

Худаниң «путлири» йоқтур, амма Мәсиһниңки бар, әлвәттә.

«**Зәйтун теғи**»ниң Исраилниң тарихидики көп муһим вақиәләр вә кризисләр билән зич мунасивити бардур. Әзакиял пәйғәмбәр Давутниң падишалиқ тәхти техи ағдурулмастин вә **«ят әлләрниң вақти**» башланмастинла Пәрвәрдигарниң жуласи дәл мошу тағдин көтирилип Исраил зиминидин айрилғинини көрди («Әз.» 11:23).

Өзи «**Худаниң шан-шәриви болған**», Рәббимиз Әйса Мәсиһ Исраил хәлқидин чәткә қеқилип, өлтүрүлүп вә тирилгәндин кейин дуниядин, шундақла Исраил зиминидин айрилип кәткәндә у дәл мошу тағдин көтирилгән: «**Вә у уларни Бәйт-Ания йезисиғичә** (Бәйт-Ания Зәйтун теғида еди) **башлап барди вә қоллирини көтирип уларни бәрикәтлиди. Вә шундақ болдики, уларни бәрикәтлигәндә У улардин айрилип асманға көтирилди**» («Луқа» 24:50-51). Әйсаниң Исраилдин шундақ айрилиши билән уларниң Бабилда 70 жил сүргүн болған азаплиқ мәзгилидин техиму узун вә техиму азаплиқ бир мәзгил башланди.

Миладийәдин алтә йүз жил бурун Әзакиял пәйғәмбәр Пәрвәрдигарниң жуласиниң дәл у кәткән йөнүлүштин қайтип келидиғинини алдин-ала көрди: «**Мана, Исраилниң Худасиниң шан-шәриви шәриқ тәрәптин кәлди; Униң авази улуқ суларниң шарқириған садасидәк еди; йәр йүзи Униң шан-шәриви билән йорутулди**» («Әз.» 43:2). Бу бешарәт болса символлуқ шәклидә дәл Мәсиһ Әйсаниң дунияға қайтип келиши тоғрилиқ еди. Чүнки Рәббимиз мухлислардин Зәйтун теғида айрилғанда пәриштиләр уларға: — «**Әй Галилийәликләр, немишкә өрә турғиниңларчә асманға қарап қалдиңлар? Әршкә көтирилгән шу Әйса силәр Униң асманға қандақ көтирилгәнлигини көргән болсаңлар, йәнә шу һалда қайтип келиду**» — деди («Рос.» 1:11). «**Йәнә шу һалда**» болса пәқәт инсаний тенидә асмандинла әмәс, бәлки йәнә: —

(а) қайси жайдин кәткән болса дәл шу йәргә қайтип келиду;

(ә) «**булутлар билән**» (йәни пәриштиләр вә муқәддәс бәндилири билән биллә) қайтип келиду («Мат.» 24:30, 26:64, «1Тес.» 4:17, «Ибр.» 12:1, «Вәһ.» 1:7).

Мәсиһниң үстигә чүшүши биләнла Зәйтун теғи «**оттуридин шәриқ вә ғәрип тәрәпкә йерилиду; зор йоған бир жилға пәйда болиду; тағниң йерими шимал тәрәпкә, йерими жәнуп тәрәпкә йөткилиду**».

Геологлар Зәйтун Тағниң оттурисидики шәриқтин-ғәрипкә созулған бир «йәр шакили үзүлмиси»ни тапқан. У «Пәрвәрдигарниң күни»дә йерилишни күтмәктә.

Йерусалимдикиләр «**жилға билән**» қачиду: —

«**Вә силәр Мениң тағлиримниң дәл мошу жилғиси билән қачисиләр; чүнки тағларниң жилғиси Азәлгичә бариду; силәр Йәһуда падишаси Уззияниң күнлиридә болған йәр тәврәштә қачқиниңлардәк қачисиләр. Андин Пәрвәрдигар Худайим келиду; һәмдә сән билән барлиқ «муқәддәс болғучилар»му келиду!**» (5-айәт).

«**Падишаси Уззияниң күнлиридә болған йәр тәврәш**» «Амос» 1:1дә тилға елиниду («Амос» 1:2диму бешарәт қилинған). Бу иш Зәкәрия пәйғәмбәрниң дәвридин икки йүз жил бурун болғини билән халайиққа интайин қорқунучлуқ тәсир қалдурғанлиғи ениқ туриду.

«**Азәл**»ниң қәйәрдилиги һазирчә бизгә намәлум. Һазирқи әһвалда, Йерусалимдин шәриққә кечиш мүмкин әмәс; «**Кидрон жилғиси**» вә интайин тик болған Зәйтун теғиниң өзи мошундақ «кечиш йоли»ни тосувалиду.

Мошу йәрдә «**муқәддәс болғучилар**» дегәнләр барлиқ керуб-пәриштиләр вә бәлким өлүмдин тирилгән Худаниң муқәддәс бәндилирини көрситиду («1Тес.» 4-бап, «Йәһ.» 14-15, «1Кор.» 6:2-3, 15:51-57ни көрүң).

(Бәзи алимлар Исраилниң товва қилиш вақти (12:4-13:12) мошу пәйттә болиду, дәп қарайду. 12-бап үстидә тохталғинимизда көрсәткән сәвәпләр үчүн биз бу ишни Мәсиһниң оп-очуқ аян болушидин илгири болуши керәк, дәп қараймиз).

Мәсиһниң Исраилни қоғдайдиған биринчи иши атлиқ дүшмәнләрни уруши болиду «**һәммә атларни сарасимигә, атлиқларни сараңлиққа чүширимән**» (12:4). Андин у пиядә әскәрләрни 14:12дә тәсвирләнгән ваба билән уриду. Исраиллар өзлири жаң қилишқа күчләндүрүлиду: «**Уларниң арисидики әләңшип қалғанларму шу күни Давуттәк палван болиду; Давут жәмәти болса Худадәк, йәни уларниң алдидики Пәрвәрдигарниң пәриштисидәк күчлүк болиду**» (12:8).

Исраилниң Мәсиһниң өлтүрүлүши түпәйлидин болған товва қилиштики азаплири Муқәддәс Роһниң ишлигән әмәли болиду; шуңа шу товва қилиштики азаплар шүбһисизки, дунияниң чәт-чәтлиригә тарқитилғанларғичиму йейилған болиду, дәп қараймиз.

6-7-айәткә өтәйли: —

«**Шу күни шундақ болидуки, нур тохтап қалиду; парлақ юлтузларму қараңғулишип кетиду; бирақ у Пәрвәрдигарға мәлум болған алаһидә бир күн, йә кечә йә күндүз болмайду; шундақ әмәлгә ашурулидуки, кәч киргәндә, аләм йорутулиду**».

6-айәттә көрситилгәндәк, Мәсиһниң дунияға қайтип келишидин сәл илгирила асмандики йоруқлар қараңғулаштурулған болиду. Бу иш Тәврат вә Инжилдики бир нәччә бешарәтләрдә тилға елиниду: —

«**Қуяш һәм ай қараңғулишип кетиду, юлтузлар өз жуласини қайтурувалиду**» («Йоел» 3:15), «**Ай уятлиқта қалиду; күн хижил болуп көрүнмәйду; чүнки самави қошунларниң Сәрдари болған Пәрвәрдигар Зион теғида падишалиқ қилиду; Униң шан-шәриви өз ақсақаллири алдида парлайду!**» («Йәш.» 24:23), «**Асмандики юлтузлар вә юлтуз түркүмлири нурини бәрмәйду; қуяш болса чиқипла қараңғулишиду, айму һеч йорумайду**» (Йәш.» 13:10).

«**Әнди шу күнләрдә, шу азап-оқубәт өтүп кәткән һаман, қуяш қарийиду, ай йоруқлуғини бәрмәйду, юлтузлар асмандин төкүлүп чүшиду, асмандики күчләр ләрзигә келиду**» («Мар.» 13:4, 25).

Мәсиһ кәлгән шу күн «**Пәрвәрдигарға мәлум болған алаһидә бир күн**» болиду — демәк, дуния тарихидики барлиқ күнләрдин пүтүнләй башқичә болиду: «**униңға һеч қандақ күн охшимайду**» («Йәр.» 30:7). Рәббимиз Өзи шу күн тоғрилиқ өлүми алдида мундақ дегән: — «**Лекин шу күни яки вақит-саитиниң хәвирини болса, һеч ким билмәйду — һәтта әрштики пәриштиләрму билмәйду, Оғул билмәйду, уни пәқәт Атила билиду**» («Мар.» 13:32).

Шу күни «**йә кечә йә күндүз болмайду**» дейилиду.

Бизниңчә «**күндүз болмайду**», чүнки қуяш, ай вә юлтузларниң нури болмайду; һәм «**кечиму болмайду**» — (демәк, кечидики қараңғулуқ болмайду); чүнки Рәб Мәсиһниң шан-шәривиниң жуласи, шундақла миңлиған пәриштиләр вә муқәддәс бәндилиридә әкс етидиған Рәббиниң нуриму бар болиду: «**Шундақ әмәлгә ашурулидуки, кәч киргәндә аләм йорутулиду**».

Бәзи алимларниң пикричә бу «**кәчлик нур**» Мәсиһниң миң жиллиқ һөкүмранлиғиниң ахириғичә давамлишиду, дейилиду. Демәк, шу күнләрдә кечидә күндүзгә охшаш йоруқлуқ болиду. Худаға нисбәтән «миң жил» пәқәт «бир күн» болиду (Инҗил, «2Пет.» 3:8, «Вәһий» 20-бапни көрүң). Биз бу пикиргә майилмиз. Һеч болмиғанда, Мәсиһниң «миң жиллиқ» һөкүмранлиғи башланған вақтида: «**Пәрвәрдигар Өз хәлқиниң җараһитини таңидиған, йәни уларниң қамча ярисини сақайтқан шу күнидә, ай шолиси қуяш нуридәк, вә қуяш нури болса йәттә һәссә күчлүк болиду, йәни йәттә күндики нурға баравәр болиду**» — вә бәлким сәлтәнитиниң кейинки күнлиридиму шундақ болушиму мүмкин («Йәш.» 30:26).

Бу парлақ җисманий нур «Худаниң қалдиси»ниң әйни чағдики роһий һалитини әкс әттүриду.

Бу парлақ күнниң һарпа күнидә «**кәч киргәндә**» — демәк, Йәһудий хәлқи үчүн әң қараңғулуқ вә дәрд-әләмлик пәйттә «**аләм йорутулиду**»; йәни «**Намимдин әйминидиған силәр үчүн, қанатлирида шипа-дәрман елип келидиған, һәққанийлиқни чачидиған Қуяш орнидин туриду**» («Мал.» 4:4) — шу чағда дәрвәқә мәғпирәт вә мәңгүлүк һаятниң нури билән «аләм йорутулиду».

«**Орнуңдин тур, нур чач!** (и Исраил!) **чүнки нуруң йетип кәлди, Пәрвәрдигарниң шан-шәриви үстүңдә көтирилди!**» («Йәш.» 60:1).

«Шу күни»ниң көп әҗайип нәтиҗилири бу баптики қалған айәтләрдә баян қилиниду: —

(1) Мәсиһниң келиши билән йүз бәргән йәр тәврәш вә бәлким башқа тәбиий һадисиләр билән Пәләстин зиминида, җүмлидин Йерусалимниң һалитидә чоң өзгиришләр пәйда болиду. Бу җисманий өзгиришләр башқа бешарәтләрдә көрстилиду: —

«**Чоң қирғинчилиқ болған, мунарлар өрүлгән шу күни, һәр бир улуқ тағда вә һәр бир егиз дөңдә болса, әнһарлар вә ериқлар болиду**» («Йәш.» 30:25).

Йерусалимда: «**Ахир заманларда, Пәрвәрдигарниң өйи җайлашқан тағ тағларниң беши болуп бекитилиду, у һәммә тағ-дөңдин үстүн қилип көтирилиду**» («Йәш.» 2:2).

8-айәт: — «**Шу күни шундақ болидуки, һаятлиқ сулири Йерусалимдин еқип чиқиду; уларниң йерими шәрқий деңизға, йерими ғәрбий деңизға қарап ақиду; язда вә қишта шундақ болиду**».

Бу айәттә «**шәрқий деңиз**» «Өлүк Деңиз»ни, «**ғәрбий деңиз**» «Оттура Деңиз»ни көрситиду. Мошу иш «Йоел» дегән китаптиму көрситилиду: — «**...Йәһудадики барлиқ ерик-өстәңләрдә лиқ су ақиду; һәм Пәрвәрдигарниң өйдин бир булақ чиқиду, Шиттим җилғисини суғириду**» («Йоел» 3:18) («**Шиттим җилғиси**» Йерусалимниң шәрқий тәрипидә болуп, иордан җилғисиға тутушиду — «Чөл.» 25:1ни көрүң. «Шиттим» бәлки акатсйә дәрәқлирини көрситиду; бу дәрәқләр пәқәт қағчирақ районларда өсиду).

Әзакиял пәйғәмбәрму бу ишлар тоғрисида (болупму шәриққә қарап ақидиған дәрия тоғрилиқ) 47:1-12дә сөзләйду. «Әз.» 47:12дә «**Дәрия бойида, у вә бу қетида, озуқ болидиған һәр хил дәрәқләр өсиду. Уларниң йопурмақлири солашмайду, улар мевисиз қалмайду; улар һәр айда мевиләйду; чүнки уни суғиридиған сулар муқәддәс җайдин чиқиду; уларниң меваси озуқ, уларниң йопурмақлири дора-дәрманлар болиду**» дейилиду. Униң бу бешарити бойичә дәрия «Өлүк деңиздики суларни сақайтиду» вә шуниң билән

белиқлар униңда көпийиду. Оқурмәнләр билидуки, «Өлүк Деңиз» дәрвәқә исми җисмиға толиму лайиқ, чүнки униңда бүгүнгичә һеч қандақ җанлиқ йоқтур.

«Зәбур» 46-күйдиму «Зәкәрия»дики ахирқи бапларда ейтилған вақиәләр тәсвирлиниду. Зәбурниң муәллипи көрүнүштә кәлгүсидики шәрәплик Йерусалимға қарап: «**Худаниң шәһирини, йәни һәммидин Алий Болғучи маканлашқан муқәддәс җайни, хурсән қилидиған еқинлири шахлиған бир дәрия бардур**» дәйду. Мошу күйниң бешида пүткүл йәр йүзи астин-үстүн қилинидиған әһвал сүпәтлиниду: «**Шуңа йәр өрүлүп, тағлар қомурулуп деңиз тәглиригә чүшүп кәтсиму, униң долқунлири шавқунлинип қайнам болсиму, өркәшлири билән тағлар силкинип кәтсиму, қорқмаймиз**» («Зәбур» 46-күйдин). Қариғанда, мәзкур дәрия бу чоң апәт ичидә пәйда болиду.

Ерәм бағчиси тоғрилиқ: «**Бағни суғиришқа Ерәмдин бир дәрия еқип чиқти; андин бөлүнүп, төрт еқин болди**» дейилиду («Яр.» 2:10). Қариғанда, бу бәрикәтлик қедимки сулар һазир Йерусалимға йөткилип, «**Худаниң шәһирини хурсән қилип**», йәр йүзидики башқа җайларни суғуруп мунбәт қилидиған болиду.

(2) Бу җисманий бәхит-бәрикәтләр йәр йүзидики роһий һаләтни әкс әттүриду. Худаниң шапаити вә ниҗати Йерусалимдин еқип барлиқ әлләрни бәрикәтләйду.

Мәсиһдә мәңгүлүк һаятқа еришкәнләрниң һәммиси мошу бәхит-бәрикәтләрдин һазир һозурлиниду. Улар үчүн Мәсиһдә һазирму: «**Пәрвәрдигар Өзи бизгә шан-шәрәплик болған, дәриялар, кәң өстәңләр еқип туридиған бир җай болиду**» («Йәш.» 33:21). «**Йеңи асман, йеңи зимин**» расул Юһаннаға ашкариланғанда у мундақ дәйду: — «**У маңа хрустальдәк пақирақ һаятлиқ сүйи еқиватқан дәрияни көрсәтти. Дәрия Худаниң вә Қозиниң тәхтидин чиққан ...**» («Вәһ.» 22:1). Роһий дәрияниң мәнбәси Худаниң Өзи, әлвәттә. Кимдә мәңгүлүк һаят бар болса, шу дәрия униңдин еқип чиқиду. Мәсиһ Әйса шундақ вәдә қилған: «**Кимдәким уссиса, Мениң йенимға келип ичсун! Маңа етиқат қилғучи кишиниң муқәддәс язмиларда ейтилғинидәк, униң ич-бағридин һаятлиқ сүйиниң дәриялири еқип чиқиду!**» («Юһ.» 7:37).

«**Худаниң дәрия-ериқлири суға толғандур**» («Зәб.» 65:9). Əзакиял дәрияни ғайипанә көрүнүштә көрүп: «**(Дәрия) мән өтәлмәйдиған дәрия болуп чиқти; чүнки сулар өрләп кәтти; униңда су үзгили болатти, у өткили болмайдиған дәрия болуп чиқти**» дәйду («Әз.» 47:5).

Мәсиһниң «миң жиллиқ» сәлтәнитиниң бешида шу роһий дәрия пүткүл йәр йүзигә еқиши билән «**Худди сулар деңизни қаплиғандәк, пүтүн йәр йүзи Пәрвәрдигарни билип-тонуш билән қаплиниду**» («Һаб.» 2:14).

«**Пәрвәрдигар пүткүл йәр йүзи үстидә падиша болиду; шу күни пәқәт бир «Пәрвәрдигар» болиду, йәр йүзидә бирдин-бир Униңла нами болиду**» (9-айәт).

Бу әһвал Рәббимиз мухлислириға: «**Сениң намиң муқәддәс дәп улуқланғай. Сениң падишалиғиң кәлгәй**» вә «**Падишалиғиң намайән қилинғай**» дәп үгәткән дуаниң әмәлгә ашурулғинидур («Мат.» 6:10, «Луқа» 11:2).

Буниңда үч нуқта бар: —

(а) Пәрвәрдигар падиша болиду, лекин У Өз вәкили болған Мәсиһ арқилиқ һөкүм сүриду. Мәсиһниң падиша болуши пәқәт Униң Худаниң Сөз-Калами яки «Худаниң Оғли» болғинидинла әмәс, бәлки «Инсаноғли» болғинидин болиду. Худа әслидә Адәм

атимизға: «**Силәр нәсиллинип, көпийип, йәр йүзини толдуруп уни бойсундуруңлар; деңиздики белиқлар, асмандики учарқанатларға, шуниңдәк йәр йүзидә жүридиған һәр бир һайванларға егидарчилиқ қилиңлар**» дегән («Яр.» 1:26). Лекин Адәм атимиз Һава анимиз билән гунайи түпәйлидин Худаниң шу улуқ мәхситидин мәһрум болди. Лекин аләмдә бир болған һәқиқий, толуқ, нуқсансиз инсан болған Мәсиһ Әйса буни «шу күни»дә әмәлгә ашуриду. Җәбраил пәриштә әслидә Униң туғулуши тоғрилиқ Мәрйәмгә дегәндәк болиду: «**У улуқ болиду, һәммидин Алий Болғучиниң Оғли, дәп атилиду; вә Пәрвәрдигар Худа Униңға атиси Давутниң тәхтини ата қилиду. У Яқупниң җәмәти үстигә мәңгү сәлтәнәт қилиду, Униң падишалиғи түгимәстур**».

Инсанлар техи мукәммәл падишани көрүп бақмиған; лекин Давут падиша Муқәддәс Роһниң йолйоруғи билән «мукәммәл падиша» тоғрилиқ муну бешарәтни бәргән:

«**Кимки адәмләрниң арисида адаләт билән сәлтәнәт қилса,**
Кимки Худадин қорқуш билән сәлтәнәт қилса,
У қуяш чиққандики таң нуридәк,
Булутсиз сәһәрдәк болиду, ямғурдин кейин асман сүзүк болуши билән,
Юмран майсилар тупрақтин чиқиду;
Мана у шундақ болиду» («2Сам.» 23:1-4).

(ә) Мәсиһниң сәлтәнитиниң көлими «**пүткүл йәр йүзи үстидә**» болиду. Пәләстин Униң падишалиғиниң мәркизи болиду, лекин: «**У деңиздин-деңизларғичә, Әфрат дәриясидин йәр йүзиниң чәтлиригичә һөкүм сүриду**», вә: «**Дәрвәқә, барлиқ падишалар Униң алдида сәҗдә қилиду, пүткүл әлләр униң хизмитидә болиду**» («Зәб.» 72:8, 11); чүнки шу чағда дунияниң барлиқ падишалиқлири «Пәрвәрдигаримиз вә Униң Мәсиһиниң падишалиғи» болиду, вә У «әбәдил-әбәткичә һөкүм сүриду» («Вәһ.» 11:15) вә Худаниң ирадиси «**Әрштә ада қилинғандәк йәр йүзидиму ада қилиниду**» («Мат.» 6:10). Шуңа Зәкәрия пәйғәмбәр 16-айәттә йәнә: «**Барлиқ әлләр... һәр жили Йерусалимға, падишаға, йәни самави қошунларниң Сәрдари болған Пәрвәрдигарға ибадәт қилишқа ... чиқиду**» дәп бешарәт бериду.

Демәк, дәл Худа вә Униң Мәсиһини әң һақарәт қилған җайда, йәни йәр йүзидә, у зор һөрмәтлиниду, шундақла муқәддәс, шәрәплик вә толиму меһир-муһәббәтлик дәп қарилип мәдһийилиниду.

Расул Павлус дегәндәк: «**Әйсаниң намиға асманларда, йәр йүзидә һәм йәр астида барлиқ тизлар пүкүлүп, Худаатиға шан-шәрәп кәлтүрүп һәр бир тил Әйса Мәсиһниң Рәб екәнлигини етирап қилиду**» («Фил.» 2:10-11).

(б) Шу күни «**Пәқәт бир «Пәрвәрдигар» болиду, йәр йүзидә бирдин-бир Униңла нами болиду**» дейилиду. Демәк, Исраиллар вә әлләр һеч қандақ бутни (бурунқидәк қалаймиқанларчә) «Пәрвәрдигар» дәвалмайду. У һәқиқәтән «**Барлиқ йәр-зиминниң Худаси**», «**Бирдинбир мәңгү Өлмигүчи, ... мубарәкләшкә лайиқ болған бирдин-бир һөкүмран, йәни падишаларниң Падишаси, рәбләрниң Рәбби**» дәп атилиду («Йәш.» 54:5, «1Тим.» 6:15).

«**Шуниң билән кимки өзигә бир бәхитни тилисә, «Амин» дегүчи Худаниң нами билән әшу бәхитни тиләйду; кимки қәсәм ичмәкчи болса, әнди «Амин» дегүчи Худаниң нами билән қәсәм ичиду**» («Йәш.» 65:16). Пүткүл йәр йүзидикиләр өткәндә чоқунған бутларни ташлап: «**И Пәрвәрдигар, Сән мениң күчүм вә қорғинимсән, азап-оқубәт күнидә башпанаһимсән. Әлләр болса йәр йүзиниң чәт-чәтлиридин йениңға келиду вә: «Бәрһәқ, ата-бовилиримиз ялғанчилиқ һәм бемәналиққа мирасхорлуқ қилған; бу**

нәрсиләрдә һеч пайда йоқтур. Инсанлар өз-өзигә худаларни ясаламду?! Лекин ясиғини Худа әмәстур!» дәп етирап қилишиду («Йәр.» 16:19-20).

(10-11-айәт) «**Гебадин Йерусалимниң җәнубидики Риммонғичә болған пүтүн зимин «Арабаһ»дәк түзләңликкә айландурулиду; Йерусалим болса «Бәнямин дәрвазиси»дин «Биринчи дәрваза»ғичә вә йәнә «Буҗәк дәрвазиси»ғичә, «Һананийәлниң мунари»дин падишаниң шарап көлчәклиригичә жуқури көтирилиду, лекин шәһәр йәнила өз җайида шу петим туриду; адәмләр йәнә униңда туриду. «Һалак пәрмани» йәнә һеч чүширилмәйду; Йерусалим хатирҗәмликтә туриду**».

Жуқирида ейтқинимиздәк, Йерусалим шәһири йәр йүзидики һәр бир җайдин егиз көтирилиду. У һазир сәккиз тағниң оттурисидидур («Зәб.» 125:2ни көрүң). Шу чағда Йерусалим дәрвәқә «**Пүткүл җаһанниң хурсәнлигидур... Бүйүк Падишаниң шәһири!**» дәп атилиду («Зәб.» 48:2).

«Геба» шәһири бәлким «Гибеаһ»қа охшаш болуши мүмкин; у «Йәш.» 18:24, «2Пад.» 23:8дә тилға елинған, Йәһуданиң шимал тәрипидә еди. Риммон җәнубий чегарасида болғачқа, көрситилгән көләм бәлким пүткүл Йәһуда зимини болуши керәк. «Арабаһ» иордан дәрияси бойидики узун вә төвән бир түзләңликтур; шуңа айәттә көрситилгән иш Йәһуданиң пүткүл зимини көтирилип, йеңи бир түзләңлик болидиғанлиғидур.

Хуласилисақ, Йерусалимниң әтрапидики тағлиқ районлар (атмиш километрчә узунлуқ вә кәңликтә) түзләңликкә айландурулиду.

Йерусалимға кәлсәк, «**«Бәнямин дәрвазиси»дин «биринчи дәрваза»ғичә**» вә йәнә «**«Буҗәк дәрвазиси»ғичә**» дейилгини Йерусалимниң шәрқидин ғәрбигичә барлиқ җайларни вә «**«Хананәлниң мунари»дин «падишаниң шарап көлчәклири»гичә**» униң шималидин җәнубиғичә болған барлиқ җайларни көрситиду; демәк, пүтүн шәһәрни билдүриду; пүткүл шәһәр егиз көтирилиду; «Йәр.» 30:18дә «шәһәр харабилири һул қилинип (ибраний тилида «өз дөңи үстидә») **қайтидин қурулиду**» дейилгәндәк.

Қайтидин Йәшаяниң Йерусалим тоғрисида бешаритини нәқил кәлтүрсәк: — «**Ахир заманларда, Пәрвәрдигарниң өйи җайлашқан тағ тағларниң беши болуп бекитилиду, у һәммә тағ-дөңдин үстүн қилип көтирилиду**» («Йәш.» 2:2).

11-айәт: — «**Шундақтиму өз җайида турушлуқ болиду; адәмләр йәнә униңда туриду. «Һалак пәрмани» йәнә һеч чүширилмәйду; Йерусалим хатирҗәмликтә туриду**».

Демәк: (а) Йерусалимдикиләр иккинчи сүргүн болмайду яки жутидин қечишиниң һаҗити болмайду; «**Яқуп қайтип келиду, арам тепип азатә туриду вә һеч ким уни қорқутмайду**» («Йәр.» 30:10).

(ә) «**«Һалак пәрмани» йәнә һеч чүширилмәйду**».

«**Һалак пәрман**и» (яки «һалак ләнити») — өткәндә Худа (еғир гуна түпәйлидин) мәлум бир нәрсә, адәм, аилә, шәһәр яки һәтта пүтүн бир хәлиқ тоғрилиқ «һалак пәрмани» (ибраний тилида «һәрәм») чүшәргән болса, буларниң һәммисини мутләқ йоқитиш керәк еди (мәсилән, «Қан.» 7:25-26, 13:12-17, «Лав.» 27:29, «Йәшуа» 6:17-18, 7:11-13ни көрүң). Лекин һазир Исраилда «һалак пәрмани» чүширилгидәк гуналар һеч тепилмайду. Исраилниң өткән дәвирлиридә Худа: «**Ибадәтханамдики йетәклигүчиләрни напак қилип қалдуримән, һәмдә Яқупни һалак ләнитигә учрашқа, Исраилни рәсвачилиқта қалдурушқа бекиттим**» дегән, («Йәш.» 43:28), лекин шу чағдики Исраилниң роһий һалити қәтъий өткәнкидәк болмайду.

(б) «**Йерусалим хатирҗәмликтә туриду**». Сепилсиз вә истиһкамсиз болсиму, Йерусалим үчүн һеч қорққидәк иш болмайду. Чүнки Худа «**Мән Пәрвәрдигар униң әтрапиға от-ялқун сепили, униң ичидики шан-шәриви болимән**» (2:5); «**Пәрвәрдигар... ниҗатни униңға сепил вә тирәкләр қилип бекитип қойиду**» дәйду («Йәш.» 26:1).

Бу ишларда йәр йүзидики Йерусалим әрштики, мәңгүлүк йеңи Йерусалимниң әкси болиду: —

«**Чүнки қараңлар, Мән йеңи асманларни вә йеңи зиминни яритимән; илгәрки ишлар һеч әсләнмәйду, һәтта әскә кәлмәйду.**

Әксичә силәр Мениң яритидиғанлиғимдин хошаллиниңлар;
Мәңгүгә шат-хорамлиқта болуңлар,
Чүнки Мән Йерусалимни шат-хорамлиқ,
Униң хәлқини хошаллиқ бәргүчи қилип яритимән.

Өзәмму Йерусалимдин шат-хорамлиқта болимән, һәм Өз хәлқимдин хошаллинимән; униңда нә жиға авази, нә налә-пәрядлар иккинчи аңланмайду; униңда йәнә бир нәччә күнлүк чачрап кәткән бовақ болмайду, яки вақти тошмай вақитсиз кәткән бовай болмайду; йүз яшқа киргән болса «жигит» санилиду, шуниңдәк гунакар йүз яшқа кирип өлгән болса «Худаниң ләнитигә учриған» дәп һесаплиниду...

Улар бекарға әмгәк қилмайду; яки уларниң балилири туғулғанда келәчики тоғрилиқ вәһимә мәвҗут болмайду; чүнки улар Пәрвәрдигар бәхит ата қилған нәсилдур, уларниң пәрзәнтлириму шундақ.

Вә шундақ болидуки, улар нида қилип чақирмастинла, Мән иҗабәт қилимән; улар дуа қилип сөзләватқинидила, Мән уларни аңлаймән. Бөрә һәм пахлан билән биллә озуқлиниду; шир болса калидәк саман йәйду; иланниң рисқи болса топа-чаңла болиду. Мениң муқәддәс теғимниң һәммә йеридә һеч зиянкәшлик болмайду; һеч бузғунчилиқ болмайду» («Йәш.» 65:17-25).

«**Йеңи Йерусалим**» болса «Вәһ.» 21:1-2, 21:9-22:5дә аян қилиниду.

Шу күнләрдә «**У өлүмни мәңгүгә жутувалиду! Рәб Пәрвәрдигар һәр бир йүздики яшларни сүртиветиду; пүтүн йәр-зимин алдида Өз хәлқиниң шәрмәндилигини елип ташлайду; чүнки Пәрвәрдигар шундақ ейтқан**» («Йәш.» 25:8).

Һазир биз 12-15-айәтләргә өтәйли. 3-айәттә: «**Пәрвәрдигар чиқип шу әлләр билән урушиду, у җәң қилған күнидикидәк урушиду**» дейилиду. Бу 12-15-айәтләрдә алдин-ала ейтилған ишлар Худаниң шу җеңиниң тәпсилатлири, йәни Өзиниң вә хәлқиниң дүшмәнлиригә чүшәргән җазалиридин ибарәт болуп, 12:4-10-айәтләр үчүн «қошумчә сөз» дейишкә болиду.

«**Вә Пәрвәрдигар Йерусалимға җәң қилған барлиқ әлләрни урушқа ишләткән ваба шундақ болидуки, улар өрә болсила гөшлири чирип кетиду; көзлири чанақлирида чирип кетиду; тиллири ағзида чирип кетиду. Шу күни шундақ болидуки, уларниң арисиға Пәрвәрдигардин зор бир алақзадилик чүшиду; улар һәр бири өз йеқининиң қолини тутушиду, һәр бириниң қоли йеқининиң қолиға қарши көтирилиду**» (12-13-айәт).

Худаниң җазасида үч амил бар: —

(а) 12-айәттики қорқунучлуқ ваба (радиятсийә кесилигә охшайду);

(ә) У чүшәргән «алақзадилик» билән дүшмәнләр бир-бири билән соқушиду (бу дәл атлар вә атлиқаларға чүширилгән «сараңлиқ» вә «паракәндилик» болса керәк — 12:4). Бундақ «алақзадилик»ни Пәрвәрдигар Исраилни қутқузуш үчүн бир нәччә қетим ишләткән; мәсилән, Гидеон вә кичик қошунини қутқузғанда («Һак.» 7:22), Йонатан вә ярақ көтәргүчиси ғәлибә қилғанда ишләткән («1Сам.» 14:16-20). Әң типик мисал Йәһошафат падишаниң дуаси билән Йәһудаға қарши чиққан Моаб вә Аммон вә Сеирдикиләрниң чоң қошунлири бир-бири билән соқушқанда, Йәһуда улардин қутқузулиду («2Тар.» 20-бапта хатирилиниду).

(б) Худаниң күчләндүрүши билән Йәһуданиң «қалди»си «**отунлар арисидики отдандәк, өнчиләр арисидики мәшъәлдәк**» болиду; улар дүшмәнләрни «**оң вә сол тәрәптә йәветиду**» (12:6).

Ибраний тилида 12-айәт «**Уларниң көзи** (бирлик шәклидә) **уларниң чаниғида чирип кетиду; уларниң тили** (бирлик шәклидә) **уларниң ағзида чирип кетиду**» дейилиду. Җүмлиниң бундақ алаһидә шәкилдә елиниши бәлким Худаниң җазасиниң Өзигә қарши чиққанларниң һәр биригә мәхсус қаритилғанлиғини тәкитләш үчүн болуши мүмкин. Уларниң Исраилни мазақ қилип: «**Көзимиз Зионниң изасини көрсун!**» дәп қариған көзлири («Мик.» 4:11) вә Худани тиллап күпүрлүк қилған тиллириниң һәр бири шундақ чирип кетиду.

«**Йәһудаму Йерусалимда җәң қилиду; әтрапидики барлиқ әлләрниң мал-мүлүклири җәм қилип жиғилиду — сан-санақсиз алтун-күмүч вә кийим-кечәкләр болиду**» (14-айәт).

Йәһуда ғәйрәт елип Йерусалимдикиләр билән биллә җәң қилиду.

«**Әлләрниң мал-мүлүклири җәм қилип жиғилиду, — сан-санақсиз алтун-күмүч вә кийим-кечәкләр** (олҗа болған)» — мошуниңға охшайдиған вақиәләр «2Тар.» 20-бапта вә «2Пад.» 7:2-8дә хатирилиниду.

«**Ат, қечир, төгә, ешәк, шундақла уларниң барғаһлирида болған барлиқ мал-варанлар үстигә чүшкән ваба жуқурики вабаға охшаш болиду**» (15-айәт). Жуқирида «һалак пәрмани» («һәрәм») тоғрилиқ азрақ тохталдуқ; буму бир мисал. Исраил Пәләстингә киргәндә Ақан дегән бирла адәмниң гунайи түпәйлидин мәғлуп болди. Шуниң билән Ақан вә аилисидикиләрла болуп қалмай, униң барлиқ кала, ешәк вә қойлири «һалак пәрмани» астиға қоюлуп чалма-кесәк қилинип, андин көйдүрүлди («Йәшуа» 7:24-25).

Инсанниң гунайи пүткүл каинат, барлиқ җаниварларни өзиниң җазасиға четилдуруп, азаплиқ тәсирләрни елип кәлгән. Һалбуки, Мәсиһниң ниҗатиниң тәсири пүткүл каинат, барлиқ җаниварларға бәхит-бәрикәт йәтүзгән: «**Каинатниң өзиниң чириклишиши болған қуллуғидин қутулуп, пүткүл каинат** (җүмлидин җаниварлар, әлвәттә)... **Худаниң пәрзәнтлиригә беғишлинидиған шан-шәрәпкә тәвә болған һөрлүккә еришиду**» («Рим.» 8:20-22).

16-айәт: — «**Шундақ әмәлгә ашурулидуки, Йерусалимға җәң қилишқа кәлгән һәммә әлләрдин барлиқ тирик қалғанлар һәр жили Йерусалимға, падишаға, йәни самави қошунларниң Сәрдари болған Пәрвәрдигарға ибадәт қилишқа вә «кәпиләр һейти»ни тәбрикләшкә чиқиду**».

Худаниң шу һөкүм-җазалириниң иҗабий нәтиҗисиму бар; Йәшая пәйғәмбәр дегәндәк: «**(Худаниң) һөкүмлири йәр йүзидә көрүнгән болса, йәр йүзидикиләр һәққанийлиқни үгиниду**» (Йәш.» 26:9). Мошуниң мевиси «**әлләрдин барлиқ тирик қалғанлар**» бирдин-бир Һөкүм Сүргүчигә ибадәт қилишқа Йерусалимға чиқиду. Шүбһисизки, шу әллärдики барлиқ кишиләрниң һәммиси әмәс, бәлки уларниң вәкиллири ибадәткә чиқиду. Мәсилән, жуқурида: «**Мән барлиқ әлләрни Йерусалимға җәң қилишқа жиғимән**» дейилиду; лекин буниңдиму әлләрниң қошунлири өзлиригә вәкил болуп келиду, әлвәттә.

Немишкә әлләр «**кәпиләр һейти»ни** (башқа һейтни әмәс) **тәбрикләшкә**» чиқиду? Биз бу мәсилә тоғрилиқ, йәни Худа Исраилға бекиткән һейтлар тоғрилиқ «Лавийлар»дики «қошумчә сөз»имиздә азрақ тохталдуқ. Қисқиси, «кәпиләр һейти» (яки «кәпә тикиш һейти») (а) һәр жилдики ахирқи һосулни тәбрикләйду; Мәсиһниң миң жиллиқ сәлтәнити кәлгәндә, «ахирқи роһий һосул» жиғилди; (ә) Мәсиһниң миң жиллиқ сәлтәнитидә «**Худаниң макани инсанларниң арисидидур**» (чедир яки кәпә тиккәндәк) («Вәһ.» 21:3) — мошу иш «кәпә тикиш» билән тәбриклиниду. (б) бу һейт жилниң һейтлири ичидә йәттинчи, йәни ахирқи һейт болуп, шуниң үчүн уни «һейтларниң һейти» яки «Пәрвәрдигарниң һейти» дейишкә болиду («Лав.» 23:39).

Худаниң шу һейт тоғрисидики бәлгүлимилиридә «хошаллиқ» интайин тәкитлиниду: «**Биринчи күни силәр есил дәрәқләрдин шах-путақларни чатап, йәни хорма дәрәқлири билән қоюқ йопурмақлиқ дәрәқләрниң шахлирини кесип, ериқ бойидики сөгәт чивиқлирини қирқип Худайиңлар Пәрвәрдигар алдида йәттә күнни шундақ шат-хорам өткүзисиләр. Силәр һәр жили бу йәттә күнни Пәрвәрдигарға атиған бир һейт сүпитидә өткүзүңлар... Силәр йәттә күнгичә кәпиләрдә туруңлар... Буниң билән Мән Исраилларни Мисир зиминидин чиқарғинимда, уларни кәпиләрдә турғузғинимни әвлатлириңлар билиду. Өзәм Худайиңлар Пәрвәрдигардурмән**» («Лав.» 23:40-43).

Шуңа һейтниң шат-хорамлиғи Мәсиһниң сәлтәнитиниң шат-хорамлиғиға дәл вәкиллик қилиниду: «**Пәрвәрдигарниң бәдәл төләп қутқузғанлири қайтип келиду, күйләрни ейтип Зионға йетип келиду; уларниң башлириға мәңгүлүк шат-хорамлиқ қониду; улар хошаллиқ вә шатлиққа чөмгән болиду; қайғу-һәсрәт һәм уһ-надамәтләр бәдәр қачиду**» («Йәш.» 35:10).

Башқа йәрләрдә ейтқинимиздәк, Мәсиһниң йәр йүзидики миң жиллиқ сәлтәнити мәңгүлүк йеңи асман-зиминниң тонуштурулуши вә башлинишидур: —

«**Әрштин жуқури көтирилгән бир авазниң мундақ дегәнлигини аңлидим: «Мана, Худаниң макани инсанларниң арисидидур; У улар билән биллә маканлишип туриду, улар Униң хәлқи болиду. Худа Өзиму улар билән биллә туруп, уларниң Худаси болиду. У уларниң көзлиридики һәр тамчә яшни сүртиду; әнди өлүм әсла болмайду, нә матәм, нә жиға-зар, нә қайғу-әләм болмайду, чүнки бурунқи ишлар өтүп кәтти**» («Вәһ.» 21:1-8дин). Мәсиһниң өлүминиң толуқ «роһий һосули» шу чағда көрүниду: «**Мана, һәр әл, һәр қәбилә, һәр милләттин болған, һәр хил тилларда сөзлишидиған сан-санақсиз зор бир топ халайиқ тәхтниң вә Қозиниң алдида туратти; уларниң һәммисигә ақ тон кийдүрүлгән болуп, қоллирида хорма шахлири тутқан еди. Улар жуқури аваз билән: «Ниҗат тәхттә олтарғучи Худайимизға вә Қозиға мәнсуп болғай!» дәп вақиришатти**» («Вәһ.» 7:9-10).

17-айәт: — «**Шундақ болидуки, йәр йүзидики қовм-җамәтләрдин падишаға, йәни самави қошунларниң Сәрдари болған Пәрвәрдигарға ибадәткә чиқмиғанлар болса, әнди уларниң үстигә ямғур яғмайду**».

Мәсиһниң миң жиллиқ сәлтәнитидә «**Худди сулар деңизни қаплиғандәк, пүтүн йәр йүзи Пәрвәрдигарни билип-тонуш билән қаплиниду**» («Һаб.» 2:14); гуна-қәбиһлик бешиниң көтирилишигә йол қоюлмайду. Лекин пәйғәмбәрләрниң башқа бешарәтлиридин миң жиллиқ сәлтәнәтниң биринчи дәвридин кейин әлләрдин бәзилири Худаға пәқәт көрүнүштә бойсуниду, дәп билимиз. Шуңа мошу йәрдә «бешиға тәдрижий чүшидиған жаза» тоғрилиқ агаһ берилиду.

18-айәт: «**Мисир жәмәти чиқип һазир болмиса, уларғиму ямғур болмайду; бирақ Пәрвәрдигар «кәпиләр һейти»ни тәбрикләшкә чиқмайдиған барлиқ әлләр үстигә чүширидиған ваба уларғиму чүширилиду**».

Мисирниң териқчилиғи ямғурға анчә таянмайду, бәлки Нил дәриясиға тайиниду; шуңа уларға әскәртилидуки, итаәтсизлик үчүн қошумчә бир «ваба» уларға чүшиду. Буниң қандақ ваба екәнлиги дейилмәйду.

19-айәттә агаһ қайтилиниду: «**Бу Мисирниң жазаси, шундақла «кәпиләр һейти»ни тәбрикләшкә чиқмайдиған барлиқ әлләрниң жазаси болиду**».

20-21-айәтләрдә бешарәтниң пәллисигә келимиз. Худаниң әслидә Исраилни чақирип: «**Силәр Маңа каһинлардин тәркип тапқан хас бир падишалиқ вә муқәддәс бир қовм болисиләр**» дегән муддиа-мәхсити ахирида әмәлгә ашурулиду: —

«**Шу күни атларниң қоңғурақлири үстигә «Пәрвәрдигарға атилип пак-муқәддәс болсун!» дәп йезилиду; Пәрвәрдигарниң өйидики барлиқ қача-қучиларму қурбангаһ алдидики қачиларға охшаш һесаплиниду; Йерусалимдики вә Йәһудадики барлиқ қача-қучиларму Пәрвәрдигарға атилип пак-муқәддәс болиду; қурбанлиқ қилғучилар келип уларни елип қурбанлиқ гөшлирини пишириду; шу күни самави қошунларниң Сәрдари болған Пәрвәрдигарниң өйидә «қанаанлиқ-содигәр» иккинчи болмайду**».

Шу чағда аләмниң тарихида тунҗа қетим барлиқ әлләр Исраил пүткүл қовминиң пүтүнләй Худаға аталғанлиғиға гувачи болиду; чүнки у йеңи әһдиси бойичә Худа: «**Өз Тәврат-қанунлиримни уларниң ичигә салған һәмдә уларниң қәлбигиму язған**» («Йәр.» 31:33).

Йерусалим вә Йәһуданиң өзи шундақ пак-муқәддәс болидуки, улар «муқәддәс ибадәтхана»ниң бир қисми дәп һесаплиниду. Әлләрдин чиқидиған, ибадәт йолида қурбанлиқ қилидиғанлар шунчә көп болидуки, муқәддәс ибадәтханидики қача-қучилар уларниң қурбанлиқ гөшлирини пиширишиға йәтмәйду.

Әмәлийәттә болса Йәһуда вә Йерусалимда «муқәддәс» вә «ортақ ишлитилидиған» дегән пәриқләр йоқиған болиду. Һәммиси «муқәддәс» һесаплиниду.

«**Қанаанлиқ-содигәр**» ибраний тилида «қанаанлиқ» дейилиду. У мошу йәрдә Пәләстиндики қедимки бутпәрәс милләтләрни һәмдә «содигәр» дегән икки мәнани көрситиду. Худаниң муқәддәс ибадәтханисида һеч қандақ бутпәрәс (Худани биринчи орунға қоймиған) киши яки «ибадәтни содиға айландурғучи» мәнпәәтпәрәс тепилмайду.

«Худаниң падишалиғи»да мәйли Мәсиһниң миң жиллиқ сәлтәнитидә яки униң Муқәддәс Роһида һазир болған мәңгүлүк падишалиғида болсун «**һәр қандақ һарам**

нәрсә вә һәр қандақ жиркиничлик ишларни қилғучи яки ялғанчилиқ қилғучи униңға кирәлмәйду» («Вәһ.» 21:27). Шу күни дәрвәқә Худаниң өйи «**Мениң өйүм «Барлиқ әлжутлар үчүн дуа қилинидиған өй» дәп атилиду**» дегән сөз әмәлгә ашурулиду.

«**Ибадәтханиниң қануни шундақ болиду: У турған тағниң чоққисиниң бекитилгән пасилғичә болған даириси «әң муқәддәс» болиду; мана, бу ибадәтханиниң қанунидур**» («Әз.» 43:12).

Мәсиһниң «миң жиллиқ сәлтәнәт»и тоғрилиқ «Тәбирләр»ниму көрүң.